

**GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ELEKTRONİK DERGİSİ**

ISSN: 1309-7423

**GÜMÜŞHANE UNIVERSITY
ELECTRONIC JOURNAL OF THE INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES**

Cilt/Volume: 3 Sayı/Number: 6

Yıl/Year: 2012

GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ ELEKTRONİK DERGİSİ

Cilt: 3
Sayı: 6
Ocak 2012

Sahibi

Prof. Dr. İhsan GÜNAYDIN
Gümüşhane Üniversitesi Rektörü

Editörler

Doç. Dr. Ekrem CENGİZ
Yrd. Doç. Dr. Salih YILDIZ

Dergi Sekreteryası

Arş. Gör. Emel YILDIZ
Arş. Gör. Gizem AKBULUT

İletişim Adresi

Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi Sekreteryası
Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Bağlarbaşı 29100 / GÜMÜŞHANE
Tel: 0456 233 7501 Dahili: 1198
Fax: 0456 233 7551
sbedergi@gumushane.edu.tr

ISSN

1309-7423

HAKEM KURULU LİSTESİ

- Prof. Dr. A. Mesud KÜÇÜKKALAY.....Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Prof. Dr. Abdülkadir BULUŞSelçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet Vecdi CAN.....Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Celalettin VATANDAŞKaradeniz Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Fehmi KARASİOĞLUSelçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Gültekin RODOPLU..... İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi
Prof. Dr. Harun GÜNGÖR Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Haydar AKYAZIKaradeniz Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. İhsan GÜNAYDIN Gümüşhane Üniversitesi
Prof. Dr. Muhsin KALKIŞIM.....Karadeniz Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet YÜCEUludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Murat Ali DULUPÇU..... Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Musa EKEN.....Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Osman KARAMUSTAFA.....Karadeniz Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Osman OKKA.....Karatay Üniversitesi
Prof. Dr. Osman PEHLİVANKaradeniz Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Ömer TORLAKEskişehir Osmangazi Üniversitesi
Prof. Dr. Rasim YILMAZ.....Namık Kemal Üniversitesi
Prof. Dr. Salih ŞİMŞEK.....Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Selahattin TURAN.....Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Prof. Dr. Selim Adem HATIRLI Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Serpil AYTAÇUludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Süleyman KAYIPOV.....Manas Üniversitesi
Prof. Dr. Talip TÜRCAN..... Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Taner ACUNER.....Karadeniz Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Veysel BOZKURT.....İstanbul Aydın Üniversitesi

Prof. Dr. Yusuf ALPER.....	Uludağ Üniversitesi
Doç. Dr. Adem ÇAYLAK	Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Doç. Dr. Ahmet YATKIN.....	Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Ali YAVUZ.....	Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr. Arif BİLGİN.....	Sakarya Üniversitesi
Doç. Dr. Aşkın KESER.....	Uludağ Üniversitesi
Doç. Dr. Bayram NAZIR	Gümüşhane Üniversitesi
Doç. Dr. Bekir GÖVDERE.....	Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr. Birdoğan BAKİ	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Cenap ÇAKMAK.....	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Doç. Dr. Cevahir UZKURT	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Doç. Dr. Ekrem CENGİZ	Gümüşhane Üniversitesi
Doç. Dr. Hayati BEŞİRLİ	Gazi Üniversitesi
Doç. Dr. Hüseyin ALTUNBAŞ	Selçuk Üniversitesi
Doç. Dr. Hüseyin Sabri KURTULDU	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Hüsnü KAPU	Kafkas Üniversitesi
Doç. Dr. İbrahim Atilla ACAR.....	Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr. Levent KÖSEKAHYAOĞLU.....	Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr. Mahmut ZORTUK.....	Dumlupınar Üniversitesi
Doç. Dr. Mikail ALTAN.....	Selçuk Üniversitesi
Doç. Dr. Nazmi AVCI	Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr. Numan ELİBOL.....	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Doç. Dr. Ramazan ARMAĞAN	Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr. Serpil AĞCAKAYA	Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr. Şakir SAKARYA.....	Balıkesir Üniversitesi
Doç. Dr. Şebnem ASLAN.....	Selçuk Üniversitesi
Doç. Dr. Şuayıp ÖZDEMİR	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Doç. Dr. Timuçin KODAMAN	Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr. Uğur KAYA	Karadeniz Teknik Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Ahmet Hamdi TOPAL.....	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Ahmet Mutlu AKYÜZ.....	Gümüşhane Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Ali ÇİFTÇİ.....	Gümüşhane Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Alper Veli ÇAM	Gümüşhane Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Atila DOĞAN	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Elbeyi PELİT	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Evren GÜÇER	Gazi Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Fazıl KIRKBİR	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Ferhat ÖZBEK.....	Gümüşhane Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Hakan KARAGÖZ.....	Süleyman Demirel Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Hasan AYYILDIZ	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Hasret AKTAŞ.....	Selçuk Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Hilmi Erdoğan YAYLA.....	Gümüşhane Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. İsmail ULUTAŞ.....	Balıkesir Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Kyung Hyan YOO	William Paterson University
Yrd. Doç. Dr. M. Nejat ÖZÜPEK.....	Selçuk Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Mahmut ERDOĞAN	Gümüşhane Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Mehmet Hanefi TOPAL	Gümüşhane Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Mehmet ÖZTÜRK.....	Fırat Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Muhammet ŞAHİN.....	Gümüşhane Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Müslüm BASILGAN	Gümüşhane Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Nihat YILMAZ.....	Gümüşhane Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Nuri BALTACI.....	Gümüşhane Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Rahmi YÜCEL.....	Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Salih AKKANAT.....	Gümüşhane Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Salih GÜRAN	Gümüşhane Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Salih YILDIZ.....	Gümüşhane Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Savaş ERDOĞAN.....	Selçuk Üniversitesi

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

- 1.) Eşler Arası Şiddet Üzerinde Aşağı Çekme Sendromunun Rolü
Ahmet Hakan ÖZKAN 1-7
- 2.) İnsan Düşüncesinde İktisadi Alanın (Yeniden) Yapılanması Üzerine Spekülasyonlar
Bilal KARGI..... 8-40
- 3.) Türkiye'nin Köyden Kente Göç Sorunu
Ertuğrul GÜREŞÇİ..... 41-55
- 4.) İç Girişimcilik: Bir Literatür Taraması
Esra B. Bulgurcu GÜLER 56-75
- 5.) Bilgi Teknolojilerinden Yararlanma Düzeyleri Üzerine Bir Araştırma:
Hatay İli Örneği
Fikriye KANATLI
Sinan SCHREGLMAN..... 76-85
- 6.) İsrail Dininde Vahye-Yasaya Dayanan Günah-Ödül-Ceza İnancı
Kürşat Haldun AKALIN..... 86-103
- 7.) IX. Yüzyılda Azerbaycan Halkının Özgürlük Mücadelesi ve Abbasiler Hilafetinin
Tenezzülündeki Rolü
Muhammet KEMALOĞLU..... 104-120
- 8.) Kobi'lerde Finansal Yönetim Uygulamalarının Finansman Sorunları Üzerindeki Etkisi:
Trabzon İli Örneği
Mustafa EMİR
Uğur SEVİM
Duygu ARSLANTÜRK..... 121-144

- 9.) Japon Atasözlerinde Kadın İmgesi
Okan Haluk AKBAY 145-158
- 10.) Yükseköğretimde Talep-Finansman-Kalite İlişkisi
Orhan ÇİMEN 159-182
- 11.) Mali Tablolar Analizi: Bir Hastane Örneği
Özlem ÖZER 183-199
- 12.) Hitit Tarımı Hakkında Bir İnceleme
Serkan DEMİREL
Uğur SEVİM..... 200-211
- 13.) Visiting Gallipoli Peninsula: Perception of Australian and New Zealand
Visitors Towards Anzac Day in Turkey
Yavuz Selim AĞAOĞLU..... 212-230
- 14.) Yaratıcı Öğrenme
Yener ÖZEN..... 231-256

EŞLER ARASI ŞİDDET ÜZERİNDE AŞAĞI ÇEKME SENDROMUNUN ROLÜ**Ahmet Hakan ÖZKAN¹****ÖZET**

Aşağı çekme sendromu, psikoloji literatürüne tam anlamıyla girmeyi henüz başaramamış bir kavramdır. İnsanların, başarısız olma dürtüsü ile hareket etmesine neden olan bu sendrom depresyon ve psikopati arasında yer almaktadır. Diğer taraftan aşağı çekme eğilimindeki kişiler çoğunlukla ne depresyonda ne de psikopattır. Aşağı çekme sendromu, ikili ilişkilerde sıklıkla ortaya çıkar. Kendini gösterdiği en önemli nokta eş seçme aşamasıdır. Bireylerin rasyonel hareket etmediği ve nedensiz şekilde kendilerine uygun olmayan eşleri tercih ettikleri sıklıkla gözlemlenmektedir. Hatta daha da ileri giderek bazı eşler arası şiddet yaşandığı görülmüştür. Rasyonel olmayan ve insanın kendisini koruma dürtüsü ile de çelişen bu ilişkilerdeki aşağı çekme eğiliminin rolü bu çalışma ile incelenmiştir.

Anahtar kelimeler: Aşağı çekme sendromu, depresyon, psikopati, eşler arası şiddet.

THE ROLE OF THE SYNDROME OF PULLING DOWN ON THE VIOLENCE BETWEEN PARTNERS**ABSTRACT**

The syndrome of pulling down is a concept which has not taken place at the Psychological Literature completely yet. This syndrome, which is the reason of the people behaving with the instinct of being failed, takes place between depression and psychopathy. But the people who have this syndrome is neither psychopat or depressive. The syndrome of pulling down appears at the relationship affairs frequently. The most obvious event is the event of choosing the partner. It is often observed that the people do not behave rationally and prefer the partners who are not appropriate for them with no reason. Even turther it is observed that violence appears between some partners. The role of tendency of pulling down on these relationships, which is irrational and against the instinct of protecting yourself is elaborated with this study.

Keywords: The syndrome of pulling down, depression, psychopathy, violence between partners.

¹ Öğretim Görevlisi, Okan Üniversitesi İİBF Uluslararası Ticaret Bölümü, ahmet.ozkan@okan.edu.tr

GİRİŞ

Aşağı çekme sendromu depresyon ve psikopati arasında konuşlandırılmış bir sendrom olarak ortaya konmuş yeni bir kavramdır (Özkan,2011:1). Aşağı çekme eğilimi gösteren kişilerde her iki ruh hali de sıklıkla görülebilmektedir.

Aşağı çekme sendromu, sosyopat veya psikopat ailelerin çocuklarında görülmektedir. Diğer insanların başarı göstermesi ve mutlu olmasından memnun olmayan psikopat kişilerin kişilik yapısı da bu yönde gelişir. Dolayısıyla bu ebeveynler çocuklarının başarılı veya mutlu olmasını istemeyebilirler. Bu isteklerini saklayabilseler bile çocukları başarısız olduğunda müthiş bir sevinç duyarlar ve bunu saklayamazlar. Bu gibi ani duygu değişimleri çocuklar tarafından kolaylıkla fark edilir. Ebeveynlerinin sadece başarısız olduğu zaman mutlu olduğunu gören çocuklarda başarısız olma eğilimi gelişir. Bu eğilime aşağı çekme eğilimi denir.

Psikopat kişiler, vicdan değerleri toplumun diğer bireylerine oranla belirgin farklılıklarla daha az gelişmiş ve sosyal olarak da zayıf olan kişilerdir (Güngen, 2011). Psikopatlar, saldırgan davranmaya ve şiddet eğilimi göstermeye yatkındır (Çetin vd., 2009: 136). Aşağı çekme sendromu olan kişiler depresyon ve psikopat ruh hali arasında gidip gelirler. Bazı aşağı çekme sendromlarında depresyona daha yakın, bazılarında ise psikopatiye daha yakın görünüm sergilenir. Depresyon ile sosyal yetenekler arasında yakın bir ilişki vardır (Segrin, 2000:381). Aşağı çekme eğilimi olan insanların sosyal yetenekleri çok düşük olmadığı için depresyon noktasına çok yakın değildir.

I. AŞAĞI ÇEKME SENDROMU

Aşağı çekme sendromu içerisinde çok fazla kabullenememe duygusu barındırır. Bu sendrom sahibi kişiler ebeveynlerinin kendilerine yaptığı muameleyi hak etmediklerini ve bunu telafi edeceklerini düşünürler. Çünkü ebeveynleri “keşke” sözü ile hareket etmekten hoşlanır ve bilirler ki çocuklarda aslında bazı şeyleri düzeltebilecekken bunu yapamamış olma duygusu daha fazla acı verir. Suçluluk duygusu, cezaların en ağırıdır. Etik yönü inceden inceye gelişen çocuk yanlış bir ümide kapılır. Bu yanlış ümit de ailesi ile arasındaki ilişkileri tamir edebileceğidir. Psikopat ve sabit fikirli insanlar kendi alıştıkları ve istedikleri şekilde

davranırlar. Davranış biçimlerini değiştirme eğiliminde değildirler. Bu nedenle incinmiş olan duyguları tamir etme hassasiyetini göstermeleri oldukça zordur.

Ebeveynler, çocuklarına vereceği manevi ıstırapı arttırmak istiyorlarsa anne ve baba kavramlarının önemini altını çizerek öğretebilirler. Çocuklukta anne ve baba tarafından ömür boyu sürebilecek ıstırapların verilebildiği bilinmektedir (Fonagy ve Moran, 1991: 685). Bunu bilinçli olarak yapabilecekleri gibi fark etmeden de yapabilirler. Zaten kasıt olup olmasının sonuç üzerinde bir etkisi yoktur. Bu şekilde hareket etmeleri sonrasında kendilerini daha fazla önemseyen bireyler yetiştirmiş olacaktırlar ve yaptıklarının etkisi artacaktır.

Ebeveynlerin bu eğilimi nedeniyle çocuklar ebeveynlerinin kötü olduğunu kabul etmek istemezler. Sadece ebeveynlerinin önemli olması değil, aynı zamanda kendilerinin de iyi bir ebeveyn sahibi olma ayrıcalığından mahrum kalacaklarını bilme korkusu da bunu kabullenmeleri için bir engeldir. Bunu kabul etmek, onlar için sert bir yara kabuğunu koparmayı denemekten farksızdır.

II. KOŞULLANMA VE AİLE ETKİSİ

Aşağı çekme sendromu gösteren kişiler incelendiğinde bu kişilerin anne veya babası ile olumsuz ilişki içerisinde olduğu gözlemlenmiştir. Bu kişilerde en göze çarpan özellik anne ve babasıyla arasının çok iyi olduğunu söylemesidir. Bu aslında kişinin en çok olmasını istediği şeydir. Ama istediği gibi olmadığı için sıkıntı yaşamaktadır. Kişinin kendisini tanımamasının önemi burada ortaya çıkmaktadır (Zimmerman ve Coryel, 1990: 527). Kendisini gerçekten tanımak ve kendisine yardım etmek isteyen kişi mutlaka bir süre sonra ailesinin zihnindeki gerçek yerini anlayacaktır. Kendisine yardım etmeye karar vermemiş olan insanlara ise yardım etmek ve bazı düşünceleri kabul ettirmek oldukça zordur.

Ebeveynler ile yaşanan olumsuz ilişkiler her birey üzerinde aynı etkiyi oluşturmamıştır ve aşağı çekme sendromu içerisindeki kişilerin bir kısmı daha farklı şekillenmiştir. İnsani değerleri ve fazilet anlayışı daha fazla gelişmiş bireylerin daha farklı etkilendiği görülmüştür. Zaten tüm çocuklarda aynı olayların aynı etkiyi yaratmadığı bilinmektedir (Fonagy vd., 2002: 25). Bazı bireyler, olumsuz aile şartlarına rağmen çevre ile etkileşime girerek veya çeşitli şekillerde etik yönlerini geliştirmeyi başarmışlardır. Vicdani olarak kuvvetli bu bireylerde de

aşağı çekme sendromu görülse de bu durumun etkisi daha hafif olabilir. Depresyon ile psikopati arasında kalan bu bireyler aslında psikopatiyi taklit ederler. Bu şekilde eğilimleri yoktur ve ailelerinin kendilerine yerleştirmiş olduğu etkili koşullandırma ve görerek öğrenme neticesinde bu davranışları benimsemişlerdir. Bu kişilerin çift karakterli olduğu düşünülse de aslında bipolar kişiler değildir.

Ailesi tarafından psikopatiyi görerek öğrenen kişinin kişiliği bu yapı için uygun olmayabilir. Bu durum bir çelişkiler zincirini de beraberinde getirir. Bazen çevresindeki kişilere iyi tarafını gösteren bu kişi bazen de koşullanarak öğrendiği diğer tarafını gösterecektir. Ortaya çıkan diğer taraf ailesinden kaynaklanan güvensizliği nedeniyle ortaya çıkar. Değer verdiği ve bağlandığı ailesi ona ıstırap vermiş olduğu için çevresine de güvensizlikle yaklaşır. Bu kişiler ile mesafeli durduğunuz zaman sorun yaşamazsınız. Ama yakınlaşma içerisine girdiğiniz zaman sorun yaşama ihtimaliniz giderek artacaktır.

III. İLİŞKİLER

Aşağı çekme sendromu olan kişiler hemen hemen her zaman sorun yaşama ihtimalinin yüksek olabileceği eşleri tercih ederler. Belirtmiş olduğumuz güvensizlik bunun önemli nedenlerinden biridir. Karşısındaki insana güvenemediği için ilişki yaşamak istemez ve giderek yalnızlaşır. Diğer taraftan fazilet yönü gelişmiş olan ve psikopatiyi görerek öğrenmiş olan kişiler bu yalnızlaşmadan rahatsız olur. Kendisine bir eş aramaya başlar. Bu noktada ikili yapı devreye girer.

İkili yapı içerisinde öncelikle kişi kendini isteklerini gerçekleştirdiğine inandırır. Kendisi yalnızlığı seven, asosyal bir insan olmadığına kendi inandırır ve bu düşüncesini kendisine kanıtlayacak olan eylemleri gerçekleştirmeyi dener. Örneğin birisini seçer. Seçtiği kişi muhtemelen sağlıklı bir ilişki yaşamasının en zor olduğu kişi olacaktır. Kolay olan bir ilişkiyi seçmesi neredeyse imkansızdır. Çünkü esas amaç yalnız kalmaya devam etmek ve ilişki yaşama isteğini köreltmektir. Bu nedenle en yanlış kişi seçilir.

Yanlış kişilere yönelmenin öncelikli amacı yalnız kalmaya devam etmek ve kendini her şeyin normal olduğuna ve aslında bir eş arıyor olduğuna inandırmak olsa da başka sebepleri de olabilir. Örneğin, seçtiği kişi annesi veya babası ile benzerlik gösteriyor olabilir. Erkekler de bu durum Edipus kompleksi olarak görülse de benzer durum bayanlarda da vardır. Babasına

benzeyen bir bayanı ele alarak bu durumu açıklamak daha kolaydır. Babasına benzeyen kişilerle ilişki yaşayan kişi babası ile hiçbir zaman istediği gibi olamamış olan ilişkisini ona benzeyen bir başkası ile ilişki yaşayarak yenilemek isteyebilir. Bu durumdaki kişi hayalinde babası ile olan ilişkisini düzeltmekte ve istediği gibi yaşamaktadır.

İlişkilerin sonuçları çoğu zaman istenildiği gibi olmaz. Çok kuvvetli olan bu dürtü kişilerin hayatını zora sokacak boyutta olabilir. Bir psikopat ile ilişki yaşayan bayanlar genellikle bunu obsesif bir şekilde yaşarlar. Obsesif oldukları nokta ise “bu sefer aynı şekilde olmayacak” şeklindeki görüşleridir. Bu nedenle bazen gördükleri şiddete bile boyun eğebilirler. Bu gibi ilişkiler bayanların obsesif yönü ile daha güçlü olan faziletlerinin birleşmesi sonucu ortaya çıkan kuvvetli bağ nedeniyle daha uzun sürebilir. Obsesif yönü kuvvetli olan kişilerin bu gibi ilişkileri ömür boyu devam ettirdiği görülmüştür.

İnsani yönü gelişmiş olan kişiler anne ve babalarından görmüş olduğu bazı şeyleri kabullenemez. Bu noktada sabit fikirli hale gelirler ve kabullenemedikleri şeylerin telafisi yapılabildiği kadar aynı amaç peşinde koşabilirler. Bu kişilerin aslında çocukluk döneminin belirli bir evresinde oldukça şımartıldıklarını söyleyebiliriz. Zaten aksi bir durum, bu kişilerin insani yönlerinin bu denli kuvvetli gelişmesine olanak vermeyecektir. Bu nedenle hak ettiğini düşündüğü şeyi almak ve bazı durumları kabullenmemek gibi davranış ve düşünceler içerisine girebilirler.

Psikopatlar diğer insanlarda ıstıraba neden olacak davranışlardan kaçınmazlar, hatta bunu yapmaya ihtiyaç duyarlar (Murphy, 2006: 554). Freud, bu davranışların hedefine kişinin zaman zaman kendisini de koyabileceğini savunur (Bettelheim, 1984: 45). İkinci grup kişilerde, yani fazilet yönü gelişmemiş kişilerde her iki durumdan da söz edebiliriz. Bu bireyler kendi çıkarlarını ön planda tutarlar. Eşlerinin kendi anne ve babalarına benzemesinin yanı sıra sömürebilecekleri veya kullanabilecekleri kişiler olmasına da dikkat ederler. Herhangi bir bağlılık geliştirmezler. Freud, babasından nefret eden kadın profilini çizerken biraz daha psikopata yakın bir karakter ortaya koymuştur. Çizdiği karakter, eşlerine her zaman fiziksel olmasa da her zaman manevi bir ıstırap verme isteği içerisindedir. Bu nedenle zarar verebileceği kişilere yönelir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Eğer eşler aşağı çekme eğilimi içerisinde ise psikopat bir eşe tahammül edebilir. Psikopat olma durumu ile sabıkalı olma durumu arasında çok yüksek bir korelasyon vardır (Edens vd., 2006: 71). Bu ilişkilerde sıra dışı olan, psikopat kişilerin şiddet gösterme eğilimleri değil, karşı tarafın bu kişilere dur demesi gerektiği yerde dur dememesi, hatta bu kişilerin kendi yakınına gelmesine zemin hazırlıyor olmasıdır. Bunu bilinçli olarak yapmamaktadırlar. Karşılarındaki sosyopat veya psikopat kişileri seçme nedenleri kendilerine göre geçerli nedenlerdir ve bu nedenleri savunurlar. Ama diğer taraftan suça eğilimli kişileri eş olarak seçmek, kendisini aşağı taşıma eğiliminde olmanın en net ispatıdır.

Aşağı çekme eğilimi olmayan bir kişi psikopat bir eşe tahammül etmeyecek ve kendisini korumak için gereken önlemleri alacaktır. Kendisini koruma eğilimi içerisinde öncelikle karşısındaki kişinin ilgisini, onu kızdırmadan geçiştirmeye çalışır. Psikopatlar, duygularını kolay belli ettiği için bunu yaparken zorlanmayacaktır.

Psikanaliz, psikolojinin en bilimsel ve temel yöntemi olarak kabul edilir (Szasz, 1998:16). Psikanaliz sayesinde aşağı çekme sendromu sahibi kişiler kabullenemedikleri şeyleri ortaya çıkarmalı ve bununla yüzleşmelidirler. Psikoterapi, doğru bir program ile uygulandığında etkisi artacaktır (Woody vd., 1995: 1302). Bu uygulamalardan sonra doğru bir ilişkiye başlayan birey, aşağı çekme sendromundan kurtulabilir. Aksi takdirde bir döngü içerisine girilecek ve aşağı çekme sendromu sürekli olarak yenilenecektir.

KAYNAKÇA

- BETTELHEIM, Bruno; (1984), *Freud and Man's Soul*, Vintage.
- ÇETİN, Mesut vd.; (2009), "Antisosyal Kişilik Bozukluğu Olan Genç Erkeklerde Aleksitimi, Saldırganlık ve Psikopati İlişkisi", *Nöropsikiyatri Arşivi Dergisi*, 46(4), ss. 135-139.
- EDENS, John F., CAMPBELL, Justin S. ve John M. WEIR (2006) "A meta-analysis of the psychopathy checklist measures", *Law and Human Behavior*, 31, ss. 53-75.
- FONAGY, Peter ve G. S. MORAN; (1991), "Studies of the efficacy of child psychoanalysis", *Journal of Consulting and Clinic Psychology*, 58, ss. 684-95.

-
- FONAGY, Peter, TARGET, M., COTTRELL, D. , PHILLIPS, J. ve Z. KURTZ; (2002), What works for whom? A critical review of treatments for children and adolescents, New York, Guilford.
- GÜNGEN, Can; (2011), Freud ve Psikanaliz, www.freudvepsikanaliz.com, Erişim Tarihi: 16.05.2011.
- MURPHY, Declan G.; (2006), 'Facial Emotion Processin in Criminal Psychopathy', British Journal of Psychiatry, 189, ss.553-539.
- ÖZKAN, Ahmet Hakan; (2011), "Aşağı çekme sendromu: bu sendromun ortadoğu ve kuzey Afrika'da gerçekleşen ayaklanmalar üzerindeki etkileri", Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi, 4, ss. 1-18.
- SEGRIN, Chris (2000) "Social skills deficits associated with depression", Clinical Psychology Review, 20(3), ss. 379-403.
- SZASZ, Thomas S.; (1998), "The ethics of psychoanalysis", Society, 15(2), ss. 16-21.
- WOODY, G. E., MCLELLAN, A. T., LUBORSKY, L. ve C.P. O'BRIEN; (1995) "Psychotherapy in community methadone programs: a validation study", American Journal of Psychiatry, 152(9), pp. 1302–1308.
- ZIMMERMAN, M. ve W. H. CORYELL; (1990) "Diagnosing personality disorders within the community: a comparison of self-report and interview measures". Archives of General Psychiatry, 47,ss. 527-528.

İNSAN DÜŞÜNCESİNDE İKTİSADİ ALANIN (YENİDEN) YAPILANMASI ÜZERİNE SPEKÜLASYONLAR

Bilal KARGI*

ÖZET

Bu metinde, insanların, iktisadi hayat içerisindeki davranış biçimlerinin nasıl belirlendiğine değinilmektedir. “İktisadi Alan”, insanların maddi dünyalarındaki hareket uzaylarını tanımlamaktadır. Bu davranışların her şeyden önce, insan iradesinin üzerindeki dışsal belirleyicilerin tahakkümünden kurtarılması sürecine değinilmekte ve özellikle Avrupa Aydınlanmasının bu bağlamdaki yarattığı gelişmelere denilmektedir. Aklın, akli olarak davranmasında iradeyi kendine almasının ve böylece bilimsel gelişmelerin yaşanmasının bir sonucu olarak teknik ilerlemelerin insanın değer sistemi üzerindeki sonuçlarına da değinilerek, bu etkilerin kişiden kişiye, toplumdaki topluma değıştiğine çünkü, hemen her toplumun kendisine ait ve din, siyaset, kültür, tarih gibi etkilerle çok farklı iktisadi alan anlayışlarının olduğu üzerinde durulmaktadır. Bununla birlikte, küreselleşmenin getirdiği şartlarla birlikte, iktisadi alanların geçişlere açılmış olmasına ve bu süreç içerisinde oluşan “bilgi” önemine vurgu yapılmaktadır ve bilgi’nin iktisadi alanları yeniden nasıl şekillendirdiği açıklanmaya çalışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İktisadi Alan, Bilgi, İktisadi Düşüce, Ekonomik Sistem.

SPECULATIONS ABOUT THE (RE) STRUCTURING OF THE FIELD OF ECONOMICS IN THE HUMAN THOUGHT

ABSTRASCT

In this article, how the types of behaviours of the people are determined in economic life is examined. Above all, the process of freeing these behaviours from external determinators which create hegemony on human will, is taken into consideration. Especially, developments, in this respect, brought by European Enlightenment are examined. Also by mentioning, as a result of being taken the controll of will by reason and the scientific developments that creates, the consequences of technical improvements upon the value system of people, it is pointed out that these consequences vary depending on the personality and the society, since almost all societies have quite different understanding of “economic sphere” as a result of influences of their own religion, political thoughts, culture and history. Furthermore, it is mentioned that under the conditions brought by globalization, economic spheres are opened to transition. In this respect, the importance of the “information” created in this process are emphasized and thus how the information restructures economic spheres is attempted to be explained.

Key Words: Economic Sphere, Information, Economic Thought, Economic Model

* Yardımcı Doçent, Aksaray Üniversitesi, Şereflikoçhisar Uygulamalı Teknoloji ve İşletmecilik Yüksek Okulu, Bankacılık ve Finans Bölümü. bilalkargi@gmail.com.

GİRİŞ

Bu metinde Kant'ın *Ptarik Usun Eleştirisi*'nde (1999) belirttiği “kavramsız görü kör, görüsüz kavram boştur” temel önermesi dikkate alınmaya çalışılmıştır. Bu nedenle, bu metin içerisinde ele alınacak olan konular her şeyden önce “kavramlar” öne çıkarılarak ve kavramsal bir “sistem” içerisinde ele alınarak incelenilmeye çalışılmıştır. Bundandır ki, “beşeri sermaye” kavramına yönelik yapılacak “görü”ler için bir zemin oluşturulmaya çalışılmıştır. İnsan “istenci”nin köklerinden, “ihtiyaç” ve “bilgi”ye değin öz bir sistem arayışı gerekliliği her zaman olmuştur. Nitekim “pozitif bilim” olma “endişesini” çok fazla benimseyen iktisat biliminin, bir uygulamalı-sosyal-bilim olabildiği temel varsayımından hareketle, kavramlar genişletilmeye çalışılmıştır.

Bilimin genel karakteri olan “evrensellik” bugün en fazla pozitif bilim olarak tanımlanan fen bilimleri için ve onun incelediği “doğa” için kullanılmaktadır. “Doğa Kanunu”¹ dediğimiz zaman kastettiğimiz kural, davranış ve yaşayış biçimleri, jeolojik etkenlerle birlikte tam bir harmoni içerisinde, tam bir “kaotik düzen” içerisinde. “Kaos” ve “düzen” kelimelerinin aynı tümcede yer alması, hemen dikkat çekebilir. “Kaos”un belirttiği kuralsız-düzensizliğin yanında “düzen” gibi, belirginlik ve kurallılık ifadesinin bir araya gelmesi aslında, hem doğa ve hem de sosyal bilimler için kabul edilebilir bir geçerliliktir. Buna “tabiatın dengesi” de denilmektedir. Ancak, bu “denge” tam ve kesin olarak açıklanmadıkça bir “kaos”un varlığını iddia etmek yanlış olmaz. “Kaos”un sonsuz sayıdaki değişkenlerinden, ancak açıklayabildiklerimiz bilgi birikimimize dahil olur. İleride de değinileceği üzere, “başlangıç durumunda hassa bağlı” fiziksel ve sosyal sistemler “kaos”un sonsuz sayıdaki değişkenlerinden bir tanesinin dahi farklılık göstermesi hiç beklenmedik sonuçlar ortaya çıkarabilmektedir. İşte İktisat da, iktisada giriş dersi düzeyindeki en temel ve en kısa tarifi ile bir “denge bilimi”dir ve bu “denge” de “tam” olarak açıklanmadıkça “kaos” olduğu söylenebilir ve genel itibariyle diğer sosyal bilimler “insan ile insan” arasındaki münasebetleri açıklamaya çalışırken; iktisadın aradığı denge “insan ile madde” arasındaki dengedir ve bu denge de kaotik bir yapıya sahiptir.

¹ “Doğa” veya “tabiat” kanunlarının insan ve toplum hayatları üzerine etkilerine ilişkin, J. Lock’un kaynakçada belirtilen eseri okumaya değer bir eserdir. Locke’a göre; “her şeyin anası tabiattır” ve bu tüm insansal tabiatın sunduğu kanunların “sürekli” ve “evrensel” olduğunu savunur. Tüm insanların ve toplumların bu kanunlara uygun davranmadığını ve ancak bu kanunlara uygun hareket etmesi gereklidir. Ayrıca Montesquieu, kanunları; a)tabiat kanunları ve b)müşpet kanunlar olarak tasnif etmektedir.

Ayrıca, “insan-madde” arasındaki ilişki dışı kapalı bir ilişki sistemi olmadığından, arandığı “denge”de diğer insanların da “madde” ile olan ilişkileri ile de doğrudan bağlantılıdır. “İnsan-insan” ve “insan-toplum” ve hatta “toplum-toplum” ilişkilerinin de gündeme gelmesi kaçınılmaz olacaktır ki bu da, “iktisatçı”nın kaotik evreninin ne denli geniş ve girift olduğunu ortaya koyar.

İktisat’ın, insan-madde arasındaki harmoniyi inşasındaki gayreti, üretim faktörlerinin verimliliği ile marjinal ürünün maksimizasyonu temeline dayanır. Ancak girdi ile çıktı arasındaki oranı büyük ölçüde etkilemeye muktedir “bilgi”, ürün verimliliğinden de önce üretim faktörü verimliliğini sağlayabilmektedir. Çünkü, hemen tüm iktisatçıların, iktisadi büyüme ve verimliliğin bilgi, bilim ve dolayısıyla da teknolojik ilerlemeyle birlikte hareket ettiğine Freeman ve Soete (2003:363) ortak çalışmalarında da önemli bir vurgu yapmaktadır. Bu durum karşısında iktisat; insan-madde-bilgi üçlemesinden oluşan yeni bir problem kümesi üzerine yoğunlaşmaya başlamıştır. Bu metnin de ana vurgusu, işte bu problem kümesinin “insan bilincinin tarihsel” kökleri üzerine bina edilmesinin gerekliliğidir.

Pozitif bilimlere en yakın sosyal bilim karakterindeki iktisat, uygulamalı-sosyal-bilim olarak, yeni metodolojisinde bu üç değişkenin: A. Comte’un “sosyal fizik” dediği ve Einstein ile, yeni fizik döneminde fiziğin aldığı yeni karakterin de göz önüne alınmasıyla; “sosyal fizik evren”deki değişimleri de ele almak zorundadır. Bu “evren” farklılaşması, “Bilgi Toplumu” tanımlarına sığdırılmaya çalışılsa da, Sosyal tabakaların formatındaki değişimlerdeki muhtemel etkiler yeteri kadar ele alınmamıştır. Nitekim üretimi mümkün olması yanında, nihai tüketimi söz konusu olmadığı halde iken bile; mevcut bilgi stokunu daha da arttıran bu yeni ve ilginç üretim faktörünün, sosyal yapıya kazandırdıkları ele alınınca, kompleks ve kaotik bir dünyanın “homoeconomicus”a yaklaştığı mı yoksa uzaklaştığı mı sorusunu iktisatçıların gündemine taşımıştır².

İşte, bu çalışmanın amacı gündemdeki probleme, iktisat-sosyoloji-felsefe nazarlarından bakmaktır. Daha açık bir ifade ile; “sinerjik” karakterli bilginin sosyal hayattaki, yine sinerjik

² İktisat içerisindeki matematiksel unsurlara yönelik oldukça yaygınlaşmaya başlayan bir tepki olarak “Post Otistik İktisat” akımı, başlı başına incelenmeye ve tartışılmaya değer bir akımdır. Ülkemizde bu konudaki en belirgin eser, Ardıç tarafından yapılan derlemedir ki, künyesi bu metnin “kaynakça” bölümünde sunulmuştur.

etkilerine dayanılarak, enformasyon düzeyinin yeni bir “sosyal tabakalaşma sistemini” beraberinde ne ölçüde getirdiğine yönelmektir. M. Weber’in “iktisadi alan” kavramının arka planındaki değişimin sonuçlarıyla, E. Durkheim’ın “mekanik ve organik dayanışma” biçimlerindeki etkiler ve nihayet, iktisadın “kapitalist” bugününe yönelik Kantçı eleştirelliği ve Hegelci idealizmi kullanılarak değerlendirmelerde bulunulmaya çalışılmaktadır. Böylelikle çalışmanın temel amacı, “bilgi ve enformasyon” katkısının, üretimde nihai çıktıya olan etkileri, bunun bölüşümdeki yarattığı dönüşüm ve sosyal yapıdaki sonuçlarını incelenmesi olarak belirginleşmektedir. İktisadın yalnızca a posteriori bilgiden ve ekonometrik-istatistik analizlerden değil, ve fakat daha karmaşık, öznel ve spekülatif a priori bilgiden oluşan ve “insan-toplum” ve “insan-insan” boyutlarına bakan bir yöntem benimsenmektedir. Bu durum, normatif-pozitif iktisat ayrımını da gündeme yeniden getirebilecektir.

“Bilgi Toplumu”nun konsept açıklamalarının yanında, “bilgi”nin ve “toplum”un kendi konseptlerine eğilerek, “Bilgi Toplumu”nun, yalnızca “iki değişken” veya “bir sıfat tamlaması” olarak algılanılması yolundan ayrılarak düşünsel, toplumsal ve iktisadi dünyalardaki yankılarının “iktisadi alan”ı yeniden nasıl şekillendirdiği ön plana çıkacaktır. Bu metnin yöntemi gereği, belirli sonuçlara ulaşma amacından da önce, ulaşılabilecek muhtemel sonuçlara ilişkin sorular geliştirmek ve/veya kimi spekülatif önerme ve yargıları ortaya atmak gerekecektir. Nitekim, Megill’in (1998:381) Derrida’dan aktardığı, ““hiçbir şey söylemeyi istememe riskine giriyorum” olarak ya da “hiçbir şey kastetmeme riskine giriyorum” olarak” da çevrilebilen yapı-bozumcu felsefesine bir atıf söz konudur. Ancak unutulmamalıdır ki, herhangi bir felsefeye atıf yapmak veya onun yöntemini kullanmak onun benimsendiği anlamına gelmez. “Bilgi”ye ve onun yarattığı “Toplum”a yönelik, Eski Yunan’dan beri gelen “bilginin iddialarına kuşkuyla bakma” yaklaşımına göre düşünülebilecek alternatifler ve daha da doğrusu tartışmalar başlatabilmek bu metni amacına ulaştırır.

I. “İKTİSADİ ALAN” KAVRAMININ ÇERÇEVESİ

Öncelikle, “Alan” terimi; muğlak olabilmekle birlikte, belirginleştirilmesi mümkün olabilen sınırları olan bir düzlem anlamında kullanılmaktadır. Buna göre; “iktisadi alan” denildiğinde, insanların veya daha genel olarak da toplumların ekonomik faaliyetlerinin hareket

edebileceği “düşünsel düzlem” olarak tanımlanabilir. İnsanların ve/veya toplumların ekonomik davranışlarını belirleyen subjektif yargılar bütüne “iktisadi alan” adını vermek mümkündür. Elbette ki, bir alanın sınırlarını belirleyen unsurlar vardır. Bu unsurlar kişiden kişiye değişebileceği gibi, toplumdan topluma da farklılıklar göstermektedir³. Hatta bir toplumun içinde bile yani, sosyal sınıflar arasında bile, iktisadi davranışları –iktisadi alanı- belirleyen unsurlar farklıdır. Hayek’ten anlatan Yay’ın (2000:157) çalışmasında, bu alan için etkin rol oynayan “Dil, din, hukuk, para, piyasa, rekabet gibi kurumlar, insanlık tarihinin belirli bir döneminde amaçlanmaksızın, tesadüfen, kendiliğinden ortaya çıkmış kurumlar” olduğunu belirtmektedir. Ancak bu düşünceye bu metinde katılmanın, büyük bir ön-yargı olduğu görülecektir. Öyle ki, Hegel, “Efendi ve Köle Diyalektiği” içerisinde, (Kojeve, 2004:79-108) insan istencinin kendiliğinden doğmadığını ve tarihsel olmakla birlikte, bir diyalektik içerisinde belirlendiği sonucuna ulaşılır. Bu diyalektik süreçte ise, “efendi-köle” arasındaki “mücadele” bu kurumları, “mücadele”de öne geçmek için, insan istenci tarafından “kaçınılmaz olarak” ortaya çıktığını göstermektedir. Çünkü, Spinoza’dan beri gelen “mutlak” anlayışı içerisinde A. Weber’in (1991:231) de değindiği üzere, “Madde ve ruh Dekartçılıkta olduğu gibi birbirine zıt iki cevherden oluşmazlar: bunlar aynı bir cevheri düşünmenin iki ayrı şekli, bir tek ve aynı şeye verilen iki ayrı addır” düşüncesi daha temellidir. İşte bundan dolayıdır ki, “insan-madde” ve diğer ilişkiler tamamen insansaldır ve tesadüfen gerçekleşmemiş, bir “bilinç” içerisinde “gelişmiştir”.

M. Weber’in *Sosyoloji Yazıları*’nın (2000:421), “ekonomik alan” başlığı altındaki açıklamalarında, insanların iktisadi davranışlarındaki, “din” ile ilişkili karakteristik etkileşimleri

³ İktisadi Alanı belirleyen Proletarya, onu genişleten Burjuvadır³. Bu tez itibariyle burjuva iktisadi alanın devrimcisi ve proletarya muhafazakarıdır. Kültür köylerde korunur ve devamlılık sağlarken, şehirler kültürü sürekli olarak yeniler ve belki de dejenere eder. Nitekim şehir hayatları, farklı kültürlerin bir araya gelmesine açık iken köy, bu konuda oldukça kısıtlıdır. Nitekim köy ve kabile toplulukları “son derece kapalı toplumlardır. Bu toplumlar yabancıların yeteneklerine gerek duymadıkça, örneğin kayıplara yol açan bir savaştan ya da ölümcül bir salgından toplumun nüfusunu attırmak durumunda kalmadıkça, ya da evlilik gibi bir durum olmadıkça dışarıdan gelecek olanlara büyük ölçüde kapalıdır. Üstelik bu toplumların kapalılıkları yalnızca yabancılar için değil, kültürel ve teknolojik yenilikler için de geçerlidir” (Bookchin, 1999:84). Bunun yanında, içgöçün çoğunlukla yaşanması yani, köylerden şehirlere yerleşmelerin yaşandığı bir topluda, şehirde çok karmaşık bir kültürel yapı oluşacaktır. Köyden şehre gelen her birey, farklı köy inançlarını şehirlere taşıyacaktır. Bu taşımalar ise ya ortak bir kültür ortaya çıkarabilecek ya da tamamen kaotik bir kültürün doğmasına neden olacaktır ki, bu da iktisadi alanın belirlenimini de kaotik bir yapıya sürükleyecektir.

ele almaktadır. Bu incelemeye geçmeden hemen önce, şunu belirtmek gerekir ki, terminolojik olarak “ekonomi” kavramı ile “iktisat” kavramı arasındaki filolojik farklılık/aynılık bir tarafa; bir (belki de Bergsoncu) sezgi-kabul ile, iki kavram arasındaki farklılığı ortaya koymak gerekmektedir. Yılmaz’ın (2002:89) çalışmasında da küçük bir dipnotta da gösterilen bu ayırımı tamamen katılmakla birlikte küçük bir ilave de yapmak yerinde olacaktır. Yılmaz’ın, (2002:89) “bilimi ifade etmek için iktisat, gerçek iktisadi ilişkiler dünyasını ifade için ekonomi” kavramının kullanılması görüşüne ilaveten, Hegelci felsefe sisteminin bir kazanımı olarak, ekonomik hayattaki “tercihler”in nasıl şekillendiği ile ilgilenip ilgilenmeme ile ilgili Singer’in (2003:43-45) çalışmasındaki ayırımdan da yola çıkarak yapılan “liberal iktisatçılar-radikal iktisatçılar” ayırımı da benimsemek gerekmektedir. Buna göre, herhangi bir iktisadi fenomenin kökenlerine ilişkin de düşünen iktisatçılar için “Radikal” ve fakat, bu tercihlerin nasıl oluştuğu üzerine düşünmekten ziyade, tercihin, ekonomik hayattaki işleyişi ile ilgilenen iktisatçılara da “liberal” iktisatçılar benzetmesi yapılabilmektedir. Bu durum ilk bakışta, pozitif-normatif ayırımına benzetilebilir ancak, çok ince olmakla birlikte gerçekten de önemli ve ciddi bir ayırt edici çizgi ile ayrılmaktadır. Buna göre; eğer bir iktisatçı; tercihlerin nasıl ortaya çıktığına ilişkin düşünsel temeller arıyor ise, “Radikal”; aramıyor ise “Liberal” iktisatçı durumundadır. Daha da açmak gerektiğinde, birincisi “iktisatçı”, ikincisi “ekonomist”tir. Ancak, bir ekonomist “normatif ekonomist” olabileceği gibi “pozitivist ekonomist” de olabilmektedir ve olmalıdır. Oysa bunun tersine, “Radikal iktisatçı” öncelikle “normatif iktisatçı” olmasının yanında, “pozitif” analizlerle (ekonometrik-istatistik) ilgilenebilmesinin yanında, ilgilenme zorunluluğu yoktur. O’nun analiz laboratuvarı zihni ve analiz metodu düşünseldir. Bu nedendir ki, kimi iktisatçılar ekonometriden oldukça uzak durmakta ısrar ederler. Ardiç’in editörlüğündeki (2004) “*Post Otistik İktisat*”ta başlıklı eser, bu çekişmelerin tam da merkezine yönelik eleştiriler içermektedir. Çünkü, ekonometrik bir analizin ön koşulu, örneklemin ve hatta ana kütlenin tamamının “homoeconomicus” olduğudur. Yani tercihlerinin belirlenmesinin olmazsa-olmaz ön-koşulu, salt “bireysel”dir ve salt “faydacı”dır. Oysa, Radikal bir iktisatçının bunu kabullenmesi neredeyse imkansızdır çünkü, insan, tercihlerini yaparken, her zaman için salt-bireysel olmaz/olmayabilir ki, zaten “iktisadi alan”ı da ele alabilmek için, bu düşünsel temelleri incelemek gerekir. Çünkü “iktisadi alan” sayısal verilerle desteklenebilir ancak,

ölçülemez/belirlenemez. “İktisadi alan” içerisinde “Tercih” denildiğinde, ilk anlamda (dar anlamda) “tüketici tercihleri” anlaşılabilir ve faydalar arasındaki bir tercih anlaşılabilir; yatırım, tasarruf, iş tercihi gibi tüm iktisadi konulardaki herhangi bir açıdan verilen tüm kararlar birer tercihtir ve bu geniş anlamda bir tercih tanımıdır. (Örneğin, bir işsiz; iş araması, aramaması, işsizlik sigortası ile yetinmesi, ücrette anlaşamaması, çalışma şartlarını beğenmemesi, işyeri veya işverenler arasında seçim yapması, kayıtlı veya kayıtdışı çalışmaya razı olması gibi çoğaltılabilecek tüm kararları birer tercihtir. Bu gibi genişletmeler diğer iktisadi davranışların tümüne göre uygulanabilir ve çoğaltılabilir.) Bundan dolayı öncelikle “insan” fenomeninin anlaşılması gerekir. Bu ise, ideal bir insan figürünün yaratılması sürecinin ilk adımıdır ki; Radikal İktisatçıyı, “insan özünü” anlamaya yönelen bu sürecin sonu, O’nu, idealist bir felsefeye götürür. Liberal İktisatçının “homoeconomicus”da karar kılmış olması ise O’nu, materyalist bir felsefeye götürür. Elbetke burada bahsedilen idealist-materyalist ayrımının yalnızca, ele alınan iktisadi/ekonomik konulara ilişkin tutumları belirlemeye çalışılmıştır. Diğer türlü, bu iki felsefi düşünceye burada yapılan benzetimlere eleştiriler gelebileceği gibi, bu eleştirilerde haklılık payı olacaktır ancak, burada bu tartışmaya girmek, konunun amacından tamamen şaşmak olacaktır.

Bu hararetli tartışmalardan öz olarak şu sonuç ve soru çıkarılabilir ki, zaten bu çalışmanın da özü budur: “Eğer, “Liberal” bir “ekonomist” olarak düşünürsek ve “insan” gerçekten de “homoeconomicus” ise, bu durumda tüm ekonomik davranışları ve tercihleri mutlak “bencil” olacaktır ki, bu durumda, bireylerin bu davranış ve tercihlerini belirleyen yegane “güdü”, “daha fazla kâr, fayda ve tasarruf” olacaktır. Diğer taraftan, eğer, “Radikal” bir “iktisatçı” olarak düşünülecek olursa, “insan”, “homoeconomicus” değil, öncelikle yargı gücüne sahip “insan”dır. Bu nedenle, toplumla ve diğer dış dünya ile olan ilişkilerinde “salt kâr, fayda ve tasarrufçu” olmaz/olmayabilir/olamayabilir. İşte tam da bu noktada; eğer insanlar, davranışlarında salt-bireysel-çıkarıcı olmayıp da, yani tam bir “homoeconomicus” olmayıp da, tüm iktisadi tercihlerini bir “insan” olarak ve insanı, “insan” yapan oldukça kompleks içkin ve aşkın bir düşünce dünyası (iktisadi alan) içinde karar verdiğine göre; acaba, bu içkin ve aşkın etkiler nelerdir? sorusu sorulabilir. İşte bu sorunun cevabında, “insan” davranışlarının iktisadi hayattaki belirleyici unsurlarının bütününe ve bu “bütünün”, bireyin hangi iktisadi konularda

nasıl davranabileceğini öncelleyen sınırlar belirleniyorsa, bu sınırların oluşturduğu alanı, “iktisadi alan” olarak tanımlamak mümkündür. Bu “alan”ın sınırları, psikolojik, sosyal, siyasal, kültürel, dini gibi birçok enstrüman tarafından belirlenir.

M. Weber’e dönecek olursa; Weber, bu “alan”ın en önemli belirlenim enstrümanı olarak, “din” mefhumunu öne çıkarmaktadır. Nitekim O, bütün bir Kapitalizmin oluşumunu da, Protestan Mezhebinin çalışma disiplinine bağlamaktadır. M. Weber’e benzer biçimde W. Sombart (2000) ise, kapitalizmin kökenini, feodal hayat içerisindeki soylu kesimin lüks tüketim alışkanlık ve isteklerinin ve bunun için de değer biriktirmesinin bir sonucu olarak ortaya çıktığını ileri sürmektedir. Bu iki örnek de, insanın, kapitalizmin gelişmesi sürecindeki değer biriktirme eğiliminin belirlenebilmesini hedef alan ve bu sürecin hangi kıstaslar tarafından (din veya sınıfsallık) belirlendiğini açıklamaya çalışmaktadır. Sombart’ın, feodal yapıdaki “soylu sınıf”ı temel alması karşısında, yine bütün kapitalizmi ve hatta insanlık tarihini “sınıf mücadelesi” orijininin yola çıkarak açıklayan Marks ve Engels (1976:22) “şimdiye kadarki bütün toplumların tarihi, sınıf savaşmaları tarihidir” diyerek, bunu açıkça dile getirmektedir. Yani onlar için de iktisadi alanı belirleyen bu sınıf çatışmalarıdır.

Kısacası, iktisadi hayattaki tüm davranış, tercih ve kararlar belirli bir inanç, kabulleniş ve istekler bütününe oluşturduğu bir alan içerisinde hareket halindedir. Herhangi bir toplumun, kapitalizmi benimseyip, benimseyememesi veya benimsememesi, bu alanın tanıdığı hareket kabiliyeti ile doğrudan bağlantılıdır. Bu hareketin biçimi, ikili bir tartışma da doğurmuştur. Bunlardan ilkinde, idealist Hegel’e göre, insan bilinci maddi hayatı belirlerken, materyalist Marks bunun tam tersini savunur (Marks ve Engels, 1976) ve aksine dış dünyanın, bilinci belirlediğini öne sürer ve çok bilinen alt-yapı-üst-yapı modelini ortaya koyar. İktisadi Alan, ideoloji-politik bir olgudur. Marks’a göre ekonomi, yoğunlaşmış politikadır. Bu itibarla iktisat-politika ilişkisi gündeme gelir. Bu ikileme burada yer vermemekle birlikte, esas olarak Marksist alt yapı-üst yapı ikilemesine bir açıklık getirmek gerekecektir. Ve belirtmek gerekir ki, iktisat-politika ikili ilişkisi radikal iktisadın veya daha geniş anlamıyla “siyasal iktisadın” gündemini oluşturur.

II. ALT-YAPI-ÜST-YAPI MODELİ

Her şeyden önce şunu belirtmek gerekir ki, Marks, “*Feuerbach Üzerine Tezler*”inde (1976:12) açıkça belirtmektedir ki, “Filozoflar dünyayı yalnızca çeşitli biçimlerde yorumlamışlardır; oysa sorun onu değiştirmektir” önermesini ileri sürer. Bu *Tez*’i O’nun siyasal *Devrimci* karakterine temel olarak gösterilmesine rağmen, burada, bu tezin aslında, “dünyayı değiştirme” fiilinin iktisadi karakterine bir atıf yapmak gerekmektedir. Bu *Tez* çerçevesinde, dünyanın iktisaden *düzensizliğini* keşfedip, bu düzensizliği ortadan kaldıracak bir “insan” karakteri oluşturmak ve tüm davranışları ve istekleri önceden belirlenebilir bir model “insan” ve model “toplum” tasarlamak düşüncesi olduğunu aramak kaçınılmazdır. Bu “model”e şiddetle karşı çıkan Popper, (1994) ütopyacı düşüncelerin insanlara mutluluk değil felaket getirdiğini ileri sürmektedir. Ancak Popper’ın, özellikle Hegel’e yönelik tüm bu eleştirileri, Singer tarafından bir anda havada bırakılır ve Singer (2003:62-64), Popper’ın eleştirilerinin aslında çok önemli tercüme, okuma ve özellikle Hegel’in metodolojisinin tam da anlaşılmadığına ilişkin örnekler vererek Popper’ın tutarsızlığını ileri sürmektedir. Esas konuya dönecek olursak; Marks’a göre, eğer, “insan”ın ve “toplum”un davranışları mekanik bir sistem içerisinde açıklanabilirse, tüm tarih de açıklanabilecektir (1975:611-667). Yukarıda da değinildiği üzere, K. Marks, öncelikle bu mekanik sistemi “Sınıf Savaşları” ile ve bu savaşları sürdüren sınıfların kökenlerini de “bilinç”in belirlediğini vurgulayarak Hegel’den ayrıldığı, “alt-yapı-üst-yapı” modeli ile açıklamaktadır. Bu formülasyona göre, temel olarak, “iktisadi alanın sonuçta diğer alanların belirleyicisi olduğu” (Wood, 2003:35) ve diyalektik olarak, iktisadi alanın da alt-yapı olması asabiyle diğer tüm alanları yani üst-yapı alanlarını belirleyecektir. Yani insan bilincinden, toplumun dini, kültürel ve diğer sosyal yapı unsurlarının tamamı, iktisadi alan tarafından tayin edilmektedir. Bu “tayin” mekanizması ise, Wood’a göre Marksizm’de; “alt yapı ile üst yapı karşı karşıya gelmez; bir yanda “nesnel” iktisadi yapı ile öte yanda toplumsal, hukuki ve siyasi biçimlerin yer aldığı “bölgesel” ayrımlar yapılmaz; toplumsal ilişki ve biçimleri yapısal sürekliliğini vurgular” ve böylece de model, tüm insanlık için evrenselleştirilebilir. Zaten “insan”ın “evrenselleştirilmesi” (mekanikleştirilebilmesi yani davranışlarının belirlenebilir bir formda açıklanabilmesi) düşüncesi, temelde materyalizmin bir ürünüdür. Althusser (2005:49) de bunu teyit eder ve “bir üretim tarzındaki Üretici Güçlerin

karmaşık ve kurallı bir oyunun *birliğinden* oluştuğunu” ifade etmektedir. Diğer taraftan zaten Marks; üretici güçlerin, üretim araçları ile emek-gücü’nün toplamından oluştuğunu belirtir ve burada “edilgen” olan üretim araçlarını, üretim sürecindeki, üretici güçler içerisindeki “etken” emek gücünün varlığı gözden kaçırılmaz. Yani, her ne kadar, üretici güçlerin bir “kalemi” olan “etken insan” formülasyonda, doğrudan “üretici güçlerin” bir parçası olarak görülmesi de ve üretici güçlerin temel belirleyicisi “insan” değil, üretim araçlarıdır çünkü; “her insan kuşağının önünde mevcut çalışma araçları vardır. Bunları geliştirip geliştirmemek onun elindedir. Bu gelişmelerin (ya da yeniliklerin) sınırları söz konusu kuşağın kendisi yaratmamış olsa da miras aldığı mevcut araçların durumuna bağlıdır” diyerek ilave eder Althusser (2005:47). Bu aslında önemli bir başlangıç noktasıdır. Çünkü, insanların, üstyapısal unsurlarını belirleyen altyapısal iktisadi unsurların –yani iktisadi alanın- da bir belirleyicisi vardır. Bu “belirleyici” ise, “teknik üretim araçları birikimidir”. Buradaki “Teknik Birikim”i açmak gerektiğinde ise karşımıza, “bilimsel birikim”, “düşünsel-fikri birikim” ve “teknik-araçsal birikim” olarak bir üçleme çıkar.

III. BİLİM-DÜŞÜNCE-TEKNİK ÜÇLEMESİ VE İHTİYAÇLARIN DOĞASI

Öncelikle; “bilim” ile pozitif bilimleri, “düşünce” ile felsefeyi ve “teknik” olarak ise, üretim araçlarına dönüştürülmüş düşünsel ve bilimsel birikimi kastediyorum. “Üretim” teriminin temeli, “ihtiyaç” olgusuna dayanır. İhtiyaç olmasaydı, üretimin olması da düşünülemezdi. Daha da öze inilecek olursa eğer; peki “ihtiyaç” nasıl doğar? Öncelikle “ihtiyaç” teriminin, yalnızca iktisadi pencereden görüldüğü kadarıyla betimleyeceğini belirtmek gerekir. Çünkü ihtiyaç, iki farklı biçimdedir ve bunlar: “tinsel ihtiyaç” ve “nesnel ihtiyaç” olarak belirir. Günümüz kapitalist dünyada bu ihtiyaçlar karşılıklı etkileşim içerisine hapsedilmiş olduğunu ve bir tüketim, rekabet ve hırsın olduğu ve dolayısıyla ihtiyacın “ihtirasa” dönüştüğü ileri sürülebilir. Bu durumda, baştaki soruya tekrar dönecek ve formüle edecek olursak; nesnel ihtiyaçları belirleyen nedir? Ki, bu da, “iktisadi alan”ın en küçük yapı-taşının belirlenmesidir.

Sonsuz ürün miktarının ve çeşitliliğinin olduğu bir evren varsayalım. Bu evrende insanların ihtiyaç duydukları ve duyabilecekleri tüm mal ve hizmetlerin bir anda ve sınırsızca var olduğunu; evrendeki tüm insanların, istediği mal ve hizmeti hemen elde edebileceğini; ve yeni bir mal veya hizmet edinme ihtiyacının olmadığını/kalmadığını; üretimin durduğunu,

çünkü ihtiyaçların tamamen üretildiğini, üretim fiilinin ortadan kalktığını varsayalım. Bu evrende herhangi bir insanın en iyisinden bir otomobili, ve bu otomobil ile yolculuk yapmasına son derece elverişli sonsuz uzunlukta her yere ulaşan otoyollar olduğu somut örneği üzerinden düşünersek, bu fert için otomobil bir ihtiyaç olmaktan çıkmıştır. Çünkü ceteris paribus olabilecek en iyi ürünü elde etmiştir. -Bu arada, bir keşişin hiçbir zaman bir otomobile ihtiyaç duymadığını dışa-vurması ise, psikolojik ve daha da ötesinde “tinsel” bir ihtiyacın dışavurumu biçimidir-. Otomobil bu fert için, elindeki otomobili herhangi bir güç tarafından elinden alınca veya herhangi bir biçimde bu otomobilden yoksun kalıncaya kadar ihtiyaç değildir. Ancak kişni elinden otomobili alınca, onun ulaşımını sağlamak için otomobile ihtiyacı “doğmuş” olur. Bu durumda temel formülasyon şu şekilde belirir: Bu evren düşüncesi içerisinde bir mal veya hizmetin “varlığı” değil, “yokluğu” ihtiyacı doğurmaktadır. Yani ihtiyacın kaynağı “yokluktur”. Bu durumda, ilk bakışta ihtiyaç, yokluğu-yok eden (yokluğu ortadan kaldıran) metanın elde edilmesine yönelik bir istenç biçimidir. Bu “istenç “biçim”i bir “farkında-olma”nın dışavurumudur. Bu, istencin dışavurumsal “eyleme” geçirmesi ise, “üretimin doğması”dır. Yani insan, öncelikle, “bildiği”, bilincinde olduğu ve “yokluğu” durumunda, yokluğunu hissettiği bir metaa olan istencini dışa-vurur ve bu dışa-vurmanın eyleme dönüşmesi ise, “üretim”dir. Bilinmeyen, bilincinde-olunmayan bir şey ihtiyaç değildir, istenemez. Dolayısıyla “eylem”, yani üretim, doğanın standart boşluk kabul-etmezliğine yönelik “bilinçli” bir “tepki”dir⁴. Diğer taraftan üretim, ihtiyaç olarak tanımlanmış bir boşluğu doldurmaya yönelik bir eylemdir.

Bu “tepki”, iktisadi hayat içerisindeki ihtiyaçları karşılamak için insan ile maddeyi bir noktada buluşturur ve insanın, maddeyi yok-etmesi/yıpratması/eksiltmesi/biçimlendirmesi ile ihtiyaçlarını karşılama arasında bir “bağ” kurulur. Bu “bağ” yapılan “çalışma” faaliyeti biçimini alır. “Çalışma” fiziksel ve zihni olabileceği gibi, her ikisini birden içerecek biçimde de olabilir. Ancak her nasıl olursa olsun, yalnızca salt-ihtiyaçları-karşılamak için “çalışma” olmayabilir: “çalışma”, ihtiyaçları karşılamak için, ürün üretme olarak gerçekleştirileceği gibi, servet biriktirmek ve kişisel haz için de yapılır. Servet biriktirmek için üretim yapılması, Kapitalizmin

⁴ Doğanın işleyiş biçimi olan fotosentez işleminin keşfinin, ormanlara ihtiyaç duyulduğunun, çünkü, insan yaşamı için ormanların gerekli olduğunun bilincinin doğması, ormanların korunması, yeni ormanların oluşturulması “tepki”si ile karşılaşır.

gelişimi sürecini açıklayan hemen her teoride vardır⁵. Örneğin Braudel'in (2000), bu birikim sürecini tarihsel detayları ile aktarmaktadır. Kapitalist servet biriktirme sürecinde aynı zamanda, servet sahipleri, bugün "tüketim kültürü" olarak adlandırılan eğilimin bir biçimi olarak kabul edilecek "gösteriş tüketimi"nin de tarih içerisindeki yerinden dolayı, sanat, edebiyat, mimari, felsefe gibi alanlarda da üretim yapılmasını gerektirmiştir. Nitekim, Aristoteles'in Büyük İskender'in hocalığını yapmış olması; saray eşrafının resim ve müzik yapıtlarına ilgisi; "Güçlü" devletlerin yaptırdıkları görkemli saraylar veya yapılar, bir ölçüye kadar bu tüketim biçiminin bir sonucudur. Eğer insan aklı, bazı itici unsurlardan dolayı⁶ yeni üretim teknikleri geliştirme ihtiyacı hissetmeseydi, salt emeğe dayalı üretim form olarak hiç değişmemiş olacağı ve hiç artmayarak sabit bir düzeyde kalacağı öne sürülebilir. Bu nedenle, üretimin temelinde insan aklı ve buna bağlı olarak, sosyal, iktisadi, kültürel ve dini itici unsurlardan dolayı, üretimin arttırılmasına gerek duyulmuştur. Bu akli sürecin üretimi arttırmaya başlaması, Sanayi Devrimiyle doruk noktasına ulaştı ve nihayet, üretimde kullanılan enerji için insan emeği/gücü yerine farklı enerjiler kullanılmaya başlanmış ve "seri üretim" doğmuştur. Bu dönüm noktasından önceki emeğe dayalı üretimin "ürünü" ile, Devrim sonrası emeğin ürünü üzerindeki etkileri farklı olmuştur. "Ürün"ün parça ürün olarak ürettiği dönemde, üretici emek, kendiliğinden bir akılcılık ile, ürüne bir "ruh" verebilirken, seri üretimde, ürünle üretici emek arasında bir yabancılaşma doğmaya başlamıştır. Comte, sanayi üretim biçiminin getirdiği işbölümünün toplumsal sonuçları hakkında oldukça "karamsar"dır. "Bunun için toplu iğne örneğini vermekteydi: Bu zahmetli ve rutin işle uğraşan işçiler, kendi yeteneklerini tam olarak geliştiremiyorlardı, bunun sonucunda da, "insanlığın durumunun genel yönü hakkında muazzam bir kayıtsızlık" ortaya çıkıyordu" (Swingewood, 1998:69-70). Weisskopf bu durumu aklın öneminin azalması ve maneviyatın bastırılması olarak ele alıyor ve yabancılaşmayı, "bilim, teknoloji, sanayi ve piyasa düzeni, yaşam düzenindeki o çok sözü edilen yükseliş, kentleşme

⁵ Burada şunu da ilave etmek gerekir ki, Sombart (2005), kapitalizmin dinsel bir kimlik altında gelişimini açıklarken de, Yahudi dini ile kapitalizmin aynı fikirlerle yönlendirildiğini de çözümler. Hatta, servet biriktirme adına Yahudi dinin tefeciliğe izin verdiğini de belirtir ve bu yoldan yapılan servet birikimleri ile tarih boyunca ne gibi etkili siyasal ve iktisadi etkiler gösterdiklerini ortaya koymaktadır.

⁶ Servet biriktirmek isteyen kapitalistlerin talepleri, coğrafi şartlar, nüfus artışları, tüketici tercihlerindeki değişimler, rakip ulusları geride bırakma istenci, rakip firmaları geride bırakma istenci, dinsel veya kültürel çalışma bilinci en basit örnekler olarak sıralanabilir.

vesaire genellikle daha iyi bir yaşama doğru olarak olan ilerlemeler olarak algılanırdı. Oysa son birkaç on yıl süresince gelişme denilen olgu birçok zararlı etkisini de sergiledi ve bugün dikkat artık eskisinden çok daha yoğun olarak düzenin yetersizliklerine” (Weisskopf, 1996:33) yöneldiğini belirtiyor. Burada, Sanayi Devrimi ve öncesinde Aydınlanma Döneminin bir sonucu olarak karşımıza çıkan, “modernleşme” kavramına örtülü ama çok ciddi bir eleştirisi geliştirilmektedir. Kaldı ki, W. Weisskopf’tan çok daha önce, Gorz, “çalışma”yı tamamen modernleşmenin bir icadı olarak kabul ediyor ve “çalışmayı tanıma, uygulama, bireysel ve toplumsal hayatın ortasına yerleştirme tarzımız, sanayileşmeyle birlikte icat edilmiş, ardından genelleştirilmiştir. Çağdaş anlamıyla “çalışma”, ne herkesin yaşamını sürdürmesi ve üretmesi için kaçınılmaz olan, gündün güne tekrarlanmak zorunda olan, hedefi ve yararlanıcısı kendisi veya etrafındakiler olan bir görevi gerçekleştirmek için harcadığı çabayı hesaba katmadan, sadece kendi gözümüzde önemi olan ve bizim yerimize kimsenin yapamayacağı bir hedefe kendi başımıza yaptığımız işle karıştırılmalıdır” diyordu (Gorz, 1989:25). Yukarıda da bahsedildiği gibi, bir “istenç” ve bir “tepki” olarak ortaya çıkan üretim, bu noktadan -Gorz gibi, yalnızca modernliğin bir icadı olduğu görüşüne katılmamakla birlikte, modernleşme sonrasında biçim değiştirdiğine vurgu yaparak- itibaren modernliğin gelişimi sürecindeki Durkheim’in “mekanik-organik dayanışma” modeline geçiş yapmak gerekmektedir. Giddens’in da bahsettiği üzere “mekanik dayanışma birey ile toplum arasındaki ahlaki bir bağa karşılık gelirken, organik dayanışma salt ekonomik bir ilişkiye karşılık” (2000:128) gelmektedir. Buna göre, “üretim” içerisindeki “çalışma”, toplumsal yapının üretimdeki artışlarla birlikte doğan “işbölümü” sürecinde bir organik dayanışma getirirken ve belki de güçlendirirken, mekanik dayanışmayı git gide zayıflatarak yabancılaşmayı -hem birey-toplum arasında ve hem de birey-ürün arasında- hızlandırmıştır. O halde başa dönecek olursak, insanı “insan” yapan değer “nesnel ihtiyaçlar” değil de “tinsel ihtiyaçlar” olduğunu hatırlayınca, bu yabancılaşmanın yarattığı “mekanik dayanışma” zafiyetinin temel nedeni olarak, insan-insan, insan-toplum ve insan-ürün arasına giren bir “teknik”den bahsetmek yanlış olmayacaktır. Çünkü “teknik”, yeni ihtiyaçlar yaratma mekanizması içinde olduğu kadar da yeni istihdam alanlarının yaratılması sürecinde de etkin olarak yer alır. (Freeman, 2003:449)

“Teknik” terimini: soyut düşüncenin insan bilincinde doğmasının ve bu düşüncenin, a priori ve a posteriori olarak “bilgi”ye dönüşmesinin sonrasında, “sinerjik” bir “yığılım” sonrasında “bilim” haline gelmesinin somut çıktısı durumundaki “malzemeler” anlamına gelecek biçimde kullanıyorum. Yani bahsi edilen üçlemenin son terimi durumundadır. Gerek Marks’a gerekse de Durkheim’a göre, kendi varlığını, toplumsal varlığa borçlu olan “insan”, yine toplumsal bir varlık olmasının, yukarıda temel olarak sayılan gerekçelerden dolayı, ihtiyaçlarını da toplumsal hayat içerisinde şekillendirerek geliştirmesi, “teknik”in geliştirilmesini de bir “ihtiyaç” haline getirmiştir. Çünkü, Sanayi Devrimi ile başlayan seri üretim biçimi, makineleşmenin yani “teknik”in itici gücü olmuştur. Ancak “teknik” her zaman için salt bir kapitalist ihtiyaç olmamış, Habermas’a göre bir “ideoloji” haline gelmiştir. Aslına bakılırsa buna benzer bir şekilde Schopenhauer, Habermas’tan çok daha önce, bir düşüncenin herhangi bir dünyevi amacın-unsurun etkisi altına girebileceğini, Hegel için iddia etmiştir. Habermas’a göre, “üretici güçlerin bilimsel-teknik ilerlemeyle kurumsallaştırılmış olan artışı, bütün tarihsel orantıları altüst eder (...) Üretim ilişkilerinin açınmış üretici güçlerin potansiyeli ile ölçülebilecekleri düşüncesi, mevcut üretim ilişkilerinin kendilerini rasyonelleştirilmiş bir toplumun *teknik olarak zorunlu* örgütlenme biçimi olarak sunmalarıyla kesintiye uğramış” olduğunu öne sürerek (Habermas, 1997:41-42), işbölümüne göre oluşan dayanışmanın, bilimsel-teknik ilerlemeyi Marks’ın formülasyonundaki üretici güçlerden biri olmayan ama emek sahibi “insan” unsurunu, üretici güçlerin bilimsel-teknik ilerlemesinin kurumsallaştırıcısı olarak ve toplumun da rasyonelleştirilmesindeki zorunluluğu sağlayıcı unsur olarak ele alınmaktadır.

Diğer taraftan, -çok daha açık bir ayırım- Snow da, Durkheim’ın yaptığı “organik ve mekanik dayanışma” biçimlerinin, entelektüel kesimler arasında da bir ayrılık yarattığını ve “teknik”in kökenine yerleştirdiğimiz a priori bilgi ile a posteriori bilginin ayrışmasının, toplumsal önderler üzerinde de etkili olduğunu öne çıkarmaktadır. Nitekim O, “nesne”ye hitabeden “bilim adamları” ile, “tin”e hitabeden “sanat adamları” arasında “iki kültür” olarak adlandırdığı bir farklılık görüyor ve “bu gurupların içinde buldukları düşünsel, ahlaki ve psikolojik iklim arasındaki ortak noktalar[ın]” (Snow, 2001:91) azlığını öne sürmektedir. Bu toplum önderlerinin, tarihsel süreç içerisinde yaratmaya çalıştıkları toplumsal biçimler veya

görmek istedikleri veya tasarladıkları toplumsal biçimler bugün artık, toplumsal yapılar arasındaki yine “teknik”in getirdiği “iletişim araçları” vasıtasıyla toplumsal geçirgenlikleri arttırmış ve bir “evrensel kültür” oluştuğunun iddia edilmesine de yol açmıştır. Küresel ölçekte düşünüldüğünde, Toplumsal “yapılar” arasındaki “etkileşim”in yoğunluk derecesinin artması, herhangi bir toplumdaki fertlerin, başka toplumlarda var olan herhangi bir ürüne ihtiyacını (!) doğurur hale gelmiştir. Eğer toplumsal yapılar arasındaki etkileşim “sıfır” olsaydı, bu durumda, örneğin, barut hiçbir zaman bir Batı toplumunun ihtiyacı olmazdı veya Fransız Devrimi hiçbir zaman, (Fransız Devriminin bir sonucu olarak tanımlanan biçimi ile) bir Doğu toplumunda kabullenilmezdi. İşte buradadır ki, bu üçlemenin toplumsal yapılar arasındaki “hareketi”, toplumsal etkileşimlerin kaynağı olmuştur. Topluluklar arasındaki savaşlar, “düşmanın silahı” ile silahlanmayı gerektirmiş ve bir toplumun elindeki savaş aletleri veya ekonomik kaynaklar, diğer topluluklar için de “ihtiyaç” haline gelmiştir.

İşte bu “etkileşim” mekanizması bu üçleme ile gerçekleşir. Öncelikle, “ihtiyacın” doğması “düşünsel-fikri” bir konudur ve ilk ve ön koşuldur. Çünkü a posteriori olarak, başka insanların veya toplulukların elinde olanın bilincine/bilgisine varmak ve onu istemek, başkasının elinde olan ve istenilen şeyin kendisinde de olmasının gerekliliğini anlamak akıl aracılığı ile “takdir edilir” ve ancak gözlemlerle –karşısındakini görerek ve gözlemleyerek- bir “şey”in ihtiyaç olduğu anlaşılır. Bu “takdir etme” ile başka insan ve/veya başka toplumun elinde olan o “şey”in kendisinde de olması durumunda; başka insan ve/veya toplumun elinde olan “şey”i “kullanma” ile elde ettiği “fayda”nın, “gözlemlenerek” keşfedilmesidir. Bu a priori ve henüz denemeksizin yalnızca başkasını “gözlem”leyerek keşfetme ve kendisinde de aynı “şey”in, istemenin akıl ile ulaşılan bir “düşünmenin” sonucu olduğundandır ki, bu üçlemenin ilk ve öncelikli aşaması, “düşünsel-fikri”dir. Daha fazlasına gerek bırakmadan şu söylenebilir ki, başka kişi veya toplumun elinde olanı “isteme” ve ele geçirmek için “eyleme geçme”, akli bir neden-sonuç ilişkisidir.

Aklî bir süreçle, başkasının elinde olanı alma/edinme, ancak ona “üstün gelme” ile mümkündür. Bu üstün gelme ise, öncelikle, başkasında olanı ele geçirmek için kendi elindekini, elinde-olanı-alınmak-isteneninkinden daha üstün hale getirilmesi ile mümkündür. Yani, bir kişi veya toplumda olan ve bizde olmayan ve bizim “ele geçirmeye/edinmeye” değer bulduğumuz

şey, büyük olasılıkla bizden daha kudretli bir kişi veya toplumun elindedir. Bu nedenle o “şey”i alabilmek için, o kişi veya topluma karşı üstesinden gelinebilir bir “mücadele” süreci gerektirir. Bu “mücadele için ise, kendi elimizdeki “mevcut”un, en azından karşımızdaki birey veya toplumun elinde olanla mukayese edilebilir düzeye çıkarılması gerekir. Bu da aklî bir süreçtir. ama bir önceki “akli sürece” göre, daha aşkındır. İşte bu “aşkın akli süreç” iki biçimde eyleme dönüşür. Ya, karşımızdakinin elindekini transfer ederek veya karşımızdakinin elindekini alternatif olabilecek kendi “şey”imizi geliştirmektir (Yani, eğer o “şey” alınamıyorsa, ya bir biçimde transfer etmenin yolunu bulmak ya da onun benzerini “geliştirme” sürecine girmek gerekecektir). Bunlardan her ikisi de birer yöntem olmakla birlikte, tarihsel süreç içinde bu “ele geçirme” tüm “çatışmaların” kaynağı olmuştur. Özetle, bizim için akli olarak, ihtiyacımızı gireceğimizi düşündüğümüz bir “şey”i, yine akli olarak ele geçirmenin mücadelesine girmek gerekir.

Rasyonelleşme çerçevesinde, “ideal” toplumun, Durkheim’in “organik dayanışma” tasarısının, iktisadi alan içerisindeki insanların işbölümü ile organize olmalarını, “modern toplum” olarak belirttiğine göre, bir “modernleşme” tanımına ihtiyacımız vardır. Çoğunlukla kullanılan bir tanım, Loo ve Reijen’e (2003:14) göre; “geçen yüzyıllarda kristalize olmuş, bugünkü yaşam tarzımızı şekillendirmiş ve bizi hala belirli bir yöne sevkeden, birbirleriyle iç içe geçmiş yapısal, kültürel, psişik ve fizik değişimlerin karmaşası” olarak tanımlanmıştır. Bu tanım, kavramı yeterince açıklığa kavuşturmuş olmakla birlikte, en temel özelliğinin “değişimin sürekliliği” olmasıdır. “Değişim” ise her zaman “tarihsel”dir. Değişim ancak, önceki dönemlerle bugünün kıyaslanması ile ortaya çıkarılabilir ve “geleneksel” ile “modern”in sınırları çizilebilir. Ve “modernlik” projesi, Wagner’in belirttiği iki temel varsayıma dayanmaktadır. Bunlardan “birincisi toplumsal dünyanın kavranabilir olduğunu ikincisiyse şekillendirilebilir ya da yönetilebilir” (Wagner, 2003:336) olduğu varsayılmaktadır. Toplumsal dünyanın kavranabilirliği ve şekillendirilebilir olması da tarihsel bir bakış açısı gerektirir. Çünkü her iki varsayım için de “geçmiş” bilmek gerekecektir ki, özellikle ikinci varsayımın beklenen gelişimi ancak tarihsel bir yöntemle algılanabilir. Nitekim iktisadi hayatın da gelişimi tarihseldir. Hobsbawm’ın (1999:143) Marshall için söylediği; “ekonominin tarihe ihtiyacı olduğunu biliyor, fakat tarihi kendi analizine nasıl yedireceğini bilmiyordu” görüşü anlamlıdır. İşte bu nedenledir

ki, makineye dayalı üretimin başlaması ve eski çağlardaki üretim biçiminin yeni bir şekil alması, tarih içerisinde bir “devrim” olarak nitelendirilir. Gerçekten de bu bir “devrim”dir ancak asılı “devrim”, “daha fazla kâr” bilincinin, seri üretimi körüklemesidir ve bu makine ile üretim sürecinin başlamasından daha önceye, Avrupa’daki Rönesans ve Reform hareketlerine dayanır. Çünkü Smith’in (2001:71) de açıkça dile getirdiği gibi, “Reform’a paralel olarak, ondan daha derin ve kalıcı sonuçlara yol açan bir ekonomik devrim gerçekleşmekteydi. Hem Reform hem de bu devrim, çağın bireyci ruhunun ortaya çıkmasıydı, devrimle birlikte zenginliğin üretimi ve paylaşılmasında bir yöntem olarak, özel girişim ve rekabet, ortak çabanın yerini almıştır”. Bu “ekonomik devrim”in en önemli yanı, iktisadi alandaki genişlemenin ilk öncülünün ortaya çıkmasıdır. Çünkü “rasyonelleşmenin” en önemli yanlarından biri olarak, “kilise hegemonyasının” insan düşüncesi üzerindeki etkisinin yıkılmaya “başlaması” yani, tüm ekonomik faaliyetlerin, bizzat insanın “kendisi” için yapması yolunun açılmış olmasıdır. Aslında “kilise”nin en etkin tarafı Heaton (2005:19) tarafından da dile getirilmektedir: “Kilise belli bir yaşam tarzının ve davranış biçiminin temsilcisi olarak, müminin kazanç peşinde koşma biçimini ve kazancını harcama biçimini etkileyebilir. Kilise bir altyapısı ve personeli olan bir kurum olarak, gelire ihtiyaç duyar. Bu gelir, kendi sahip olduklarından ve müminlerin bağışlarından sağlanmaktadır”. Bu “bağışlar” öyle boyutlara ulaşmıştır ki, toplumun en kudretli iktisadi kesimi “kilise” olmuştur. İşte, “kilise” hegemonyasının yıkılmasındaki en etkin unsur “aklın özgürlüğü” yanında, bu iktisadi hayatı belirleme ve çoğunlukla da kısıtlama yetki ve gücüne karşı duyulan rahatsızlıktan kaynaklanır. Bu ise aklın bilgi üretmesi üzerindeki engellerin de kalkması ve bilince yani, Kant’ın ifadesiyle “ergin-olmama”ya neden olan “bir başkası” unsurunun veya unsurlarının ortadan kaldırılarak (tıpkı Marks’ın da Hegel diyalektiğinde olduğunu öne sürdüğü “mistik kabuğunu kırması” gibi) aklın ürünü bilimin, yine akla yol göstermesi anlamına gelmektedir ve iktisadi alanın genişletilmesiyle bir arada gerçekleşmiştir.

Hem iktisadi alanın ve hem de aklın önündeki kilise egemenliği, “devlet”in de analizin içine dahil edilmesi ile daha farklı bir boyut kazanır ki, modernleşme projesinin “bireysel özgürlük” vaadi, aynı zamanda da devlet sistemindeki, Monark’a veya başka hangi ad/unvan ile olursa olsun, toplumu tepeden gören, iradesi mutlak olan ve iktisadi ve siyasi alanlarda

bireylerin tüm davranışlarını etkileyebilen/yönlendirebilen ve hatta, insanların “yaşama haklarını dahi” elinde bulunduran bir “irade” söz konusu idi. Wallerstein’a (1998:80-81) göre, 1789 Fransız İhtilalinin “büyük başarı”larından biri olarak, “mutlak Monark’ın egemenliğine karşı, halk egemenliğinin” ilan edilmesidir. “Yaşama Hakkı”nı dahi elinde bulunduran “mutlak irade”nin, halka devredilmesinin yanında devlet artık sadece, “güvenlik, eğitim ve sağlık” gibi unsurların sağlayıcısı olmasının yanında, Humboldt’a (2004:79) göre bireylerin bir “insan” olarak “en yüce” amacı olan, “aklın sürekli ve kesin zorlamalarının emrettiği gibi, yeteneklerini tam ve uyumlu bir bütüne doğru en yüksek ve en ahenkli bir biçimde geliştirmektir”. Humboldt ve O’nun çizgisindeki birçok düşünür “devlet”i insan iradesi önündeki önemli bir engel olarak görmenin yanında, “devlet”i bir “canavar” olan “Leviathan” olarak tanımlamaktadır. Bu, klasik iktisat öğretisinin de temel “slogan”ı olan: “bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler” ilkesini oldukça iyi açıklamaktadır. Devlet’in ekonomik faaliyetler üzerindeki kısıtlayıcı ve hakim yönünün ortadan kaldırılması ve ticaretin önünün tamamen açılmasına yönelik bu fikir, ilerleyen aşamalarında, anarşist “liberteryen” görüşlerin de temeli olmuştur.

İnsan-madde ilişkilerinden başlayıp, toplum-toplum ilişkisine varıncaya kadar, tüm sosyal organizasyonları kapsayan, “düşünce” akımlarının doğmasına neden olan, bilginin yığılmasıdır ve bu yığılıma *bilim* denilmektedir. Her şeyden önce *bilim*, *sinerjik bilgidir*. Hiçbir bilimsel disiplin bir başka bilimsel disiplinden bilgi ve/veya yöntem edinmeden, başka bilimsel disiplinlere bilgi ve/veya yöntem vermeksizin “tam” sayılmaz. Tüm disiplinler arasında, geçirgenlik düzeyleri farklı olmakla birlikte, bilgi geçişleri vardır ve bu geçişler sayesinde de bilgi sinerjisi oluşur. Descartes’ın pozitivizmiyle sosyal bilimlerde de başlayan deneyselcilik, özellikle ve öncelikle doğa bilimlerinde açık ve anlaşılır bilgi kümelerinin gelişmesine neden oldu. Bu kümeler birbirleri arasında tam kapalı olamayacaktır ve felsefeyle fizik özellikle birbirinden önemli ölçüde “kavramsal” bir alış-verişe girecektir⁷. Bu kavramsal alışverişler elbette diğer sosyal bilimlerin de fizikten önemli ölçüde etkilenmesini beraberinde getirmiştir. Bunun yanında Comte’un sosyoloji için “sosyal fizik” adını kullanıyor olması; fiziğin

⁷ Newton’un “ünlü “hypotheses non fingo””su (ben hipotezler uydurmam) gizemli, metafiziksel ya da dinsel varlıkları diğer bilimsel uğraşlarında dışarıda tutmak için, kullandığı yol göstericisiydi. More’un, Newton üzerindeki etkisi felsefi etkisinin yanı sıra, Isaac Barrow’unki de önemliydi” (Cushing, 2005:244).

karakteristiğine, sosyolojiyi yaklaştırmak ve hatta denk kılmak maksadını ihtiva etmektedir. Hume ve Locke'dan başlayarak Tinbergen'e ve Friedman'a değin uzanan zincirde iktisat, fiziğin standart davranışlı atomların davranışlarına duyulan hayranlık karşısında çalışma alanındaki "insan"ın da böylesi standartlaşabileceği beklentisi ile, "homoeconomicus"un "yaratılması" süreci ile özdeştir. Hatta, Heilbroner'ın (1979) eserinin kapak resminde, "iktisadi insan üzerine kolokyum" adlı resim, tam da bu süreci tasvir etmektedir. Ancak bu sürecin şiddetli eleştiriler de aldığını hatırlatmak gerekir.

Bilimler arasındaki bu bilgi geçişleri tarım ve özellikle sanayi devriminin de temelinde yatar. Tarladan yeterli verimin alınması için, dönem itibariyle henüz adları konulmamış disiplinler olsa da, mevsim değişikliklerinin, taş yontuculuğunun, ırmakların taşıdığı suların zamanlama hesaplamalarının, mal taşımacılığının ve daha birçok bilginin ihtiyaç duyularak gerçekleştirilebildiği bir gerçektir. Günümüzde ise: Bir köprü inşaatının mühendislik, matematik, fizik, yerbilimi, kimya, iktisat, işletme, lojistik gibi birçok bilimsel disiplinin ortak birikimleri sayesinde yapılabileceğini düşününce, bu tez güç kazanır.

Esas itibariyle önemli bir nokta daha olarak; bilimsel bilginin üretilmesi sürecindeki neden-sonuç ilişkisinin hararetli tartışmasıdır. Bilim, sırf bilim olsun diye mi yoksa, insanlığa hizmet için mi yapılmalıdır? Üretilen her bilimsel bilgiye insanlık ihtiyaç duyacak mıdır? İnsanlığın hiçbir zaman ihtiyaç duymayacağı bir konuda bilimsel araştırma yapmak anlamlı bir uğraştır? Bu ve benzeri sorular karşısında verilecek cevaplar, birbirlerine göre en uç noktalara kadar uzandığı görülür. Aslına bakılırsa bu tartışmalar ve hatta kutuplaşmalar dahi bilimin ilerlemesinde en fazla ihtiyaç duyulan tutumlardır. Westfall'ın (1998: 28) değindiği üzere, "Galileo için deney her şeyden önce başkalarını inandırmak için bir araçtı. Kendine kalsa deneylerinin sonuçlarını, onları gerçekleştirme zahmetine bile katlanmadan inançla ilan ederdi". Bu da bize göstermektedir ki, bilimsel faaliyet her şeyden önce, insansal bir "merak ihtiyacı"nın sonucudur ve bu merak giderildikçe de elde edilen bilgiler tarihsel süreç içerisinde diğer insanlara inandırıcılık kazandırmak için deneyselleştirilmiştir. Bu durumda deneyin, a priori önermenin doğruluğundan önce kabul edilebilirliği için önem taşıdığı görülmektedir. Bu deneyselleştirmeler ise, yine tarihsel süreç içinde, bilime olan merakı arttırmış olmakla kalmayıp, bu bilimsel bilgilerin insanın hizmetinde olduğunun da farkına varılmıştır. Bu

nedenle “bilim”, her şeyden önce “bilim” olarak yapılmalıdır ki, elde edilen bilgi “mutlak” olarak bir gün insanlığa hizmet edecektir. Ancak bunun hizmet etme vadesini bilmediğimizden dolayı, bir konu hakkındaki bilimsel faaliyet dışlanamaz. Bilgi, herhangi bir “işe” yaramayacağı varsayılsa dahi, insansı merakı gidermedeki etkisi, bizzat bilginin kendisini saygı duyulur kılmaktadır.

Bu çıkış noktası şunu göstermektedir; eğer insanlar, yapılan bilimsel çalışmaların gözle görülür, elle tutulur sonuçlarına tanık olurlarsa, bilime duyulan güven artacağı gibi, bilime verilen destek de artacaktır. Ancak bu elbette bilimin bilim için mi yoksa, bilimin toplum için mi yapıldığına dair bir cevap niteliğinde değildir. Ama bilimin ilerlemesi adına önemli bir göstergedir. Eğer insanlar bilimin “sonuçlarına” yani “çıktılarına” tanık olmasalardı, -en azından Avrupa’da- “aydınlanma dönemi” yaşanmayacaktı. Aydınlanma döneminin yarattığı etkiler ile yerleşen ve güç kazanan bilimsel ilerlemeler 19. yüzyılda sonlarında “sanayi devrimine” tanık olamayacaktık beklide. Ancak bilimin getirdiği “merak” ve “araştırma heyecanı” ve daha açık ifadeyle “ihtiyaç”ı, önceleri dışsal görünen bilimsel bilgileri içselleştiren bir süreci de beraberinde getirdi. Bu süreç; “buluşlar” ve “teknoloji” sürecidir. Bilimin ortaya koyduğu bilgiler ışığında okyanus akıntularına olabildiğince dayanıklı gemilerin, kara ulaşımında demiryollarının ve sanayi tesislerinde buhar gücünün kullanılmasıyla gözlemlenen insan hayatındaki değişim; bilim ve teknolojiyi insan hayatına içselleştirdi. Günümüzde hayatın her aşamasında teknolojinin –ki bunlar genellikle bilimin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır- bir ürününü görmekte ve kullanmaktayız.

Diğer taraftan insanlık tarihine denk olan, sosyal insanın “güç” ve “nüfuz” isteklerinin bir sonucu olarak da değerlendirilebilecek savaşların yaşanması da bilim için -maalesef- bir ilerleme motoru olmuştur. Her iki Dünya Savaşı da çok değişik ve çeşitlilikli bilimsel ve teknolojik ilerlemeleri zorlamıştır. II. Savaş sonrasındaki “Soğuk Savaş”ta aynı motor görevini, kuşkusuz göstermiştir (Mayor ve Forti, 1999). Burada hemen, başka bir üçlemeye kısaca değinmek gerekir ve “egemenlik istenci” dediğimiz ve bilim-iktisat-iktidar üçlemesinin çalışma sistemine değinmek gereklidir. Kaldı ki, bu üçlemenin işleyişi içerisinde de, egemen iktidarın siyasi kudretini arttırmak için iktisadi ve dolayısıyla iktisadi alanı kullandığını da görmekteyiz.

Siyasi güç ile doğrudan ilişki kurulabilecek bilimsel ve teknolojik ilerleme, iktisadi güç ile de doğrudan içsel bir ilişki içindedir. Bu üç değişken arasındaki nedensellik silsilesinin tam olarak belirlenebilmesinde önemli güçlükler vardır. Acaba iktisadi güç, siyasi güç getirmekle birlikte, bu gücün korunması ve devam ettirilebilmesi için bilimsel ve teknolojik ilerlemeye mi ihtiyaç duyulmaktadır? Yoksa, bilimsel ve teknolojik alanda ilerleme kaydeden ülkeler, iktisadi anlamda da güçlendikleri için mi siyasi güç elde edebilmektedirler? Veya, siyasi gücü olan ülkeler, teknolojik ilerlemeyi de kontrol edebildiklerinden iktisadi güç elde edebilmektedirler? Kısaca şunu belirtmek gerekir ki, bu mekanizma “karşı şartlılıklar” itibariyle iç-içe bir ilişki sistemidir.

“Bilim” ve onun çıktısı olan “teknik” ile birlikte gelen “modernleşme”⁸ ve modernleşmenin de köklerini oluşturan “Aydınlanmaya” kavramı ele alınırsa, önemli bir bağlantı noktasına ulaşılır. Kant, (2000:17) “aydınlanma”yı, “insanın kendi suçu ile düşmüş olduğu bir ergin olmama durumundan kurtulmasıdır. Bu ergin olmayış durumu ise, insanın kendi aklını bir başkasının kılavuzluğuna başvurmaksızın kullanamayışdır” olarak tanımladığını hatırlarsak ve buradan da, “Aydınlanma” projesinin ana meselesine ulaşmış olunur. “İradenin temsili”, insanın kendi aklını bir başkasının iradesine/kılavuzluğuna devretmesinin engellenmesi olarak tanımlanabilir. Avrupa Aydınlanması projesi⁹, Orta Çağ’da, düşüncenin ve aklın önündeki “en büyük engel” durumundaki “kilise”nin, akıl üzerindeki egemenliğini ortadan kaldırma projesi olduğundan bahsedilmişti ve Aklın özgürlüğe kavuşarak, iradeyi kendine alması olarak tanımlanabilir. Ancak bu durumun kabaca, tüm “nesnel” unsurlar

⁸ Bir neden-sonuç ilişkisi içinde “teknik”in mi neden yoksa “modernleşmenin” mi neden olduğu sorusu öne çıkmaktadır. Ancak bu gelişmeden herhangi birisi tek taraflı neden ve diğeri de tek taraflı sonuç olarak kavranmamalıdır. Bu iki kavram arasında karşılıklı neden-sonuç ilişkisi vardır ve her biri hem neden hem de sonuç durumundadır.

⁹ 18. yüzyıl Avrupa’sında Aydınlanmanın (19. yüzyılda da devam eden) anlamı “özgür” düşünce idi. Özgür düşünce ise, kesin olarak “geleneksel” olana karşı bir savaş açmayı gerektiriyordu. Aydınlanma hareketinin başlangıcı, özgür düşüncenin önünü açan Prusya Prensi II. Friedrich’in dönemi (1740-1786) olarak kabul edilir. Friedrich’in “dilediğini düşün, ama buyruklara uy!” sözü bir slogan olarak Avrupa’ya yayılmıştır. Peki ama Avrupalının özgür düşünmeye olan hasretinin önündeki engel ne idi? Bu sorunun cevabı, Avrupalının aydınlanmadan ne anladığı ve aydınlanma için neler yaptığının kısa bir özeti gibidir. Avrupa’da “ruhban sınıfı, her zaman siyasal dünyanın içine yerleşmişti (...) Alman Reichstag’ının ruhban sınıfına ait koltukları (...) Fransız zümreleri, ikinci derecedeki sınıfı oluşturan rahiplerin etkinliğini taşra parlamentolarında (...) İngiltere’de Lordlar Kamarası, ruhani ve cismani lordlardan oluşmaktaydı” (Hof, 1995:40).

akıl tarafından algılanmaya çalışıldığı gibi, tüm “tinsel” unsurlar da ortadan kaldırılması anlamına geldiği söylenebilir. İşte “nesnel-hayvansal” ve “tinsel-insansal” bütünlüğe sahip insanın, “tinsel” boyutunun, iradenin aklın eline bırakılması adına ihmal edilmesi, insan iradesinin tam olarak aklın eline geçmesini gerektiriyordu ki, bunun iktisadi alandaki yansıması da “homoeconomicus” olarak ortaya çıkmıştır. Artık insan; insan-insan, insan-toplum ve insan-madde arasındaki tüm ilişkilerini olduğu gibi, iktisadi ilişkilerini de mantık önermeleri içinde ve tam bir “fayda dürtüsü” ile belirlemesi beklenir hale gelmiştir. Loo ve Reijen (2003: 201), modernleşmenin getirdiği bireyselleşmeye ilişkin yapılan, geleneksel toplumdaki bireylerin kollektivist bağımlılıklarının, modern toplumda da biçim değiştirerek hala sürdüğünü öne sürmektedir. Yazarlara göre, “geçmişte bireyler, içinde doğdukları ve yetiştikleri görece küçük çaplı ve belirgin sosyal birimlere bağımlı iken, modern bireyler soyut, dolaylı be ilk etapta fark edilemeyen bir biçimde başkalarına bağımlı hale gelmişlerdir”.

Burada, başlangıçtaki sorunsala tekrar dönecek olursak, Marks’ın Hegel’e karşı; bilincin, “maddi dünyanın insan zihnindeki bir yansıması” biçimindeki tezinin bu metnin amacına uygun olarak, en önemli yanı, insan zihni/bilinci ile maddi dünya arasındaki ilişki içerisindeki metafiziği “belirleme” çabasıdır. Larrain (1998:27) bunu Marks’tan, “Hegel’in diyalektiğinin kafası üstüne durduğunu ve (...), eğer mistik kabuğun altındaki rasyonel özü keşfederseniz, o tekrar ayakları üzerine dikilecektir” hatırlatmasını yapmaktadır. Bunlardan ilki; “maddenin tinle yer değiştirmesine rağmen, diyalektik hala insan pratiğinden ayrı, ontolojik temellerde gelişen bir süreçtir. ikinci olarak diyalektik sürekliliğin boyutu aynıdır, yani o dünyayı açıklamamanın evrensel ilkesidir” (Larrain, 1998:27-28). Maddenin tinle yer değiştirmesi, dünyevi ilişkilerdeki mistiğin “temizlenmesi” Tarihsel Materyalizmin özüdür. Yani, “iktisadi alan”, üst-yapısal tüm unsurların tamamen alt-yapıya bağlı olarak tanımlanması ve “alt-yapının” tamamen özgül ve dışsal hale gelmesidir. Özgül bir alt-yapı ise insani ilişkiler evrenindeki her bir insanın standart davranışlar göstermesi gerektiği sonucunu doğurması beklenir. Oysa, insan davranışları tarihsel olarak asla “salt-faydacı” veya “belirli bir biçimde tanımlı” olmamıştır. Bu nedenle, kapitalist dünyada gerçekten de üst-yapısal unsurları önemli ölçüde alt-yapıya bağımlı hale gelmesine rağmen, esas olarak, alt-yapıyı da belirleyen alt-yapının da “altından” gelen ve üst-yapının, alt-yapı tarafından düzenlenmesine neden olan “insani” bir “egemenlik” bilinci

vardır. Bugün artık “egemenlik” büyük ölçüde, alt-yapının yani, maddi ilişkilerin kudretine bağlı duruma gelmiştir. Çünkü, “insansal” bir dünyada alt-yapı, daha insanî bir dünya kurmak için maddi dünyayı güçlendirerek, ideal bir üst-yapı oluşturmayı amaçlar. Ancak, salt-faydacı-bireysellik, maddi dünyayı güçlendirmeyi, ideal bir “insanî dünya”ya ulaşmak aracı olmaktan çıkarıp, salt-amaç haline getirmiştir. Bu ise bugün “vahşi kapitalizm” olarak adlandırılan kavramı ortaya çıkarmıştır. Friedman’ın da değindiği üzere, kapitalizm, insanın dünyevî imkânlardan yararlanabilecek, sınırsız bir iktisadi alan sunmasının yanında, insani yabancılışmayı da beraberinde getirdiğini görmekteyiz ki, bu modernliğin ve kapitalizmin en önemli çıkmazlarından birisi haline gelmiştir. Friedman’ın iktisat metodolojisine baktığımızda, temel tezinin, “pozitif iktisat metodolojisi” içerisinde tutarlı olmasına ve ancak Keynes’in iktisat metodolojinden de hemen ayrıldığını görürüz. Skidelsky, Keynes’in metodolojisinin temel nosyonunu; “sezgisel epistemoloji” üzerine kurduğunu belirtir ve Keynes için “bilginin kaynağı olarak, duyumsal deneyimden ziyade sezgiyi görüyordu ve bu Platon’a dek uzanan bir gelenektir. (...) ekonometriye duyduğu düşmanlık, yalnızca onun değişken kişiliğine değil, aynı zamanda felsefi bir temele dayanıyordu” (Skidelsky, 2003:57) Yani, “insanî” sezgiler dayanmayan “bilgi” ekonometrik modeller içerisinde “insan”ı, “vahşileşmiş” bir kapitalizm içerisinde eritmiştir ve her zaman da eritecektir.

IV. EVRENSELLİK VE EVREN’İN TAYİNİ

İktisadi alan kavramı iki farklı evrende ele almak mümkündür. Birinci analizde, “iktisadi” olanın ne olduğunun, yani çalışma alanının temel ve en genel evreninin ne olduğunun betimlenmesi gerekecektir. Bunun için iktisadî olan ile iktisadi olmayan tartışması ile iktisadi olmayanların evren-dışı bırakılması veya evrenselleştirilmesi -ki eğer mümkünse- gerekecektir. İkinci analizde ise, bu iktisadî evrende insanın iktisadî olanı nasıl belirlediğinin tartışılması yapılmalıdır. Nihai analizde ise, “insan”ın iktisadi olmayanı iktisadileştirme nedenselliği veya bunun tam tersini gerçekleştirmedeki sığınakları belirlenecektir. Herhangi bir eşyanın (nesnenin) iktisadi bir değeri olup olmadığına kanaat getiren insandır. Ancak bu kanaati geliştirirken, onun (insanın) üzerindeki hegemonik içsel ve dışsal olguların belirlenmesi, tarif edilmesi gerekir. Burada, insan iradesinin veya adına ne dersek diyelim, kanaatini oluşturan ve

nesneyi iktisadileştiren sürecin tersine de çalışıyor olması, bu hegemonik içselliklerin ve dışsallıkların varlığına işaret eder. Öyle ki, kimi zaman insan iktisadî evrendeki, iktisadileşmiş bir metaı, iktisadi evrenden dışlayabilmektedir. O halde iktisadî evrenin çerçevesini belirleyen; iktisadî olan ile iktisadî olmayana tayin eden insan olduğuna göre, Kant'ın (1999:39) sorusu tekrar gündeme gelir; "Salt us istenci belirlemede kendi kendine yeterli mi, yoksa us istencin deneysel koşulu diye mi belirleme nedeni olabilir?". Hegel'in "Efendi ve Köle Diyalektiği" içerisinde düşünürsek, insan, karşısındakini yenmek için ve O'na "efendi"liğini kabullendirmek için, eğer ekonomik olarak daha güçlü olması gerekiyorsa, bu durumda hemen her şeyi iktisadileştirebilir. Bu bize, Machivelli'yi de anımsatır. Günümüz dünyasının "efendi"lik koşulu da neredeyse tamamıyla ekonomik üstünlüğe bağlılıkla eş-değerleştiği göz önüne alınırsa, insan, hemen her şeyi iktisadileştirebilir demektir¹⁰. Aklın iktisadi alan ile olan ilişkisi bu metin dahiline alınmayacak kadar başkalaşabilecek bir konudur. Ancak şu kadar ki, iktisadi alanın hareket düzleminin, "salt-akılsallığı"nın, "salt-faydacı" olması gerektiği ve fakat, bu doğrusal mantığın mekanik olarak işlemediğini, toplumdaki farklılıklar gösterdiğini söylemek yanlış olmaz. Çünkü tarihsel süreç içerisindeki hareketlilik ve etki-tepki mekanizması "başlangıç koşullarına hassas bağlı"dır.

V. BAŞLANGIÇ DURUMUNA HASSAS BAĞLILIK VE DEĞİŞİM İZAFİ- DETERMİNİZMİ

Yeni bir bilimsel paradigma olarak "kaos" teorisine göre; "çok küçük bir neden çok büyük bir etki yaratır. Bu durumun (küçük nedenin büyük etki yapması) oluşması için sıfır noktasında olağan dışı koşulların oluşması gerektiğini düşünebilirsiniz ama aslında bunun tam tersi doğrudur" (Ruelle, 1999:38). Sıradan bir nedensellik olgusunda; geliş açısının gidiş açısına eşit olduğu bir ışık sekmesinde, ışık kaynağındaki çok küçük bir sapma, yansıtıcı düzlem (örneğin ayna) sabit iken, yansıtılan noktadan çok daha büyük bir kaymaya neden olacaktır. Işık kaynağındaki bu çok küçük sapma, yansıtıcı düzlemin ışık kaynağına ve yansıtılan bölgenin

¹⁰ Dini argümanların "din turizmi" adı altında ekonomikleştirilmesinden, siyasi vaatlerin ekonomik iyileştirilmesi kökeninden yola çıkarak "siyasal" da ekonomikleştirildiğine değinin veya "siyasal" düşüncenin varlığını sürmenin "reklam"ının gerekliliğinin kaçınılmaz olduğuna değin çok geniş bir yelpaze oluşturulabilir.

yansıtıcı düzleme olan uzaklıklarına göre çok daha büyük sapmaları neden olacaktır. Bu durum Ringer'in (2003:104) çalışmasında M. Weber'in metodoloji içinde ortaya konulmuştur. Buradaki tespitlere göre; "Weber'in formüllerinden nihai olarak çıkan manzara, aslında, olayların seyirleriyle, olgu-karşıtlarıyla ve almaşık rotalar ve sonuçlar arasındaki sapmalarla uğraşan bir nedensel ilişki -ve nedensel analiz- imgesinden oluşur".

Başlangıç durumuna bu bağlılık nedeniyle, herhangi bir toplumsal yapının kuruluş-oluşma argümanlarından herhangi birindeki çok küçük bir değişiklik, o toplumsal yapının, diğer toplumsal yapılarla homojenite sergilemesine engel olduğu gibi, en az iki toplumsal yapının herhangi bir duruma karşı göstereceği tepki veya algılayış biçimi büyük farklılıklar gösterecektir. Bu nedenle, fizik bilimlerdeki determinizm, sosyal bilimlerde izafi-determinizm olarak kendini gösterir.

Ancak izafi-determinizm, "bilim", "düşünce" ve "teknik" in yaygınlaştığı bir tarihsel evrede esnek biçimde ortaya çıkar. Çünkü böyle bir tarihsel evrede, toplumların diğer toplumlardan haberi vardır ve onlarla "etkileşim" halindedir. Bu etkileşim, belli bir "neden" e verilecek "sonuç" un toplumsal yapılar arasında yaygınlaşması ile esnek-determinizm kazanır. Ancak bu determinizm biçimi, "etkileşim" in düzeyine göre ise "izafi" dir. Yani, bir toplumdaki "b" sonucunu yaratan "a" nedeni, başka bir toplum için "b" nedenini aynen yaratmaz. Ancak, "b" ye yakın "muhtemel" sonuçlar yaratabilir. Kaldı ki, bu "b" sonucu hiç ortaya çıkmayabildiği gibi bir "c" sonucu da beklenebilir. Ancak, insan istencinin dışavurumunun eylemi, küreselleşen ve bahsi geçen "etkileşimin" yoğunluk düzeyinin artmış olması "b" sonucuna "yakın" sonuçlar doğurabilecektir.

Bu model çerçevesinde, her bir toplumun kapitalizmi kavrama veya herhangi bir ekonomik sistem düzleminde "iktisadi alanını" geliştirmesini veya genişletmesinin ön koşulları vardır ki, bunlar hemen her toplumda farklıdır. Nasıl ki; İngiliz, Alman veya Fransız sosyalizmleri birbirinden farklı ise, tüm toplumların kapitalizm kavrayışları da farklıdır ve dolayısıyla, "iktisadi alan" ları farklıdır. Bu nedenle, toplumların küreselleşme ile "iktisadi alan" larının birbirine benzeştiği düşünülebilir ancak, gerçekte bu böyle midir sorusu, cevaplanmaya değer bir sorudur.

VI. KÜRESEL BİR BAKIŞ VE İKTİSADİ ALAN-İKTİSADİ SİSTEM

Toplumsal yapılar Heaton'un (2005:19) da değindiği üzere; ekonomik, ibadet ve yönetim sistemlerinden oluşur ve "teknik"teki ilerlemelerle, bu sistemler ve özellikle ekonomik sistemler önemli bir "geçişkenlik" kazanmıştır. Herhangi bir ülkedeki ekonomik durum, dünyanın herhangi başka bir yerinde etkiler gösterebilmektedir. Esasen, "uluslar" arasında da bir sınıflaşma olmuş ve gelişmişlik düzeylerine ülke tasnifleri yapılmıştır. Bu metnin en başındaki "iktisat" ve "ekonomi" ayırımına burada yeniden girmek gerekecektir. Bir ferdin veya toplumun "iktisadî alanı" ne kadar geniş olursa olsun, somut bir gelişme için "ekonomik sistem" in de geniş olabilmesi gerekir. Yani, bir fert veya toplumun gündelik ekonomik faaliyetlerini yürütebilecek "aklı-düşünsel" yetileri ne kadar fazla olursa olsun, bu yetilerini servet, üretim, tüketim ve bölüşüm olarak hayata geçirebilmesi için mevcut bir ekonomik yapıya (sisteme) ihtiyaç vardır. Pütz'deki (1994:51) en temel tanımıyla ekonomik sistem/düzen: "ekonomik birimlerin (girişimciler ve tüketici birimleri) planlarının ve davranışlarının koordinasyonunu (birbirine uyumunun) türü ve biçimi, ekonomik birimlerin ve çıkar birliklerinin devletin ekonomi politikasına subordinasyonunun (uyumunun, sağlanmasının) türü ve biçimidir" olarak tanımlanabilir. Bu yapı/sistem devingendir ve iki önerme üretmiştir. Bunlardan ilki "para parayı çeker" ve "azgelişmişliğin kısır döngüsü". Küreselleşmenin temel problemi bu iki önerme üzerine bina edilir ki; küreselleşmenin, "zengin"i daha zengin ve "fakir"i daha fakir hale getirdiğidir. Bir ekonomik sistemi tanımlarken, Hayek'in "düzen" olarak kullandığı kavramı burada "sistem" kavramı ile eş değer tutarak, konuyu açıklamak mümkündür. Hayek'e (1996:53) göre "düzen"; "bir ilişkiler durumunu" ifade eder ve "bu ilişkiler durumunda çok sayıda muhtelif türden unsular birbirleriyle öylesine ilişkilidir ki, bütünün bazı mekansal ve zamansal parçaları hakkındaki bilgimizden, bütünün geri kalan kısmına ilişkin doğru beklentiler, en azından, doğru çıkmak için iyi bir şansı bulunan beklentiler terkip etmeyi öğrenebiliriz". Çünkü ekonomik sistemi oluşturan, ekonomik faaliyet yapabilme şartları; (fiziksel altyapı, yasal ve kurumsal düzenlemeler, eğitim sistemi, rekabet şartları, sermaye stoku ve doğal kaynaklar gibi çoğaltılabilecek şartlar) bir başlangıç sermaye stokunun üzerine yapılan ilavelerle mümkündür ve bu ilaveler, gelişmiş ülkelerde devingen bir büyüme ve dolayısıyla kalkınma getirirken, başlangıç koşulları bu şartlardan yoksun olan ülkeler için,

devingen olamayıp, sarmal kalmakta ve gelişememe döngüsü (sarmalı) yaşanmaktadır ki büyüme ve kalkınma gerçekleşmemektedir. İşte, iktisadi ve ekonomik alanların günümüz dünyasının küresel yapısı içerisinde farklılıklar arz etmesi, bu ülkelerin ekonomik gelişme sürecindeki başlangıç koşuluna hassas bağlılığından kaynaklanmaktadır. Bundan dolayıdır ki, ele alınabilecek herhangi bir “unsur”un, değişik ülkelerdeki yansımaları, hem tarihsel süreçte ve hem de statik analizde izafi-deterministtir. Albertini (1972), azgelişmişliğin mekanizmasını açıklarken azgelişmişliği, ekonomik yapının “parçalanmış yapısı”na bağlamasının yanında, bunun bir “egemenlik” sorunu da olduğunu üstüne basmaktadır. Selsam’a (1995:121) değindiği ironi dikkat çekicidir; “Birkaç bin yıl önce peygamber Ecclesiastes “Güneşin altında yeni bir şey yoktur” diye yazıyordu. Ve yüzyıllar sonra Hıristiyan Kilisesi taraftarlarına şöyle dedi: “aramızda her zaman yoksullar olacaktır”. Bugün aynı şekilde birçok insan düşünmeden kapitalizmin her zaman varolmuş olduğuna her zaman var olacağına inanır”. İşte, Batı’da “kilise”nin iktisadi alanın oluşmasındaki en büyük etki belki de bu olmuştur. Yani insanlar, “birilerinin” mutlaka fakir kalabileceğine peşinen ikna edilmişlerdir. Özellikle, deniz ticaretinin ve keşiflerin hız kazandığı ve merkantilizmin hakim olduğu ortaçağ sonlarında, Avrupa’ya yoğun bir kıymetli maden transferi yaşanmıştır. İşte Batı kapitalizminin başlangıç koşulu budur. Ve bu başlangıç koşulu, Batılı toplumların kapitalizmi geliştirmesinde ve devingenleştirmesindeki en önemli etken olurken, dünyanın geri kalan önemli bir bölümünde “Üçüncü Dünya”nın doğmasını da beraberinde getirmiştir ki, bu da kapitalizm ile yan yana yürüyen bir “emperyalizm”i de gündeme getirmiştir. Füredi (1998), kapitalizmin, emperyalizmin “yeni ideolojisi” olduğunu öne sürmesi de oldukça yerinde bir değerlendirmedir. Bu ideoloji, azgelişmiş ülkelerin statikleşmesini yani, “azgelişmişliğin kısır döngüsü”ne girmelerine neden olmaktadır. Bu, “kısır döngü” kavramını ilk defa Nurkse kullanmıştır. Nurkse’un (1966:61-74) açıklamaları şöyledir: Azgelişmiş ülkeler düşük gelirli ülkelerdir. Düşük gelir, tasarrufun düşük olmasına neden olur; bu durumda yatırımlar için gerekli sermaye arzı düşük olacaktır. Amortisman ihtiyacı da mevcut sermayeyi emecektir. Yeni sermaye yatırımları hiç yoktur ya da çok azdır. Üretim ve gelir başlangıç düzeyini korurlar yani artmazlar. Dolayısıyla yeni gelir üretilmez. Böylelikle “fakir ülkeler fakir oldukları için fakirdirler” gibi bir kısır önermeye ulaşılmaktadır.

Ülkelerin kapitalist gelişme sürecine eğilen Baran (1985:279) şu soruyu sormaktadır: “Geri kalmış kapitalist ülkelerde, diğer kapitalist ülkelerin tarihlerinde okuduğumuz türden, kapitalist gelişme doğrultusunda bir ilerleme niçin olmamıştır; buralarda, bir ilerleme hareketi, niçin yavaş olmuştur ya da hiç görülmemiştir?” Burada, farklı ülkelerin kapitalizm içerisindeki ilerlemelerinin -veya ilerleyememelerinin- farklı başlangıç koşulları bulunmaya çalışılmaktadır ve Baran’ın bu soruya cevabı; “feodalizm gibi uygun bir ad altında toplanan bir üretim biçimi ile toplumsal ve siyasal düzenin” bir ürünü olduğu yönündedir ki, bunlar, bu metnin terminolojisi içerisinde, iktisadi alanın belirleyicileridir ve kapitalist gelişme sürecinin başlangıç durumunun tespitidir.

Her ne kadar kapitalizmin başlangıç durumunun tespit edilmesinin, bugün artık “önemi” olmadığı düşünülse de, bu tespit, her şeyden önce bugünü açıklamak ve geleceğe yönelik öngörülerde bulunmak için gerekli ve hatta olmazsa olmaz koşuludur. Hobsbawm’ın (1998:147) sunduğu veriler, bu araştırmaların Amerikan üniversitelerinde gitgide azaldığını göstermektedir: “Amerika’daki bütün doktora tezlerinin içinde iktisadi tarihle ya da iktisadi düşünce tarihiyle ilgili çalışmaların payı bu yüzyılın ilk çeyreğinde yüzde 13’lük orandan, 1970’lerin ilk yarısında yüzde 3’e düşmüştür. Buna karşılık, 1940’lara kadar üstüne tek bir tezin bile kaleme alınmadığı ekonomik büyüme, daha sonraları tüm tezler içinde yüzde 13’lük bir paya sahip olmuştur”. Bu da şuna işaret etmektedir ki, başlangıç koşullarını kendi cephelerinden tespit etmiş toplumlar, bugün artık, iktisadi düşüncelerinin açıklanabildiğini düşünüp, yukarıdaki terminoloji içerisinde, “iktisat”tan ziyade “ekonomik” konulara yani, büyüme konularına yönelmişlerdir. Gelişmiş ülkelerdeki araştırmaların bu “yön” değiştirmesi, Baran’ın yukarıda anılan sorusuna, kendi cephelerinden cevap verdiklerine (yani kendi kapitalizmlerini kurma ve geliştirmeye yönelik başlangıç koşullarını yeterince araştırdıklarını) işaret etmektedir ve fakat az gelişmiş ülkelerdeki veya gelişmekte olan ülkelerdeki araştırmaların kendi cephelerinden, hâlâ Baran’ın sorusuna cevap vermediklerinin işaretidir ve bunun temel nedeni pragmatizmin yaygın etkisidir.

SONUÇ YERİNE

Temel ve basit bir sistem içinde ele alınmaya çalışılan “iktisadi alan” kavramı elbette ki, üzerinde çok daha fazla incelenmeye değer bir konudur. Bu nedenle gerek konu ve gerekse de

bu metin çok daha genişletilmeye ve geliştirilmeye muhtaçtır. Çünkü aslında Hegel'e ait olan "tarihin sonu" metaforunun, yeni bir "tez" edasıyla gündeme gelmesi "ilginç" olmakla birlikte, kabul edenler bulabilmesi çok daha "ilginç" bir durumdur. Nitekim tarih, asla son bulmaz. Çünkü daha önceden de değinildiği üzere, "mutlak" bir "idea"dır ve aslında insan, bu "idea"ya ulaşmak değil, onu inşa etmek ister. Çünkü mutlak olan, Spinoza'ya göre de erişilmez olandır. Bu nedenle, kapitalizm içerisinde, insanî değerleri de muhafaza edecek bir "ideal insan" prototipi yoktur ve olmayacaktır da. Ancak analizlerimizde "homoeconomicus"a başvurmamız demek, Hayek'in de dediği gibi, bir "soyutlama yapmaktan" başka bir şey değildir ve bunu gerçek dünyayı muhakeme etmek ve anlamak için mutlak veri olarak almak yanıltıcı olacaktır. Çünkü insan, her zaman gelişen ve kendisini geliştirmek için çalışan bir varlıktır. Bu gelişme ise, tarihin her aşamasında, "ideal" olduğunu düşündüğü bir "iktisadî alan" tasarlar ki, insan, gelişimini sürdürdükçe, "iktisadî alan" da gelişecek ve tarihin gelecekte getireceği şartlara göre belirlenecektir. Bu nedenle, günümüz entelektüelinin bilmesi gereken en önemli şey, "dünyevî" bir "mutlağın" olmayacağı/olamayacağıdır.

Doğanın kaotik düzeninin işleyişi, boşluklar yaratıp, sonra da o boşlukları doldurması biçimindedir ve insansal tarih işleyişi de tıpkı bunun gibidir. Kapitalizm ve Modernleşme, insansal tarihteki akılsallık boşluğunu doldurmuş ve ancak, başka bir boşluğu yani, "insani boşluğu" yaratmıştır. Çünkü en basit analizde, doğa ile birlikte yaşamak zorunda olan "insan" Habermas'ın (1997:39) da bahsini ettiği gibi; "tekniğin kaçınılmaz verimleri, kaşları çatılmış bir doğayla elbette ikame edilemez" ki, sosyal bilimlerin çalışma alanı olan insan toplulukları (toplumlar) arasındaki ekonomik uçurumlarla da yaşanamaz. Sosyal bilimlerin her zaman için imrendiği, mekanik işleyen modeller, soysal hayatta ve dolayısıyla sosyal bilimlerin çalışma hayatında da görmek istemektedir. Ancak bu pek de mümkün görünmemektedir. Ve kapitalizmin en büyük ve belki de aşamayacağı krizi, "insan" faktörünün "içini çok fazla boşaltmış" olmasıdır ki, sistem içerisindeki en büyük, kabul edilemez ve bir şekilde doldurulacak olan boşluk budur.

Bir yazısında Derrida "Hiçbir şey söylememe riskine giriyorum" diyordu, yapı-bozumcu felsefesini anlatmak için. Gerçekten de alternatif sunmaksızın, bir yapıyı eleştirmek önemli bir yaklaşım biçim. Nitekim bilimin Poppergil düzlemde ilerlemesi için, doğrulanabilir

bilgilerin değil, yanlışlanabilir bilgilerin bilimin sinerjisine katkıda bulunabileceğini gözden kaçırmaksızın, statik yorumlamaların “zaman” doğrusundaki yerinin çelişik boyutluluğu, bilginin edilgenliğini doğurmaktadır. Tarihsel temelleri olmayan bir değerlendirme yaklaşımının, yalnızca günümüz dünyasına yönelik tek taraflı ve kapitalist sistem içerisinde dünyayı algılamaya çalışmak; iktisatçıları, aslında hiçbir şey söylememeye mahkum etmiş – gibi- durmaktadır. Alternatif olabilecek öğretilerin yoz kabul edilmesi, bilimsel bir süreç içerisinde kapitalizmin “mutlak olması” sonucuna doğru sürüklenen bir insanlık bırakmaktadır geride. Oysa, mutlak, dogmadır ki, dogma da bilim değildir. Diyalektik düşünce gereği, kapitalist iktisadın köklerinin yerleşkesi olarak sinik karaktere sahip olan homoeconomicus’tan günümüz insanına varıncaya değin gözlemlenen şekilleniş, insanın kendi kendisine dahi yabancılaştığı bir süreci doğurdu. Sinik tavırlar, insan özünün törpülenmesiyle ve erdemden uzaklaşmayı getirmesine, iktisadın bir şey söylemesi gerekir: Dinamik bir analiz ile insan ruhunun, kapitalizm içerisinde özgür olup olmadığının sorgulanmasını da kaçınılmaz kılmaktadır. Ancak iktisadın, klasikten, neo-klasik sürece ve günümüze değin, çalışma orijininde duran insanın, sabit katsayılı bir denklemin basit bir ögesi olarak ele alınıyor olması, denklemin tutarlılığını doğrulamaz. Kapitalizmin iki krizinden bahsedilir. Ve Marksist depremi de ihmal eden bu kriz paradigması, iktisatçıların genel bir durağanlığını doğurdu. Oysa, “kriz” kavramını tam da yerine oturtacak esaslı bir krizin doğuşunu öngörebilmenin de önüne geçilmiş durumda. İktisat, kapitalist verili öngörülerine devam ederken, yaklaşmakta olan tehdidi algılamakta kayıtsız kalıyor, hiçbir şey söylemiyor veya söyleyemiyor. Belki de bu sessizliğin kendisi “üçüncü kriz” olarak çıkacak karşımıza. Bu sessizliğe bir eleştiri getirmek adına hazırlanan bildiri, esasen sessizliğin alternatifi bir söz söylemeyecek belki de. Ama en azından, hiçbir şey söylememe riskindeki iktisadi eleştirmekle yetinecek. Sessizlik yapısını eleştirecek, yapıyı bozmaya yönelecek, ama yerine bir şey de getirmeyecek, belki de; tıpkı Derrida gibi.

KAYNAKÇA

- ALBERTINI, Jean-Michel; (1972), **Az gelişmişliğin Mekanizması**, Çev.: M. Sencer, Geçiş Yayınları, İstanbul, 328s.
- ALTHUSSER, Louis; (2005), **Yeniden-Üretim Üzerine**, Çev.: I. Ergüden, İthaki Yayınları, İstanbul, 416.
- ARDIÇ, Kaya; (2004), **Post Otistik İktisat**, (Edt.), İFMC Yayınları, İstanbul, 240s.
- BARAN, Paul A.; (1985), **Büyümenin Ekonomi Politikası**, Çev.: E. Günce, May Yayınları, İstanbul, 524s.
- BOOKCHIN, Murray; (1999), **Toplumu Yeniden Kurmak**, Çev.: K. Şahin, Metis Yayınları, İstanbul, 208s.
- BRAUDEL, Fernand; (1993), **Maddi Uygarlık, Ekonomi ve Kapitalizm, Cilt:3**, Çev.: M. A. Kılıçbay, Gece Yayınları, Ankara, 598s.
- CUSHING, James T.; (2003), **Fizikte Felsefi Kavramlar 1**, Çev.: Ö. Sarıoğlu, Sabancı Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 320s.
- FREEMAN Chris ve SOETE, Luc; (2003), **Yenilik İktisadı**, Çev.: E. Türkcan, TÜBİTAK Yayınları, Ankara, 526s.
- FRIEDMAN, Milton; (1991), **Kapitalizm ve Özgürlük**, Çev.: D. Erberk ve N.Himmetoğlu, Altın Kitaplar, İstanbul, 326.
- FÜREDİ, Frank; (1998), **Emperyalizmin Yeni İdeolojisi**, Çev.: E. Arslanoğlu, Pınar Yayınları, İstanbul, 191s.
- GORZ, André; (1989), **İktisadi Aklın Eleştirisi**, Çev.: I. Ergüden, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 385s.
- GIDDENS, Anthony; (2000), **Siyaset, Sosyoloji ve Toplumsal Teori**, Çev.:T. Birkan, Metis Yayınları, İstanbul, 280s.
- HABERMAS, Jürgen; (1997), **“İdeoloji” Olarak Teknik ve Bilim**, Çev.: M. Tüzel, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 108s.
- HAYEK, Friedrich A.; (1996), **Hukuk, Yasama ve Özgürlük**, Çev.: A. Yayla, İs Bankası Yayınları, İstanbul, 313s.
- HEATON, Herbert; (2005), **Avrupa İktisat Tarihi**, Çev.: M. A. Kılıçbay ve O. Aydoğmuş Paragraf Yayınları, Ankara, 653s.
- HEILBRONER, Robert L.; (1979), **İktisadi Sorun 1**, Çev.: D. Demirgil, Çağlayan Yayınları, İstanbul, 184s.
- HOBBSAWN, Eric; (1999), **Tarih Üzerine**, Çev.: O. Akınbay, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 458s.
- HOF, Ulrich I.; (1995), **Avrupa’da Aydınlanma**, Çev.: Ş. Sunar, Afa Yayınları, İstanbul, 272s.

-
- HUMBOLDT, Wilhelm; (2004), **Devlet Faaliyetinin Sınırları**, Çev.: B. Seçilmişoğlu, Liberte Yayınları, Ankara, 270s.
- KANT, Immanuel; (1999) **Pratik Usun Eleştirisi**, Çev.: İ. Z. Eyuboğlu, Say Yayınları, İstanbul, 244s.
- KANT, Immanuel; (2000), “*Aydınlanma Nedir?*” *Sorusuna Yanıt*”, **Toplumbilim**, Sayı:11, Çev.: N. Bozkurt, sa.17-21.
- KOJEVE, Alexandre.; (2004), **Hegel Felsefesine Giriş**, Çev: S. Hilav, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 280s.
- LARRAIN, Jorge; (1998), **Tarihsel Materyalizmi Yeniden Yapılandırmak**, Çev.: S. Çeviker, Kuram Yayınları, İstanbul, 175s.
- LOCKE, John; (1999), **Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler**, Çev.: İ.l Çetin, Paradigma Yayınları, İstanbul, 94s.
- LOO, Hans V.D. ve REIJEN, Williem V.; (2003), **Modernleşmenin Paradoksları**, Çev.. K. Canatan, İnsan Yayınları, İstanbul, 304s.
- MARKS, Karl, (1975), **Kapital 1**, Çev.: A. Bilgi, Sol Yayınları, İstanbul, 784s.
- MARKS Karl ve ENGELS, Friedrich.; (1976), **Alman İdeolojisi**, Çev.. S. Belli, Sol Yayınları, İstanbul, 128s.
- MAYOR Federico ve FORTİ Augusto; (1999), **Bilim ve İktidar**, Çev.. M. Küçük, TÜBİTAK Yayınları, Ankara, 194s.
- MEGILL, Allan; (1998), **Aşırılığın Peygamberleri**, Çev.: T. Birkan, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 518s.
- MONTESQUIEU, Charles L.; (1998), **Kanunların Ruhu Üzerine 1**, Çev.: F. Baldaş, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 448s.
- NURKSE, Rangar; (1966), “*Az gelişmiş Ülkelerde Büyüme*”, **Seçme Yazılar**, Edt.: S. Ülgener, İÜ, İF, Yayınları İstanbul, sa.61-74.
- POPPER, Karl; (1994), **Açık Toplum ve Düşmanları 2**, Çev.: H. Rızatepe, Remzi Kitabevi, İstanbul, 382s.
- PÜTZ, Theodor; (1994), **Kuramsal Ekonomi Politikasının Temelleri**, Çev.: N. Kepkep, Der Yayınları, İstanbul, 336s.
- RINGER, Fritz; (2003), **Weber’in Metodolojisi**, Çev.: M. Küçük, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 224s.
- RUELLE, David; (1999), **Rastlantı ve Kaos**, Çev.: D. Yurtören, TÜBİTAK Yayınları, Ankara, 183s.
- SELSAM, Howard; (1995), **Din, Bilim ve Felsefe**, Çev.: A. And, Sarmal Yayınları, İstanbul, 160s.

-
- SINGER, Peter; (2003), **Hegel**, Çev.: B. Ö. Düzgören, Altın Kitaplar, İstanbul, 128s.
- SKIDELSKY, Robert; (2003), **Keynes**, Çev.: C. Atila, Altın Kitaplar, İstanbul, 206s.
- SMITH, Preserved; (2001), **Rönesans ve Reform Çağı**, Çev.: S. Çağlayan, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 325s.
- SNOW, Charles P.; (2001), **İki Kültür**, Çev.: T. Birkan, TÜBİTAK Yayınları, Ankara, 208s.
- SOMBART, Werner; (1998), **Aşk, Lüks ve Kapitalizm**, Çev.: N. Aça, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 224s.
- SOMBART, Werner; (2005), **Kapitalizm ve Yahudiler**, Çev.: S. Gürses, İleri Yayınları, İstanbul, 306s.
- SWINGEWOOD, Alan; (1998), **Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi**, Çev: O. Akınhay, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 411s.
- WAGNER, Peter; (2003), **Modernliğin Sosyolojisi**, Çev.: M. Küçük, İstanbul: Doruk Yayınları, İstanbul, 371s.
- WALLERSTEIN, Immanuel; (1998), **Liberalizmden Sonra**, Çev.: E. Öz, Metis Yayınları, İstanbul, 253s.
- WEBER, Alfred; (1991), **Felsefe Tarihi**, Çev.: V. Eralp, Sosyal Yayınları, İstanbul, 454s.
- WEBER, Max; (2000), **Sosyoloji Yazıları**, Çev.: T. Parla, İletişim Yayınları, İstanbul, 547s.
- WEISSKOPF, Walter A.; (1996), **Yabancılaşma ve İktisat**, Çev.: O. Köymen, Anahtar Yayınları, İstanbul, 178s.
- WESTFALL, Richard W.; (1998), **Modern Bilimin Oluşumu**, Çev.: İ. H. Duru, TÜBİTAK Yayınları, Ankara, 171s.
- WOOD, Ellen Meikins; (2003), **Kapitalizm Demokrasiye Karşı**, Çev.: Ş. Artan, İletişim Yayınları, İstanbul, 344s.
- YAY, Turan; (2000), **İktisat Yazıları**, Beta Yayınları, İstanbul, 287s.
- YILMAZ, Feridun; (2002), “İktisatta “Politik”in Doğası”, **Doğu Batı Dergisi**, Sayı:17, sa.:87-103.

TÜRKİYE’NİN KÖYDEN KENTE GÖÇ SORUNU

¹Ertuğrul GÜREŞCİ

ÖZET

Türkiye’de 1950’li yıllarda başlayan köyden kente göç, daha sonraki yıllarda ciddi bir ülke sorunu haline gelmiştir. Bu göçler, nedenleri ve sonuçları ile birlikte Türkiye’nin ekonomik, sosyal ve siyasi yapısını etkileyen ve değiştiren önemli bir toplumsal olay olarak kabul edilmektedir. Türkiye’nin birçok sorunu ile doğrudan ve dolaylı ilişkisi bulunan köyden kente göçler, tam olarak anlaşılmasından Türkiye’nin diğer sorunlarına akılcı ve kalıcı çözümler üretmek oldukça zor görülmektedir. Bu gerçeğe hareket edilerek bu çalışmada, Türkiye’deki köyden kente göçün nedenleri, sonuçları ve çözüm önerileri üzerinde durulması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Köy, kent, göç

THE MIGRATION PROBLEM TO CITY FROM VILLAGE OF TURKEY

ABSTRACT

The migration to city from village in Turkey when has been began since 1950s, has been begun to become serious problem. The migrations are accepted as a communal event that is affected the economic, social and politic structure of Turkey together it’s the causes and results. It is seen very difficult to generate to rationalist and permanent recipes because it is registered literally to the migrations that is relation direct and indirect with the some problems of Turkey. In this study is aimed emphasize to causes and results of the migration to city from village in Turkey.

Keywords: Village, city, migration.

¹ Yrd.Doç.Dr. Atatürk Üniv.İspir Hamza Polat MYO 25900 İspir Erzurum
ispir_ert@hotmail.com

GİRİŞ

Köyden kente göç, özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde ciddi bir sorun olarak değerlendirilmektedir. Bu tür göçün, çeşitli ekonomik ve sosyal nedenleri olduğu ileri sürülmektedir. Ancak sanayileşme süreci ile birlikte artan işgücü talebinin, köyden kente göçün ana nedenini oluşturduğu söylenebilir. (Adewale, 2005; Gounder, 2005; Güreşçi ve Yurttaş, 2008; Güreşçi, 2009; Güreşçi, 2010a; Kojima, 1996; Liu vd., 2003; Zhang and Song, 2003).

Türkiye'nin ekonomik, sosyal ve siyasi değişimi, özellikle 1950'li yıllardan sonra başlamıştır. Bu değişim, beraberinde toplumsal hareketliliği getirmiş ve köyden kente göç bu yıllardan sonra artarak devam etmiştir. 1950'li yıllar, aynı zamanda Türkiye'nin çok partili hayat geçişi, sanayileşme ve kentleşme sürecinin de başladığı yıllardır (Güreşçi, 2009; Güreşçi, 2010a; Güreşçi, 2010b; Keleş, 1990; Öztürk ve Altuntepe, 2011).

Türkiye'de köyden kente göçler sonucu, köylerin nüfusu azalırken, kentlerin nüfusu buna paralel olarak giderek artmıştır. Bu artış, beraberinde kentlerde işsizlik, asayiş, konut sorunu ve diğer ekonomik ve sosyal sorunları da getirmiştir (Es ve Ateş, 2011; Güreşçi, 2010a; Güreşçi, 2010b; Karatekin, 2001; Yenigül, 2005).

Köyden kente göçlerin Türkiye'de iki ana nedeni olduğu söylenebilir. Bunlar;

1. Köylerin nüfus yoğunluğunun fazla olması ve buna bağlı olarak elde edilen tarımsal gelirin düşüklüğü,

2. Kentlerin köylerden göç eden nüfusu yeterli ölçüde sindirememesi,

Yukarıda ana hatları ile çizilen genel nedenlerin, gerek köylerde gerekse kentlerde diğer birçok soruna da neden olduğu söylenebilir. Bu sorunlar, özellikle kentsel alanlarda köylülerin kendi köylerinden getirmiş olduğu ve kentin sindiremediği yeni sorunların birikimine neden olmuştur. Bununla beraber, köylerin nüfusundaki azalış da kamu kaynaklarının köylerde daha az etkin kullanılması sonucunu doğurmuştur.

Türkiye'de köyden kente göç sorununa ilişkin günümüze değin çeşitli önlemler alınmış olmasına rağmen bunların çokta başarılı olduğu söylenemez. Bunun nedenleri aşağıdaki gibi sıralanabilir:

1. Sorunun nedenlerinin tam olarak anlaşılabilmesi,

2.Bütüncül bir politik yaklaşımla sorunun ele alınamaması (genel ekonomik ve sosyal politikaların tarım politikaları ile uyumsuzluğu),

3.Yeterli mali desteğin sağlanamaması veya mali desteğin doğru yerde, doğru zamanda ve doğru kişilerce kullanılmaması,

4.Sorunun paydaşlarının çözüme yeterince katılmaması (özellikle köylülerin örgütsüz olmaları bunda etkili olmaktadır).

5.Sorunun kentsel ve kırsal (köylerdeki) bölgelerdeki etkilerinin tam olarak tespit edilememesi,

6.Politik yaklaşımların kalıcı ve sürdürülebilir olmaması,

Bu çalışmada, Türkiye'de köyden kente göçün mevcut durumu, nedenleri, sonuçları ve çözüm önerilerinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Bunun için köyden kente göç ile ilgili yapılan bilimsel çalışmalar ve diğer ikincil kaynaklar kullanılarak çalışmanın altyapısı oluşturulmuştur. Çalışmanın, Türkiye'de köyden kente göç sorununa ilişkin yeni düşünce ve yaklaşımların geliştirilmesine ve bu tür bilimsel çalışmalarda boşluğun doldurulmasına katkı sağlayabileceği düşünülmüştür.

I. KÖYDEN KENTE GÖÇLERİN MEVCUT DURUMU

Türkiye'de köyden kente göç ile ilgili verilerin temel kaynağını TÜİK'in yapmış olduğu göç istatistikleri ve bunların dayandığı ADNKS (Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi) oluşturmaktadır. Bu istatistiklerde, göç ile ilgili veriler aşağıdaki sınıflamaya tabi tutularak yayımlanmaktadır (TÜİK; 2011a):

1. İç göçler (Köyden kente, köyden köye, kentten kente ve kentten köye göçler).

2. Dış göçler.

TÜİK'in yayımladığı göç istatistiklerinde aşağıdaki bilgilere ulaşılmaktadır:

1.İç ve dış göçler (göç edenlerin sayısı).

2.Yerleşim birimlerinin almış ve vermiş olduğu göçler (Bölge ve il düzeyinde).

3.İller arası NG (Net Göç) ve NGH (Net Göç Hızı).

TÜİK'in göç istatistikleri, iki sayım döneminde bir yerleşim yerinin nüfusundaki artış veya azalıştan hareket edilerek elde edilmektedir. Türkiye'de yerleşim yerleri arasında göç edenlerin sayısı ve oranı EK 1'de verilmiştir:

TÜİK'in 2008–2009 yılları arasında yapmış olduğu ADNKS'ne göre NGH negatif olan illerin toplam sayısı 53 olup bu illerden NGH, Ardahan binde (-% 29,67), Mardin binde (-%29,39) ve Tunceli binde (-%25.03) en fazla göç veren ilk üç il olmuştur. Yine aynı dönemde İBBS-Düzey 2 bölgelerinden NGH en düşük olan bölge TRA 2 (Ağrı, Kars, Iğdır ve Ardahan) bölgesi olduğu tespit edilmiştir (TÜİK, 2011a). Türkiye'nin 81 ilinin tamamından köyden kente göç meydana gelmektedir. Bu göçlerin iki yönlü olduğu bilinmektedir. Bunlar;

1. Aynı kente göç,
2. Farklı kente göç,

Türkiye geneline bakıldığında köyden kente göç, özellikle Doğu, Güneydoğu ve Karadeniz bölgelerinden ülkenin Batı Bölgelerine doğru olduğu görülmektedir. Bu göçler İstanbul, Ankara, İzmir ve Bursa başta olmak üzere diğer batı bölgelerindeki kentlerinde yoğunlaşmaktadır. Bu nedenle bu dört il, Türkiye'nin her tarafından göç almakta ve göç sorunu kendisini daha çok bu kentlerde göstermektedir. Yine Adana, Diyarbakır, G. Antep, Mersin gibi iller ise daha çok kendi köylerinden ve civar illerdeki köylerden yoğun göç almaktadır.

Türkiye'de köyden kente göçler, 1950'li yıllardan günümüze kadar farklı nedensel aşamalardan geçmiştir. Ancak sorunun temelinde ekonomik ve sosyal fırsat eşitsizliğinin yattığını söylemek yerinde olacaktır. EK 2'de Türkiye'deki köyden kente göçlerin nedensellik aşamalarının durumu açıklanmaya çalışılmıştır (Çelik, 2005; Çelik, 2006; Güreşçi, 2010a; Güreşçi, 2010b; İçli, 1998; Keleş 1990; Özdemir ve Taşçı, 2008; Soysal vd., 1998; Toroğlu, 2007; Yamak ve Yamak, 2011).

Ek 2 incelendiğinde, Türkiye'de köyden kente göçlerin mevcut durumu ve nedenselliğinin farklı aşamalardan geçtiği görülecektir. Ek 2'den yararlanılarak Türkiye'deki köyden kente göçler üzerine aşağıdaki sonuçlar ortaya konulabilir:

1. 1 ve 2. Aşamalarda köylerde yoğun nüfus ve bu nüfusun yarattığı köylerin itici faktörleri.

2. 3 ve 4. Aşamalar kentlerin çekici faktörlerinin köylülerce algılanmaya başladığı dönemler.

3. 5. Aşama köylerin azalan nüfus baskısıyla itici faktörlerin kendiliğinden azalmaya başladığı dönemler.

4. 6 ve 7. Aşama kentlerin çekici faktörlerinin azalmaya başladığının köylülerce algılanmaya başladığı dönemler.

5. 8. Aşama, Kentlerin çekiciliğinin sonradan göç edecekler için artık itici faktörlere dönüştüğü dönem.

6. 9. Aşama köylerin kentte tutunamayanlar ve kentte ekonomik yönden tutunup ta sosyal tatmine ihtiyacı olanların olduğu dönem. Bu dönem ayrıca köylerin çekici faktörlerinin kentteki göç eden köylülerce algılandığı dönemdir.

Türkiye'de uzun yıllardır yaşanan köyden kente göç ile birlikte, Türkiye'nin önemli bir toplumsal hareketlilik yaşadığı söylenebilir. Bu hareketlilik beraberinde ortak sorunu olan yeni kitleleri de doğurmuştur. Bu kitleler sorunun aynı zamanda paydaşları olarak ta nitelendirilebilir. Bunlar;

1. Yaşadıkları kentte göç eden köylülerden rahatsız olan kentliler,
2. Kentsel uyumsuzluk yaşayan köylüler,
3. Akrabaları kente göç etmiş ancak kendileri köyde kalan köylüler,
4. Tersine göç edenler (Köye göç edenler),
5. Göç sonucu kentlerde oluşan varoşlar ve kentinin bozulan fiziksel dokusunun bozulmasını önlemeye çalışan yerel yöneticiler ve kamu görevlileri (öğretmen, sağlık personeli, polis vs),
6. Azalan nüfus ile birlikte köylerde kalan atıl kaynakları kullanmaya çalışan yerel yöneticiler ve kamu görevlileri,
7. Ülkenin bu sorunlarından etkilen diğer kesimleri.

Sonuç olarak Türkiye'nin köyden kente göç sorunu, toplumun tüm kesimlerini ilgilendiren ve tüm Türkiye'nin paydaş olduğu bir sorun olduğu ortaya çıkmaktadır.

II. KÖYDEN KENTE GÖÇÜN NEDENLERİ

Köyden kente göçün nedenleri üzerine farklı görüşler ileri sürülmektedir. Ancak genel olarak sanayileşme sürecinin köyden kente göçleri tetiklediği yaygın bir kabul görmektedir. Bunların dışında tarım ve sanayi arasındaki sektörel farklılığın yarattığı gelir farklılığı, kır-kent ayrımı, bölgeler arası gelişmişlik farklılıkları da köyden kente göçlerin nedenleri arasında yer almaktadır (Anonymous, 2001; Gounder, 2005; Güreşçi, ve Yurttaş, 2008; Mberu, 2005).

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde, sanayileşmeye bağlı olarak gelişen kentleşme olgusu beraberinde istihdam arzını yaratmıştır. Bu arzın, istihdam fazlalığının olduğu (gizli işsizlik) kırsal bölgelerden karşılanması Türkiye'deki köyden kente göçün başlangıcını oluşturulduğu söylenebilir.

Köyden kente göçlerin nedenleri üzerine Çelik (2005) itici ve çekici güçler yaklaşımı ile bakmış, kırsalın itici ve kentin çekici faktörlerinin bu tür göçleri tetiklediğini ileri sürmüştür. Bu ve benzeri yaklaşımlar da dikkate alınırsa Türkiye'de köyden kente göçlerin ana nedenleri aşağıda ki gibi sıralanabilir (Aslan ve Boz, 2005; Güreşçi ve Yurttaş, 2008; Güreşçi, 2010b; Gürler, 1994):

1. Köylerin genel ekonomik yapısında kaynaklanan sorunlar;
 - a- Tarımsal yapı sorunları,
 - b- Toprak-insan ilişkisinden kaynaklanan sorunlar,
 - c- Tarımsal üretim, gelir ve gelir dağılımından kaynaklanan sorunlar,
2. Köylerin kamu hizmetlerinden yeterince yararlanamaması (Bu sorun Türkiye'de köy ve benzeri yerleşim yerlerinin sayıca çok ve dağınık olmasından da kaynaklanmaktadır).
 - a- Eğitim hizmetlerinden yeterince yararlanamama,
 - b- Sağlık hizmetlerinden yeteri ölçüde yararlanamama,
 - c- Altyapı hizmetlerinden yeterince yararlanamama (Ulaşım, iletişim, su vs sorunlar)
3. Köylülük alt kültüründen kaynaklanan sosyal sorunlar,
 - a- Yenilikleri benimsememe veya geç benimseme,
 - b- Feodal kültür ve yarattığı sosyal sorunlar (Kan davası ve töre cinayetleri)
4. Sosyal sorunlar
 - a- Sosyal güvenceden büyük ölçüde yoksun olmaları,

-
- b- Örgütlenme eksikliği (Özellikle kooperatifleşme),
 - c- Nüfus yoğunluğu ve bunun yarattığı diğer sorunlar,
 - 5. Terör (Özellikle doğu ve Güneydoğuda yaşanan terör nedeniyle zorunlu göç)
 - 6. Diğer sorunlar (Coğrafi ve iklim yapısından kaynaklanan hayatı olumsuz etkileyen sorunlar).

Yukarıda ifade edilen sorunların tamamı köylerin sorunları olup bu sorunlar köylerde göçü tetikleyen itici faktörleri oluşturmaktadır. Köyden kente göçün bir diğer yönünü de bu itici faktörlerden kaçış bir başka ifadeyle kentlerin bu nüfusu kendisine çekmesidir. Bunlar aşağıdaki gibi sıralanabilir:

1. Kentleşmenin yarattığı fırsatlar
 - a- Yeni iş olanakları,
 - b- Eğitim, sağlık ve diğer altyapı olanakları,
2. Kentlerde göçün yoğunlaşmasının yarattığı yoğun nüfusun çekim etkisi (Bu çekim etkisi özellikle göç eden köylülerin yakın akrabalarının yanına gitmeleri ve onlarla birlikte olmaları sonucunu doğurmuştur).
3. Kentte yaşamaya karşı duyulan özlem

III. KÖYDEN KENTE GÖÇÜN SONUÇLARI

Köyden kente göç, sadece insan bedeninin fiziksel yer değişimi ile açıklanabilecek bir konu değildir. Bu yer değişimi beraberinde kültürün, gelenek ve göreneklerin ve en önemlisi sorunların da taşındığı bir hareketliliklerdir. 1950'li yıllardan önce kırsalın ve köylerin birikmiş ekonomik ve sosyal sorunları çözülmeden kentlere taşınmaya başlamıştır (Güreşçi, 2010a; Güreşçi, 2010b). Bu sorunlar kentlere taşınırken mutasyona uğramıştır. Ancak mutasyona uğrayan olan sorunların kentlerde çözümü daha da güçleşmiştir. Çünkü köylünün bazı sorunları ancak köyde çözüme kavuşturulabilecek sorunlardır. Bunların başında mesleki sorunları gelmektedir. Köyünde tarımla uğraşan ve tarımdan başka bir mesleği olmayan bireylerin, kentsel istihdama uyum sağlamaları, onların kentsel meslekleri öğrenmelerine bağlı olacaktır. Buda zaman, eğitim ve mali kaynaklara bağlı olarak geliştirilebilecek yeni bir yaklaşımla ele alınabilecek bir konudur.

Köyden kente göçün sonuçları genel olarak iki yaklaşımla ele alınabilir (Es ve Ateş, 2011; Güreşçi, 2010a, Güreşçi, 2010b; Tezcan, 2011).

1.Sorun olan sonuçlar

a. Köy-kent çatışmasının yarattığı kimlik sorunları (göç eden köylüyü ve kentliyi etkilemekte),

b. Kentlerde oluşan köylü varoşları ve bunların yarattığı çarpık kentleşme sorunları (göç eden köylüyü, kentliyi, kentsel yerel yöneticileri ve kamu görevlilerini etkilemekte),

c. Kentlerde kamu hizmetlerin zorunlu paylaşımı (özellikle göç eden köylülerle kamu hizmetlerini paylaşma zorunda kalan kentliler ve bu hizmetleri veren kamu görevlilerini önemli ölçüde etkilemektedir),

d. Köyden kalan köylülerin ve köylerin sorunları,

e. Kentsel dokunun bozulması (tarihi, doğal ve kültürel),

2.Sorun olmayan sonuçları

a. Kentleşme sürecine uyum sağlama (göç eden köylüler ve bunlarla uyum sağlayan kentliler),

b. Kentin ekonomik ve sosyal hayatına katkı sağlama (sanayide istihdam edilenler, ekonomik yönden istihdam yaratan göç eden köylüler ve kentte talep yaratan köylüler),

c. Çocuklarını okutma, sosyal güvenceye sahip olma ve yaşam standartlarını iyileştirme (göç eden köylüler),

d. Köylerin azalan nüfus ile birlikte köyde kalanlar için yeni fırsatları doğurması (bunlar alternatif tarımsal fırsatlar olarak değerlendirilebilir),

e. Köy ve çevresinin tarımsal nedenlerle bozulmasının azalması (aşırı otlatmaya bağlı yüzey erozyonu, tarla açma vs),

Türkiye'nin köyden kente göçün sorun alanını köylerin ve kentlerin yaşam standardındaki farklılığın oluşturduğu en genel sonuç olarak değerlendirilebilir.

IV. KÖYDEN KENET GÖÇ SORUNUN ÇÖZÜMÜNE YÖNELİK DÜŞÜNCE VE ÖNERİLER

Köyden kente göçün, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde sorun olmaya başladığı nokta, nüfus yoğunluğunun yarattığı baskının kentleşme süreciyle paralel gitmediği noktadır (Güreşçi, 2010c). Burada, köylerden sorunları ile gelen nüfusun sorun alanları oluşturmaya başladığı bir süreç başlamıştır.

Köylerin nüfus artışına paralel olarak, tarım arazilerin arttırılamaması ve sürekli miras yoluyla bu arazilerin giderek küçülmesi tarımsal gelirinde giderek küçülmeye neden olmuştur. Gelirdeki azalış, köylülerin ekonomik ve sosyal beklentilerinin karşılanamamasını doğurmuştur. Bu nedenle köyden kente göç sorununun birinci ayağını köyler oluşturmaktadır.

Sorunun köy ayağı için aşağıdaki çözüm önerileri ileri sürülebilir (Güreşçi ve Yurttaş, 2008; Güreşçi, 2010a, Güreşçi, 2010b).

1.Köylerin ekonomik yapısının temelini tarım oluşturmaktadır. Bu nedenle tarımsal sorunların çözümü köyden kente göçü azaltacak veya durduracaktır. Bunun için;

a) Tarımsal arazilerinin miras yoluyla küçülmesini önleyici miras kanununda yapılması gereken düzenlemeler (göç edenlerin arazilerinin başta köydeki akrabaları olmak üzere diğer köylülerin işletebilmesini sağlayıcı tedbirler),

- Kiracılık ve ortakçılık sisteminin işlevlik kazanması ve bunun için tarımsal işletme kayıt sistemin ve tapu kayıt sistemin oluşturulması,

b) Arazi toplulaştırma çalışmaları (Artan köylü nüfus ile birlikte parçalanmış tarımsal arazilerin birleştirilmesi),

- Arazi toplulaştırmanın yasal ve teknik altyapısının oluşturulması.

c) Köylülerin piyasa ile uyumlu tarımsal ürünleri üretmesi (piyasa şartlarına uygun üretim deseninin oluşturulması),

- Üretimin girdi, teknik destek ve pazarlama koşullarının düzenlenmesi,

d) Tarımsal altyapı sorunlarının çözümü (uygun ürün yetiştirilebilmesi için uygun altyapının oluşturulması),

- Hayvancılık yapan işletmelerin ahır ve diğer barınak sorunlarının çözülmesi,

- Bitkisel üretim yapan işletmelerin sulama, ekim, dikim ve hasat yapabilmeleri için uygun altyapının oluşturulması,

- Köylerdeki geleneksel tarımsal ürün ve üretim metotları yerine alternatif ürün ve üretim metotlarının geliştirilmesi (organik tarım, arıcılık, su ürünleri, tıbbi ve aromatik bitki yetiştiriciliği vs.),

- Tarımsal bilgi ve teknolojilerin etkin ve katılımcı tarımsal yayım hizmetleri ile ulaştırılması,

e) Tarımsal işletme binalarının yeniden yapılması veya modernizasyonu,

f) Tarımsal reform çalışmaları (toprak insan ilişkisini düzenleyici önlemler),

2. Köylerdeki tarım dışı sorunların çözümü (ulaşım, eğitim, sağlık ve haberleşme sisteminin yeniden düzenlenmesi veya modernizasyonu),

3. Köylerde tarım dışı alternatif ekonomik faaliyetlerin geliştirilmesi (kırsal turizm, el sanatları ve kırsal sanayi),

Köyden kente göçün köy ayağını oluşturan çözüm sistemin başarılı bir şekilde uygulanabilmesi için, devlet-köylü ve (Sivil Toplum Kuruluşları) STK'ların (hemşeri dernekleri vs.) uyumlu çalışması gerekmektedir. Daha da önemlisi bu sorunları kapsayıcı bütünleştirici bir tarım politikasının oluşturulması önem arz etmektedir.

Köyden kente göç sorununun ikinci ayağını kentler oluşturmaktadır. Kentlerdeki sorunların önemli bir kısmını, köyden kente göçler doğrudan veya dolaylı bir şekilde etkilemektedir. Bunun için;

1. Yerel yönetimlerin öncülüğünde kentsel dönüşüm çalışmalarına ağırlık verilmesi,

2. Köyünden göç eden vasıfsız iş gücünün vasıf kazanması ve istihdamını kolaylaştırıcı mesleki eğitim çalışmalarının sağlanması,

3. İmar ve iskân politikalarının kent dokusuna uygun olarak hazırlanması,

4. Göç eden köylülerin eğitim, sağlık ve diğer altyapı hizmetlerinden etkin yararlanabilmesinin sağlanması,

Sorunun kent ayağının çözümünde ise mutlaka kentli-göç den köylü- STK ve devletin işbirliği yapması gerekmektedir.

Bütün bunların dışında bölgesel ve ulusal çapta hazırlanan kalkınma plan, program ve projelerde önceliğin köyden kente göç soruna yer vermesi köyden kente göç sorunun çözümüne pozitif bir katkı sağlayacaktır. Yine konu ile ilgili yapılacak bilimsel çalışmalar, seminer, konferans, kongre gibi bilimsel etkinliklerinde sorunun kamuoyunda duyulmasını sağlayabilecektir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Köyden kente göç, nedenleri ve sonuçları ile birlikte bir Türkiye gerçeği olup, bu gerçeğin anlaşılmasından Türkiye'nin ekonomik ve sosyal sorunlarına katkı sağlamak oldukça zordur. Köyden kente göç sadece nüfusun fiziksel bir hareketini değil aynı zamanda o nüfusun ekonomik, sosyal, siyasi ve sosyal hareketliliğini de yansıtmaktadır.

Köyden kente göç sorunu Türkiye'nin 1950'lerden beri içinde bulunduğu ekonomik ve sosyal sorunların tamamı ile yakından ve uzaktan alakalı bir konudur. Sorunun çözümünde akılcı ve kalıcı tedbirlerin alınması önem arz etmektedir. Köy kent farklılığının azaltılmamasına yönelik kent ve köy bazlı tedbirlerin eş güdümlü bir şekilde yürütülmesi aynı zamanda siyasi bir iradeyi de zorunlu kılmaktadır.

KAYNAKÇA

- ADALE, J.Gbemiga; (2005), Socio-Economic Factors Associated with Urban-Rural Migration in Nigeria: A Case Study of Oyo State, Nigeria, *J.Hum.Ecol*, 17 (1), pp.13–16.
- ANONYMOUS; (2001), Handbook in Economics 18. Handbook of Agricultural Economics. Value 1A, Human Capital: Migration and Rural Population Change 741p, 457–503.
- ASLAN, Mecbure., İsmet BOZ (2004), Kırsal Alandan Kentlere Göçü Etkileyen Faktörler: Adana Örneği, Türkiye 5. Tarım Ekonomisi Kongresi, 14-18 Eylül, Tokat.
- ÇELİK, Fatih; (2005), "İç Göçler: Teorik Bir Analiz", Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 14 (2), ss.167–184.
- ÇELİK, Fatih; (2006), "İç Göçlerin İtici ve Çekici Güçler Yaklaşımı İle Analizi", Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 27, 149–170.

-
- ES, Muharrem., (2012), "Kent Yönetimi, Kentleşme Ve Göç: Sorunlar ve Çözüm Önerileri 1", <http://iibf.kocaeli.edu.tr/ceko/ssk/kitap48/07.pdf>, Erişim Tarihi: 23.06.2012.
- GOUNDER, Neelesh; (2005), Rural Urban Migration in Fiji. Causes and Consequences, USCEP Working Paper, No: 2005/12.
- GÖKÇE, Osman (1994), Türkiye'de Göç Sorunsalına Yeni Yaklaşımlar, Türkiye 1. Tarım Ekonomisi Kongresi, İzmir.
- GÜREŞCİ, Ertuğrul., Ziya YURTTAŞ; (2008), "Kırsal Göçün Nedenleri ve Tarıma Etkileri Üzerine Bir Araştırma: Erzurum İli İspir İlçesi Kırık Bucağı Örneği", Tarım Ekonomisi Dergisi, 14 (2), ss.47–54.
- GÜREŞCİ, Ertuğrul; (2009), "Kırsal göç ve Tarım Politikası Arasındaki İlişki", Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 22, ss. 51–69.
- GÜREŞCİ, Ertuğrul; (2010a), "Türkiye'de Kentten – Köye Göç Olgusu", Doğu Üniversitesi Dergisi, 11 (1),ss. 77–86.
- GÜREŞCİ, Ertuğrul; (2010b), "Köyden Kente Göçün Köydeki ve Kentteki Yansımaları: Akpınar Köyü Üzerine Bir Değerlendirme", Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 2 (2), ss. 47–55.
- GÜREŞCİ, Ertuğrul; (2010c), Tersine Göç, TRT 3 Bu Toprağın Sesi Programı, 19.10.2010.
- İÇLİ, Gönül (1998), Denizli İline göç eden ailelerin eğitime bakış açıları, 4. Ulusal Sınıf Öğretmeliği Sempozyumu, 15-16 Ekim, Denizli.
- KARATEKİN, Zülküf., (2001), Diyarbakır İli-kentleşme ve göç, Türkiye Mühendislik Haberleri, Sayı: 412: 25–26.
- KELEŞ, Ruşen; (1990), "Kırdan Kente Göçün Tarihi Ve Türkiye'nin Durumu", Tarım Orman ve Köy Dergisi, 57, ss.6–7.
- KOJIMA, R; (1996); "Introduction: Population Migration and Urbanization in Developing Countries", The Developing Economies, XXXIV–4.
- LIU, Shenghe., Li XIUBIN, L and Ming ZHNAG; (2003), Scenario Analysis on Urbanization and Rural-Urban Migration in China, Interim Report, IR–03–036.
- MBRU, Mberu; (2005), "Who Moves And Who Stays? Rural Out Migration In Nigeria", Journal of Population Research, 22(2), pp.141–161.

-
- ÖZDEMİR, Ali Rıza., H. Mehmet TAŞÇI.; (2008), "Kentleşme ve Kentsel İstihdam, Ekonomik Büyüme İçin Önemli Bir Potansiyel midir?", Maliye Dergisi, 155, ss.55–71.
- ÖZTÜRK, Mustafa, (2007), "İç Göçlerin İstanbul Kent ve Çalışma Hayatına Etkileri", Amme İdaresi Dergisi, 40(1), ss. 85–106.
- ÖZTÜRK, Mustafa., Nihat ALTUNTEPE.; (2009), "Türkiye'de Kentsel Alanlara Göç Edenlerin Kent ve Çalışma Hayatlarına Uyum Durumları: Bir Alan Araştırması", Journal of Yasar University, 3 (11), pp.1587–1625.
- SOYSAL, Mustafa., Müge KANTAR ve Ali YALÇIN (1998), Köyden Kente Göç Olgusu Ve Göçün Toplumsal Yapıda Meydana Getirdiği Değişmeler: Adana İli (Yüreğir Ovası) Köyleri Ve Anadolu Mahallesi Örneği, Türkiye 3. Tarım Ekonomisi Kongresi, Ankara.
- TEZCAN, Mahmut; (2012), "Kentten Köye Göç", <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler>, Erişim Tarihi: 26 Haziran 2012.
- TOROĞLU, Emin; (2007), "Niğde İlinde Göç Faktörleri ve Göçler", Coğrafi Bilimler Dergisi, 5 (1), ss.75–96.
- TÜİK; (2011a), Göç İstatistikleri, TÜİK, Ankara.
- TÜİK; (2011b), Yerleşim Yerleri Arasındaki Göç, TÜİK, Ankara.
- YAMAK, Rahmi., Nebiye YAMAK; (2012), "Türkiye'de Gelir Dağılımı ve Göç". <http://www.sbe.deu.edu.tr/dergi/cilt1.say%C4%B11/yamak%20yamak%201.1.pdf>, Erişim Tarihi: 25.06.2012.
- YENİGÜL, Sevinç Bahar; (2005), "Göçün Kent Mekânı Üzerine Etkileri", Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi, 18 (2), ss. 273–288.
- ZHANG, Kevin Honglin., SONG, Shunfeng; (2003), "Rural-Urban Migration and Urbanization in China: Evidence From Time-Series and Cross-Section Analyses", China Economic Review, 14(4), pp. 386–400.

EK 1: Türkiye'de Köyden Kente Göç Edenlerin Nedensellik Aşamaları

	1. Aşama -----	Fakir köylüler. 1. Topraksız köylüler 2. Hayvansız köylüler 3. Marabalar.
	2. Aşama -----	Gurbete çıkanlar. 1. Daha önceden uzun yıllar gurbete çıkanlar. 2. Kenti daha önceden tanıyanlar.
	3. Aşama -----	Kentte evi ya da arsası olanlar. 1. Gurbete çıkıp kentte ev ya da arsa alanlar. 2. Önceden göç eden akrabalarının teşvikiyle ev ya da arsa alanlar.
	4. Aşama -----	Köyde geliri artanlar. 1. Emekli olanlar 2. Daha iyi yaşam şartlarına sahip olmak isteyenler. 3. Çocuklarını okutmak isteyenler. 4. Yakınlarını veya akrabalarının yanında olmak isteyenler. 5. Köyde azanla nüfus baskısını hissedenler.
	6. Aşama -----	Göç etmek isteyip de edemeyenler 1. Yaşlılar. 2. Ekonomik ve sosyal yönden kentin kaygılarını yenemeyenler.
	7. Aşama -----	Göç etmek istemeyenler 1. Yaşlılar. 2. Kentten kaygılı olanlar. 3. Köyünü sevenler.
	8. Aşama -----	Köyüne göç etmek isteyenler 1. Kentte tutunamayanlar. 2. Azalan nüfusla birlikte köyde yeni fırsatlar doğacağına inananlar.
	9. Aşama -----	Köyüne göç edenler 1. Kalıcı tersine göç edenler. 2. Geçici tersine göç edenler a) Kentte ekonomik durumu iyi olanlar. b) Köyünü özleyenler. c) Kentten bıkanlar.

Not: Bu aşamalar, Türkiye'deki köyden kente göçün nedenlerinin yıllar itibari ile gösterildiği aşamalarıdır. Bunlar Türkiye'de iç göçler ile ilgili yapılan bilimsel çalışmalardan derlenerek hazırlanmıştır.

EK 2: Türkiye'de Yerleşim Birimleri Arasındaki Göç

Yerleşim yeri	Dönemler							
	1975-1980		1980-1985		1985-1990		1995-2000	
	Miktar	%	Miktar	%	Miktar	%	Miktar	%
Şehirden şehire	1752 817	48,90	2 146 110	56,18	3 359 357	62,18	3 867 979	57,80
Köyden şehire	610 067	17,02	860 438	22,53	969 871	17,95	1 168 285	17,46
Şehirden köye	692 828	19,33	490 653	12,84	680 527	12,60	1 342 518	20,06
Köyden köye	528 709	14,75	322 709	8,45	392 935	7,27	313 481	4,68
Toplam	3 584 421	100,00	3 819 910	100,00	5 402 690	100,00	6 692 263	100,00

Kaynak: (TÜİK, 2011b).

Not: Şehir kent anlamında kullanılmıştır.

İÇ GİRİŞİMCİLİK: BİR LİTERATÜR TARAMASI¹

Esra B. Bulgurcu GÜREL²

ÖZET

Günümüzde, işletmeler teknolojik gelişmelere ve hızla değişen dünyaya ayak uydurabilmek için geleneksel yapılarını değiştirmek durumunda kalmaktadır. İç girişimciliğin işletmelerin çevrelerine uyum sağlamalarına yardımcı olabileceği belirtilmektedir.

İç girişimcilik terimi, mevcut bir örgüt içindeki girişimcilik faaliyetlerini açıklamak için kullanılmaktadır. İç girişimcilik kavramı örgütsel sürdürülebilirlik, başarı ve rekabet edebilirlik için önemli bir unsur olarak kabul edilmektedir. Bu çalışmada teorik olarak, iç girişimcilik kavramı, iç girişimciliğin günümüz işletmeleri için önemi ve iç girişimcilik ve girişimcilik kavramları arasındaki fark anlatılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İç girişimcilik, girişimcilik, yenilik

INTRAPRENEURSHIP: A LITERATURE REVIEW

ABSTRACT

At the present day, corporations go through restructuring their traditional structures in order to adapt technologic developments and rapidly changing world. Intrapreneurship is viewed as being helpful for corporations to adapt their environment.

The term intrapreneurship has been used to describe entrepreneurship within existing organizations. Intrapreneurship concept has been accepted as an important factors for organizational sustainability, success and competitiveness. This study theoretically examines the concept of intrapreneurship, the importance of intrapreneurship for present enterprises and the difference between intrapreneurship and entrepreneurship concept.

Key Words: Intrapreneurship, entrepreneurship, innovation

¹ Bu çalışma Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından kabul edilen “Küçülme stratejileri ve krizle gelen küçülme stratejileri üzerine Türkiye’nin ilk 500 büyük işletmesi üzerine bir araştırma” isimli doktora tezinden hazırlanmıştır.

² Araş.Gör.Dr, Mustafa Kemal Üniversitesi, İ.İ.B.F., burcu_bulgurcu@yahoo.com.

GİRİŞ

Küreselleşmenin ve hızlı değişimlerin yaşandığı günümüzde, işletmelerin varlıklarını sürdürebilmeleri ve yoğun rekabet ortamında ayakta kalabilmeleri kendilerini yenilemelerine ve sürekli değişen çevre koşullarına hızla uyum sağlayabilmelerine bağlıdır. Hızla değişen müşteri ihtiyaç ve isteklerine cevap verebilmek için örgütlerin esnek olması oldukça önemlidir. Bazı araştırmacılar tarafından yeni bir yönetim aracı olarak da ifade edilen iç girişimcilik (intrapreneurship) bakış açısının işletmeye bu avantajı sağlayabileceği belirtilmektedir.

I. İÇ GİRİŞİMCİLİK KAVRAMI VE İÇ GİRİŞİMCİLİĞİN TANIMI

Hızlı değişimlerin yaşandığı ve belirsiz çevre koşullarının hakim olduğu günümüzde, iç girişimciliğin işletmelere, rekabet avantajı sağlamak için önemli bir araç olduğu ifade edilmektedir. İç girişimcilik, bir örgütü kârlılık, kendi kendini yenileme, bilgi kazanımı ve uluslararası başarı için harekete geçmeye teşvik eder. İç girişimcilik kavramı, girişimsel düşünce sonucunda oluşan, yenilikçi düşünce tarzı, beceri ve kapasite elde etme kabiliyetini artırmaya odaklıdır. Bu kazanımı elde edebilen örgütler, rakiplerinden bir adım daha önde olma şansını yakalayabilmektedir. Şiddetli rekabetin hakim olduğu, belirsiz ve karmaşık pazar koşullarının geçerli olduğu bir ortamda, sürdürülebilir rekabet avantajı elde etmenin yolu, yenilik yapmaktan geçmektedir. Bir örgütü yenilik yapmaya teşvik eden güç ise, iç girişimciliktir (Fiş ve Çetindamar, 2007:126).

Firma içerisinde girişimcilik davranışının gelişebilmesi için, iş fikirlerinin bir iş planı çerçevesinde değerlendirilerek yaşama geçirilmesi gereklidir. Burada amaç sadece yeni bir üretim fikrini ortaya koymak değil, bir girişim başlatmaktır. Böyle bir yapı ancak etkili bir ödül sistemi ve yönetim desteği ile oluşturulabilir. Bunun yanı sıra, iç girişimciye gerekli kaynakların sağlanması ve organizasyon şemasının yeniden tanımlanması gereklidir. Ayrıca, firma yönetimi de iç girişimci kadar risk alma ve başarısızlık ihtimaline hazır olmalıdır (Arıkan, 2004:236-237).

İç girişimciler yeni fikirleri alarak onları karlı bir nihai fikre dönüştürmektedir. Böylece iç girişimcilik, bir örgütte girişimsel bir kültür yaratarak, yeni ürünlerin ve süreçlerin geliştirilmesi olarak tanımlanabilir. Başka bir ifadeyle, iç girişimcilik bir bireyin yeni fırsatları

takip etmek ve yaratıcı değişimi harekete geçirmek için sorumluluk alma istekliliğidir. Yenilikçi bakış açısına sahip iç girişimciler, sürekli olarak fırsatları sezme ve fırsatları pazarlanabilir fikirlere dönüştürebilme yeteneklerini sergilerler, bundan dolayı değişimin itici gücü olarak görülürler (Hill, 2003:19). Dryer'a göre (2001) iç girişimcilik, cesur fikirlerin yönetilmesidir. Örgüt içerisindeki iç girişimcilik ruhu, doğru belirlenmiş bir vizyon ve amacın, açık iletişimin ve başarı arzusunun birarada bulunmasıyla harekete geçirilebilir (Hill, 2003:20).

Araştırmacılar örgüt içerisindeki girişimcilik faaliyetlerini ve eğilimlerini tanımlamak ve iç girişimciliğin değişik yönlerine vurgu yapmak için bir çok farklı terim kullanmaktadır: İç girişimcilik (intrapreneurship-Pinchot, 1985), kurumsal girişimcilik (corporate entrepreneurship-Kuratko, 1990), şirket girişimciliği (corporate venture- Ellis ve Taylor, 1987), girişim yönetimi (Venture Management-Veciana 1996), yeni girişim (New Venture-Roberts, 1980) ve iç şirket girişimciliği (Internal Corporate Venture-Burgelman, 1984). Sözkonusu terimler, kavramın değişik türevleri olarak farklı noktalara vurgu yapmalarına rağmen sık sık birbirlerinin yerine de kullanılmıştır (Hornsby vd, 2002:254-255). Stevenson ve Jarillo (1990), Antoncic ve Hisrich (2001) gibi bazı bilim adamları, “kurumsal girişimcilik” terimi içindeki “kurumsal” kavramının genellikle büyük şirketleri çağrıştırdığını, buna karşın iç girişimcilik faaliyetlerinin küçük ve orta ölçekli işletmeler için de çok önemli olduğunu belirtmişlerdir. Bu noktadan hareketle sözü edilen araştırmacılar, “örgüt içi girişimcilik” teriminin mevcut örgütlerdeki girişimcilik anlamında kullanılması gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Bu çalışmada örgüt seviyesindeki girişimcilik faaliyetlerini ifade etmek için “iç girişimcilik” terimi kullanılacaktır (Antoncic ve Hisrich, 2001:496).

İç girişimciliğe sürekli artan ilgiye rağmen, iç girişimciliğin, literatürde uluslararası kabul görmüş belirli bir tanımı yoktur. Literatürde yapılan çalışmalarda iç girişimcilik, bir kuruluşun tüm yenilikçilik, stratejik yenilenme ve yeni iş kurma faaliyetlerinin bütünü (Zahra, 1996:1715) olarak ifade edilmektedir.

The American Heritage Dictionary, iç girişimciyi büyük bir firma içinde bir fikri karlı bir nihai ürüne, risk alma ve yenilik yoluyla dönüştürme sorumluluğunu üstlenen kişi olarak tanımlamaktadır (Hill, 2003:19).

Diğer taraftan Webster sözlüğünde iç girişimci örgüt içerisinde yeni girişimler yaratma sorumluluğunu üstlenen yönetici olarak tanımlanmıştır (Webster).

İç girişimci sözcüğü ilk kez Pinchot (1985) tarafından kullanılmıştır. Pinchot iç girişimciyi herhangi bir iş fikrini uygulama sorumluluğunu firma içinde üstlenen kişi olarak tanımlamaktadır (Pinchot, 1985:15).

İç girişimcilik en geniş anlamda, kurulu bir örgüt içerisinde, yeni girişim yaratmak olarak tanımlanabilir (Antoncic ve Hisrich, 2001:497; Selvarajah ve Lekmat, 2007:4). Zahra (1991)'e göre iç girişimcilik, kurulu bir örgüt içerisinde, örgütsel karlılığı ve firmanın rekabet gücünü arttırmak ve stratejik yenilenmeyi gerçekleştirebilmek için, yeni iş yaratma sürecidir (Ferreira, 2002:2). Buna göre iç girişimcilik, organizasyondaki tüm bireyleri ve onların işbirliği etkileşimini destekleyen bir süreç olarak algılanmalıdır (Wunderer, 2001:194). Başka bir deyişle iç girişimcilik; örgütsel karlılığı iyileştirmek ve firmanın rekabet gücünü arttırmak için yeni işlerin yaratıldığı, birey veya bireyler vasıtasıyla mevcut bir örgüt içinde yeniliklerin yapıldığı, örgütsel yenilenmenin ve örgüt içerisindeki girişimcilik ruhunun teşvik edildiği bir süreç olarak tanımlanmaktadır. Yönetimsel perspektiften yapılan araştırmalar iç girişimciliğin etkili bir rekabet aracı olabileceğini özellikle belirtmektedir (Kuratko v.d., 2000:253-254).

Vesper (1990), iç girişimciliği, fırsatları değerlendirebilmek adına gelenekselden farklı bir şeyler yapmak şeklinde ifade etmektedir. Covin ve Slevin de (1989) iç girişimciliği, tutucu (riskten kaçınan, yenilikçi olmayan, ve reaktif) firmalarla; girişimci (risk alabilen, yenilikçi ve proaktif) firmalar arasındaki fark olarak tanımlamaktadır (Hisrich, 2001:223). Sathe (1989) iç girişimciliği, iki farklı boyutu olan bir örgütsel yenilenme süreci olarak tanımlamaktadır. Birinci boyut yeni ürün, süreç ya da teknoloji yaratarak, girişimcilik ve pazar geliştirme yollarıyla 'yeni iş' yaratmaktır. İkinci boyut ise, bir firmanın rekabet ve risk alabilme kabiliyetini arttıran yenilikçi faaliyetleri somutlaştırmasıdır (Kuratko v.d., 2002:254; Zahra; 2000:253; Kuratko , 2000:19). Sharma ve Chirisman da (1999) iç girişimciliği, bir örgüt tarafından yeni bir örgütün yaratılması ya da mevcut örgütün yenilenmesi ve yenilik için teşvik edilerek harekete geçirilmesi şeklinde tanımlamaktadır (Ferreira, 2002:2).

Burgelman (1984), iç girişimciliği şirket içerisinde yapılan yenilikler yoluyla firmanın sürdürülebilir rekabet avantajı ve uygun fırsat alternatifleri olarak tanımlamıştır (Burgelman

1984:154, Ferreira, 2002:2). Damonpour'a göre yenilik, yeni bir ürün ya da hizmet geliştirilmesi, iş kavramının yeniden tanımlanması, yeniden yapılanma, yeni bir yönetsel sistem, plan yada program olabilir. Bu açıdan bakıldığında iç girişimcilik çabaları, bir işletmenin başarı yeteneği ve kapasitesini arttıran bir süreç olarak ifade edilmektedir (Damonpour, 1991:556).

İç girişimcilik radikal bir örgütsel yenilenme sürecidir ve iç girişimcilik aracılığıyla ulaşılan yenilik ve farklılaşma işletme açısından önemli bir rekabet üstünlüğü sağlamaktadır. İç girişimcilik, çalışanların yaratıcılığını arttırmak ve örgüt bürokrasinin ağırlığından kurtarmak için işletmenin esneklik kabiliyetini arttırmaya yönelen bir unsurdur. Diğer taraftan bu kavram, işletmeleri yeni iş yaratma, kendini yenileme, piyasada ilk olma, risk alma, yeni ürün ve hizmetler, yeni üretim metodları ve süreçleri geliştirme konularında da teşvik eden bir süreçtir (Zahra, 1996:1714).

Schollhammer, (1982), Burgelman, (1983,1984), Pinchot,(1985), Rule ve Irwin, (1988), Kuratko ve diğerleri (1993) gibi bazı araştırmacılar, küçük işletmeleri gözardı ederek, büyük işletmelere odaklanmış ve daha dar tanımlar kullanmışlardır. Diğer bazı araştırmacılar ise (Kanter ve Richardson, 1991), (Badguerahanian ve Albetti, 1995) terimi yalnız yeni iş girişimi yaratılmasıyla sınırlandırmışlardır. Ancak, iç girişimcilik yalnızca yeni bir iş girişimi yaratılmasını değil, aynı zamanda şirket büyüklüğünden bağımsız olarak, şirketin yenilikçi faaliyetlerinin ve yönelimlerinin tümünü kapsamaktadır (Antoncic ve Hisrich, 2001:497-498; Kuratko v.d., 2000:254).

Rekabetin giderek arttığı günümüz koşullarında bazı firmalar hayatta kalabilmek için büyümeyi tercih etmektedirler. Ancak, firmaların sürekli büyümesi beraberinde birtakım sorunları da getirmektedir. Büyük firmalar daha bürokratik bir yapı oluşturduklarından değişen piyasa koşullarına gösterdikleri tepkiler zayıflamakta ve gecikmektedir. İç girişimcilik büyük işletmelere kaybettikleri yenilik ruhunu ve dinamizmi yeniden kazandıracak bir dizi faaliyet, tutum ve davranışla firmaları ataletten kurtarır ve onlara canlılık kazandırır (Fiş ve Çetindamar, 2007:124-125; Thornberry, 2001:526).

İç girişimcilik, uyum kabiliyeti yüksek, esnek, yaratıcılığı ve yeniliği teşvik eden modern örgütlere özgü bir kavramdır. Dolayısıyla, bu yapıda çalışanlararası ilişkiler klasik hiyerarşik anlayıştan uzak olmalıdır. Daha çok takımlardan oluşan bir yapı söz konusudur. Böyle

bir yapıda çalışanlararası işbirliği, iletişimin sağlıklı olmasında, yeni girişimler oluşturulmasında ve dolayısıyla da örgütün amaçlarının etkili bir şekilde gerçekleştirmesinde son derece önemlidir. İç girişimcilik, büyüklüğün verdiği ağırlık, bürokrasi, karmaşık süreçler ve hiyerarşi tarafından zamanla yıpranan işletmelere, kaybettikleri sihrin bir kısmını tekrar kazandıracağına inanılan birtakım faaliyet, tavır ve davranıştan oluşur (Thornberry, 2001:526).

Diğer taraftan, girişimciler ve büyük işletmeler arasında da bir ikilem söz konusudur. Bu ikisinin hem birarada bulunmaları zordur, hem de birbirlerine ihtiyaçları vardır. Bir girişimcinin, fikirlerini hayata geçirebilmesi için büyük bir işletmenin finansal ve beşeri kaynaklarına ihtiyacı vardır. Büyük şirketlerin ise, girişimcilerin yenilikçi gücüne ve vizyonuna ihtiyacı vardır. Girişimciler kendi işlerinin patronu olmak ister, ancak büyük işletmelerdeki örgüt yapısı girişimciye yalnızca küçük bir özgürlük alanı sunar. Aynı zamanda, büyük işletmelerdeki bürokratik sistemler iç girişimciliğin gelişimi açısından sıkıntı yaratır. Bununla birlikte iç girişimciliğin büyük işletmelerde bir strateji olarak benimsenmesinin en önemli sebeplerinden biri, sayılan bu problemlerin üstesinden gelebilmek için potansiyel bir güç yaratmasıdır (Pinchot, 1985:6).

Önde gelen büyük işletmelerden biri olan, 3M'in yönetim kurulu başkanı Lew Lehr 1983'te, şöyle diyor: "Birçok şirket iç girişimcileri cesaretlendirmek için çaba harcamaktadır. Uzun yıllardır 3M'deki şirket yapısı genç girişimcileri yeni fikirler üretmeleri için cesaretlendirilmek üzere tasarlanmaktadır. Bu girişimciler eğer başarılı olurlarsa 3M şemsiyesi altında bu girişimciler kendi işlerinin yöneticisi olurlar. 3M'deki girişimci yaklaşım yeri geldiğinde girişimciliği kullanmaktan öte büyüme için tasarlanmış yapının kalbidir" (Pinchot, 1985:5).

Tablo 1'de iç girişimciliğin tanımları literatürdeki tarihsel gelişim süreci içerisinde açıklanmaktadır.

Tablo 1. İç Girişimciliğin Tanımları

Tanım	Teorik Altyapı
- Mevcut örgütlerde yeni ürünler, yeni işler ve yeni özerk ya da yarı özerk firmalar oluşturma	Schollhammer (1981) Hisrich ve Peters (1984) MacMillan et al. (1984) Vesper (1984) Rule ve Irvin (1988) Kanter ve Richardson (1991) Zahra (1991) Stopford ve Baden-Fuller (1994) Sharma ve Chrisman (1999)
- Yeni ürünler, hizmetler, süreçler, teknolojiler ve metotlar yaratma süreci	Schollhammer (1982) Covin ve Slevin (1991) Zahra (1993) Damanpour (1996) Burgelman ve Rosenblom (1997) Knight (1997) Tushman ve Anderson (1997)
- Üretim prosedür ve tekniklerinde yenilikler	Schollhammer (1982) Covin ve Slevin (1991) Zahra (1993) Damanpour (1996) Burgelman ve Rosenblom (1997) Knight (1997) Tushman ve Anderson (1997)
- İş kavramının yeniden tanımlanması, stratejik	Vesper (1984)

yenilenme ve re-organizasyon, örgütsel değişim	Guth ve Ginsberg (1990) Zahra (1991, 1993) Stopford ve Baden-Fuller (1994) Muzyka et. Al. (1995) Sharma ve Chrisman (1999)
- Kaybetme olasılığına rağmen yeni fırsatları değerlendirmek için belirsizlik ortamında yatırım kararları alma ve stratejik faaliyetlerde bulunma	Mintzberg (1973) Khandwalla (1977) Miles ve Snow (1978) Covin ve Slevin (1986, 1989, 1991) Stopford ve Baden-Fuller (1994) Dess et. al. (1996) Lumpkin ve Dess (1996, 1997) Lumpkin (1998)
- Örgütün öncü davranma ve ilk girişimi başlatma eğilimi	Covin ve Slevin (1986, 1991) Venkatraman (1989a) Stopford ve Baden-Fuller (1994) Lumpkin ve Dess (1996, 1997) Dess et. al. (1997) Lumpkin (1998)
- Rakiplere yönelik saldırgan pozisyon alma veya pazarda doğrudan ve yoğun biçimde rakiplere meydan okuma	Covin ve Slevin (1986, 1991) Miller (1987) Covin ve Covin (1990) Lumpkin ve Dess (1996, 1997) Knight (1997)

	Lumpkin (1998)
- Bir fikri ya da vizyonu ortaya koymada ve onu başarmada sergilenen bağımsızlık	Zajacvd (1991) Lumpkin ve Dess (1996) Culhane (2003)

II. İÇ GİRİŞİMCİLİĞİN ÖNEMİ

Müşterilerin sürekli değişen ihtiyaç ve isteklerine cevap verebilmenin en iyi yollarından biri, yaratıcı ve yenilikçi olmak ve bu yenilikleri hızla hayata geçirebilmektir. Bu dönüşüm işletmelerin kimliklerini, kültürlerini ve faaliyetlerini yeni bir girişimci ruh aşılıyarak değişime zorlamaktadır. Değişim, yenilik ve girişimcilik, başarılı işletmelerin ayakta kalabilmek için yapmaları gerekenleri tanımlayan dikkate değer ifadeler haline gelmiştir. Bu koşullar, günümüzde, örgüt içinde yeniliği teşvik eden bir güç olarak iç girişimcilik kavramının önemini arttırmıştır.

Diğer taraftan, Kuratko (1990) işletmelerin iç girişimciliğe giderek daha çok önem vermelerinin başlıca sebeplerini: (Kuratko, 2007:57; Ferreira, 2002,3).

1. Gerileme ve durgunluktan kaçınabilmek için pazarda gerekli değişikliklerin, yenilik ve geliştirmelerin yapılması ihtiyacı,
2. Şirket yönetiminin geleneksel yöntemlerinde fark edilen zayıflama,
3. Bürokratik organizasyonlara olan inancını yitirmiş, yenilikçi düşünen personel / müşteri devir hızı, şeklinde ifade etmektedir.

İç girişimcilik biçimsel ya da biçimsel olmayan şekillerde ortaya çıkabilir. Biçimsel olmayan çabalar, yönetimin onayı olmaksızın, bağımsız olarak ortaya çıkar. Bu tarz faaliyetler bireysel yaratıcılıkla sonuçlandırılabilir ve de bu çabaların bir kısmı firmanın biçimsel kabulü ile karşılaşır ve böylelikle iş düşüncesinin bir parçası haline gelir. Zahra'ya (1991) göre, çok yönlü ve kapsamlı bir iç girişimciliğin hem formal hem de informal yönleri olmalıdır. İç girişimcilik, kurulu bir organizasyonda yeni iş yaratma (ürün, süreç yenileme ve pazar geliştirme) ile ilgili tüm biçimsel ve biçimsel olmayan faaliyetlere işaret eder. Bu faaliyetler örgütün rekabet pozisyonu ve finansal performansını geliştirmektedir. Buradan hareketle iç girişimciliğin, örgütün hacmi ya da organizasyonun belirli bir hayat dönemiyle sınırlandırılacak

bir faaliyet olmadığı ifade edilebilir. Rekabetçi bir çevrede, girişimcilik temel bir unsurdur, küçük yada büyük , yeni ya da eski tüm organizasyonların uzun dönemli başarı unsuru olarak ifade edilmektedir (Zahra,1991: 262).

İç girişimcilik, büyük örgütlerin karşılaşılabileceği atalet, durgunluk ve yenilik eksikliğini gidermek için bir çare olabilir. örgütsel büyüklük beraberinde, bürokrasi, hiyerarşi ve karmaşık süreçleri de getirir. Büyüklüğün yaratmış olduğu politika ve prosedürler altında yönetimler, minimum risk alarak, belirli kuralların ışığı altında sadece kendi fonksiyonel rollerini yerine getirmek durumunda kalırlar. İç girişimciliğin, bu örgütlere yeniden esneklik ve canlılık kazandırabileceği belirtilmektedir. Böylece, birçok büyük örgüt iç girişimcilikle birlikte rekabette başarıyı yakalayabilir (Thornberry, 2001:526; Naktiyok ve Kök, 2006:80).

Diğer taraftan, sanayi sonrası toplum olarak da ifade edilen bilgi toplumunda artık işgücü yalnızca bir üretim faktörü olarak algılanmamaktadır. İşgücü, başarının stratejik belirleyicisi haline gelmiştir. Temel değerlerdeki bu dönüşüm bireysellik ve takım çalışmasının bir bileşimi olarak ortaya çıkmaktadır. İç girişimcilik faaliyetleri organizasyondaki her bireyin özel yeteneklerini ve bilgisini organizasyonun gelecekteki başarısı için kullanmasına yardımcı olmaktadır. Organizasyonlardaki girişimcilik yeteneği işletmelerde kolayca taklit edilemeyen ve rekabet avantajı sağlayan bir temel yetenek (core competence) işlevi görmektedir (Wunderer, 2001:193).

III. GİRİŞİMCİLİK VE İÇ GİRİŞİMCİLİK KAVRAMLARI ARASINDAKİ FARKLAR

Girişimciliğin günümüzde herkes tarafından yaygın olarak bilinen ve kabul görmüş tanımı ilk olarak Richard Cantillon (1755) tarafından yapılmıştır. Cantillon'a göre girişimci, kâr elde etmek amacıyla işi organize eden ve işin riskini üstlenen kişidir. Ekonomik faaliyetlerde girişimcinin rolünü, risk alma ve belirsizlik durumunu yönetme becerisi açısından ele almıştır (Antonci; 2000,34;Döm,2008:6).

Girişimcilik; ünlü ekonomist Schumpeter'in (1934) bakış açısıyla, pazar fırsatlarını avantaja çevirmek için, risk alarak, yenilik düşüncesini yeni bir ürüne, hizmete veya işe dönüştürme süreci olarak tanımlanmaktadır. Schumpeter'in, girişimcilik tanımının özünü

yenilik (innovation) kavramı oluşturmaktadır. Schumpeter'e göre girişimci; yeni hammadde ve arz kaynakları bulan, yeni ürünler (mal veya hizmet) ve süreçler geliştiren, yeni pazarlar bulan ya da yeni organizasyon yapıları oluşturan, işletme açısından yeni kombinasyonlar yaratan ve bu yolla mevcut ekonomik düzeni yıkan kişidir (Ağca ve Kandemir, 2008:214).

Girişimciliğin başlangıç noktası yeni bir fikirdir. Daha sonra, bu fikrin karlı ve çekici bir fırsat olup olmadığına bakılır. Bu yeni fikir iyi bir fırsat olarak görülürse hayata geçirilerek yeni bir iş kurulmuş olur. Buradan hareketle, girişimci; fikir, iş ve ekonomik değer yaratan kişi olarak tanımlanabilir. Girişimci çevresine bakmayı ve ihtiyaçları görmeyi bilen, bunları bir iş fikrine çevirebilen, aynı zamanda; risk alabilen, yaratıcı düşünebilen, iş yapabilmek için gerekli kaynaklara sahip olmasa da bunları biraraya getirebilecek yeteneğe sahip olan kişidir. (Akdoğan ve Cingöz,2006:2).

Harvard Business School'un 1983 yılında gerçekleştirdiği konferanslar dizisi sonucunda katılımcıların üzerinde görüş birliğine vardığı tanımlamaya göre girişimcilik (Döm,2008:8);

- önemli iş fırsatlarının (genellikle yeni) farkına varmak suretiyle,
- proje ile uyumlu risk alma yönetiminin sağlanması ile,
- projenin başarı ile gerçekleşmesini sağlayacak yönde beşeri, mali, hammadde ve malzeme kaynaklarını hızla harekete geçirerek, işletmede gerekli haberleşme ve yönetim becerileri uygulamaları ile birey ya da bireylerin değer yaratma çabalarıdır.

Kao (1989) bu tanımı esas alarak bir düzeltme yapmış ve girişimciliği bir görevler dizisi olarak tanımlamıştır; Kao'nun tanımına göre girişimcilik; fırsatları görmek, fiziki ve beşeri kaynakları yönetebilmek ve fırsatları gerçek sonuçlara dönüştürebilmektir (Döm,2008:8).

Hisrich (1985) ise girişimciyi finansal, sosyal, psikolojik risklerle katlanarak parasal ve kişisel tatmin elde eden ve bu amaçla, gerekli zaman ve çabayı harcayarak farklı bir değer yaratma süreci olarak tanımlamaktadır (Hisrich,1988:1).

Ülkemizde TÜSİAD girişimciyi, "bilinenleri en iyi yapan ve hünelerine aklını da katan, olağan ve olağandışı koşullarda işgücü ve sermaye kaynaklarını verimli bir biçimde kullanacak önlemleri düşünen, analiz eden, planlayan, yürürlüğe koyan, uygulayan ve sonuçlarını denetleyebilen kişi" olarak tanımlamaktadır (TÜSİAD). Bu tanımda da

girişimciliğin sadece maddi faktörler yoluyla değil bilişsel yeteneklerden etkilenecek ortaya çıktığı ve geliştiği söylenebilir

Hornaday ve Aboud (1971) yaptıkları çalışmada, girişimcilerin yüksek liderlik yeteneğine sahip olduklarını, yüksek derecede bağımsız olduklarını, yüksek derecede tanınma ve başarı ihtiyacı içinde olduklarını belirtmektedir. Girişimcilerin en belirgin özelliklerinden biri de risk alabilmeleri ve belirsizlik koşullarına dirençli olmalarıdır. Palmer (1971) girişimcilerin dikkati çeken özelliklerinden birinin belirsizlik koşulları altında karar verebilme yetenekleri olduğunun altını çizmektedir (Luchsinger ve Bagby,1987,11).

Girişimcilik terimi, bireysel seviyedeki bağımsız girişimcilik çabalarını tanımlarken, iç girişimcilik terimi mevcut bir işletme içerisinde örgütsel seviyedeki girişimsel çabaları açıklamak için kullanılmaktadır. Bu noktada girişimciliği iç girişimcilikten ayıran temel farkın girişimsel faaliyetin meydana geldiği yerle ilgili olduğu vurgulanmaktadır (Ağca veYörük,2006:164-168).

Girişimcilik çoğunlukla yeniliğin altını çizen ilk ve öncü davranış olarak düşünülür ve genellikle radikal değişimleri, yeni bir iş girişimini ya da başlangıç noktasını ifade eder. Buna karşın iç girişimcilik bir örgüt içerisindeki girişimcilik davranışını ifade eder (Thornberry 2001,529).

Girişimciler, ihtiyaçları olan finansal kaynakları kendileri bulurlar. İç girişimcilik faaliyetleri için gerekli kaynaklar ise, iç girişimcilerin bağlı buldukları firma tarafından sağlanmaktadır. Bu durum iç girişimcilikle girişimcilik arasındaki en önemli farklardan birinin finansman konusunda olduğuna işaret etmektedir. Faaliyetlerini sürdürmekte olan şirketler, kendi iç kaynaklarından yararlanırken, yeni kurulacak olan şirketler için böyle bir avantaj sözkonusu değildir. Yeni girişimler, sermaye ihtiyaçlarını dış kaynaklardan karşılamak zorundadırlar (Shrader, Simon,1997,51). Bu durumda, finansal risk iç girişimcinin bağlı bulunduğu firma tarafından karşılanırken, girişimciler bu riski kendileri üstlenir. Başarısızlık, bağımsız bir girişimci için iflas etmek demektir, ancak iç girişimciler için böyle bir risk sözkonusu değildir. İç girişimcilerin burada karşı karşıya oldukları risk işlerini kaybetmekle sınırlıdır (Luchsinger ve Bagby,1987,12).

Fon sağlama yanında iç girişimler, mevcut şirket tarafından elde edilmiş, marka ismi, pazarlama yetenekleri, ticaret unvanı gibi diğer maddi olmayan kaynakları kullanma avantajına da sahiptir. Diğer taraftan girişimciler, şiddetli kaynak sınırlamalarıyla karşı karşıyadır. Örneğin, iç girişimler genellikle içinde buldukları şirketin, oluşturduğu marka imajına güvenirken, girişimciler kendi marka imajlarını geliştirmek zorundadırlar. Bu nedenle, birtakım girişimciler, bazı durumlarda şirket içerisinde kalmayı daha avantajlı bulabilirler (Shrader ve Simon,1997,51).

Pinchot'a (1985) göre yapılması düşünülen bir proje için şirket içerisinde uygun koşullar sözkonusuysa, iç girişimcilik girişimciliğe tercih edilebilir (Pinchot,1985:87).

1. Eğer işletmenin vizyonu gereği iç girişimcilik daha uygunsa, örneğin şirketi geliştirmekle ilgili yeni bir fikir söz konusuysa,
2. İş arkadaşlarından, takım ruhundan ve güvenli iş ortamından ayrılmadan yeni işler yapılmak isteniyorsa,
3. Gerekli olan sermayeyi şirket karşılıyorsa,
4. Yeni kurulan bir işin risklerini üstlenmeden önce şirket içerisinde bu risk test edilmek isteniyorsa,
5. Şirket isminden, imajından, pazarlama kanallarından ve şirketin kullandığı özel teknolojiden yararlanmak isteniyorsa; bir iç girişimcinin şirket içerisinde kalması daha uygun olabilir.

Girişimciler yenilikleri kendi adlarına yaparken, iç girişimciler örgüt adına yaparlar ve girişimcilere oranla çok daha az risk üstlenirler. Bağımsız girişimciler faaliyetlerini para ve kişisel saygınlık kazanmak için yürütürken, iç girişimciler, kariyerlerinde ilerlemek amacıyla yürütürler (Ağca ve Yörük,2006:164-168).

Girişimciler ile iç girişimcileri birbirinden ayıran özelliklerden biri de girişimcilerin oldukça fazla özerkliğe sahip olmasıdır. Girişimciler, genellikle katı kurallara ve yoğun bir bürokratik yapıya maruz kalmazlar. İç girişimciler ise, mevcut kaynakları bir örgüt çatısı altında, biraraya getirerek, bunları örgütün yararına olabilecek şekilde, çevredeki fırsat ve tehditleri de değerlendirerek, kendi yetenekleri doğrultusunda yeni fikirler üreten ve bunları

örgüt adına hayata geçiren kişilerdir. Tüm bunları yaparken de içinde buldukları örgütün kural politika ve prosedürlerine uymak durumundadırlar.

Tablo 2’de klasik bürokratik organizasyon yapıları içerisinde yer alan geleneksel yönetici ile girişimci ve iç girişimci profillerinin karşılaştırılması yer almaktadır.

Tablo 2. Geleneksel Yönetici, Girişimci ve İç Girişimcinin Karşılaştırılması

	GELENEKSEL YÖNETİCİ	GİRİŞİMCİ	İÇ GİRİŞİMCİ
Motivasyon Faktörleri	Terfi ve geleneksel kurum ödülleri	Özgüveni yüksektir, serbest olmak ister ve kendi kendine motive olur.	Serbest olmak ister ve şirket kaynaklarına erişmek ister. Kendi kendine motive olur ancak aynı zamanda da şirket ödülleri ve takdire karşılık verir.
Zaman	Kısa vadeli vizyonları vardır. Haftalık, aylık, üç aylık, yıllık bütçeleme ve planlama ufukları vardır.	Beş-on yıllık büyüme vizyonları vardır.	Girişimin çeşidine bağlı olarak üç-onbeş yıllık vizyonları vardır.
Faaliyet	Yetkiyi devreder ancak denetleme ve raporlamaya çok fazla enerji harcar.	Yetki devretmemeyi tercih eder.	Nasıl yetki devredeceğini iyi bilir. Ancak gerekli olduğunda ve gerekli şeylerin yapılması için yetkiyi devreder.
Yetenekler	Profesyonel yöneticilik yeteneği, analitik yetenek, insanları yönetme yeteneği, politik	Yönetimsel ya da politik yeteneklerden çok iş zekaları vardır. İş yakından bilirler.	Girişimcilere çok benzer, ancak durum örgüt içerisinde başarılı olmayı ve

	yetenek (Genellikle işletmecilik eğitimleri vardır.)		örgütü geliştirme yeteneği gerektirir.
Özgüven	Zorlayıcı ve hırslıdır. Aynı zamanda başkalarının kendinden daha yetenekli olma ihtimalinden korkar.	İyimser, cesaretli ve özgüvenlidir.	Cesaretli ve özgüvenlidir. Birçok içgirişimci sistemden şikayetçidir. Ancak, kendi yetenekleri ile bunun üstesinden gelebileceğini düşünür, bu konuda iyimserdir.
Dikkat	Önceliği şirket içerisindeki olaylardır.	Önceliği teknoloji ve pazardır.	Önceliği hem örgütün içi hem de çevresidir. Girişimcinin ve pazarın ihtiyaçlarını birlikte değerlendirir. Aynı zamanda müşteri odaklıdır.
Risk	Dikkatlidir.	Başarılı olacağını düşündüğü makul riskleri alır.	Makul riskler alır, ancak her zaman işinden olma riski ile karşı karşıyadır.
Pazar Araştırması	Yapılan araştırma ve analiz sonuçlarına ve ihtiyaçlara göre çalışmalar yapar.	Müşterilerle konuşur ve onların fikirlerini alarak ihtiyacı kendisi yaratır. Genellikle Pazar	Kendi Pazar araştırmalarını yapar ve girişimci gibi sezgisel Pazar

		araştırmaları ile test edilemeyen ve potansiyel müşterilere yönelik ürünler yaratır.	değerlendirmesi yapar.
Statü	Statü sembollerine önem verir.	Statü sembollerini önemsemez.	Statü sembollerini önemsemez. Özgürlükten yanadır.
Hata ve başarısızlık	Hatalarla yüzleşmekten kaçar.	Hata ve başarısızlıkların üzerine giderek deneyimlerinden ders çıkarır.	Hata ve başarısızlıkların üzerine giderek deneyimlerinden ders çıkarır.
Kararlar	Üstleri ile uyum içerisinde kararlar alır. Üstünden onay gelmeden karar vermez.	Kararlı ve faaliyet odaklıdır.	Sabırlıdır. Girişimciye oranla daha uzlaşmacıdır. Ancak yine de kararlıdır.
Memnuniyet	Başkalarını memnun eder.	Kendini ve müşterileri memnun eder.	Kendini, müşterileri ve paydaşları/ sponsorları memnun eder.
Sisteme karşı tutum	Sistemi olduğu gibi kabul eder. Sistem içerisinde kalarak kendine pozisyon arar.	Sistemin avantajlarından yararlanır. Çıkarlarına ters düşerse sisteme karşı çıkarak kendi sistemini yaratır.	Sistemi sevmez, ancak sistemi kendi çıkarlarına göre manüpile etmeyi öğrenir.
Problem çözme tarzı	Sistem sınırları içerisinde problem	Büyük ve biçimsel yapıdaki problemlerden	Sistem sınırları içerisindeki

	çözme	kaçma.	problemleri çözme.
Aile geçmişi	Genellikle büyük örgütlerde çalışmış aile bireyleri	Genellikle girişimci, küçük işletme sahibi aile bireyleri	Genellikle girişimci, küçük işletme sahibi aile bireyleri
Ebeveyn ile ilişkiler	Anneden bağımsız baba ile iyi ilişkiler.	Baba ile kötü ilişkiler	Baba ile daha iyi ilişkiler.
Sosyo ekonomik geçmiş	Orta sınıf	Geçmiş çalışmalarda alt, yakın zamanlı çalışmalarda orta sınıf	Orta sınıf
Eğitim	Yüksek eğitim seviyesi	Bazılarında yüksek eğitim seviyesi görülmesine rağmen doktora seviyesinde değildir. Geçmiş çalışmalarda genellikle düşük yakın zamanlı çalışmalarda daha yüksek eğitim seviyesi	Genellikle yüksek eğitim seviyesi.
İnsani ilişkiler	Temelde hiyerarşik	Karşılıklı ilişki ve anlaşmaya dayalı	Hiyerarşi kuralları içerisinde karşılıklı ilişkiye dayalı.

Pinchot,1985,54-56

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Günümüz işletmeleri, çalkantılı, karmaşık ve varlıklarını tehdit eden bir çevrede faaliyetlerini sürdürmektedir. Bu çevre değişimin ve belirsizliğin hakim olduğu ancak aynı zamanda fırsatlarla dolu bir çevredir. İşletmeler dış çevredeki faktörler tarafından tehdit

edildikçe, yeni projeler geliştirme, yeni ortaklıklar kurma ve her alanda yenilik yapma arayışı içine girmektedir.

Böyle bir çevrede iç girişimciliğin işletmeler açısından önemi artmaktadır. İşletmelere rekabet edebilme ve gelecekte de var olabilme şansını veren önemli faktörlerden biri girişimcilik ruhudur. İşletmelerin müşteri beklentilerini karşılayarak öne çıkması ve farklılaşabilmesi için ise iç girişimcilik önemli bir araçtır. Ancak, iç girişimciliğin örgütte ortaya çıkması ve gelişmesi kolay olmamaktadır. İşletmelerde yeniliğe ve değişime karşı olan direnç ve tutuculuk, yaratıcılık ruhunu ve yeni projelerin ortaya çıkmasını engellemektedir. Böylece, girişimcilik ruhunun ortaya çıkması ve gelişmesi de mümkün olmamaktadır. İşletmede iç girişimcilerin ortaya çıkabilmesi için bireylere yaptıkları işlerde özgürlük tanınması ve işletme içerisinde daha az hiyerarşik ve bürokratik bir sistem oluşturulması gerekmektedir. Çok yönlü bir iletişim sistemin olduğu, formel ilişkilerin yanı sıra gönüllülük esasına dayanan ilişkilerin de var olduğu, çalışanların planlamaya ve kararlara katılımının gerçekleştiği işletmeler iç girişimciliğin gelişebilmesi için elverişli bir ortam sunmaktadır.

KAYNAKÇA

- AĞCA V., YÖRÜK D.; “Bağımsız Girişimcilik ve İç Girişimcilik Arasındaki Farklar: Kavramsal Bir Çerçeve”, Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, C:8, Sayı:2: 155-173, 2006.
- AĞCA,V., Mustafa K, “Aile işletmelerinde iç girişimcilik finansal performans ilişkisi: Afyonkarahisar’da bir araştırma”, Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi, cilt,10, sayı3,s.209-230, 2008.
- AKDOĞAN, A., CİNGÖZ, A., “İç Girişimciliğe Verilen Önem Düzeyi ve İç Girişimciliği Etkileyen Örgütsel Faktörlerin Belirlenmesine Yönelik Kayseri İlinde Bir Araştırma”, **Uluslararası Girişimcilik Kongresi**, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Bişkek, 25-27 Mayıs 2006.
- ANTONCIC B., HISRICH, R. D., “Intrapreneurship: Construct Refinement and Cross-Cultural Validation” **Journal of Business Venturing**, vol. 16, p. 495–527, New York, 2001.

-
- ARIKAN, Semra, **Girişimcilik, Temel Kavramlar ve Bazı Güncel Konular**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2004.
- BURGELMAN, Robert A., “Designs for Corporate Entrepreneurship”, **California Management Review**, 26, 154-166; 1984.
- DAMANPOUR, Fitsimmons., “Organizational Innovation: a Meta-Analysis of Effects of Determinant and Moderators”, **Academy of Management Journal**, vol.34, p.55–390, 1991.
- DÖM, Semra; **Girişimcilik ve Küçük İşletme Yöneticiliği**, Detay Yayıncılık, Ankara, 2008.
- FERREIRA, J., “Corporate Entrepreneurship: A Strategic and Structural Perspective”, **Working Paper**, 2002.
- FİŞ, A. M., ÇETİNDAMAR, D., “Girişimcilik Oryantasyonu, Kurum İçi Girişimcilik ve Bağlı Ölçeklerin Türkçe’de Geçerlemesi”, **Yönetim Organizasyon Kongresi**, Sakarya, Mayıs, 2007.
- HILL, Marguerite Elizabeth, “The Development Of An Instrument To Measure Intrapreneurship: Entrepreneurship Within The Corporate Setting”, **Yüksek Lisans Tezi**, Güney Afrika, 2003.
- HISRIC, Robert, “Entrepreneurship: Past, present, and future”, **Journal of Small Business Management**, 26(4), 1-4.,1988.
- HORNSBY, J.S., KURATKO, D.F., ZAHRA, S.A., “Middle Managers Perception of the Internal Entrepreneurship: Assesing a Measurement Scale”, **Journal of Business Venturing**, 17, 253-273, 2002.
- KURATKO, D. F., Montagno, R.V., Hornsby, J.S., “Developing an Intrapreneurial Assessment Instrument for an Effective Corporate Entrepreneurial Environment”, **Strategic Management**, J. 11, 49–58, 1990.
- LUCHSINGER, V. ve BAGBY, D.R., “Entrepreneurship and Intrapreneurship: Behaviors, Comparisons, and Contrasts, S.A.M. Advanced”, **Management Journal**, vol. 52 (3), s.10-13, 1987.
- MORRIS M.H.; KURATKO D.F., “Triggering Events, Corporate Entrepreneurship And the Marketing Funfction”, **Journal of Marketing Theory and Practice**,18-30,Bahar, 2000.

-
- NAKTİYOK, A.; BAYRAK, KÖK, S., “Çevresel Faktörlerin İç Girişimcilik Üzerine Etkileri”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi**, C.VIII, S.2, 2006.
- PINCHOT, III, Gifford., **Intrapreneuring: Why you don’t have to leave the corporation to become entrepreneur**, New York, NY: Harper and Row Publishers, 1985.
- SELVARAJAH C; LEKMAT L., “Corporate Entrepreneurship and Firm Performance: An Empirical Study in Auto Parts Manufacturing Firms in Thailand” <http://icbm.bangkok.googlepages.com/ICBM.2008.Laddawan.Lekmat.RP.pdf>, (30.02.2009).
- SHRADER, R.C., ve SIMON, M., “Corporate Versus Independent New Ventures: Resource, Strategy, and Performance Differences”, **Journal of Business Venturing**, 12 (1), s. 47, 1997.
- THORNBERRY, Neill., “Corporate Entrepreneurship: Antidote or Oxymoron?”, **European Management Journal**, vol.19 (5), s. 526-533, 2001.
- WUNDERER,R., “Employees as “Co-Intrapreneurs”- a Transformation Concept”, **Leadership& Organization Development Journal**, Volume 22, no:5, 193-211, 2001.
- ZAHRA, Shaker, “Governance, Ownership, and Corporate Entrepreneurship: The Moderating Impact of Industry Technological Opportunities”, **Academy of Management Journal**, vol. 39(6):1713–1735, 1996.
- ZAHRA, S. ve GARVIS, D.M., “International Corporate Entrepreneurship and Firm Performance:The Moderating Effect of International Environmental Hostility” **Journal of Business Venturing**, Vol. 15, Sayı, 5-6, sf. 469-492, 2000.

BİLGİ TEKNOLOJİLERİNDEN YARARLANMA DÜZEYLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA: HATAY İLİ ÖRNEĞİ

Fikriye KANATLI¹
Sinan SCHREGLMAN²

ÖZET

Betimsel nitelikteki bu çalışmanın amacı Hatay il merkezindeki ilköğretim okullarında okuyan 4.,5.,6.,7. ve 8. sınıf öğrencilerinin bilgi teknolojilerinden yararlanma düzeyleri ve kullanım amaçları hakkında bilgi edinmektir. Araştırmada elde edilen veriler 2004 yılında Tor ve Erden tarafından geliştirilen anket formu aracılığıyla toplanmıştır. Toplanan veriler SPSS 11,5 bilgisayar programı vasıtasıyla analiz edilmiş ve cinsiyet, sınıf ve anne baba eğitim düzeyi ile sorulara verdikleri cevapların arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığı kıkare testi uygulanmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, aile eğitim düzeyi, cinsiyet gibi değişkenler bilgisayara sahip olma, bilgisayarı kullanabilme düzeyi gibi çeşitli değişkenler arasında anlamlı bir ilişki olduğu ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Betimsel Araştırma, Bilgi Teknolojileri, Eğitim Teknolojisi Kullanımı

A RESEARCH FOR LEVEL OF BENEFIT FROM INFORMATION TECHNOLOGIES: EXAMPLE OF HATAY

ABSTRACT

The aim of this descriptive property study is to get information about intended use and level of benefit from information technology of students that study in 4th-8th grade in elementary school in Hatay city. Data obtained from study was collected questionnaire form that was developed by Tor and Erden in 2004. Data obtained was analyzed by SPSS 11, 5 and chi square test was carried of whether there is meaningful relationship between gender, class and father and answers of questions related to parent education level or not. According to research results, it was seen that there is a meaningful relationship between variables like parent education level, gender and various variables like having computer, level of computer usage.

Key Words: Descriptive Research, Information Technologies, Educational Technology Using

¹ Uzman Öğretmen, Milli Eğitim Bakanlığı, fikriyekanatli@gmail.com

² Öğr.Gör., Sütçü İmam Üniversitesi, Enformatik Bölümü, sinansch@gmail.com

GİRİŞ

Yeni teknoloji ilk olarak üretim sürecimde yani ekonomide kullanılır. Bu da yeni iş, bölümü ve uzmanlaşmalara neden olur, yeni meslekler doğar. Teknolojinin sosyal alandaki yansımalarıyla ortaya çıkan yeni meslekler ve sosyal tabakalar, örgütlenerek toplumda kendi ağırlıklarını hissettirmeye başlar ve yeni gelişen siyasal grupların siyasal mücadelesi ortaya çıkar. Sosyal alanda özgür ve eşitlikçi bireyler ortaya çıkmış, ulus-devlet parlamenter yapı ve demokrasinin doğmasına yol açmıştır. Teknolojik yenilenmenin en son yaşandığı alan ise kültürel alandır. Bireyler sahip oldukları değer, kuram ve davranış kalıplarını korumak isterler. Bu nedenle teknolojik yenilenmeler kültürel alanda gecikmeli olarak yansır (Kocacık, 2003:3).

Teknolojik gelişmeler ve değişimler, eğitim kurumlarının yapı ve işlevlerini etkilemektedir. Eğitim sürecinin bir ürünü olarak da değerlendirilebilecek teknolojik gelişim aynı zamanda eğitim sürecinin de yapısını değiştirmiş, eğitim anlayışına farklı bir bakış açısı getirmiştir. Birey-bilgi-toplum üçlüsünün niteliklerinin değişimi ve karşılıklı etkileşimindeki değişimin beraberinde getirdiği gelişme, bireyin niteliklerinde değişime, bilginin birey ve toplum yaşamındaki işlevinin ise üretim ile birlikte çağdaş toplumsal yapının ve bu yapının işleyişinin gelişimine neden olmuştur (Ekin 1994, Varol 1998 ve Keser, 1991).

Yirmi birinci yüzyıl teknolojisinde yaşanan hızlı gelişmeler yaşamı sosyal, kültürel, ekonomik ve hatta siyasal yönden değişime uğratmıştır. Bütün bu değişimler, bilgi çağının vatandaş modelinin de değişmesini sağlamıştır. Gelişmiş ülkelerin vizyonu teknolojiyi yönetme, geliştirme ve kullanma şekline göre değişmektedir. Teknolojiyi her alan entegre edebilmek, bilgiye teknoloji aracılığıyla ulaşmak ülkelerin gelişmişlik düzeyi ile yakından ilişkilidir. Hızla artan bilgi yoğunluğu arasında birey, gerekli bilgiye kısa zamanda ve sistemli bir şekilde ulaşmak için teknolojinin faydalarından yararlanır (Alkan 1987 ve 1995, Demirel ve Diğerleri 1994, Gökdaş 1996).

Her alanda olduğu gibi eğitim alanında da bilgi teknolojilerine özel bir önem verilmesi gerekmektedir. Çünkü eğitim programlarının genel amaçları arasında bilişim teknolojilerinden etkin bir şekilde yararlanmak vardır. Ezberci, öğretmen merkezli eğitim odağından çıkıp; öğrenci merkezli, öğrencinin bilgiyi anlamlı bir şekilde yapılandırmasını sağlayan, öğrenciyi

özgür bir ortam sağlayan bir eğitim odağına geçiş yapılmıştır. Yapılandırmacı eğitimin gereği olarak, oluşan yeni öğretim ortamlarında bilgi teknolojilerinin kullanımı öğretmenlere çok yardımcı olacaktır.

Gün geçtikçe evlerdeki bilgisayar sayısı artmakta ve internet kullanımı yaygınlaşmaktadır. Böylece öğretmenlerin ders öğretiminde bilgisayar ve internet kullanımının artması da gerekmektedir. Dersi daha ilgi çekici kılmak ve görsel duylara hitap etmek için öğretmenlerin bilgi teknoloji araçlarından etkin bir şekilde faydalanması gerekir. Öğretmen ders esnasında projeksiyon cihazı, akıllı tahta, internet, bilgisayar gibi bilgi teknoloji araçlarından yararlanarak dersi eğlenceli bir hale getirmelidir.

Bu çalışmanın amacı öğrencilerin bilgi teknolojilerinden yararlanma düzeyleri ve kullanım amaçları hakkında bilgi edinmektir.

I.YÖNTEM

Bu araştırma Hatay il merkezindeki ilköğretim okullarında okuyan 4,5,6,7 ve 8. sınıf öğrencilerinin, bilgisayarı interneti bilme ve kullanma durumlarını, farklı değişkenlere bağlı olarak ortaya çıkarmayı amaçlayan “betimsel” bir araştırmadır.

A.Örneklem

Araştırma yapılan konuda evreni Hatay il merkezinde ilköğretim okullarında okuyan 4.,5.,6.,7. ve 8. Sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. Evrendekilerin tamamına erişmek mümkün olmadığından evreni temsil eden örneklem seçilerek veriler bu örneklemde toplanmıştır. Örneklem alınan okullar değişik sosyo-kültürel çevrelere aittir ve bu okulların hepsinde bilgisayar dersi MEB müfredatına göre okutulmaktadır. Evrenden seçilen örneklem .05 manidarlık düzeyi esas alınarak seçilmiştir.

B.Veritoplama Araçları

Araştırmada elde edilen 2004 yılında Tor ve Erden tarafından veriler geliştirilen anket formu aracılığıyla toplanmıştır. Anket oluşturulurken uzman görüşünden yararlanılmış, pilot uygulama yapılarak anket sorularının anlaşılabilirliği istatistiki olarak gözden geçirilmiş, örneklem

grubuna uygulanan anketin SPSS ile yapılan alfa güvenilirlik düzeyi .98 çıkmıştır. Bu çalışma da ise hesaplanan alfa güvenilirlik düzeyi .88 çıkmıştır.

C.Verilerin Analizi

Toplanan verilerin SPSS 11,5 bilgisayar programlarına girişi ve istatistikî hesaplamaları da araştırmacılar tarafından yapılmıştır. Ankete cevap verenlerin cinsiyet, sınıf ve anne baba eğitim düzeyi ile sorulara verdikleri cevapların arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığı kıkare testi ile analiz edilmiştir.

II. BULGULAR

Tablo1: Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Cinsiyete Göre Dağılımı

	f	%
Erkek	177	50,3
Kız	175	49,7
Toplam	352	100,0

Tablo1'e göre araştırmaya katılan öğrencilerin %50,3 kız %49,7'si ise erkektir.

Tablo2: Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Okudukları Sınıfa Göre Dağılımı

	f	%
4.sınıf	32	9,1
5.Sınıf	43	12,2
6.sınıf	126	35,8
7.sınıf	70	19,9
8.sınıf	81	23,0
Toplam	352	100,0

Tablo2'ye göre araştırmaya katılan öğrencilerin % 9,1'i 4.sınıf, % 12,2'si 5.sınıf, % 35,8'i 6.sınıf, % 19,9'u 7.sınıf, % 23'ü ise 8.sınıf olarak görünmektedir.

Tablo3: Öğrencilerin Annelerinin ve Babalarının Öğrenim Durumlarına, Mesleklerine Göre Dağılımı

	Öğrenim Durumu				Meslek				
	İlkokul F - %	Ortaokul F - %	Lise F - %	Üni. F - %	Memur F - %	İşçi F - %	Emek. F - %	Serb. F - %	Ev Han. - İşsiz F - %
Anne	229-65,1	65-18,5	43-12,2	15-4,3	15-4,3	31-8,8	7 - 2,0	-	299- 84,9
Baba	148-42,0	110-31,3	57-16,2	37-10,5	47-13,4	273-77	28-8,0	4-1,1	-

Tablo3'e göre öğrencilerin annelerinin % 65,1'i ilkokul mezunu, %18,5'i ortaokul mezunu, %12,2'si lise mezunu, % 4,3'ü ise üniversite mezunudur. Annelerin % 84,9'u ev hanımı, % 4,3'ü memur, %8,8'i işçi, % 2'si ise emeklidir. Öğrencilerin babalarının % 42'si ilkokul mezunu %31,3'ü ortaokul mezunu, %16,2'si lise mezunu, %10,5'i ise üniversite mezunudur. Babaların %13,4'ü memur, %77'si işçi, %1,1'i serbest meslek, %8'i emeklidir.

Tablo4: Öğrencilerin Anne- Babalarının Eğitim Düzeylerine Göre Evde Bilgisayara Sahip Olma Durumlarının Dağılımı

	Anne				Baba			
	İlkokul F - %	Ortaokul F - %	Lise F - %	Üniversi te F - %	İlkokul F - %	Ortaokul F - %	Lise F - %	Üniversi te F - %
Evde Bilg. Var	85 50,6	40 23,8	31 18,5	12 7,1	45 26,8	57 33,9	37 22,0	29 17,3
Evde Bilg. Yok	144 78,3	25 13,6	12 - 6,5	3 1,6	103 56,0	53 28,8	20 10,9	8 4,3
	$X^2=31,796$ P<0,05				$X^2=39,218$ P<0,05			

Tablo4'e göre öğrencilerin anne babalarının eğitim düzeylerine göre evde bilgisayara sahip olma durumları incelendiğinde evde bilgisayara sahip olan ailelerin annelerinin %50,6'sı ilkokul mezunu, %7,1'i ise üniversite mezunudur. Evde bilgisayara sahip olmayan ailelerin annelerinin %78,3'ü ilkokul mezunu, %1,6'sı ise üniversite mezunudur. Annelerin eğitim durumu yükseldikçe evde bilgisayara sahip olma oranı artmaktadır. Durum babaların eğitimi açısından incelendiğinde evde bilgisayara sahip olan ailelerin babalarının %26,8'i ilkokul mezunu, %17,3'ü ise üniversite mezunudur. Evde bilgisayara sahip olmayan ailelerin babalarının %56'sı ilkokul mezunu, %4,3'ü ise üniversite mezunudur. Babaların eğitim durumu yükseldikçe evde bilgisayara sahip olma oranı artmaktadır. Sonuç olarak ebeveynlerin eğitim düzeyi yükseldikçe evde bilgisayara sahip olma düzeyi artmaktadır.

Tablo5: Öğrencilerin Cinsiyetlerine Ve Okudukları Sınıflara Göre Bilgisayarı Kullanabilme Durumlarının Dağılımı

	Erkek						Kız							
	4.snf	5.snf	6.snf	7.snf	8.snf	Top.	4.snf	5.snf	6.snf	7.snf	8.snf	Top.		
	F %	F %	F %	F %	F %		F %	F %	F %	F %	F %			
Hiç Kul. bilmeyenler	1 11,1	1 11,1	2 22,2	-	5 55,6	9 100	4 22,2	4 22,2	8 44,4	2 11,1	-	18 100		
Biraz Kul. Bilenler	5 8,9	11 19,6	17 30,4	10 17,9	13 23,2	56 100	6 6,2	10 10,3	32 33,0	20 20,6	29 29,9	97 100		
Çok iyi bilgisayar Kul.	10 8,9	11 19,6	46 41,1	25 22,3	20 17,9	112 100	6 10,0	6 10,0	21 35,8	13 21,7	14 23,3	60 100		
Toplam	16 100	23 100	65 100	35 100	38 100	177	16 100	20 100	61 100	35 100	43 100	175		
	$X^2=12,434$						$P>0,05$	$X^2=13,357$						$P>0,05$

Yukarıdaki tabloda kız ve erkek öğrencilerin cinsiyetlerine ve okudukları sınıflara göre bilgisayarı kullanabilme düzeyleri görülmektedir.

Bilgisayar kullanmayı hiç bilmeyen erkek öğrencilerin %55,6'sı 8.sınıfta, %22,2'si 6.sınıfta, %11,1'i 5.sınıfta ve aynı şekilde %11,1'i 4.sınıftadır. Bilgisayar kullanmayı hiç bilmeyen kız öğrencilerin %11,1'i 7.sınıfta, %44,4'ü 6.sınıfta, %22,2'si 5.sınıfta ve aynı şekilde %22,2'si 4.sınıftadır. Bilgisayar kullanmayı çok iyi bilen erkek öğrencilerin %8,9'u 4.sınıfta, %19,6'sı 5.sınıfta, %41,1'i 6.sınıfta, %22,3'ü 7.sınıfta, %17,9'u ise 8.sınıftadır. Bilgisayar kullanmayı çok iyi bilen kız öğrencilerin %10'u 4.sınıfta, diğer %10'u ise aynı şekilde 5.sınıfta, %35,8'i 6.sınıfta, %21,7'si 7.sınıfta ve %23,3'ü 8.sınıftadır. Yapılan kıkare analizi sonucunda ise öğrencilerin cinsiyetlerine ve okudukları sınıflara göre bilgisayarı kullanabilme durumları arasında anlamlı bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo6: Öğrencilerin Cinsiyetlerine Göre Bilgisayarı Nereden Öğrendiklerinin Dağılımı

	Kız F - %	Erkek F - %	Toplam
Okulda	72 - 41,1	24 - 13,6	96 - 27,3
Kendi Kendime	68 - 38,9	76 - 42,9	144 - 40,9
İnternet Kafede	5 - 2,9	56 - 31,6	61 - 17,3
Kursta	2 - 1,1	4 - 2,3	6 - 1,7
Arkadaşlarımdan, Anne-Babamdan	28 - 16,0	17 - 9,6	45 - 12,8
Toplam	177	175	-
$X^2=70,430, P<0,05$			

Tablo6'da Kız ve erkek öğrenciler bilgisayarı değişik yerde öğrenmişlerdir. Kız öğrencilerin %41,1'i okulda, %38,9'u kendi kendine, %2,9'u internet Kafede %1,1'i kursta, %16'sı ise arkadaş ve anne babalarından öğrendiklerini ifade etmişlerdir. Erkek öğrencilerin %13,6'sı okulda, %42,9'u kendi kendine, %31,6'sı internet Kafede %2,3'ü kursta, %9,6'sı ise arkadaş ve anne babalarından öğrendiklerini ifade etmişlerdir. Bu durum öğrencilerin bilgisayar kullanmayı öğrendikleri yer ile cinsiyet değişkeni arasında istatistikî olarak anlamlı bir ilişki bulunduğu anlamına gelmektedir yani öğrencilerin cinsiyete göre bilgisayar kullanmayı nereden öğrendikleri arasında istatistikî olarak anlamlı bir ilişki vardır.

Tablo7: Öğrencilerin Cinsiyetlerine Göre Bilgisayarı Ne Amaçla Kullandıklarının Dağılımı

	Kız F - %	Erkek F - %	Toplam F - %
İnternete Bağlanma	82 – 46,9	99 – 55,9	181 – 51,42
Ders Çalışma ve Ödev yapma	168 – 96,0	158 – 89,3	326 – 92,61
Sohbet Etme Oyun Oynama	75 – 42,9	112 – 63,3	187 – 53,13
Elektronik Posta(e-mail)	42 – 24,0	67 – 37,9	109 – 30,97
Yukarıdakilerin Hepsisi	39 – 22,3	63 – 35,6	99 – 28,13

Tablo 7’de kız ve erkek öğrencilerin bilgisayarı ne amaçla kullandığının dağılımı verilmiştir. Kız öğrencilerin %46,9’u bilgisayarı internete bağlanma için, %96’sı bilgisayarı ders çalışma ve ödev yapma için, %42,9’u sohbet etme ve oyun oynama için, %24’ü elektronik posta okuyup yollayabilmek için, %22,3’ü ise bilgisayarı yukarıda belirtilen tüm amaçlar için kullandıklarını belirtmişlerdir. Erkek öğrencilerin %55,9’u bilgisayarı internete bağlanma için, %89,3’ü bilgisayarı ders çalışma ve ödev yapma için, %63,3’ü sohbet etme ve oyun oynama için, %37,9’u elektronik posta okuyup yollayabilmek için, %35,6’sı ise bilgisayarı yukarıda belirtilen tüm amaçlar için kullandıklarını belirtmişlerdir. Bu durum ilköğretim çağındaki kız ve erkek öğrenciler değişik gelişim özelliklerinden kaynaklanan sebeplerden dolayı bilgisayarı değişik amaçlar için kullandıkları sonucunu verebilir.

III. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Araştırma sonuçlarına göre, öğrencilerin anne ve babalarının eğitim düzeyine göre bilgisayara sahip olma oranları anne ve babanın öğrenim durumuna göre değişiklik göstermektedir. Evlerinde bilgisayar olan ailelerin annelerinin %50,6’sı ilköğretim mezunu, %7,1’i ise üniversite mezunudur. Evlerinde bilgisayar olmayan ailelerin annelerinin %78,3 ilköğretim, %1,6’sı ise üniversite mezunudur. Evlerinde bilgisayar olan ailelerin babalarının % 26,8’i ilköğretim, %17,3’ü üniversite mezunudur. Evlerinde bilgisayar olmayan ailelerin babalarının % 56’sı ilköğretim, %4,3’ü ise üniversite mezunudur. Bu sonuçlara göre ailelerin eğitim durumu

yükseldikçe evde bilgisayara sahip olma oranı artmaktadır. Özellikle sosyoekonomik ve kültürel düzeyi yüksek öğrenciler bilgisayardan aktif olarak evlerinde yararlanabilmektedir.

Kız öğrencilerin %41,1'i bilgisayar kullanmayı okulda öğrenirken, erkek öğrencilerin %13,6'sı bilgisayar kullanmayı okulda öğrenmiştir. Erkek öğrencilerin %31,6 sı bilgisayar kullanmayı internet kafede öğrenirken, kız öğrencilerde ise bu oran %2,9 olarak görülmektedir. Ayrıca bilgisayar kullanmayı öğrenmek için kursa giden kız öğrencilerin oranı %1,1; erkek öğrencilerin oranı ise %2,3 olarak belirlenmiştir. Bilgisayar kullanmayı öğrenmek amacıyla kız ve erkek öğrencilerin kursa gitmeyi tercih etmemesi görülmektedir. Kız öğrencilerin %38,9'u, erkek öğrencilerin ise %42,9'u bilgisayar kullanmayı kendi kendine öğrendiğini ifade etmiştir.

Öğrencilerin bilgisayarı hangi amaçlarla kullandığı incelendiğinde, ders çalışma ve ödev yapmak amacıyla, erkek öğrencilerin %89,3'ü, kız öğrencilerin %96'sı bilgisayarı kullanmaktadır. Sohbet etme oyun oynama amacıyla erkeklerin %63,3'ü, kızların ise %42,9'u bilgisayarı kullanmaktadır. İnternete bağlanma amacıyla bilgisayarı kullanan öğrencilerin %55,9'u erkek, %46,9'u ise kız öğrencidir. Kız öğrencilerin %22,3'ü, erkek öğrencilerin ise %35,6'sı bilgisayarı birçok amaç için kullandığını belirtmiştir. Bu durum ilköğretim öğrencilerinin bilgisayarı çeşitli amaçlar için kullandığını göstermektedir.

ÖNERİLER

- İlköğretim öğrencilerine ilk sınıflardan itibaren bilgisayar eğitiminin verilmesi sağlanabilir.
- Velilere bilgisayarın eğitim için gerekliliği ve faydaları hakkında bilgi verilebilir.
- Öğrencilerin bilgisayarı kullanma amaçlarının farkındalığı sağlanabilir.
- Bilinçli internet kullanıcılığı için öğrencilere eğitim verilebilir.
- Öğrencilerin bilgisayarı kullanmayı öğrenmek için neden kursa gitmedikleri araştırılabilir.

KAYNAKÇA

- ALKAN, C., (1987) *Bilgisayarın Eğitimde Kullanımı*, Eğitim ve Bilim, Ankara,
- ALKAN, C., (1995) *Eğitim Teknolojisine Giriş*. Ankara: Önder Matbaacılık
- DEMİREL, Ö., M. ERDEN, B. AKKOYUNLU, F. KAPTAN (1994) *Eğitim Teknolojisi Ders Notları*. Ankara

-
- EKİN N. (1994) *Endüstri İlişkileri*, İstanbul. Beta Dağıtım
- GÖKDAŞ, İ., (1996) *Bilgisayar Eğitimi Öğretim Teknolojisi -Öğretmen Yetiştiren Yükseköğretim Kurumlarında*, (Yayınlanmamış YL Tezi), AÜSBE, Ankara
- KESER, H. (1991) *Eğitimde Nitelik Geliştirmede Bilgisayar Destekli Eğitim ve Ders Yazılımlarının Rolü, Eğitimde Arayışlar 1. Sempozyumu'nda Sunulan Bildiri Metinleri*. 13-14 Nisan 1991. İstanbul: Özel Kültür Okulları Eğitim-Araştırma-Geliştirme Merkezi
- KOCACIK F.,(2003) Bilgi Toplumu ve Türkiye, *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, Mayıs 2003 Cilt: 27 No:1 1-10
- TOR H., ERDEN O., (2004) İlköğretim Öğrencilerinin Bilgi Teknolojilerinden Yararlanma Düzeyleri Üzerine Bir Araştırma, *The Turkish Online Journal of Educational Technology – TOJET*, Ocak 2004, Sayı 3
- VAROL N. (1998) *Bilişim Teknolojilerinin Eğitim Kurumlarında Kullanımları ve Eğitimcilerin Rolü*, Elazığ

İSRAİL DİNİNDE VAHYE-YASAYA DAYANAN GÜNAH-ÖDÜL-CEZA İNANCI

Kürşat Haldun AKALIN*

ÖZET

Kötülük ve Tanrının yarattığı tüm yaratıkları üzerindeki hakimiyeti sorunu, İsraili olan ve olmayan tüm düşünürlerini asırlar boyu zihinlerini meşgul etmiştir. Tanrı, niçin kötülüklerin yapılmasına ve günahların işlenmesine izin vermektedir? Acaba niçin Tanrı, bu kadar çok kötülüğün ve günahın serpilip kök saldığı bir dünya tasarımında bulunmuştur? Bu dünyanın kötülük ve günahkarlık içeriği, ile, her şeye kadir olan ve iyilikle dolu olan Tanrının bu dünyayı insanların yararı niyetiyle yaratmış olduğu inancını nasıl uzlaştırabiliriz? Tanrının adaleti ile insanoğlunun günahkar yaratılışının anlamı ne olabilir? İsraililerin dinsel ahlakı, toplumun kötülüklerin yükselmesine karşı korunmasıyla çok fazla ilgilenmiştir. Ahlaki eylemin özü, komşu sevgisi duygusuna aşırı derecede odaklanmış olmasıdır. Eski Ahitte (Leviller 19: 18) İsraililerden, 'komşunu kendin gibi seveceksin' buyruğuna uymalarını şart koşmaktadır.

Anahtar kelimeler: Günah, Dünyevi ödül ve ceza, Tanrısal uyarılar

THE BELIEF OF SIN-GIFT-PUNISHMENT WHICH BASED ON ORDINANCE OR REVELATION IN THE RELİGİON ISRAEL**ABSTRACT**

The problem of evil and the God's sovereignty over all creatures preoccupied the minds of jewish and non-jewish thinkers throughout the centuries. Why does God permit evils and sins ? Why did God design a world in which so much evil and sin are permitted to flourish? How can we reconcile the existence of evil with the belief in a God who is powerful and all good and who created the world for a beneficent purpose? What is the meaning of God's justice and of evil nature of human being? Jewish ethics is very much concerned with the protection of society against the perpetration of evil. The heart of ethical action is concern, it is the feeling of neighbour love. The Bible (Leviticus 19:18) demands of jews, 'you shall love your neighbor as yourself.'

Key words: Sin, Worldly reward and penalty, Godly warnings

* Dr. Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, haldunakalin@oku.edu.tr

GİRİŞ

İsrail dini Hıristiyanlıktan farklı kılan temel özellik, günah ve bağışlanma ya da tanrısal yasa ölçeğinde cezalandırma ve ödüllendirme konularında kendisini göstermektedir. Her ne kadar Hıristiyanlıkta Musa tarafından bildirilen on emre uyulmasını şart koşulmuşsa da; her bir insanın Adem ile Havva'nın cennetten kovulmasına neden olan günahın kalıtsal bir payının olduğunu, bireysel tövbenin yanında esas olarak senede en az iki kere hücrede papaza işlediği günahlarını itiraf ederek arınmasının gerekliliğini öne sürmüş olmakla Tevrat ile yollarını ayırmıştır. Her insanın doğuştan günahsız olduğuna, iyi ile kötüyü ayırt edecek belirli bir yaşa geldikten sonra yasaya aykırı her davranışla günahın işlendiğini öne süren Musevilik; tanrı ile kulunun arasına hiç kimsenin giremeyeceği, üçüncü bir kişinin insanların günahlarını üzerine alamayacağı, bu dünyadaki ömründe işlediği günahlarıyla ve yaptığı sevaplarıyla (ya da hayır işleriyle) her bir insanın kendi hesabını yine kendisinin şahsi olarak vereceği inancı üzerine kurulu olmasıyla; bütün insanların günahlarına karşılık (kefare) olsun diye acı içinde çarmıhta İsa'nın kendisini kurban sunusu olarak tanrıya sunduğu inancına dayanan Hıristiyanlıktan tümüyle farklı bir dindir. İncillerdeki havari Yahuda tiplemesine dayanarak tüm İsrailileri suçlayan bazı Hıristiyanlar da, İsa'nın çarmıhtaki acısını bağışlayıcı içeriğindeki dogmasını bir kenara iterek, tamamıyla kindar hisler** beslemişlerdir. Hıristiyanlığın Eski Ahit'teki habercisi olarak kabul edilen Yeşeya kitabındaki, '*rab size bir belirti verecek, kız gebe kalıp bir oğlan doğuracaktır*' (6: 14), '*insanlarca hor görüldü, acılarımızı o üstlendi, bizim günahlarımız yüzünden onun bedeni deşildi*' (53: 3-5), '*rab onun acı çekmesini istedi, canını suç sunusu olarak sunarsa canını feda ettiği için gördükleriyle hoşnut olacak bir çoklarını aklayacak çünkü onların suçlarını o üstlendi*' (53: 10) vs., gibisinden ifadelerin, Hıristiyanlar tarafından yanlış

** Bazı hristiyanlar, Hitler Almanya'sının Auschwitz ile doruğa çıkan insan düşmanlığını İsa'nın çarmıhtaki acısının bir bedeli olarak görmüşlerdir. "Mesih'in ıstırabının öyküsünün Yahudiler'e karşı düşmanlık üretmiş olması bir faciadır. İsa Mesih'in ıstırabı, tarihin en önemli olayıdır. İsa Mesih, sözle anlatılamayacak kadar çok acı çekmiş ve ölmüştür. Yahudiler de öyle. İsa Mesih'in çarmıhtaki acılarıyla Yahudilerin toplama kamplarında gördükleri işkenceler arasında bağlantıyı kuran ilk kişi ben değilim. Elia Wiesel, yürek burkan, masumiyeti parçalayan ve ağızları susturan 'Gece' isimli kitabında, Auschwitz, Buna ve Buchenwald toplama kamplarında genç bir delikanlıyken babasıyla yaşadığı deneyimlerini arttırır. Wiesel, Golgota ve kamplar arasında bağlantı kurar, Akiba Dumer isimli yaşlı bir hahamdan söz eder. Wiesel sonra şu tahrik edici yorumu yapar: Zavallı Akiba Dumer, eğer Tanrıya inanmayı sürdürebilseydi, seçilmez ve alınıp götürülmezdi." (Piper 2004; 15-17)

yorumlandığında ısrar eden İsraili tefsirciler, Kenan diyarındayken Yahve'nin niteliklerini El'den (ya da İl'den) devraldığı gibi her istila ve göçle Yahveizmin Helenleştiği^{***} gerçeğini göz ardı etmişlerdir. Yeşeya kitabındaki bu ifadelerin İsa'ya uyarlanmasındaki kasıt ve hataya dikkat çeken tefsirciler; günahın şahsiliği ilkesini savunmuşlar, hiç kimsenin günahının bir başkası tarafından üstlenilmeyeceğinde veya tanrıdan başkası tarafından kesinlikle affedilemeyeceğinde ısrarlı olmuşlardır.

Aklanmayı ve kurtuluşu sağlamak gayesiyle, tanrı gazabını tek başına kendi üzerine alan ve böylelikle de tanrının hoşnutluğunu kazanan İsa'nın; çarmıhta akan kanıyla ve ölüm sırasında çektiği acılarıyla bütün insanların (daha doğrusu tüm günahkarların) günahlarını affettirdiğine inanan Hıristiyanların aksine; Museviler; her bir kişinin yasaya aykırı kendi his ve eylemlerden başka günahının olmadığına veya Adem'den gelen asli suçun/günahın olmadığına, işlenen her suçun melekler tarafından kaydedildiğine ve hesabının tutulduğuna, herkesin her davranışından olduğu kadar her his ve her sözünden dolayı hesap vereceğine inanmışlardır. İsa'nın çarmıhına dayanarak, Hıristiyanların, Tanrının günahkarları sevdiği, günahkarları kurtarmak için İsa'yı dünyaya gönderdiği, İsa'nın da kendisine iman eden gūnahtan kurtulmuş insanları asla yargılamayacağı fakat sonsuz yaşama kavuşturacağı, temiz bir ruhla tanrının huzuruna çıkaracağı bu insanları tanrıyla barıştıracığı vs., gibi dogmalarını kesinlikle reddeden Museviler; suçun şahsiliği ve tanrının da teklifi inancına dayanarak, herkesin kendi kendisini affettirebileceği veya kendi hesabını kendisinin göreceği ilkesinde ısrarlı olmuşlardır. Hıristiyanlığın ve Helenist görüşlerin etkisiyle büyük gelişme gösteren rabbinik yazınındaki ölümden sonraki hayat ve kişisel olarak hesaba çekilme temaları; ahrette yargılanmayı olduğu

^{***} Kudüs, Larissa ve Ascalon gibi tamamen Helenleşmiş kentlerle çevriliydi, buralardan ünü Roma'ya kadar yayılmış bir çok ünlü pagan filozof çıkmıştı. 2. Maccahees adlı Yahudilere ait kutsal yazı Kudüs Tapınağının, Zeus için bir Yunan tapınağına dönüştürüldüğünü ve Dionysus festivallerinin kutlandığını belirtir. Yahudi ve pagan kültürü arasındaki bu birleşme süreci, yüzyıllar boyu devam etmekteydi. Antik çağlarda Yahudiler, diğer uluslar tarafından fethedilmiştir. M.Ö. 922'de Mısırlılar tarafından, M.Ö. 700'de Asurlular tarafından, M.Ö. 586'da Babilliler tarafından, M.Ö. 332'de Büyük İskender hakimiyetindeki Yunanlılar tarafından, M.Ö. 198'de Suriyeliler tarafından ve son olarak da M.Ö. 63'de Romalılar tarafından. Bu fetihler, kaçınılmaz olarak, Yahudi halkının, kendilerini fethedenlerin kültürel etkileri altına girmelerinin yanısıra, Yahudilerin, Diaspora denilen durumunun oluşmasına sebep olmuştur. Diaspora Yahudileri, pagan spiritüelliğini kendi dinsel gelenekleriyle birleştirmişlerdir." (Freke-Gandy 2005; 233)

kadar cennet ile cehennemi yadsıyan Tevrat'ın aykırı hükümlerine (Çıkış 20: 5-6, 34: 7 ; Çölde Sayım 14: 18 ; Yasanın Tekrarı 5: 9-10 vs..) rağmen, Museviliğe girmiş ve hakim olmuştur.

Rabbînik yazınında ölümden sonraki hesaba çekilme kadar ulus olarak seçilmişliğin yerini bireysellik almış, ulus olarak üstünlük yerini tanrıya ve yasasına itaatte üstünlüğe bırakmış, yasayı her an akılda tutmayı ve her yerde tekrarlamayı emreden Tevrat'ın (Tesniye 6: 6-7) hükümlerine bağlanarak sevap-günah sütunlarında sevabın fazla çıkması önem kazanmıştır. Artık İsraili olmak önemli değildir, Yahve'nin yasasına gönülden uymak ve harfiyen yerine getirmek önemlidir. Yahve'ye tek tanrı ve tek yaratıcı olarak iman edip tapsa da, yasasını sürekli olarak öğrenip zihninde-gönlünde-eyleminde tutmaya yoğun gayret sarf etse de; şayet melekler tarafından tutulan amel defterinde günahı sevabından fazla çıkacak olsa, cezaya çarptırılacağı için dehşete kapılan İsraili, dürüst ya da günahkâr ayrımında hesap bakiyesinin dürüstten yana ağır gelmesi için daima sevaba yönelmek mecburiyetinde olduğunu kavramıştır. Hristiyanlıktan sonra ortaya çıkan ve yaklaşık üçüncü asra kadar devam eden rabbiler döneminde ya da sözlü Tevrat'ın kaydı ve tefsiri aşamasında; suçun bireyselliği ve kaydı temel vurgusu altında, nelerin sevap ve nelerin de günah olduğuna karar verme gayreti öne çıkmıştır. Kulağın duyduğu, gözün gördüğü, kalbin istediği, bedeninin kullanıldığı hangi işler günahdır ve hangileri ise sevaptır sorusu; her insanın amel defterinin olduğu ve melekler tarafından anında işlendiği (Sifra 44-b), öldüğü anda bu amel defterinin tanrının nezareti altında görevli melekler tarafından açıldığı ve ölen kişinin yüzüne karşı okunduğu (Kohelet Rabba 77-c), hesap bakiyesine göre günahı fazla olanın günahkâr-cehennemlik ya da sevabı fazla olanın de dürüst-cennetlik olarak anılarak tanrıya bildirildiği görüşlerini de beraberinde getirmiştir.

Amel defterinin hesap bakiyesi ya sevap fazlası ya da günah fazlası şeklinde sonuç vereceği için; insanlar da, İsraili olan ya da olmayan şeklinde etnik temelde değil de, dürüst ya da günahkâr sınıflamasıyla, ömürleri boyunca his ve niyetiyle ve amel olarak da iyilik ya da kötülükleriyle değerlendirilmektedir. Tek tanrı ve tek yaratıcı mantığının gerektirdiği insanlar arasında iman ve amelden başka bir farklılığın tanınmamasıyla, İsraililerin tanrısı Yahve de insanların tanrısı düzeyine sıçrama yapmıştır. Elbette, dürüst kimselerin bu dünyada işlediği günahların cezasını bu dünyada çekerek günahsız bir halde ruhsal tanrısına kavuşması ya da Yahve'ye iman etmemiş inançsızların dünyevi iyiliklerinin karşılığını bu dünyada görmeleri

içeriğindeki rabbinik cennet-cehennem hesapları; iyilik ile kötülüklerin cezasını bu dünyada veren ve ölümden sonraki hayattan hiç bahsetmeyen, seçilmiş ulus övücüyle yasanın uygulanmasında insanlar arasına kardeş-yabancı ayrımcılığını getirerek çifte standart hükümleri meşru kılan Tevrat'ın ayetleriyle mutlaka çelişmektedir. Günah-ödül-ceza ile ilgili Tevrat'ın hükümleri ile rabbinik tefsirleri arasında, mantık muhakemesinde bir köprü kurulmuş ve İsraili sofular tatmin edilmiş olursa dahi, bu çelişki, her mantıklı insanın ret edemeyeceği bir kesinlikte varlığını sürdürmüştür.

I. GÜNAH KAVRAMI

İnsanın Tanrıyla ezelden kurmuş olduğu ümit verici arkadaşlığını sürekli kılması, yalnızca emirlerine uyulmasını gerektirdiği için; İsraililerin dinsel inançlarının öğretisel olarak gelişiminde, pişmanlık hissederek günahtan tövbe etme ve suçtan vazgeçme halleri önemli bir yer tutmuştur (Sicker 2002; 91). Suçtan dolayı pişman olma ve üzüntüye kapılma hallerinin sonuçlarıyla birlikte ayrıntılı bir şekilde irdelenmesi, Rabbinik kültürünün neredeyse özünü oluşturmuştur. Rabbinik öğretisinin genel bakış açısına göre; dininden dönmedikçe, Tanrı'nın bildirdiği emirlere açıkça karşı gelmedikçe, ulusunun düşmanlarına jurnallikte bulunmadıkça; bir kimse işlemiş olduğu suçundan dolayı üzüntü duyup, tövbe dilerse, ilâhi aftan yoksun bırakılmayacaktır (Montefiore 1960; 452). Ancak, yasayla bildirilen emirlere açıkça karşı gelen sapkın bir kimse, bu eğiliminde bilinçlilikle ısrar ettiğinden, zaten nedamet duyması ve tövbe dilemesi gibi bir niyeti de olmayacaktır (Kohler 1956; 13). Tövbe dilemek, suçlarını görerek kederlenmek ve hatasından vazgeçmek için, çok erken ya da çok geç denilebilecek bir zaman da yoktur. Günahından dolayı kederlenmek ve af dilemek, Tanrı'nın günahkârla ilgilenmek ve ona yaklaşmak için benimsemiş olduğu bir yöntemdir (Sicker 2002; 94). Günahkârları nasıl cezalandırmak gerekir diye bir soru sorulduğunda; bilgelikle, kötülük günahkârların peşinden gelir denilebilir. Gaipten haber getiren bir kimse, kendi kehanetiyle, günahkâr ruh ölecektir ve tekrar yaşamayacaktır, diyebilir. Günahların yasadaki haline şöyle bir bakıldığında, yasanın, günahkârlara özveride bulunması için fırsat tanıyın, günahının kefareti vererek Tanrı'dan özür dilemesinin yollarını arayın gibi, önceden belirlenmiş olan bir hükmüyle karşılaşılır (Montefiore 1960; 457). Oysa Tanrı, günahkârların pişman olmasına izin vermekle; bir

zamanlar yolun ortasında ve herkesin içinde Tanrı'ya küfretmiş dahi olsa, Tanrı ona, 'Benim huzurumda pişmanlığını bildirirsen, seni yine kabul edeceğim' (Kutsal Kitap 2004; 102) diye bir taahhütte bulunmaktadır.

İşlenen günah, bir kişiye yönelik gerçekleşmişse ve bir suç doğurmuşsa, Tanrı'nın bu kimseyi affetmesi, yaptığı kötülüğün aynısıyla cezalandırılması koşuluyla olanaklıdır (Sicker 2002; 101). "O zaman kardeşine yapmayı düşündüğü ne ise kendisine yapacaksınız, aranızdan kötülüğü kaldıracaksınız. Arta kalanlar işitip korkacaklar, artık bir daha aranızda bunun gibi kötü bir şey yapmayacaklardır. Gözün acımayacak; can yerine can, göz yerine göz, el yerine el, ayak yerine ayak alınacaktır. Bir adam komşusundan nefret eder, pusuda onu beklerse, onun üzerine kalkıp onu vurursa ve o ölürse; ölsün diye kendisini kan öcünü alanın eline vereceklerdir. Gözün ona acımayacaktır; fakat sana iyilik olsun diye suçsuz kanı İsrail'den kaldıracaksın. Tanrı Rab'in miras olarak sana vermekte olduğu memleketinin içinde suçsuz kan dökülmesin ve senin üzerinde kan olmasın. Eğer adamlar kavga edip bir gebe kadına çarparlar, onun çocuğu düşerse ve bir zarar olmazsa, kocasının kendi üzerine tayin edeceği gibi tazmin edecek, hakimler vasıtasıyla verecektir. Fakat, zarar olursa, o zaman can yerine can, göz yerine göz, el yerine el, ayak yerine ayak, yanık yerine yanık, yara yerine yara, bere yerine yine bere vereceksin. Eğer bir adam kölesinin gözüne veya cariyesinin gözüne vurur, onu sakat ederse; gözü yerine, onu hür olarak salıverecektir. Eğer kölesinin yahut cariyesinin dişini düşürürse, dişi yerine onu hür olarak salıverecektir. Adam çalan, onu satmış olsun veya elinde bulunsun, mutlaka öldürülecektir. Bütün bu menfur şeylerden birini her kim yaparsa, bunları yapan canlar kavimleri arasından atılacaktır. Hileyle davranmayacaksınız, çalmayacaksınız, birbirinize yalan asla söylemeyeceksiniz. Benim ismimle yalan yere ant etmeyeceksiniz. Komşuna gadretmeyeceksin, gündelikçinin gündeliğini bütün gece sabaha kadar yanında alıkoymayacaksın. Hükümde haksızlık etmeyeceksiniz, fakirin hatırını saymayacaksın ve kudretlinin hatırına itibar etmeyeceksiniz. Kavminin arasında çekiştiricilik edip gezmeyeceksin. Kardeşine yüreğinden nefret etmeyeceksin. Kardeşinden öç almayacaksın, kavminin oğullarına kin tutmayacaksın. Komşunu kendin gibi seveceksin. Başka birinin karısıyla zina eden, komşusunun karısıyla zina eden adam, hem o ve hem de kadın, öldürülecektir. Eğer bir adam bir kadın alır, ona yaklaşır sonra ondan nefret ederse, ona ayıp şeyleri isnat edip ismini

kötülerse; yüz şekel gümüş cezasına onu mahküm edip, kızın babasına verecekler, çünkü o adam İsrail'in bir kızının ismini kötüledi; kadın da, o adamın karısı olacak, bütün ömrünce onu boşayamayacaktır. Fakat bu şey hakikâtle, o zaman genç kadını babasının evinin kapısına çıkaracaklar, şehrinin adamları onu taşla taşılayacaklar ve ölecek; çünkü babasının evinde zina etmiş olmakla İsrail'de alçaklık etmiştir, aranızdan kötülüğü kaldıracaksın. İsrail kızlarından kendisini fuhşa vakfetmiş bir kimse olmayacaktır. Eğer suç eder ve Rab'be karşı tecavüz ederse, emanet yahut rehin veya çalınmış bir şeyde komşusuna hileyle davranırsa, yahut komşusuna gadrederse, ya da kaybolan şeyi bulup onda hileyle davranırsa, yahut yalan yere ant ederse; çaldığı yahut gaddarlıkla elde ettiği şeyi geri verecek, üzerine de beşte birini katacaktır, o kiminse günahı bilindiği günde ona verilecektir. Rab'be günah takdimesini, senin biçtiğin değere göre, süriüden kusursuz bir koç, kâhine günah takdimesi olarak getirecektir. Kâhin onun için Rabbin önünde kefarete edecek; bütün yaptığı işlerden suçlu olduğu şey ne olursa olsun, kendisine bağışlanacaktır.” (Kutsal Kitap 2004; 692)

Günah, günahın kökeni ve doğasıyla ilgili yapılmış olan ayrıntılı irdelemeler, Rabbinik yazınında, tamamıyla bir sonuca dayandırılmış gözükmektedir. “Nereye kadar, günah, bir insanın kendi yanlışı olarak kabul edilmektedir? Bu günahta, kişinin içinde bulunduğu ortamın, ailesinin ve hatta kendi soyununun bir payı yok mudur? Kişiyi kuşatan ve belli bazı davranışları yapmaya zorunlu kılan bu ortam;geçmişten aktarılan ve sorgulanmasına dahi tahammül edilemeyen bir takım âdetlerin ve alışkanlıkların, hiç bir şahıs farkı gözetmeksizin, yinelenmesini gerektirdiğine göre; bu günahı bilmeden işleyen kişinin buna karşı koyma gücü ne olabilir? İşlediği bu tür günahtan kendine düşen pay ne kadardır? Bulunduğu ortamıyla, ailesiyle, soyuyla kişinin kaderini ezelden çizen Tanrı'nın, kişiye pek bir seçim hakkını tanımamış olmasıyla veya iradesini kullanmasına hiç olanak tanımamasıyla, düşürdüğü bu yanlışı davranıştaki rolü ne olabilir?” (Montefiore 1960; 462) Günahla ilgili kuramsal içerikte zihin yormalarına hiç rastlanmamaktaysa da, Eski Ahit'in oluşumu dönemi boyunca, günahtaki insanın sorumluluğunu irdeleyen çok sağlıklı ve çok sağlam fikirler ortaya atılmıştır (Kohler 1956; 18). Her şeyden önce, insan, günah işlememeli, Tanrı'ya itaatsizlikte bulunmamalı ve bildirilen emirlere aykırı davranmamalıdır. Kısaca, kişi, açıkça bildirilmiş olan günahın yoluna asla girmemelidir. Her zaman için duyulan bir söz vardır; kişi, yalnızca ailesinin geçmişteki

günahlarının cezasını çekmez; fakat kendisi de günaha karşı dayanıksız olmasının ve kötülüğe kolayca teslim olmasının cezasını çeker. Eski Ahit'in sonuna gelindiğinde, günahla ilgili pek çok irdemelerde bulunabilecek kadar bilgi de edinilmiş olur (Sicker 2002; 106).

İnsanın günah işlemeye eğilimli olmasının, kalıtsal bir zorunluluk olduğu sonucuna varıldığı gibi; kötü bir kalbe sahip olması yüzünden, kendi gücünü insafsızlığında bulduğu için, bu habislikten kendisini çekip kurtaramaması sonucunda, sürekli günah işleyen kişilik tanımlarıyla da Eski Ahit'de çok fazla karşılaşılmaktadır. *“Bu arada üzerinde durulan temel soru; Tanrı, çizdiği kaderiyle insana tamamıyla hükmetmiş olduğuna göre, bedeniyle güçlü tutkuları ve günahkâr eğilimleri niçin vermiştir, ya da, hayatına bütünüyle hakim olduğu halde kişinin iradesini niçin serbest bırakmıştır, yoksa, serbest sanılan bu irade aslında yaratılan bedensel özelliklerinin bir sonucu olarak mı işlemektedir vs., gibi konular üzerinde odaklaşılmaktadır. Tanrı o kişiyi, günahkâr olarak mı yaratmıştır? Yoksa kişi, kendi isteğiyle ve bilerek mi günah yolunu seçmiştir?”* (Montefiore 1960; 471) Tanrı, daima adildir; insan ise, içinde hep günahla bocalayıp durmaktadır. Tanrı, insanın bu çaresiz halinden daima farkında olduğu için, yalnızca adaletiyle hükmetmekle kalmamakta; fakat bununla birlikte, merhametle insanlara yaklaşmakta ve Kendisine yönelen kişiye daima sevgisini sunmaktadır (Bokser 1951; 21). Tanrı'nın insanı günaha dayanıksız olarak yaratmış olduğu konusu, Rabbinik öğretisince pek ayrıntılı olarak ele alınmış değildir. Ancak, günaha karşı dayanıksız olarak yaratılmış olsa dahi, bu zayıflığını giderici ve günaha karşı daha güçlü bir hale gelişini sağlayıcı araçlar da, Tanrı tarafından verilmiştir. Tanrı, günahları cezalandıracak dahi olsa, günahkâr olmaktan sakınan kişiyi güçlü kılmada ve günahın hakkından gelmede yardım etmektedir.

Her şey kişinin günah işlememe isteğini ve günahı günah bilerek sakınma eğilimini zorunlu görmesiyle başlamaktadır. Zira, Tanrı, günahları cezalandıracak ve iyiliği ise ödüllendirecektir. Adem'in işleyeceğinden emin olduğu bu günahın, nesli tarafından da yineleneyeceğini gayet iyi bilen Tanrı; böylece, ahlâki zaafının insanlar tarafından gösterilmesi yazgısını da çizmiş olmaktadır (Bokser 1951; 23). Günahın kökeniyle ilgili bu görüşün rağbet bulmasının sonucunda; esas olarak üzerinde durulan konu, insandaki bu kötülük eğiliminin sonuçları hakkındadır. İnsanda mukadder kılındığına inanılan bu kötülük eğiliminin, bedenle de yeterince bağlantısı kurulmuş değildir. Ruhun bedene saf olarak girdiği görüşü benimsenmiştir.

Eski günlük dua kitabındaki, ‘Bana vermiş olduğun ruh, saftı’ ifadesi, insan ruhunun günahıtan arınmış olarak yaratılmış olduğuna inanıldığını göstermektedir (Roth 1974; 61). Kötülük eğilimi, bir bütün olarak insan üzerinde hakimiyetini kurduğunda, beden ile ruh, günaha teslim olmada birbirlerini gayrete getirmiş oldukları için, işlenen bu suçtan dolayı ortaklaşa şekilde sorumlu tutulmuştur (Montefiore 1960; 503). Yalnızca cismani yönü olduğu için, bu dünya kötü değildir; Tanrı da, esas itibarıyla, dünyayı iyilik için yaratmıştır. Yine insanın bedeni de cismani olduğu için, kötü değildir. Ancak, insanın kalbi, günahın ya da iyiliğin esas merkezidir; kişideki eğilimin odağı, kalbindeki niyetleridir.

II. TANRININ ÖDÜLLENDİRMESİ VE CEZALANDIRMASI BU DÜNYADA

İnsan ile Tanrı arasındaki bağıntının, Tanrı'nın, insanın eğilimlerini Kendi emirlerinin tutulup tutulmadığı ölçüsünde değerlendirmesi içeriğiyle ele alınan Rabbinik dini; bütünüyle Eski Ahit'ten de az olmamak üzere, Tanrı'nın ödüllendirmesi ve cezalandırması öğretisine dayanmıştır (Bokser 1951; 72). Eski Ahit dininin bir bütün olarak öğretisinin özünü, Tanrı'nın emirleri sınırlarındaki insan davranışlarının değerlendirilmesi olduğuna göre; İsa'dan sonraki bir yüz yıl içinde Eski Ahit'in Rabbinik yorumunda ne gibi değişikliklerin olduğunun irdelenmesi, çok büyük bir önem taşımaktadır. (Montefiore 1960; 613) *“Tanrı, yalnızca Koruyucu değil; fakat bununla birlikte, bir hükümdar olarak insanları yargılayacak olan bir güçtür de. Bu düşünceye göre, insanların duygu ve fiillerini emirleriyle kıyaslayacak olan Tanrı, kaçınılmaz bir şekilde ödüllendirici veya cezalandırıcı olacaktır. Üstelik İsrailinin düşüncesine göre, karşılık verme, insanın bütün duygu ile fiillerinin değerlendirilmesine derinden tesir etmektedir. Böyle olunca da, bu dünya, ölçülerin ölçüsü haline gelmektedir. Bütün ölçüler sona erecektir; ancak, kıyaslamak için ölçmekten asla vazgeçilmeyecektir.”* (Bokser 1951; 78) Eski Ahit'te bildirilen bazı şeyler iyidir; ancak, diğerleri daha da iyidir görüşü, Rabbinik yazınında ayrıntısıyla irdelenmiştir (Kohler 1956; 61). İyilik eğilimi iyidir, kötülük eğilimi ise daha da iyidir; cennet iyidir, cehennem daha da iyidir; melek yaşamı iyidir, ölüm meleği ise daha da iyidir; ödüllendirme iyidir, cezalandırma (acı çekme) daha da iyidir vs., şeklinde kıyaslamaları tersine çevirmek suretiyle, yaratılanların acıları yoluyla gelecekteki dünyanın yaşamına hazırlanmaları istenmiştir (Montefiore 1960; 616). Çünkü Tanrı, cezalandırmakta ve

ödüllendirmektedir. İnsanın her davranışının ve eyleme dönüşmemiş her niyetinin aynen karşılığını verme, yani ödüllendirme ya da cezalandırma; çok daha geniş kapsamda olarak, günahın sonuçlarının açıklanmasında kullanılmıştır. İsrail, Tanrı iradesini yerine getirdiğinde, uluslar asla kendisine zarar veremeyeceklerdir.

Oysa, Tanrı'nın iradesini tam olarak uygulamadığında, çevresini saran bütün uluslar yenilgiye uğratacaklardır. Böylece, her bir felaket, ister deprem veya salgın hastalık olsun, isterse de istilâya uğrasınlar ve zulüm ve haksızlıklar içinde ezilsinler, bütün bunların hepsi, kavimlerdeki günahkârların kötülükleri yüzündendir. Günahkârlar bu eğilimlerinden vazgeçemedikleri sürece, bir şekilde Tanrı, İsrailiyi cezalandırmaktan usanmayacaktır. Kıyaslamak için ölçmek anlayışıyla, cehennemi, ölüm meleğini, kötülüğü, felaketi daha iyi görme eğilimi; bir öğreti haline geldiği andan itibaren, ıstırap verici felaketler, doğa olayları, siyasi istilâlar, haksızlıklar ve zulümler; aslında nedeni hep olgunun ya da olayın içinde aranması gerektiği halde, böyle gerçekçi bir irdeleme izlenmemiş, bunun yerine, gerçekte bunlarla ilgisi olmayan, insanların davranışları üzerinde odaklaşmıştır (Roth 1974; 67). Her türlü felâketin ve haksızlığın, insanların günahlarının birer sonucu olduğu düşüncesi; böylelikle, Tanrı'nın cezalandırdığı ve insanları uyarmakta olduğu inancı, İsraililerin bütün kutsal yazınında bulunduğu gibi, Süleyman'ın hikmetinde de yer almaktadır. Süleyman'ın meselleri kitabında zaten bulunan bir ilke olarak, dünyadaki düzenin açıkça bildirilmesi düşüncesi, Süleyman'ın hikmetiyle daha da geliştirilmiştir. *“Tanrı bana, dünyanın yapısını ve öğelerinin hareketlerini bilmem için, şaşmaz bir akıl verdi. Zamanın başlaması ve bitişiyle ilgili, gündeki süreklilik taşıyan değişimleri ve mevsimlerin hareketlerini, yılın dönemlerini, yıldızların kümesini, hayvanların doğasını, vahşi hayvanların mizacını, insanların ruhlarını ve muhakemelerini, bitkilerin çeşitlerini, kelimelerin özelliklerini; hep bu şaşmaz bilğim sayesinde kavradım. Gizli kalanı ve açıkça bildirileni, tüm bu şeylerin uygun olanını, Tanrı'nın verdiği bu şaşmaz akıl sayesinde öğrendim.”* (Kohler 1956; 72)

Süleyman'ın hikmetine göre, akıl, insana, kişinin Tanrıyla kurmuş olduğu bu duygusal bağlantısı sonucunda ulaştığı bir erdem olarak kendisine yol göstermekte; bu akıl sayesinde kendi kendisine hakim olan ve öz denetim gücüne erişen birey, sağduyulu ve yürekli olmakta, adilce davranmaktadır (Kohler 1956; 74). Böylece, akıl, her hangi bir güdüden çok daha üstün

bir konuma ulaşmakta, dindarlıktan nebiliğe varana kadar Tanrıyla kurulan gönülden arkadaşlığın ilham kaynağı haline gelmektedir. Tanrı gücünün etkili bir soluğu olarak akıl; her şeye kadir olan Tanrı şanının saf bir ifadesi olmakta, sonsuz ışığını aksettirmekte, Tanrı işinin tertemiz şekilde yansıtılmasını sağlayan ayna işlevini görmekte, Tanrısal iyiliğin yegane aracını oluşturmaktadır (Montefiore 1960; 665). Yalnızca doğaya değil, fakat aynı zamanda insanlara da hükmetmenin yegane aracı haline getirilen akıl, Tanrı tarafından insana karşılıksız olarak sunulan en büyük nimettir de. Tanrı'nın evreni nasıl bir denetimi altına aldığına anlaşılmasında, akıl, insana rehber olmaktadır. Tanrı'nın yarattığı her şeyin kendisine özgü yasasının işleyişinin anlaşılmasını da sağlayan, aklın kazanılması, ölümsüz yaşama ulaşılmasını da sağlayacaktır. Süleyman'ın bu hikmetinden, beden ile ruh arasında bir çelişkinin olduğu sonucuna ulaşmak da olasıdır. Ölümsüzlük kavramının ön varsayımları, ruhun bedenin bağlarından serbest kalıp kurtulması fikri üzerine kurulmuş olduğundan; ruhun ile bedeninin yeniden dirileceğine dair bir inanç da doğmaya başlamıştır. Ruh ile beden, madde ile tin, zihin ile duyu arasındaki zıtlığın olduğuna dair düşünceler; daha sonra, İsrail inançlarına giderek daha fazla hakim olacaktır.

Süleyman'ın hikmeti, Tanrı'nın suça uygun düşen bir cezayı vermekte olduğunu da anlatmaktadır. Sonuçta, suç işleyen herkes, bu günahın karşılığını mutlaka görecektir. Felaketler, ciddi talihsizlikler, zulme ve haksızlığa uğramalar; hep Tanrı'nın uyarısı mahiyetindeki cezalandırmaları olarak değerlendirilmiştir. Böylece, Eski Ahit öğretisine göre, bu tür cezai uyarılar, sapkınlıktan vazgeçip emirlere uymayı sağladığı ölçüde, arındırma maksadına da katkıda bulunmaktadır. *“Uğranılan felaketler, haksızlıklar ve zulümler nedeniyle çekilen her acı, Tanrı adaletinin uyarı mahiyetindeki birer tezahürü olarak kabul edilince; bu ıstıraplar, arınmanın yolu haline gelmiştir. İsrail'in uğradığı felaketler, insanların gelecekteki dünyaya hazırlanmasını sağlamak için, günahlardan koparıp halkın arınmasını gerçek kılmak gayesiyle, esas itibarıyla Tanrı tarafından gönderilmiş olduğuna inanılmasının, yaşanan diğer gerçeklerle kıyaslanması sonucunda; (Gentile) ulusların günahlarının çok daha büyük olmasına, Tanrı'yı tanımayıp başka ilahlar edinmelerine, çoktanrıçılık adetleriyle ahlâki kuralları hiçe saymalarına rağmen; bunlara neden layık oldukları cezanın verilmediği, hep bu dünyanın efendileri olarak hükmettikleri vs., gibi çok anlamlı sorular sorulmamış da değildir.”* (Roth 1974; 74)

Roma ve Yunan gibi bu uluslar dünyaya hakim olmuşlar, başarıyı yakalayıp servet içinde yaşamışlardır. Bu hal, yine İsrailinin kendi ihmalkârlıklarının bir sonucu olduğu gibi; (Gentile) diğer ulusları da, bu dünyada işledikleri günahlarının hesabını öbür dünyada Tanrı'ya vermekten asla kurtulamayacaklardır. Süleyman'ın mesellerindeki '*Tanrı, sevdiğini cezalandırır*' (Kutsal Kitap 2004; 836) sözü, bu bakımdan çok anlamlıdır. Yine Rabbinik yazınında da yer alan, 'cezayla ıslah olunanlar, sevginin de terbiyesini görürler' sözü, acı yoluyla arındırılmanın ilâhi bir hal olduğunu ifade etmektedir (Bokser 1951; 106). Yine Rabbinik yazınında, 'sevgili acılar ve ıstıraplar' diye sık sık yinelenen ifadelerden sonra; aşağıdaki gibi uyarılarda bulunmuş olması çok anlamlıdır. "*Çoktanrıcular gibi olmayın, onlara asla benzemeyin; zira onlar, iyi şeylere ulaştıklarında, bunun ilâhlarından geldiğini sanarak, ilahlarını onurlandırır. Ancak, Tanrının cezasına çarptırıldıklarında ise, buna mani olamayan ilahlarına lanetler yağdırıp sövmeye başlarlar. Halbuki, yerin ve göğün olduğu kadar, var olan her şeyin tek yaratıcısı olan Tanrı'ya inanan sen; Tanrı'dan iyilik geldiğinde, hoşnut olup şükrettiğin gibi, felaketlere uğradığında veya acı çektiğinde de, şükretmelisin.*" (Friedlander 1937; 32)

III. FELAKETLER TANRI'NİN BİRER UYARISIDIR

Bu dünyadaki acıların ve felaketlerin, Tanrı'dan gelen birer uyarı ve arınma vesilesi olarak kabul edilmesiyle; İsraili, uğradığı zulüm ve ıstıraplara, başarılı ve mutlu anlarından daha fazla sevinç duyar olmuştur (Friedlander 1937; 48). Bu inançla, uğradığı her acı ve felaketi, günahlarının bağışlanmasının birer kanıtı olarak görmüştür. Felâket, zulüm ve ıstırap yoluyla İsrail'e Tanrı'dan gelen üç iyi şey; yasa, vaat edilen topraklar ve gelecekteki dünyadır. İşte bu nedenle, katlanılması gereken her acı, aslında, bu dünyaya kurtuluşun gelmesi için birer uyarı niteliğindedir. Bu nedenle, felaketlere ve acılara, kurtuluş için birer uyarı ve günahkârların aldıkları bir karşılık olması nedeniyle, İsrailinin bu kötü günlere neşeyle sevinmesi gerekir (Montefiore 1960; 701). Kısaca ifade etmek gerekirse, felâketlerle ve zulümlerle uğranılan acılar; aslında, günaha girilmiş olmasının sonucunda Tanrı tarafından gelen bir uyarı, bir cezadır. Tanrı'nın buyruklarına uyan, açıkça günah olarak bildirilen fiillerde asla bulunmayan dürüst İsraili ise; günahkârlar için bile ıstırap çekmektedir. Ölüm de, bir tür

acıya uğrama halidir; dürüstlük içindeki bir ölüm de, işlenmiş olması muhtemel günahlar için bir bedelin ödenmesini, kefaretinin verilmesini şart koşar. Kefaretle günah halinden kurtulmak düşüncesi, İsraililerin dinsel yazınlarında sık sık yinelenen bir uyarıdır. Yasa bilgisini, iyi işlerde bulunma ahlâğıyla birleştirmiş olan İsraililer; bazılarının yasaya uygun yaşayabildiklerini, diğerlerinin ise küçük de olsa günah işledikleri için kefaret ödemek zorunda olduklarına inanmaktadırlar (Roth 1974; 95).

Günaha karşılık kefaretinin ödenmesi zorunluluğu hakkındaki inançlarını aşağıdaki ifadelerle de pekiştirmişlerdir. *“Tanrı sorar, sizlerden zarara uğrayan var mıdır? Elbette yoktur. Bütün Kesimler, tek bir küme içinde bir araya getirilmiştir, herkes birbirine kefaretinin ödemektedir. Tanrı niçin günahkârı ve dürüst olanı yaratmıştır sanırsın; elbette, herkes birbirine karşı kefaretinin ödesin ve günahı arınsın diye. Öyleyse, Tanrı niçin cennetini ve cehennemini yaratmıştır? İnsanlar birinden kurtulup, diğerine geçebilsinler diye.”* (Jacobs 1998; 47) İşlenmiş olması muhtemel günah karşılığında ödenmesi zorunlu kılınan kefaret yoluyla kurulan İsrail halkı arasındaki bu birlik ve dayanışma düşüncesinin dindeki önemi gerçekten çok büyüktür. Uğranılan her ulusal felâket ve katlanılması gereken her bireysel acı, günahkârlıktan kurtulmak ve dürüstlüğe katılmak için zorunlu görülmüş olduğundan; bu ulusal nedamet ve af dileme eğiliminden, her bir İsrailinin kendi payına düşeni yapması gerekmektedir (Jacobs 1998; 48).

Yine Rabbinik yazınında açıkça bildirildiğine göre, topluluğun ıstıraplarından herkes kendi payını alacaktı. *“İsrail felâketlere uğradığında veya sıkıntılı günler içinden geçtiğinde, İsrail ulusundan her hangi bir kimse, kendisini topluluğun bu halinden çekip çıkartarak, kendi mutlu yaşamını devam ettirmek isterse; kendisine eşlik etmekte olan iki hizmet meleği, onun bu lakâyt haline tanıklık eder, ellerini başlarının üzerine koyarak, topluluktan ayrılan bu kimse teselli edilmeyecektir diyerek hakkındaki hükmü bildirirler. Oysa, topluluğun kötü ve ıstıraplı günlerinde, 'eve gideyim, yiyip içeyim, barış sizin olsun, ey benim tatlı ruhum' demeyen bir kimse, tıpkı Musa gibi topluluğun ıstıraplarından payına düşene katlanabilen bir kimse, teselli edilmeyi hak etmiş biridir.”* (Joseph 1964; 39) İsraililerin dinsel inançlarının oluşumunda, Rabbinik öğretisindeki gerçeklik eğilimi; gelecekteki yaşam ve sağladığı tüm şanlı beklentilerine rağmen; ölüm, neredeyse daima bir cezalandırılma olarak algılanmıştır. Acı ve

felâket, daima, günahların karşılığı olarak görüldüğü gibi; ölen bir kimsenin günahlarına veya başkalarının işlemekte olduğu kötülöklere de kefaref etmektedir (Bokser 1951; 117). Nitekim erken ölümlerde dahi, ölen kişinin günaha düşme halinden kurtulmuş olduğu şeklinde, bir teselliye kapılınmış olunması dahi, İsraililerde çok yaygındır. Zira Tanrı, daha yaratmadan önce bu ölen kişinin günaha kapılacağını bilmektedir; erken ölümüyle onu bu dünyadan çekip yanına almış olmakla Tanrı, dürüst olarak kalmasında azmetmiştir (Baech 1941; 92). Bütün bunlar, İsraililerin ölüm ve gelecekteki yaşamla ilgili sürekli beslemiş oldukları inançlarının birer sonucu olmaktadır. Gelecekteki dünya öğretisi, İsraililerin, dünyadaki olaylar karşısındaki şaşkınlıklarını giderici ve uğranılan felâketlerle de imanlarını koruyucu bir tesirde bulunmuştur. Gelecekteki dünya inancı, kıyaslama öğretisindeki kötülöklere üstün görülmesi eğiliminin de, kuşkusuz bir şekilde benimsemesini sağlamıştır. Cehennem, ölüm meleğinin, felâketlere uğramanın; günahkâr Romalılara karşı duyulan nefret hissiyle çok iyi görülmesi, hep bu gelecekteki yaşam ümidi üzerine kurulmuştur (Jacobs 1998; 73).

IV. AHRET İNANCI VE GÜNAHKARLARIN SERVETİ

Gelecekteki yaşam ümidi dindarlarca beslenmemiş olsaydı, yokluklar ve haksızlıklar içinde inleyen inananların, aşağıdaki şekilde yakınmalarını bastırmanın bir yolu, asla bulunamazdı. *“Günahkâr kimselerin varlık içindeki saadetlerini ve güçlerini pekiştirerek kolayca vardıkları başarılarını bir türlü anlayamıyorum. Tanrı'ya inanan ve güvenerek teslim olan bizlerin ve dürüstlerin, uğradıkları acıların hiç birini, bu günahkârlarda göremiyoruz.”* (Baech 1941; 101) Galiba bu konuda en dikkat çekici sayılan yorum, Akiba tarafından aktarılmış olanıdır. Mishnah biçiminde başlayan geleneksel yasanın içeriğini gerçek haliyle sistemleştirmeyi üstlenmiş ilk Rabbînik öncülerden olan Akiba'nın derin bilgisiyle, Tanrı'nın emirleri sınıflandırılmakta ve çok kapsamlı tanımlamalarda bulunulmaktadır (Heschel 1956; 21). Akiba'nın bu şaşılacak şekilde üstün zekâsıyla ve dini biçimlendirme yönündeki gayretiyle ilgili aktarılmış olan hikâyeye de oldukça anlamlıdır. *“Musa, Tanrı'dan, Yasa bilgisine sahip olanı göstermesini, bu kişinin nasıl ödüllendirildiğini sergilemesini ister. Böylece, görüş alanı aniden değişikliğe uğrar. Musa, Akiba'nın bedeninin zalimce öldürülmüş halini görür. Musa, hayretler*

içinde kalarak, Yasa bilgisi verilmiş bir kimsenin ödülü bu olabilir mi diye sorunca; Tanrı da, 'Bundan hiç bahsetme, bu yalnızca Benim takdirimdir' diye yanıt verir." (Heschel 1956; 24)

Günahkârların bu dünyada dünya nimetleri ve gücüyle yaşamış olması, dürüstlük içinde yasaya uyanların da küçük günahları dolayısıyla bu dünyada cezasının verilmekte oluşu hakkındaki takdiri ilâhinin yorumlanması, Akiba öğretisinin neredeyse temelini oluşturmaktadır. Özellikle de, bu inancın sonucunda benimsenilen, İsraililerin aşağıdaki duası da çok anlamlıdır. *"Tanrım, iyiliklerimden dolayı günahkârlara ödülünü bu dünyada ver, öbür dünyada senden hak talep edecekleri hiç bir alacakları kalmayın, götürdükleri yalnızca kendi kötülükleri olsun."* (Heschel 1956; 35) İsrail'de suçun niteliğinin belirlenmesi ve hangi suça ne kadar veya ne türden bir kefaretin ödenmesi gerektiğine karar verilmesi; yasayı bilen ve bunu olaylara uygulama yeteneğine sahip olan bir din adamları zümresini gerektirmiş olduğundan; kefaret düşüncesi, ister istemez, bir ruhban sınıfının oluşumunu da beraberinde getirmiştir. *"Emrimi tutacaklar, ta ki, onun için suç yüklenmesinler ve onu bozarlarsa ölmeyinler, Ben onları takdis eden Rab'im. Bu şeylerden birinde suçlu olduğun zaman, suç ettiği şeyi itiraf edecektir. Ettiği suçtan dolayı Rab'be günah takdimesini, sürüden bir dişi, bir kuzu yahut bir keçi, suç takdimesi olarak getirecek ve suçundan dolayı kâhin onun için kefaret edecektir. Eğer kuzu için gücü yetmezse, o zaman suç ettiği şey için günah takdimesini, biri suç takdimesi öteki de yakılan takdime olmak üzere, iki kumru ya da iki güvercin getirecektir. Suç takdimesi nasılsa günah takdimesi de öyledir, onlar için bir şeriat vardır; onunla kefaret eden kâhin kim ise, onun olacaktır. Kâhin, onun işlemiş olduğu suçundan dolayı Rabbin önünde günah koçu ile kendisi için kefaret edecek; işlediği suç kendisine bağışlanacaktır."* (Kutsal Kitap 2004; 490)

Tıpkı cezalandırmada olduğu gibi ödüllendirme de, genel olarak, Tanrı'nın dürüstlüğü'nün bir sonucu olarak görülmektedir. Ancak, dürüst olabilen kimse, Tanrı'nın bu ödülünü öbür dünyada görmek isteyeceği için, bu dünyaya ait konum ve nimetleri yeğlememektedirler (Friedlander 1937; 69). Günahkâr kimseler, bu dünyanın nimetlerinden aşırı şekilde yararlanmak istemekte ve daha üst konumlara geçerek kendi yaşamlarını yükseltmeyi hedeflemektedirler. Oysa, bu insanları öbür dünyada yalnızca ceza beklemektedir. Halbuki dürüst olmayı arzulayan kimseler, bu dünyada felakete ve acılara uğratılarak cezalandırılmakta, günahlarının karşılığını bu dünyada ödemekte olduklarından; yasaya uymak

istediklerinden dolayı, kefaretlarını ödemekte, öbür dünyada da ödüllendirilmeyi ummaktadırlar. Musevilikte, Tanrı'nın her şeyden üstün olarak yapayalnız bir halde bulunması düşüncesinden, bu dünyanın dışında olduğu kadar içinde de bulunduğu inancına ulaşılmıştır. Tanrı'nın insanla daha ezelden kurmuş olduğu bağıntısı dikkâte alındığında; Kendisine tapınan ve sevgiyle bağlılık duyan her sâlih kimsenin daima yakınında olduğu bilinci aşılınmak istenmiştir. Musevi'nin Tanrısıyla kuracağı bağlantısı, Tanrı'nın nebilerine doğrudan bildirmiş olduğu yasası yoluyla davranışlarında itaatkâr olmasına bağlıdır ve Tanrı'dan korkulması gerektiği duygusu üzerinde odaklaşmıştır. Tanrı'nın, korkutucu ve uyarıcı tehditlerde bulunma eğilimini hiç bir zaman kaybetmemiş olması; musevinin Tanrı'yı sevdiği ölçüde korkmasına yol açmıştır. Bu nedenle museviler, kişinin günaha düşmesinin veya yasayı hiçe saymasının bir sonucu olarak, Tanrı'nın öfkesini fazlasıyla hak edeceğine, ölümden de beter olan bir cezaya uğratılacağına inanmaktadırlar. Cezanın veya ödülün bu dünyada mı verileceği, yoksa, gelecekteki yaşamın sırf bu maksatla mı yaratılmış olacağı, daima, İsraili din bilginlerini birbirlerine düşüren konular arasında yer almıştır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Rabbi Akiba, Eliezar ben Hyrcanus, Joshua ben Hanoniah, Ishamel ben Elisha vs., gibi hristiyanlıktan sonra ortaya çıkmış hahamların; ruh-akıl-ahlak temelinde soyut ve hiç görünmez bir hale getirerek tam bir ahret tanrısı işlevine dönüştürdükleri Yahve'nin, kıskanç kavim tanrısı olmaktan çıkıp adil ve evrensel bir tanrı haline gelmiş, dünyevi olmak yerine ölümden sonraki hayatla ceza ile ödül veren hesapçı bir ilah olup çıkmıştır. Tevrat'ın yazıldığı tahmin edilen M.Ö. 1.300'lü yıllardan Eski Ahit'in yeni baştan yazıldığı Ezra dönemine (M.Ö. 390) gelinceye kadar ki İsraililerin tek tanrısı Yahve ve onun dünyevi ödül ile cezaları gitmiş; yerini, ölümden sonraki sonsuz hayata odaklanmış, akıl ve ahlak erdemleriyle donatılmış rabbilik döneminin (M.S. 50-250) soyut olduğu kadar ruhsal da olan yeni bir Yahve almıştır. Yaratıcı ve adil, ruhsal ve her şeye kadir olan, rabbilerin ayrıntılı muhakemelerinden yükselen bu yeni Yahve; akli ve ahlakı sadece kendisine ait kılmasıyla, her şeyi bilen ve tüm insanların her türlü his ile edimlerinden haberdar olan gerçek tanrının nitelikleriyle donatılmasıyla, amellerin toplanmasına gerek bırakmayacak kesinlikte, her bir kişinin dürüst mü günahkar mı ya da iyi mi kötü mü

olduğuna, daha o kişiyi yaratmadan önce bilmektedir, daha doğrusu günahkar olup olmayacağına hükmetmektedir. Böylece rabbiler, yorumlarında çok sık bir şekilde söz ettikleri cennet-cehennem-melek gibi ruhsal alemin unsurlarını yok sayan Tevrat'ın dünya hayatını öne çıkardığı hükümleriyle olduğu kadar, biz tek tanrıya ibadet ediyoruz fakat Yahve'yi tanımayan veya bile bile isyan eden kimseler nasıl varlıklı ve güçlü olabiliyor vs., gibisinden Yahve düşkünü dindarların itirazlarıyla uyumlu olan, hatta makul bir ikna ediciliği bulunan, etkili bir cevap verilebilmiştir.

Yahve onların isyan edeceklerini ve günaha sürükleneceklerini önceden biliyordu, ancak ne kadar imansız ve günahkar da olsalar yapmış oldukları iyiliklerin karşılığını bu dünyada vererek ve ahrette hiç karşılık vermemek için günahkarları varlıklı ve güçlü kıldı yanıtı; ruhsal Yahveyle birlikte ahretteki sonsuz yaşamın adayları haline dönüşen dindar İsrailileri oldukça tatmin ettiği de bir gerçektir. İsraililerin tanrısı Yahve, cezasını tüm İsrailileri kapsayacak boyutta gelecek nesilleri üzerinde bu dünyada mı vermektedir yoksa bireysel hesap bakiyesi temelinde ölümden sonraki hayatta mı her şeyin karşılığını adalet ölçeğinde hesaba mı çekilecektir sorusunun yanıtı; Tevrat'a göre verildiğinde, tanrının ceza ile ödülü bu dünya ile sınırlı tutulurken; sözlü Tevrat'ın rabbinik tefsirleri dikkate alındığında, pür ruhsallığın ve doğru muhasipliğin bir gereği olarak ahret hayatına aktarılmaktadır. Akılcı muhakemeleriyle bütüncü bir görüş ortaya koyan rabbinik tefsircileri, Yahve'nin hem bu dünyada ve hem de ahrette ödül ile cezasının verildiği sonucuna varmışlardır. Günah bakiyesi fazla olan kötülerin yaptığı iyiliklerin karşılığını bu dünyada vererek Yahve'nin, kötülere ahrette hiç bir alacak bırakmamaktadır. Diğer taraftan, sevap bakiyesi fazla olan iyilere de ahret azabını yaşatmamak için Yahve, iyilerin işlediği günahların cezasını bu dünyada vererek, günahı az veya günahsız olarak ahrette huzuruna gelmelerini istemektedir. Başa gelen her kötülük ve haksızlığın, kendisinin işlediği suçların bir karşılığı olduğu inancı, İsraililere, karşılaştıkları büyük haksızlıklara karşı direnme gücü vermiştir.*

* Tam bir suçluluk duygusu içinde, A.Hitler Almanya'sında uğradıkları kıyım ve canilikleri, Yeremya'nın Nebukadnezar kehaneti ışığında tekrar yorumlayıp, küçük de olsa günahlarımızın karşılığı olmak üzere Hitler'i bize Tanrı musallat etti diyecek kadar sağlam bir tanrı inancını sinelerinde barındıran İsraililer; rabbinik tefsirlerinin mantıki dokusunu oluşturan, hesap bakiyesinde dürüst çıkan iyi kişiler günahlarının cezasını bu

K A Y N A K Ç A

- Akbaş M. (2002),Yahudi Düşüncesinde Holocaust ve Tanrı, Ankara
Baech L, (1941), The Essence of Judaism, London
Blau J.L. (1959), Essays on Jewish Life and Thought, New York
Bokser B.Z. (1951), The wisdom of the Talmud, New York
Freke T. ; Gandy P. (2006), İsa'nın Gizemleri, İstanbul
Friedlander M. (1937), The Jewish Religion, London
Heschel A.J.(1956), God in Search of Man: A Philosophy of Judaism, Philadelphia
Jacobs L.(1998), A Jewish Theology, New York
Joseph M. (1964), Judaism as Creed and Life, London
Kohler L. (1956), Hebrew Man, London
Montefiore C.G. (1960), A rabbinic anthology, New York
Piper J. (2004), İsa'nın Tutkusu, İstanbul
Roth L. (1974), Judaism : A Portrait, New York
Sicker M. (2002), An Introduction To Mosaic Political Philosophy, Westport

dünya yaşamlarını çekerler, hesap bakiyesinde günahı fazla olan günahkarlar da iyiliklerinin karşılığını bu dünyada güç-servet-onur sahibi olarak bu dünyada görürler içeriğindeki mazeretleri gönülden kabul etmiş görünmektedirler. “Holocaust, **yakılarak Tanrı'ya sunulan kurban** anlamına gelen İbrani'ce Aolahkelimesinin Yunanca karşılığı olan holokauston kelimesinden türetilmiştir. Terim olarak Holocaust, II. Dünya Savaşı sırasında Naziler tarafından Yahudilere karşı girişilen sistematik toplu katliamdır. Eğer Tanrı, Yahudi tarihinin Tanrısı ve İsrailoğulları da onun seçilmiş kavmi ise, altı milyon Yahudi'nin Naziler tarafından yok edilmesi karşısında, bu tanrı inancı hâlâ savunulabilir mi? Tanrı'nın ve eylemlerinin kötü olması düşünülemez. İnsanların mazur kaldığı felaketlere gelince, bunlar da Tanrı tarafından insanların hakedişlerine göre tespit edilir. Tanrı, sadece iyilerin ve nimetlerin nedenidir. Kötülük ise, maddenin doğasından kaynaklanır ve arızidir. Kitab-ı Mukaddes görüşü olarak tanımladığı Tanrı'nın beşer tarihinde aktif olduğu inancını savunur. Bu düşüncenin bir uzantısı olarak, Holocaust da, Tanrının yapıp etmelerinden biri olarak görülür. Hitler, Nebukadnezar gibi, Tanrı'nın öfkesinin değneği olmuştur ve dolayısıyla Naziler de Tanrı'nın iradesinin araçları olmuşlardır.” (Akbaş 2002; 9, 10, 53)

IX. YÜZYILDA AZERBAIJAN HALKININ ÖZGÜRLÜK MÜCADELESİ VE ABBASİLER HİLAFETİNİN TENEZZÜLÜNDEKİ ROLÜ

*Ebülfez Elçibey**

*Çev.: Muhammet KEMALOĞLU***

ÖZET

Abbasi Halifelerinden Mutasım Türklere özel bir önem vermişti. O, Türklere büyük bir ordu oluşturmuştu. Mutasım bu Türklere Orta Asya steplerinden topluyor, aynı zamanda köle pazarlarından satın alıyordu. Bu Türklere arasında büyük komutanlar çıkmıştı. Afsin, Boğa el-Kebir, Boğa es-Sağır, bunlardan bir kaçıdır. Bu dönemde devlette etkin bir konuma yükselen Türklere sonraki dönemlerde halifeleri istedikleri gibi değiştirebilecek bir duruma gelmişlerdi. Ebulfez Elçibey'in bu çalışması bahsedilen konular açık bir şekilde ortaya koyacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Abbasi Halifeler,i Mutasım,Komutanlar, Ebulfez Elçibey, Afsin*

THE DEGRADATION OF THE ABBASID CALIPHATE IX. CENTENARY AZERBAIJAN AND THE ROLE OF THE PEOPLE OF FREEDOM STRUGGLE

ABSTRACT

The Abbasid caliphs Mu'tasim the Turks had given special attention. He formed a great army of the Turks. Mu'tasim collect the Turks of Central Asia steppes, but also bought the slave markets. This is among the Turks had great commanders. Afsin, el-Kebir Taurus, Taurus es-deaf, a few of them. During this period, the active state, rising to a location that can be replaced as they want to become inheritors of the Turks came in later periods. Ebulfez Elchibey the topics covered in this study will set out clearly.

Key Word: *Abbasid Caliphs, Mu'tasim,Commanders,Afsin,Ebulfez Elchibey*

* Mircəlal Yusifli, Elçibəy İrsini Araşdırma Mərkəzinin Direktoru; Ebulfez Elçibey, Multi Medya.

**Gazi Üniversitesi Tarih Yüksek Lisans Öğrencisi, Çiğiltepe Askeri Lojmanları 206-10 Çiğiltepe-Mamak-Ankara, muhammetkemaloglu@gmail.com, Türkiye Türkçesine Aktaran.

GİRİŞ

VII. yüzyılın ortalarında Arabistan yarımadasında meydana gelmiş Arap hilafeti çok geçmeden, İran'da Sasaniler bir kere, Suriye ve Mısır'da Bizans ordularını mağlup edip, bu ülkeleri kendi bünyesine kattı. Büyük bir alanı hâkimiyet altına almış hilafet kendi ordularını bir taraftan, Orta Asya, Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan'a, diğer bir taraftan ise Kuzey Afrika'ya fethetmeye çalışıyordu. Yaklaşık 638 yılından başlayarak VIII. yüzyılın ikinci çeyreğine kadar hilafet ordularının Azerbaycan'a yaptıkları saldırılar hilafet için esaslı bir sonuç veremedi. Bütün bu saldırılar haydut baskınlarını hatırlatıyordu ki, sonuçta Azerbaycan'ın şehir ve köyleri talan ediliyor, dağıtılıyor ve yakılıyordu. Azerbaycanlılar sık sık isyan ediyor hilafet alaylarını dağıtıyor, tabi olmuyorlardı. Sadece kendisinin sağlamlığını hisseden ve artık Orta Asya'nın bir bölümünü, Kuzey Afrika'yı ve İspanya'yı istila etmiş Emeviler hilafeti VIII. yüzyılın 30'lu yıllarında, büyük ekonomik ve askeri önemi olan Azerbaycan'ı tam işgal etmek için 150 bin kişilik bir ordu gönderdi. Bu tarihten itibaren Azerbaycan Emeviler hilafetine dâhil oldu. Fakat Azerbaycan'da yabancı işgalcilere karşı sık sık yapılan ihtişaş ve isyanlar birbirini takip ediyordu. IX. yüzyılın başlarında Abbasiler hilafetine karşı başkaldıran isyanlar gittikçe kuvvetleniyordu. Bunların içerisinde Hürremiler isyanı daha da büyüdü. Onların kuvvetli kısımlarından birinin başkanı Cavidan öldükten (Et-Taberi, 1885-1889, III: 1230; Mehmetov, 2009, dph. 1, 192); Nefisi, 1998: 15, 41; Cahen, 2000: 96; En-Nedim, 1871-1872: 481) (815 yılı) sonra onun yerine Babek geçti. XIX. yüzyıl Alman şarkşünası A. Müller bu konuda: "Kuvvetli ve hilafete karşı ayaklanmaya hep hazır olan Dağlılar-Azerbaycanlılar (MÖ) arasında Babek kendisine kısa sürede çok taraftar buldu". Hürremiler'in isyanı gitgide büyüyerek, daha da genişleyip, Azerbaycan halkının yabancı işgalcilere karşı özgürlük savaşına dönüştü.

815/816.yıllardan başlayarak Azerbaycan'da yeniden azametli bir şekilde kendini gösteren Hürremiler hareketi hilafet için her şeyden korkulu idi. 21 yıl süren bu özgürlük mücadelesi Abbasiler hilafetinin dayanaklarını sarsıp, onun sonunu, hızlandırdı ve sükûtnu yaklaştırdı. Öyle ki, hilafet eski kudretini kaybetmiş, bir daha kendini düzeltmemişti. Azerbaycan'a seyahat etmiş ve Hürremiler'in savaş yaptığı yerleri gezmiş olan X. yüzyıl Arap tarihçisi Mesudi "et-tenbih ve el-eşraf" eserinde, Abbasiler hilafeti Hürremiler'e karşı savaşlarda 500 binden fazla asker kaybetmişti. Demek oluyor ki, gerek Emeviler 661-750

gerekse Abbasiler 750-1258 hilafeti herhangi bir devletle yaptığı savaşta bu kadar kayıp vermemişti. Ortaçağ tarihçilerinin dili ile söylersek, Abbasiler hilafetinde silah alacak asker kalmamıştı. Odur ki, Halife Mutesim 833-842 son olarak Hürremiler'e karşı gönderilmiş hilafet ordusunun temelini, Orta Asya'nın dağlık bölgelerinden olan Türklerin oluşturuyordu. Parayla tutulmuş bu seçkin Türk alayları onun ordusunun çekirdeğini teşkil ediyordu ve Hürremiler'in mağlup edilmesinde bu alaylar etkin rol oynuyorlardı. Birçok tarihçi, dağlık yerlerde yaşamış bu Türkler Hürremiler'in bulunduğu dağlık tepeliklerde savaşmak için Araplara, Farslar'a oranla daha üstün özelliklere sahip idiler ve kendi yüksek savaş becerileri ile onlardan farklıydılar. Onlar da bu yerlerde Hürremiler gibi hareket etmeyi başarıyorlardı. Hürremilerle son savaşta galip çıkan bu Türk askeri kuvvetleri hilafette kendilerini bağımsız götürmeye başladılar. Onlar gittikçe kendilerini sağlamlaştırıp, hilafetin zayıflığından yararlanarak siyasi iktidarı kendi ellerine aldılar ve halifeleri bir oyuna çevirdiler. Azerbaycan halkı ile uzun süre savaş halinde hilafetin, neredeyse, tüm ekonomiyi bozuldu. Şöyle ki: Abbasiler hilafeti Azerbaycan'dan topladığı haraca uzun süre mahrum oldu ki, bu da yaklaşık 15 milyondan fazla altın dinar demektir. Azerbaycan'la komşu olan Ermenistan, Gürcistan ve İran'ın bir takım Emirlikleri, Azerbaycan halkının özgürlük savaşından kullanarak, hilafete tabi olmaktan ve vergi vermekten vazgeçtiler. Hilafet ağır bir savaş yaptığı için ona tabi ülke ve vilayetlerden ordu biriktirmeye mecbur olmuştu ki, bu da bu yerlerin tasarrufatını tamamen dağınık duruma düşürmüştü ve bozmuştu. Şehir sanatçılarının çoğu ordu için silah hazırlamaya dâhil edilmişti. Çoğu insan gücü hilafet orduları için sengerler kurmaya, bereler dikmeye, hendekler kazmaya yöneltilmişti. Önemli ticaret kavşakları bulunan Azerbaycan Abbasiler hilafetinden tamamen uzaklaşmanın yanında onu, Kuzeydoğu İran'dan tutmuş, Bizans sınırlarına kadar bir alev halkası-içerisine aldığından ticarete büyük daralma yaşıyordu. Savaş yapılan ve onunla komşu birçok yerler yıkılmış, bu savaşın gereksinimleri doğmuştu, uzun süre hilafet için yetersiz bir hale düşmüştü. Orduyu gıda ve parayla birlikte hazırlamaktan dolayı Abbasiler hilafeti çok masraf yapmış, hazinesi tamamen boşalacak bir duruma gelmişti. Ordu için ne kadar para harcadığını aşağıdaki örnekle görülmektedir. Arap dilinde yazmış Ortaçağ Müslüman tarihçisi Muhammed Taberi, 838-923, "Tarih er-Rusul ve el-Müluk" eserinde, halife Mutesim sadece Afşin'in Hürremilerle savaş halinde hilafet ordularınının 835 yılı 3 Haziran'da atanmış

başkanı, savaşıla geçen her gününe 10 bin dirhem, savaşısız geçen her gününe ise 5 bin dirhem veriyordu. Azerbaycan halkı sadece kendi özgürlüğü için değil, komşu İran, Ermenistan ve Gürcistan halklarının da özgür olması uğrunda çarpıştıyordu. Bu adı geçen ülkelerin, daha zayıf olan Emirlikleri Babekilere sığınıyor, zor zamanlarda onlara yardım alıyorlardı. Hürremiler-Babekiler hareketi 837 yılında mağlup olsa da, onun etkisi kendini göstermekteydi. İşte bunun etkisi sonucunda sonradan Azerbaycan, Deylem, Taberistan, Ermenistan, Gürcistan ve hilafetin başka yerlerinde Abbasilere karşı yeni isyanlar ortaya çıkmıştı. Azerbaycan Türkülerle savaş yapmanın zor olduğunu Hürremiler hareketinin sonuçlarından anlayan halife Mütevekkil 847-861 Muhammed Taberi'nin yazdığına göre, Azerbaycan'da baş kaldırmış yeni isyanları yatıştırmak için 852 yılında Türklerden oluşan 200 bin kişilik bir ordu göndermişti. Babek'in başkanlığı altında Azerbaycan halkının yaptığı bu özgürlük savaşı Abbasiler hilafetine tabi olan tüm ülke ve halkların yaşamında kendi siyasi nüfuzunu göstermişti. Ziya Bünyadov, "Azerbaycan VII-IX. yüzyıllarda"-Ruşça-adlı eserinde bu konuda: "Babekiler hareketi sadece Azerbaycan tarihinde büyük yer tutmaz, o aynı zamanda kudretli Abbasiler devletinin ayrı ayrı devletlere parçalanmasını belirleyen temel siyasi güçlerden biridir". Bu mesele ile ilgili olarak A. Müller, henüz 822 yılında Halife Memun (818-833) Babek hareketinden ve Mısır isyanından çekinerek, yeni bir karmaşaya meydan vermemek için, Horasanın idaresinin oranın canişinini Tahir öldükten sonra onun oğulları Talha'ya, daha sonra ise Abdullah'a vermişti.

822 yılında Tahir öldü. Demek, Memun'un beklediği dakikalar gelmişti. Fakat böyle anlaşılıyor ki, Horasan'a yakın bir yerde-Azerbaycan'da gitgide kuvvetlenmekte olan özgürlük savaşı buna imkân vermiyor ve Horasanın göreceli bağımsızlığı kazanılıyordu. Bundan sonra Horasan gittikçe hilafetin merkezinden uzaklaşıyordu. Tahiriler sülalesi son bulduktan sonra Horasan'a yerleşmiş olan Saffariler (867-903-Taberi, 1997, V: 480-V: 524; (Frye, 2000: 30; Doğuştta Günümüze Büyük İslam Tarihi, 1992: 447; Tackerimi, 1971: 183) hilafetin büyük bir parçasını Abbasilerin elinden alıp, bağımsız bir devlet kurdular, onların yerini ise sonradan Samaniler (874-999) aldı (Nerşahi, 1965: 55; İbn Havkal, 1938: 434; Belazuri, 1987: 626-627; Bosworth, 1975: 99; Merçil, 1988: 417-449). Öte yandan X. yüzyılda hilafette Büveyhiler (Güneri, 2004: 3-27; Merçil, DİA, VI: 496-497; Hamza el-isfahânî, trz:154; Busse, 1987, V:516,517,524) ve Hemdaniler devletleri ortaya çıktı (İbnü'l-Abbâr, 1963,1,61;

<http://www.hbvdergisi.gazi.edu.tr/ui/dergiler/21ozdemir.pdf>; <http://www.rumimevlevi.com/tr/islam/islam-devletleri/805-yemen?format:pdf>). 800 yılında Kuzey Afrika'da doğmuş Ağlebiler devleti (İbn'İzârî: 102-106; Ed-Dişrâvî, 1994: 3; Kâdî Nu'man: 152-153, el-Antâkî, Târîh: 106, İbnu'l-Esîr, İslam Tarihi, C. VIII: 37, el-Makrîzî, 1987, C.I:83,84,De Lacy,1987:62; Halm,1996:93) sonraları hilafetten uzaklaştı. Böylece Azerbaycan halkının özgürlük savaşı Abbasiler hilafetinde feodalizm aşamasının gelişmesine büyük katkı verdi ve halifelerin siyasi hâkimiyetini bir hiçe indirdi. Bundan istifade eden pek çok büyük feodaller herhangi küçük bir fırsatı elden kaçırmayarak, Abbasilere tabi olmaktan vazgeçti. Hilafetin zayıflığından yararlanan yüksek rütbeli Türk emirleri ise halifelerle istedikleri gibi muamele etmeye başladılar. Bunlardan Büyük Boğa, Küçük Boğa, Büyük Boğa'nın oğlu Musa, Vasıf ve oğlu Salih, Bayıkbak ve başkaları Abbasiler sülalesinin şu veya bu temsilcilerini birbirine karşı tutup, halifeleri sık sık tahttan indiriyor, onların yerine ise daha itaatkarını seçiyordular. Öyle ki, onlar 861 yılından 871 yılına kadarki on yıl içinde 6 halife değiştirdiler. Onlar 861 yılında Mütevekkili, 862 yılında Muntasır'ı, 866 yılında Mustain'i, 869 yılında Mutezz'i, 870 yılında Muhtedin'i öldürdüler. Türklerin nüfuzu kendini hilafetin tüm kontrol çalışmalarında gösteriyordu. Hilafetin yüksek rütbeli komutan, emir ve memurları Türklerden oluşuyordu. Henüz 868 yılında Halife Mutezz Mısır pay toprağı olarak, kendi Koruyucusu komutan Bayıkbak'a vermişti. Bayıkbak ise Mısır'ı kontrolünü oğulluğı Ahmed b. Tulun verir. Ahmed b. Tulun Mısır'da bağımsız Tuluniler devletinin (868-905-Toluniler Ana Britannica, 1990: 74; Abbâsiler, TDVİA, 1988: 35; <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/18/36/305.pdf>) temeline bırakıp, hilafet hazinesine haraç vermekten vazgeçti ve çok geçmeden, Şam'ı (Suriye ve Lübnan), Ürdün'ü, Filistin'i, Mezopotamya'nın bir bölümünü, Antakya ve Tarsus'u hilafetten koparıp kendi devletine kattı. O, bütün islam tarihinde kendi adına sikke kestiren ilk halife idi ki, bu da o zamanlar tam bağımsızlığın ilk ve kabarık delillerinden biri olarak algılanıyordu.

Tuluniler sülalesinin çöküşünden 30 yıl sonra İhşidiler (935-969-Yazıcı, 1992: 59; İbn Zülâk, 1933: 67; Koprman, DGBİTA, 1987: 194-195, 196-197; Özkuyumcu, 2005: 41-44; en-Nüveyri, 1992: 44-62; İbn Tagribirdî, 1992: 269-270; Hınz, 1990: 67-76; Yahya Antakî, 1990: 33; Hamid Zeyyan Ganim, 1976: 23; Seyide İsmail Kâşif, 1950: 366; Wensinck, İ. A. VII: 688; Koprman, 2002: 99; Terzi, T.D.V.İ.A.,XIV: 178) bu topraklara hakim olup Tuluniler'in

birikiminden yararlanarak bağımsız devlet kurdular. Ayrıca İhşidiler, Hicazı da Mekke ve Medine dahil kendi topraklarına kattılar. Abbasiler hilafeti artık İhşidiler'i itaate getirmek iktidarında değildi. Öyle ki, İhşidiler'in 300 bin kişilik bir ordusu olduğu halde, Abbasiler başka devletlerin nüfuzu altında kendilerini zorla koruyup bırakıyorlardı ve hilafeti küçük bir oyuncak devletini hatırlatıyordu. X. yüzyılın birinci on yılında Kuzey Afrika'da yeni bir devlet-Fatimiler hilafeti oluştu (el-Kâdî, 1970: 71-148, 153-231; Cemâl ed-Dîn Ali bin Zâfir, 1972: 6-7; 'İmâd ed-Dîn İdris b. el-Hasan, 1974: 44-88, 98, 112, 394; Hasan İbrahim Hasan, 1981: 50-51, 67-79; Hasan İbrahim Hasan, 1986-1990: 84, 111-112; Halm, 1996: 39-43, 128-133; el Makrizî, 1996: 65; İbn el-Esîr, 1997, c. VI: 596; İbn el-Esîr, 1987: 43; Yazılıtaş, 2003: 27-28; Gözenç, 1995: 3-4; Yver, İ. A, 1997: 142-143; Yakut el-Hamevî, 1995: 161, 228; İbrahim Harekât, 2003: 314; el Makrîzî, 1948: 25-28, 34 vd; ed-Devâdârî, 1961: 4-7, 17-19, İbnu'l Esîr, 1991: 25-28; el-Makrîzî, 1987: 53-80; Arif Tamir, 1990: 38-41). Fatimiler sonradan güçlenerek 969 yılında İhşidiler'i yenip, Mısır ele geçirdiler. IX. yüzyılın ikinci yarısında Azerbaycan'da Saciler devleti (Huart, 1966, X, 16); Yıldız, 1994: 81-87) kuruldu ki, bu devlet de Abbasiler hilafetine ancak vergi verir, kalan işlerde ise bağımsız hareket ediyordu. 940 yılından sonra onun yerini başkenti Erdebil olan Salariler Devleti (Sümer, 1999: 2; Azerbaycan Tarihi, 1998-2000: 15; Şerifli: 125-186; Buniyatov, 1978: 93)¹ aldı.

Yukarıda adı geçen Tuluniler, Saciler ve İhşidiler devletlerinin temelini koyanlar zamanında Abbasiler hilafetinde kulluk etmiş Türk sergerdeleri idiler. Belirtildiği gibi Abbasiler hilafetinin parçalanması, bir takım yarı bağımsız ve bağımsız devletlerin oluşması hilafette feodalizmin gelişimi ve merkezi devletin zayıflığı sonucu olmuştu ki, bunda da Azerbaycan halkının Babek'in başkanlığı altında 815-837 yıllarında yaptığı özgürlük savaşının çok büyük rolü vardır. Elbette, bunu küçük bir makalede kapsamlı göstermek mümkün değildir ve büyük bir eser yazmak lazımdır ki, bu da tarihçilerimizin önünde duran, geniş ve derin araştırmalar

¹ Müsafiriler; 930-1200 yılları arasında bugünkü Azerbaycan ve Ermenistan topraklarında hüküm süren ve Salariler ya da Sellariler adıyla da anılan hanedan. Çoğunlukla "emir" unvanını kullanan Müsafiriler, adlarını Şemiran Emiri olan Salar'ın oğlu Müsafir'den aldılar.989-997 arasında Büveyhoğulları'nın hakimiyetine girdiler, 1065'te ise hanedanın hüküm sürdüğü topraklara Selçuklular egemen oldular.Müsafir'in torunu Merzüban'dan Merzübaniler kolu, Merzüban'ın oğullarından biri olan Revvad'dan ise Revvadiler kolu yürüdü.Kökenleri tartışmalı olan Müsafiriler, yoğun Selçuklu tesiri altında giderek Türkleştiler.

gerektiren önemli bir konudur^{(Refik Bey İsmail, 25.07.2002)²}. Azerbaycan'ın uzak geçmişten başlayan bir tarihi vardır. Ön Asya'nın en eski devletleri ile onun siyasi ve kültürel ilişkilerinin izi tarihin çok derin katlarına dayanıyor. Sadece şunu demek yeterli olur ki, Marksist alman âlimi Bürhard Brentes dünyanın en eski medeniyeti sayılan Sümer kültürünün beslendiği köklerden bahsederken, Gencedere'de ve Dolmatepe'de bulunan, milattan önce VI-V. binli yıllara ait olan maddi kültür yapılarından da söz açıyor, onları Sümer'den önceki (Proto-Sümer) kültüre ait olarak gösteriyordu (Brentes, 1976: 14, 139, 163). Modern inkişafımızın temel taleplerinden biri de eski ve orta çağ Azerbaycan tarihinin kapsamlı araştırılması, Azerbaycan bilim ve kültürünün geçtiği yolları, onun doğu halklarının tarihinde tuttuğu yeri öğrenmektir. “Dün-bugün, bugün-yarın yoktur” fikri tarihin kudretli idraki aracı olmasından ileri gelir. Bugünkü bilimsel insanlığın yarattığı tüm ilerici kültürleri derinden öğrenir ve ondan geniş ölçüde istifade eder. Azerbaycan'ın ortaçağ tarihini, özellikle VII-XII. yüzyıllar tarihini incelemek, modern dünya tarihşünaslığı çapında öğrenmek alanında görkemli Azerbaycan âlimi, akademik Ziya Bünyadov'un hizmetleri hepimize bilinmektedir. Z. Bünyadov'un “Azerbaycan Atabeyler Devleti” (İstanbul, 1978, Rusça) eseri Azerbaycan'da feodalizmin fazla geliştiği, Ortaçağ Azerbaycan kültürünün çiçeklendiği bir dönemi aydınlatıyor. Şüphesiz ki, Azerbaycan'ın siyasi-sosyal ve ekonomik tarihini derinden bilmeden, onun kültür ve bilim tarihini de öğrenmek mümkün değildir. Özellikle sosyal fikir tarihini öğrenirken siyasi, ekonomik ilişkilerin tesir ediciliğini gözden kaçırmak olmaz. Dünya edebiyatının meşhur sanatkârlarından biri olan Nizami Gencevi'nin, görkemli şairlerden Mucireddin Beylegani, Hakani Şirvani, Felek Şirvani ve Mehseti Gencevi'nin vb. Azerbaycanlı bilim adamı, tabip ve bürokratlardan hayat ve yaratıcılığını öğrenmek, onların yarattığı büyük kültürel mirası inceleyip, değerlendirmek için

2 Değerli araştırma: Burada bir dipnot çıkararak bu makalenin yazılması ile ilgili saygın oryantalist alim Refik İsmail'in açıklamasını da olduğu gibi sunuyoruz: "Rahmetli Ziya Bünyadov'a karşı Ermeni ve Ermeni tarihçilerin (onlar Azerbaycan'da da vardı-R.İ) saldırısının güçlendiği bir zamanda onun" Azerbaycan Atabeyler devleti "(eser 1978 yılında Bakü'de Rusça çap edilmişti-R.İ) adlı kitabı Azerbaycan'ın ileri bilimsel kuvvetleri tarafından cumhuriyet devlet ödüllü müsabakasına takdim edilmişti. Kurama göre yarışmaya sunulan eserlere bilimsel görüşler yazılırdı. Bu açıdan da Ziya hocanın bu kitabına bonservis yazılması işini biz kendi üzerimize aldık. Ebulfaz Beyle benim sözlü müzakeremizden ve razılaşmamızdan sonra yorumu Ebulfaz Bey yazdı. Orada yazılanlar onun düşüncesinin ürünüdür ve onun kaleminden çıkmıştır. Yorum o dönemde Prof. Dr. C. Kahremanov, Prof. Dr. S. Aliyarov ve benim imzayla "Komünist" Gazetesinde edilmişti. Fakat Ebulfaz Bey'in adı makalenin yazarları sırasında olmamıştı. Bu da o nedenle ki, aynı dönemde Ebulfaz Bey milliyetçi ve antisovyet bir kişi olarak tanınıyordu. (Bu zaman onun hapisten çıkmasından çok az geçmişti-R.İ) ve makalenin yazarları sırasında onun adının gitmesi toplumda anlamlı karşılanmayacaktı. Bundan Ziya hocanın aleyhine istifade edileceği tasarrufunda olan Ebulfaz Bey makalenin yazarları arasında kendi ismini çıkardı. Tekrar ediyorum, makale tamamen Ebulfaz Bey tarafından yazılmıştı, onun düşüncesinin ve kaleminin sorumluydu. Adının gazetede yazılmamasını da kendisi istemişti.

öncelikle onların yaşadığı tarihi koşulları derinden bilmek gerekir. Aynı alanlarda çalışan, arama yapan tüm araştırmacıların ilk ihtiyacını karşılamak için Z. Bünyadov'un eseri yeterli bir araçtır.

“Azerbaycan Atabeyler Devleti (Hüseynof, 1968: 10-11)” eseri aslında tarihimizin yaklaşık 150 yıllık komple bir dönemini, bu dönemin kültürel hayatının başlıca alanlarını kendi sayfalarında yansıtıyor. Bilindiği gibi, IX. yüzyıldan Azerbaycan gelişmiş feodalizm aşamasına geçmiş, XII yüzyılda onun yüksek zirvesine ulaşmıştır. Atabeyler-İldenizler devleti o zamana kadar Azerbaycan'da oluşan tüm feodal devletlerinden askeri-siyasi ve ekonomik açıdan en güçlüsü olmuştur. Bu devlet Azerbaycan'da verimli güçlerin gelişmesi ve onun devamı olan feodal üretim yönteminin tam hakim konuma geçmesinin sonucu idi. Marx'ın ifadesiyle, “Selçukluların zuhuru Ön Asya'da tüm ilişkileri değiştirdiği” gibi, Azerbaycan'da da aynı sosyal ve ekonomik ilişkiler yaratmıştı. Azerbaycan Orta Asya'dan tutmuş Akdeniz sahillerine dek uzanın Selçuklu İmparatorluğu'nun merkezinde duruyor, tüm ilişkilerde etkin rol oynuyordu. Özellikle, XI. yüzyılın birinci yarısında Selçuklular Sır-Derya önlerinde kendi kuvvetlerini Sahman'a iletirken, Gaznevi Sultanı Mesut (1030-1041 yıllarında iktidarda olmuştur) kendi ordusunu güçlendirmek için Azerbaycan'a mektup yazıp, Oğuzlar yardım istemiş, onlarla anlaşma yapıp askeri ittifakta Hindistan'a yürümüştür (Brentes, 1976: 14, 139, 163). Buradan Azerbaycan'da mevcut olan askeri-feodal güçlerin potansiyel ağırlığı tüm bölgede tanınmıştı. Selçukluların seferlerinden sonra, bu güçlerin tutumu yeni bir şekil almış, onların merkeze kaç eğilimi güçlenmişti. Öyle ki, Selçukluların tenezzülü döneminde bu güçler ön sıraya çıkarak, Yakın ve Orta Doğu'da neredeyse tüm XII. yüzyıl boyunca en önemli siyasi ve askeri konularda yön vermeye başlamışlardı. Selçuklu Sultanı Melik Şah'ın oğlu Muhammed Tapar'ın hakimiyetinden (1104-1118 yılları) sonra Selçuklu İmparatorluğu ikiye bölünür ki, bunlardan biri Irak Selçuklu sultanlığı verilir. Irak Selçuklu sultanlığının başkenti Hemedan kenti, temel durağı ise Azerbaycan olmuştur. Azerbaycan Irak Selçuklu sultanlığını düzenleyen ülkelerden en büyüğü ve aynı zamanda onun askeri, siyasi ve ekonomik temeli idi. Bu diziden olan konular eserin “Azerbaycan Atabeyler Devleti'nin kurulması sırasında Selçuklu Türkiye'sinde Siyasi Durum” denilen I. bölümünde incelenmiştir. Bununla birlikte, telif burada Büyük Selçukluların son temsilcilerinin siyasi faaliyetini, devletin parçalanması ile ilgili neden ve etkenleri, aynı

zamanda Gence ve Tebriz hâkimlerinin imparatorluğun siyasi hayatında rolünü izlemiş, bunu şimdiye kadar herhangi bir tarihçinin görmediği, belki de göremediği, bir seviyede çözmüştür. Hem de belirtmeliyiz ki, eseri yazmadan önce, yazarın birkaç iri hacimli Arapça kaynağı ilk defa Rusçaya çevirip, yayınlaması, bu kaynaklar üzerinde sanatşünaslık ve metinşünaslık doğrultusunda özel araştırmalar yapması, onun buradaki başarısını göstermiştir.

Azerbaycan Atabeyler Devleti'nin kurucusu Şemseddin İldeniz henüz Aranın³ Emiri olduğunda, Nahçıvan'ı kendisine merkez seçmişti; 1153 yılında buradan sultan Muhammed'e yazdığı mektupta o, eğer sultan onun yanına hizmete gelmeyi gerekli sayıyorsa, onun bakımına büyük bir el, sayısız sıra ordu ile gelmeye hazırdır. Böylece, Şemseddin İldeniz'in mektubu Aranın askeri potansiyelini belgeleyen bir gösterge sayılabilir. Gerçekten böyle de oldu. İldeniz, atabeylik yaptığı Selçukluların temsilcisi ve oğulluğu Arslan Şahı Irak sultanlığının tahtına çıkarmak için askeri, siyasi, diplomatik açıdan kritik bir rol oynamıştır. Eserin “Azerbaycan Atabeyler Devleti'nin kurulması ve gelişmesi” denilen bölümünde telif Şemseddin İldeniz'in 1160 yılında Arslanşah'ı sultanlık tahtına çıkarmasını izleyerek gösteriyor ki, bu yıldan Atabey İldeniz Irak Selçuklu sultanlığının kaderini çözen siyasi militan olmuştu (Bünyadov, 1985: 47-52).

Yeri gelmişken belirtmeliyiz ki, Muhammed Tapar'ın ve özellikle Sultan Sencer'in hâkimiyetinden sonra Selçuklu Türkiye'sinde hâkimiyet mücadelesi daha da keskinleşir. Bu mücadelede yüzlerce prens, emir, halife ve hâkimlerin arasından üç büyük devlet adamı-Azerbaycan'da Şemseddin İldeniz, Mısır'da aslen Azerbaycan'dan olan Selahaddin Eyyübi, orta Asya'da Harezmsah Tekiş öne çıkıp, üç büyük devletin temelini attılar ki, bunlar da Moğolların saldırısına kadar Yakın ve Orta Doğu'nun kaderinde kritik rol oynadılar.

Bütün Müslüman dünyasında dini otorite Abbasi halifelerinin elindeydi. Onlar Bağdat'ta oturuyorlardı. Bağdat ise Irak sultanlığının, yani Azerbaycan atabeylerinin egemenliği altındaydı. Yakın ve Orta Doğu'da az çok nüfuzlu sayılan tüm devletler Bağdat Halifelerine kendi ellerine almak, onların fetvalarını kullanmak için mücadele ediyorlardı. Bu nedenle

3 Aran bölgesi Aran ekonomik ilini kapsamaktadır.Bu ekonomik bölge Ağcabedi, Ağdaş, Beylegan, Berde, Bilesuvar, Göyçay, Hacıkabul, İmişli, Kürdemir, Neftçala, Saath, Sabirabad, Salyan, Ucar, Zerdab gibi il ve ilçelerin yanı sıra Şirvan, Mingeçevir ile Yevlah şehirlerini de içine alır.Aran ekonomik bölgesi elverişli bir ekonomik ve coğrafi mevkide bulunmaktadır.Ekonomik bölgenin genel yüzölçümü 21 430 km² olup, ülke arazisinin yüzde 24, 7'sine eşittir.Aran ekonomik bölgesinin çoğu yeri, deniz seviyesinin altındaki ovalardan ibarettir.Ekonomik bölgenin yalnızca çevredeki dağlara yakın olan bölümlerinin yüzeyi eğimlidir.Bölgenin iklim özelliği kuru subtropikaldir.

Azerbaycan Atabeyler devleti Bağdat Halifelerine elden kaçırmamak için, sürekli olarak savaşlara katılmak zorunda kalıyor, rakibi def etmemiş, o birisinin saldırısına karşı ordu göndermeli oluyordu. Başka bir yandan ise, Şirvanşahlar'la (Haniwaldanus Anonimi, 1997: 35-36; Şecaatname, 2006: 240, 241, 242) karmaşık ilişkileri çözmek, Gürcistan çarlarının sürekli müdahalesine son vermek için İldenizler Azerbaycan'ın kuzey sınırlarında geniş ölçüde siyasi ve askeri faaliyet göstermeli oluyorlardı.

1175 yılından İldenizler “Tiflis kapılarında Mekran’a dek (İbn el-Esir:119, 367)⁴” Azerbaycan, Irak, Gilan, İsfahan, Mazenderan ve Rey’i bir devlet içerisinde birleştirmiş, Hilat, Fars, Huzistan, Musul ve Kirman’ı bağımlı duruma düşürmüş, Hemedan, Tebriz, Nahçıvan ve Gence’yi bu büyük devletin temel merkezlerine çevirmekle güneyde, batıda ve kuzeyde dış baskınlar karşı istinatgâhlar yaratmıştı. 1175 yılının Kasım ayında büyük Atabey (Atabey el-azem) Şemseddin İldeniz ölünce onun yerine oğlu Muhammed Cihan Pehlivan geçti. (1175-1186 yılları). Artık Azerbaycan Atabeyler devleti öyle bir kudrete ulaşmıştı ki, bundan sonra on yıl onun sınırlarına herhangi bir müdahaleye kimse cesaret etmemiştir. Atabey Cihan Pehlivan, Gürcü çarları ile barış yapmış, Harezm şah Tekiş’le dostluk kurmuş, Bağdat Halifelerine devletin işine karışmaktan uzaklaştırmıştı. O, halifeye yazdığı bir mektupta şöyle talimat vermiştir: “Eğer halife imam-komutan ise, o zaman namaz kılmak onun sürekli meşguliyeti olmalıdır, çünkü namaz kılmak imanın esası ve işlerin en iyisidir... Bu daimi hâkimiyettir. Halifenin geçici yönetimin çalışmalarına karışmasının anlamı yoktur, onu sultana vermek gerek (Bünyadov, 1985: 73)”.

Cihan Pehlivan’ın döneminde Azerbaycan Atabeyler devleti kendi etrafında olan uç (sınır) Emirlikleri Selahaddin Eyyübi'nin saldırısından kurtarmış, onu barış yapmaya zorlamıştır. Cihan Pehlivan sonra, onun yerine geçen kardeşi Altın Arslan (1186-1191) yalnız Atabey değil, hem de sultan unvanını taşımaya başladı. Kısa şekilde hatırladığımız bu konular, ayrıca İldenizler’in ekonomik politikası, diplomatik ilişkileri, devlet ve yönetim enstitüleri Ziya Bünyadov’un eserinde geniş planda tetkik edilmiştir. Yazar Atabeyler devletinin sükûtunu doğuran sebepleri, Celaleddin Harezmşah’ın ve Moğolların Azerbaycan'a seferlerini de kapsamakla tarihi dönemin son önemli olaylarına dikkat etmiştir. Şirvanşahlar devletinin XII

4 Mekran (Farsça:مکران-Mokran), İran'ın güneydoğusu ile Pakistan'ın güneybatısında yer alan kıyı bölgesi.

yüzyıl ve XIII yüzyılın ilk yarısında sosyo-politik durumuna ayrıca fasıl verilmesi eserin üstünlüğü gibi belirtilmelidir. Bunsuz Azerbaycan tarihinin genel kökten olan problem ve sorunlarının bilincinde olunması, elbette zorlaştı olurdu. Modern tarihşünaslık dönemin şiir örneklerini haklı olarak temel kaynaklardan biri sayıyor. Ziya Bünyadov bu bölmeyi çalışırken, Mesut İbn Namdar, Hakani Şirvani, Nizami Gencevi, Felek Şirvani gibi yazarların şiir örneklerini, çeşitli Yazıtları ve o zaman kesilmiş paraları Şirvan tarihi üzere önemli kaynaklar olarak kullanmıştır. Atabeyler devletinde idari yönetim sisteminin yanında telif Azerbaycan şehirleri hakkında aşırı dağınık bilgileri çeşitli kaynaklardan büyük zahmetle toplayarak, onları genelleştirmiş. Bu dönem ülkenin şehir hayatında özellikle şehir tasarrufatında ve kültüründe gelişim dönemi olmuştur. Gence, Berde, Tebriz, Erdebil, Nahçıvan, Bakü, Urmiye, Meraga, Surmari, Beylegan, Hoy ve diğer Azerbaycan şehirleri tüm Yakın ve Orta Doğu'nun ticaret ekonomik hayatında, sosyal-ekonomik ilişkilerinde önemli yer tutuyorlardı. Azerbaycan'da büyük şehirler eyaletleri kendi etrafında birleştirip öyle güçlü idari birimler yaratmıştı ki, hatta devlet ordusu olmadan bile kendilerini herhangi bir müdahale veya baskından koruyabilir biliyorlardı. Emirler ve valiler birçok konularda kent nüfusunun toplam talep ve isteği ile hesaplaşmalıdır, hatta bir takım askeri ve siyasi konularda kent nüfusunun yorumu kritik rol oynuyordu. Askeri yürüyüşlere, baskınlar maruz kalan köy nüfusu yakın şehirlere çekiliyor, bir şehir büyük bir veya birkaç eyaletin savunucusu, başkanı olarak görev yapıyordu. Z. Bünyadov kentlerin bu tür önemli mevki tutmasını, kentlerin ekonomik hayatını, onlardaki sanat ve ticaretin, para döngüsünün durumu, hatta faydalı kazılar, tedavi suları, ilaç bitkileri hakkında ayrıca konuşarak, şimdiye kadar çeşitli dilli kaynakların, yazma, kitabe ve belgelerin “derinliklerinde”, “ucunda-köşesinde” kalmış değerli bilgileri ortaya çıkarıp, bugünkü okuyucusuna sunuyor. Ortaçağ Doğu tarihini araştıran tarihçilerin önünde duran temel sorunlardan biri de Doğu'da toprak ve mülkiyet ilişkilerinin araştırılması. Bunun özel bir önemi vardır. Dönemin üretim yönteminin öğrenilmesi feodal üretim yönteminin biçim ve özelliklerini ortaya çıkarır, bu alanda uzun süre giden bilimsel tartışmanın çözümlerini yaklaştırıyor. Bilindiği gibi, K. Marx ekonomik-sosyal form Asyalar hakkında kendi öğretisini yaratırken Doğu'daki toprak mülkiyetine özel dikkat çekmiş, onun öğrenilmesinin öneminden bahsetmiştir.

Z. Bünyadov Azerbaycan Atabeyler devletinde toprak mülkiyet biçimlerinden bahsederek, gösteriyor ki, sultana, atabeye ve onların ailelerine, yakın akraba ve sülalesine ait topraklar “mülkiyet el-i hassa”-özel mülkler olarak adlandırılıyordu. Nahçıvan vilayeti, Rey ve çevreleri, Hemedan vilayetleri, Gence ve çevreleri, Beylegan, Şemkir, Salmas, Urmiye ve Hoy Atabey Şemsettin İldeniz’e özgü topraklar sayılıyordu. Yazar hakim sülaleden olan çeşitli kişilere hangi toprakların verildiğini, onların hangi şartlarla kapandığını kaynaklar temelinde aydınlatmıştır. Atabeyler devletinde en yaygın toprak mülkiyet biçimi İkta (kesik pay) toprakları olmuştur. İkta toprakları genellikle bütün doğuda yaygındır. Ziya Bünyadov henüz ilk araştırmalarında bu konuda yeni fikir söylemiş, İkta enstitüsünün halife Harun er-Reşid'in (786-808) döneminde oluştuğunu tespit etmiştir (Bünyadov, 1965: 134 (Rusça). “Azerbaycan Atabeyler devleti” eserinde İkta enstitüsünün tarihinin incelenmesi devam ettirilmiştir. Müellife göre, İkta Enstitüsü devletin ekonomik bazında çok büyük yer tutuyordu. Atabeyler devleti sisteminde İkta mülkiyet biçimi daha çok askeri (bahşiş) şeklini almıştı. K. Marx Osmanlı İmparatorluğu'ndan bahsederken gösteriyordu ki, onun askeri kudretinin esrarı askeri sisteminde idi. Marx'ın bu önermesi Azerbaycan Atabekleri devletinin var oluş ve yükseliş dönemine de içerebilir. Bununla birlikte, bu toprak Enstitüsü askeri komutanların ekonomik yönden güçlenmesi ve merkezi iktidara karşı muhalefete katılması, bir sözle, merkezkaç hareketi güçlü feodal bölücülüğü için ortam yarattı. Böyle bir durum Altın Arslan'ın döneminden başlar ve bir süre geçmeden kendini apaçık gösteriyor.

Yazar bu eserinde özel mülkiyet, vakıf toprakları hakkında gerekli bilgiler vererek, vergi sisteminin analiz özel yer veriyor. Devlet içinde nüfustan biriken on beş verginin her birinin seciyesini belli etmekle, telif feodal istismarının somut biçimlerini ve mahiyetini dönemin şahsında öğrenmek alanında önemli iştir. Şimdi Nizami Gencevi'nin hayatı ve yaratıcılığı, Nizami döneminin Azerbaycan ilim ve kültürünün tarihi merakla inceler. Bu bakımdan Ziya Bünyadov'un eseri özel önem arz etmektedir. Kitabın son faslı doğrudan dönemin kültürel hayatından bahsediyor.

Okuyuculara ve araştırmacı uzmanlara genellikle bellidir ki, XII-XVI. yüzyıllarda bazı fasilelere rağmen, Azerbaycan bilimsel edebiyatı ve sanatı yüksek gelişme yolu geçmiş, Yakın ve Orta Doğu'nun kültürel hayatında layık yer tutmuştur. Çeşitli dillerde yazan ve çeşitli

yerlerde yaratan Azerbaycanlı bilim adamı, şair, müzisyen, ressam, hattat, sanat ustaları, mimar, Nakkaş, fakih (hukukçu) ve çeşitli sosyal fikir sahipleri Mısır'dan Hindistan'a, Orta Asya ve Kuzey Kafkasya'ya dek büyük bir alanda faaliyet göstermiş, yazıp-yaratmışlar. İtiraf etmeliyiz ki, Ortaçağ bilim ve kültür, sosyal fikir tarihimiz henüz şimdiye kadar gerekli düzeyde öğrenilmemiştir. Ziya Bünyadov, Nizami döneminden bahsederken haklı olarak, bu dönemde Fars dili kendi gelişme ve tekmilleşmesine göre Azerbaycan şiir okuluna çok borçludur. Ulu Nizaminin yaratıcılığı XII. yüzyıl Azerbaycan şehir kültürel ortamının ve poeziyasının, gelişmesinden doğan bir olaydı. Onun yaratıcılığı sanat ve şiir dünyasında kendi çevresi ile uyumlu olan ayrıca bir dünya, Doğu poeziyasının içerisinde ayrıca bir şiir idi. Z. Bünyadov Nizami Gencevi'nin hayatına ait bir takım bilgileri ortaya çıkarıp, netleştirmiş, bunun yanı sıra o dönemde yaşayan bir takım Azerbaycanlı şair, âlim, doktor, öğretmen ve kültür adamları hakkında bilgi vermiştir ki, bunların birçoğu ile okuyucular ilk kez tanışıyorlar. Akademik Ziya Bünyadov'un anıtsal monografisi hakkında, onun önemi hakkında çok şey söyleyebiliriz. Ancak, biz okuyucudan eserin içeriğine ait tasavvur yaratmak için söylenenler ile yetinmek istiyoruz. Çeşitli-Türk, Arap, Fars, Süryani, Gürcü, Ermeni, Alman, Rus, Fransızca ve İngilizce olan kaynak ve edebiyat üzerine, büyük zahmet hesabına tecrübeli bir tarihçi kalemiyle yazılmış bu eser sadece Azerbaycan tarihşünaslığının değil, hem de dünya şarkşünaslığının başarısı olarak kıymetlendirilmeye layıktır.

KAYNAKÇA

- ABDULLAH B. AYBEK ED-DEVÂDÂRÎ, (1961), ed-Dürretü'l-Mudiyye fî Ahbâri'd Devleti'l-Fatımiyye (Thk, S. el-Müneccid), Kahire.
- ANA BRİTANNİCA, (1990), "Toluniler" maddesi, C. 21, İstanbul, s. 74.
- ARİF TAMİR, (1990), Ubeydullah el-Mehdî, Beyrut.
- AZERBAYCAN TARİHİ, (1998-2000), Heyet, c. II, Bakü.
- BELAZURİ, (1987), Fütuhu'l Buldan, Trk trc. Mustafa Fayda, Ankara.
- BOSWORTH, C. E, (1975), "Tahirids and Saffarids", Cambridge History of Iran, C. IV, Cambridge.
- BRENTES, B, (1976), Ot Şanıdara do Akka'da, Moskva.

-
- BUNİYATOV Z. M, (1978), Gosudarstvo Atabekov Azerbaydjana (1136-1225), Bakı, Nauka.
- BUSSE, H, (1987), “Büveyhîler”, Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, İstanbul, V, 516, 517, 524.
- BÜNYADOV, Ziya, (1965), Azerbaycan VII-IX yüzyıllarda, Bakı (Rusça).
- BÜNYADOV, Ziya, (1985), Azerbaycan Atabeyleri Devleti, Bakı.
- CAHEN, Claude, (2000), İslamiyet, Çev. E. N. Erendor, Bilgi Yayınları, İstanbul.
- CEMÂL ED-DÎN ALİ BİN ZÂFİR, (1972), Ahbâr ed-Duvel el-Munkatı'a, (Tah. André Feré), el-Kâhire.
- DE LACY O'LEARY, (1987), A Short History of the Fatimid Khalifate, Delhi.
- DOĞUŞTA GÜNÜMÜZE BÜYÜK İSLAM TARİHİ, () 1992, Heyet, (I-XV), İstanbul.
- EBÛ MUHAMMED HASAN B. İBRAHİM B. HÜSEYİN EL-LEYSİ İBN ZÛLÂK, (1933), Kitâbu Ahbari Sibeveyh el-Misri, (Neşr. Muhammed İbrahim Sa'd, Hüseyin Dib) Matbaatü'n-Nasr, Kahire.
- EBÛ'L-FEREC YAHYA B. SAÎD B. YAHYA ANTAKÎ, (1990), Tarihü'l-Antakî, (Tahk. Ömer Abdüsselam Tedmurî) Jarrous Pres, Trablus.
- ED-DÂÎ 'İmâd ed-Dîn İdris b. el-Hasan, (1974), 'Uyûn el-Ahbâr ve Funûn el-Âsâr Fî Fedâil el-Eimme el-Ethâr, (Tah. Dr. Mustafa Gâlib), Beyrut, c.V, s. 44-88.
- Ed-Dâî 'İmâd ed-Dîn İdris b. El-Hasan, (1985), Târih el-Hulefâ el-Fâtımiyyîn Bi el-Mağrib, el-Kısm el-Hâs Min Kitâbi'Uyûn el-Ahbâr, Tah. Muhammed Ya'lâvî, Beyrut.
- ED-DİŞRÂVÎ, (1994), Ferhât (Arp. Çev. H. es-Sâhilî), el-Hilâfetü'l-Fatımiyye bi'l-Mağrib, Beyrut.
- EL MAKRÎZÎ, (1948), İtti'âzu'l-Hunefâ bi Ahbâri'l-Eimmeti'l-Fatımiyyîn el-Hulefâ (Thk. Cemâluddin eş-Şıyyâl), , C. I, Kahire.
- EL MAKRÎZÎ, (1996), İtti'âz el-Hunefâ Bi-Ahbâr el-Eimme el-Fâtımiyyin el-Hulefâ, c. I, Kâhire.
- EL-KÂDÎ EN-NU'MÂN B. MUHAMMED, (1970), Risâlet İftitâh ed-Da've, (Tah. Vedâd el-Kâdî), Beyrut.
- EL-MAKRÎZÎ, (1987), Kitâbu'l-Mukaffâ el-Kebîr (Thk. M. el-Y'alâvî) Beyrut.

-
- EL-MAKRÎZÎ, (1987), Takiyuddin Ahmed b. Ali, Kitâbu'l-Mukaffâ el-Kebîr (Thk. M. el-Y'alâvî) , C. I, Beyrut.
- En-Nedim, (1871-1872), al-Fihrist, Ed. Flügel, Leipzig.
- EN-NÜVEYRÎ, Şahabeddin Ahmed b. Abdulvahab, (1992), Nihaytü'l-Arab fi Fünunü'l-Edeb, C. XXVIII, (Neşr. M. M. Emin, M.H.M Ahmed) Merkezü Tahkikü't-Teras, Kahire.
- ET-TABERÎ, (1885-1889), Tarihu'r-Rusûlü ve'l-Mülük, nşr, M. J. De Goeje, C.III , Leiden.
- ET-TABERÎ, (1997), Tarihu't-Taberî, Beyrut.
- FRYE, Richard Nelson, (2000), Ortaçağın Başarısı Buhara, (çev: Hasan Kurt), Ankara.
- GÖZENÇ, Selâmi, (1995), Afrika Ülkeler Coğrafyası, İstanbul.
- GÜNERİ, Ahmet, Hamza, (2004), El-İsfahânî ve Büveyhîler (I), D. E. Ü. ilahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: XX, İzmir, ss. 3-27.
- HALM, Heinz, (1996), The Empire of The Mahdi, The Rise of The Fatimids, (Almancadan İngilizceye Tercüme eden Michael Bonner), Leiden-New York-Köln.
- HAMİD ZEYYAN GANİM, (1976),el-Ezmatu'l-İktisadîye ve Evbiye fi Mısr Asrı Selatin'l-Memalik, Mektebetü'l-Alemiyeye, Kahire.
- HAMZA EL-İSFAHÂNÎ, trz, Hamza b. el-Hasan, Târîhu Sinî Mülûki'l-Arz ve'l-Enbiyâ, Beyrut.
- Haniwaldanus Anonimine Göre Sultan Bayezid-i Veli, (1997), (Haz. Richard F. Kreutel), İstanbul.
- HASAN İBRAHİM HASAN, (1986-1990), "Fâtımîler", D.G.B.İ.T,c.V,İstanbul, s. 111-112
- HASAN İBRAHİM HASAN, (1981), Tarih ed-Devlet el-Fâtımiyye: fi el-Mağrib ve Mısr, ve Suriye ve Bilâd el-'Arab, Kâhire.
- HINZ, Walter, (1990),İslâm'da Ölçü Sistemleri, (çev. Acar Sevim)Marmara Üniversitesi Yay, İstanbul.
- HUART, Cl, , (1966) "Sâcîler", İA, X, 16, istanbul.
- HÜSEYNOF, R. A. (1968), "Malazgirt ve Kafkaslar", A. Ü. D. T. C. F. Tarih Araştırmaları Enstitüsü, Tarih Araştırmaları Dergisi, c. VI,Sayı:10-11.
- İBN EL-ESÎR, (1997),el Kâmil Fî et-Tarih, (Tah. Omar'Abd es-Selâm Tedmurî), Beyrut.
- İBN HAVKAL, (1938), Suret'el Arz, nşr. J. H. Kramers, Leiden.

-
- İBN TAGRİBİRDÎ, (1992), en-Nücümü'z-Zahire fi Mülükü'l-Kahire, C. III, (Neşr. M. Hüseyin Şemseddin), Darü'l-Kütübi'l-İlmiye, Beyrut.
- İBN İZÂRÎ, (1951), Beyânu'l-Muğrib, C. I, Leiden.
- İBNU'L ESÎR, (1991), İslam Tarihi el-Kâmil fi't-Tarih Tercümesi (Çev. Ahmet Ağırakça)C. VIII, İstanbul.
- İBNU'L-ESÎR, (1987), İslam Tarihi (Çev., A. Özaydın - A. Ağırakça), C. I-XII, İstanbul.
- İBNÜ'L-ABBÂR, el-Kudâî, (1963), el-Hulle cs-Siyer, (nşr. Hüseyin Mu'nis), Kahire.
- İBRAHİM HAREKÂT, (2003), "Mağrib" T.D.V.İ.A, C. 27, Ankara, s. 314.
- İSLAM ANSİKLOPEDİSİ, (1966) "Sâciler", İA, X, 16, İstanbul.
- İSMAİL, Refik bey, 25.07.2002, " Azerbaycan Atabeyler Devleti, 1978, C. Kahremanov, S. Aliyarov, İSMAİL, Refik bey: "Komünist" Gazetesi
- KÂŞİF, Seyide İsmail, (1950), Mısır fi Asrı İhşidîyyîn, Kahire.
- KOPRAMAN, Kâzım Yaşar, (1987), "İhşidiler", Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, C. VI, Çağ Yay, İstanbul, s. 194-195.
- KOPRAMAN, Kâzım Yaşar, (2002), "Mısır Memlukleri", Türkler, V, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.
- MEHMETOV, İsmail, (2009), Türk Kafkası'nda, Ötüken Yayınları, İstanbul, dpn. 1, 192).
- MERÇİL, Erdoğan, (1988), "Saffariler", Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, C. V, İstanbul, s.417-449.
- MERÇİL, Erdoğan, (1992), "Büveyhiler", DİA, VI, İstanbul, 496-497.
- NERŞAHİ, (1965), Tarih-i Buhara, Arapça trc. Dr. Emin Abdülmecid Bedevi, Ebu Nasrullah Mübeşşer et Tırâzi, Kahire.
- SAİD NEFİSİ, Babek, (1998), Çev. Mahmut Ayaz, Berfin Yayınları, İstanbul.
- SÜMER, Faruk, (1999), Safevi Devleti'nin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü, TTK, Ankara.
- ŞECAATNAME, (2006), Tıpkı Basım, s. XII. Çamlıca yay. İstanbul.
- ŞERİFLİ, Memmedali, (1978), IX. Asrın İkinci Yarısı-XI. Asırlarda Azerbaycan Feodal Devletleri, Bakü.
- TACKERİMİ, Celal, (1971), Saffariler Tarihi, Ankara.

-
- TERZİ, M. Zeki, (1996),“Gulam”, T. D. V. İ. A./XIV,İstanbul, s. 178
- TÜRKİYE DİYANET VAKFI İSLÂM ANSİKLOPEDİSİ, (1988), “Abbâsiler” maddesi, C. 1, İstanbul, s. 35.
- WENSINCK, A. J, (1993),“Memluk”, İ. A., VII,İstanbul, s. 688.
- YAKUT EL-HAMEVÎ, (1995), Mu’cemü'l-Büldan, C. 5, Beyrut.
- YAZICI, Nesimi, (1992), İlk Müslüman Türk Devletleri Tarihi, Ankara.
- YAZILITAŞ, Nihat, (2003), Fâtımî Devleti'nde Türkler, (Basılmamış Doktora tezi), Ankara.
- YILDIZ, Hakkı Dursun, (1994), “Sâcoğulları”, Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, VI, Konya.
- YVER, G, (1997), “Mağrib”, İ. A, C. 7, Eskişehir, s. 142-143.
- <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/18/36/305.pdf>, Üç Türk Hükümdarının Yaptırđı Üç Sağlık Kurumu: Tolunoğulları, Zengiler ve Memlüklerde Sağlık Hizmetleri
- <http://www.hbvdergisi.gazi.edu.tr/ui/dergiler/21ozdemir.pdf>.
- <http://www.rumimevlevi.com/tr/islam/islam-devletleri/805-yemen-?format:pdf>

KOBİ'LERDE FİNANSAL YÖNETİM UYGULAMALARININ FİNANSMAN SORUNLARI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: TRABZON İLİ ÖRNEĞİ

Mustafa EMİR¹

Uğur SEVİM²

Duygu ARSLANTÜRK³

ÖZET

Ekonominin lokomotifi durumundaki Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler (KOBİ) Türkiye'deki işletmelerin yaklaşık olarak %98'ini oluşturmaktadır. Türkiye'deki üretim ve istihdamın büyük bölümünü sağlayan KOBİ'lerin bir anlamda ülke ekonomisine yön verdiği söylenebilir. Dolayısıyla KOBİ'lerin yaşadıkları tüm sorunların ülkedeki üretimi ve istihdamı etkileyeceği açıktır. Fakat özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki KOBİ'ler birçok sorunla karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu çalışmada Trabzon ilindeki KOBİ'lerin finansman sorunları, finansal yönetim ve finansal planlama açısından ele alınarak, profesyonel finansal yönetimin söz konusu sorunlar üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Sonuç olarak Trabzon'daki KOBİ'lerin büyük bir bölümünde profesyonel bir finansman bölümünün ve finans yöneticisinin olmadığı ayrıca sağlanan teşvik ve desteklerin yetersiz olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: KOBİ, Finansman Problemi, Devlet Teşvikleri, Kurum Destekleri

THE EFFECT OF FINANCIAL MANAGEMENT PRACTICESIN SMEs ON FINANCING PROBLEMS: THE CASE OF TRABZON

ABSTRACT

Small and Medium Size Enterprises (SME), the locomotive of the economies, constitute approximately 98% of firms in Turkey. It can be said that SMEs providing a large part of production and employment in Turkey in one sense direct the national economy. Therefore, it's clear that the problems of SMEs will affect the production and employment in that country. SMEs face some problems especially in developing countries. In this study, in terms of the financialmanagementandfinancialplanning, the financingproblemsof SMEsin the province ofTrabzon and professionalfinancialmanagementissues that impact on these problems was investigated.As a result, the majority of SMEs in Trabzon don't have finance managers and professional finance departments have been determined. And also state Incentives and institutional supports providing SMEs was found inadequate.

Keywords: SME, Financing Problem, Governmental Incentives, Institutional Supports

¹ Prof. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi – İİBF – İşletme Bölümü, e-mail: memir@kt.edu.tr

² Öğr. Gör., Karadeniz Teknik Üniversitesi – Maçka MYO – Yön. ve Org. Bölümü, e-mail: ugursevim@yahoo.com

³ Araş. Gör., Karadeniz Teknik Üniversitesi – İİBF – İşletme Bölümü, e-mail: duygu_arslanturk@hotmail.com

GİRİŞ

Dünya üzerinde rekabetin ve değişikliğin çok yoğun yaşandığı günümüzde, istihdamın ve üretimin büyük bölümünü sağlayan Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin (KOBİ'lerin) değişimlere kolay uyum sağlayabilen yapıları ile hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde büyük önem taşıdıkları bilinmektedir (Çınar Ay, 2008: 1). Her ne kadar geleceğin belirsizliği ve yoğun rekabet ortamı küçük ve orta büyüklükteki işletmeleri büyük ölçekli işletmelere göre çok daha fazla etkilemekte ise de, büyük ölçekli işletmelerin çevrelerini kontrol edebilme ve bir ölçüye kadar da etkileyebilme özelliklerinin yanında, KOBİ'ler dinamik ve esnek bir yapıya sahip olma gibi bazı özellikleriyle bir anlamda büyük işletmelere üstünlük sağlamaktadır. Bütün bunların yanında KOBİ'ler ekonomik canlanma ve istikrar sağlayan önemli ekonomik birimler olarak kabul edilmekte ve bir bakıma bölgeler arası dengesizliği azaltmaktadırlar (Çarıkçı vd., 2002: 209). KOBİ'ler genel olarak ekonomilerin temel dinamiğini oluşturmalarına rağmen literatüre bakıldığında, genel kabul görmüş bir KOBİ tanımına rastlanmamaktadır. Fakat Avrupa Birliğinde ortak bir KOBİ tanımına geçilmesi sonrasında ülkemizde de tüm kurumlar için geçerli olacak ortak bir KOBİ tanımı belirlenmiştir. 18 Kasım 2005 tarih ve 25997 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan ve 18 Mayıs 2006 tarihinde yürürlüğe giren "Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin Tanımı, Nitelikleri ve Sınıflandırılması Hakkında Yönetmelik" ile KOBİ'lerin sınıflandırılmasında AB'de olduğu gibi çalışan sayısı, bilanço ve satış büyüklüklerini esas alan bir tanım uygulanmaya başlanmıştır. Bu tanım Tablo 1'de özetlenmiştir (KOBİ Strateji ve Eylem Planı 2011-2013, 2011: 24-25).

Tablo 1:Türkiye ve AB'de KOBİ Tanımı

	Tanım Kriterleri	Mikro İşletme	Küçük İşletme	Orta Ölçekli İşletme
TÜRKİYE	Çalışan Sayısı	≤9	10-49	50-249
	Yıllık Net Satış Hasılatı (Milyon TL)	≤1	≤5	≤25
	Yıllık Mali Bilanço Değeri (Milyon TL)	≤1	≤5	≤25
AB	Çalışan Sayısı	≤9	10-49	50-249
	Yıllık Ciro (Milyon Avro)	≤2	≤10	≤50
	Yıllık Bilanço (Milyon Avro)	≤2	≤10	≤43

Büyük firmalar Dünya ekonomileri için KOBİ'lere oranla daha aktif bir role sahip olsalarda, sonuçta KOBİ'ler de büyük firmalar için çok önemli roller üstlenmektedir. Örneğin

bugün birçok büyük firma KOBİ'lerle işbirliği içinde çalışmaktadır. KOBİ'ler büyük ölçekli firmalara hizmet sağlayarak onlara yardımcı olmakta ve onları desteklemektedir. Fakat bütün bunların yanında KOBİ'ler büyük işletmelere göre çok daha zayıf olan mali yapıları ve yine bu firmalara göre çok daha düşük imkânlarla sahip olmaları nedeniyle, gerek iç gerek dış çevreden kaynaklanan birçok problemle karşı karşıyadır. Üretim, yönetim, pazarlama, finans ve benzeri birçok alanda sıkça karşılaştıkları bu problemler KOBİ'lerin yaptıkları girişimlerin başarısızlığa uğramasına neden olmaktadır.

Türkiye' de KOBİ'lerin sorunları ile ilgili olarak yapılan uygulamalı çalışmalarda (Demirel ve Şamiloğlu,2001; Aras ve Müslümov,2002; Bayraktar ve Köse,2004; Yılmaz,2007; Bıtrak ve Çetin,2009) ise genellikle, yukarıda belirtilen sorunların yanında finansal sorunların en önemli sorunlardan birisi olduğu dikkati çekmektedir. Ülkemizdeki KOBİ' ler, diğer ülkelerdekilere göre kredi hacminden daha az yararlanmaktadırlar. KOBİ'lerin bankacılık sisteminden kullandıkları kredilerin, bankalar tarafından işletmelere kullanılan toplam krediler içindeki payı düşük düzeylerde kalmaktadır (Çetin, 1996: 165). KOBİ'lerin en önemli sorunu, kredi ve finansmandır. Gerek yatırım, gerekse işletme sermayesi oluşturmada uzmanlaşmış bankaların, hem yetersiz sayıda olması hem de bu bankaların kaynaklarının KOBİ'lerin ihtiyacına cevap verememesinden dolayı kar marjları düşük olan KOBİ'ler, genel banka sistemine ve kredilerine başvurumaktadırlar. Bu durumda ise birtakım bürokratik uygulamalar, KOBİ'lerin ödeyemeyeceği kadar yüksek faiz oranları ve ödeme koşulları ile karşılaşabilmektedirler. Ayrıca KOBİ'lerin sermaye piyasalarından yararlanamamaları da önemli bir sorun teşkil etmektedir. Bu sorun yalnızca menkul kıymet ihracıyla sınırlı kalmamakta, aynı zamanda risk sermayesi ve finansal kiralama gibi mali enstrümanların da fazla yaygınlaşmaması gibi durumları da kapsamaktadır. (Eren, 1997: 6).

Bu çalışma Trabzon ilindeki KOBİ'lerin bir finansman sorunu yaşayıp yaşamadıklarını ve eğer bir sorun yaşıyorlarsa bu finansman sorununun, profesyonel bir finansman bölümünün, etkin bir finansal planlamanın ve finansman yöneticisinin olmayışı gibi nedenlerden kaynaklanıp kaynaklanmadığını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu amaçla çalışmada öncelikle literatür incelemesine yer verilmiş ve daha sonra ise çalışmanın yöntemi ortaya

koyularak yapılan araştırmanın bulguları ortaya koyulmuştur. Son olarak ise bu bulgulardan hareketle derlenen sonuçlara yer verilmiştir.

I. LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Özellikle son dönemdeki çalışmalar incelendiğinde KOBİ'lerin karşılaştıkları sorunlar üzerine pek çok araştırma yapıldığı görülmektedir. Demirel ve Şamiloğlu (2001) Aksaray ilinde faaliyet gösteren 50 KOBİ üzerinde yaptıkları araştırmada, finansman sorununun KOBİ'lerin başlıca sorunlarından biri olduğunu ortaya koymuşlardır. Bartlett ve Bukvic (2001) Slovenya'daki KOBİ'lerin başarısını etkileyen kritik engelleri inceledikleri çalışmalarında özellikle kurumsal ve finansal engellerin etkilerinin firma büyüklüğü ile ters orantılı olarak gelişim gösterdiğini ortaya koymuşlardır. Oktay ve Güney (2002) Türkiye'de faaliyet gösteren KOBİ'lerin yaşamakta olduğu genel sorunlar ve özel olarak finansman sorunlarını inceledikleri çalışmalarında Türkiye'de KOBİ'lere yönelik teşviklerin düzensiz ve yetersiz olduğu ve bu işletmelerin uzun dönemli finansal ve yönetsel gereksinimlerinin belli merkezlerce yönetilen teşviklerle desteklenmesinin gerektiği sonucuna varmışlardır. Aras ve Müslümov (2002), KOBİ'lerin rekabet gücünü etkileyen en önemli faktörlerden biri olan finansal kaynak sorununu analiz ederek para piyasalarından temin edilebilecek fonların maliyetinin yüksek olduğunu, dolayısıyla bu durumun KOBİ'lerin rekabet gücünü zayıflattığını ortaya koymuşlardır. Ayrıca KOBİ'lerin alternatif finansman yöntemlerinden yararlanma oranının düşük olduğu da elde edilen bulgular arasındadır. Brink ve diğerleri (2003), Güney Afrika'daki KOBİ'lerin başarısını etkileyen sorunları inceledikleri çalışmalarında, Güney Afrika'daki KOBİ'lerin başarısı üzerinde etkili olan en önemli unsurların enflasyon ve faiz oranları olduğunu ortaya koymuşlardır. Bayraktar ve Köse (2004), Zonguldak ilinde faaliyet gösteren 55 KOBİ üzerinde yaptıkları incelemede KOBİ'lerin finansal sorunlarını araştırmış ve KOBİ'lere uygulanan kredi faizlerinin yüksekliği ve verilen kredi karşılığı istenen garantiler gibi sorunlar nedeniyle bankalardan sağlanan kredilerin KOBİ'lerin ihtiyaçlarını karşılamakta yeterli olmadığını ya da bu işletmeler için yeni sorunlar yarattığını ortaya koymuşlardır. Ayrıca günümüzde modern finansman teknikleri olarak nitelendirilen finansal kiralama, faktoring, risk sermayesi, franchising gibi yöntemlerin izlenmesi ve yaygınlaştırılmasının KOBİ'lerin finansman

sorunlarının hafifletilmesi için bir yöntem olarak sunmuşlardır. Yılmaz (2007), turizm sektöründe faaliyet gösteren KOBİ'lerin finansman sorunlarını diğer sektörlerle karşılaştırmalı olarak incelediği çalışmasında, Bodrum ilinde bulunan KOBİ'leri örneklem olarak seçmiştir. Araştırmanın sonucunda, işletmelerin en önemli sorununun finansman sorunu olduğu, daha sonra ise sırasıyla personel ve pazarlama sorunlarının geldiği tespit edilmiştir. İşletmelerin karşılaştığı başlıca finansman sorunlarının ise, kredi temininde yaşanan zorluklar ve kredi maliyetlerinin yüksek oluşu olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca örneklem olarak seçilen KOBİ'lerin modern finansman araçlarının kullanımı konusunda yetersiz oldukları ortaya koyulmuştur. Reason ve Mughan (2008) KOBİ'lerin uluslararasılaşmasını engelleyen faktörleri OECD (Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı) ve APEC (Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği) üyesi 45 ülkede yapılan anketler yardımıyla tanımlayarak analiz ettikleri çalışmalarında, KOBİ'lerde finansal yönetim becerisinin az olması ve dış çevreden kaynaklanan risk unsurunun yüksek olması gibi faktörlerin KOBİ'lerin finansmana erişimi açısından son derece etkili olduğunu ortaya koymuşlardır. Bıtrak ve Çetin (2009) Antalya ilinde faaliyet gösteren 40 adet KOBİ üzerinde bir anket çalışması yapmış ve KOBİ'lerin çalışma sermayesi, finansal yönetim ve yatırım bütçelemesi uygulamalarını ortaya koymayı amaçlamışlardır. Çalışmalarının sonucunda ise KOBİ'lerin işe başlarken çoğunlukla öz sermayelerini kullanmayı tercih ettiklerini ve KOBİ'lerin yatırımlarının finansmanında banka kredilerinin öz kaynakların önüne geçtiği, leasing ve faktöring gibi yeni tekniklerden yararlanma oranlarının ise düşük olduğunu tespit etmişlerdir. Saeed (2009) finansal kaynakların Brezilya'daki firmaların gelişimi üzerine etkisini araştırdığı çalışmasında, iç finansman kaynaklarının işletmelerin gelişimi ile doğrudan ilişkili olduğunu ortaya koymuştur. Badulescu ve Badulescu (2010) çalışmalarında, KOBİ'lerin ekonomi içerisindeki önemi ve farklı işletmelerin yaşamları süresince farklı dönemlerde ihtiyaç duyduğu finansman ihtiyaçlarını giderme konusunda karşılaştıkları güçlükleri araştırmışlardır. Araştırmanın sonucunda, KOBİ'lerin faaliyete başladıkları ilk dönemlerinde finansmana ulaşmakta zorluk çektikleri fakat belli bir büyüklüğe ulaştıktan sonra işletmelerin borç verenler ve yatırımcılar açısından çekici duruma geldikleri ortaya koyulmuştur. Alam ve diğerleri (2011) Malezya'daki küçük ve orta ölçekli gıda üretim işletmelerinin gelişimini etkileyen faktörleri incelemişlerdir. Araştırmanın sonucunda Malezya'daki KOBİ'lerin gelişimini etkileyen en

önemli faktörün finansal sorunlar olduğunu belirlemişlerdir. Ayrıca Malezya'da faaliyet gösteren küçük ve orta ölçekli gıda üretim firmaları için yapılan uygulamada da benzer sonuçların ortaya çıktığını tespit etmişlerdir. Hyz (2011) Yunanistan'daki KOBİ'lerin bankacılık hizmetlerinden yararlanma düzeyini etkileyen faktörleri tanımlayarak analiz ettikleri çalışmalarında, Yunanistan'da kısa vadeli banka kredilerinin yüksek doğal risk ve teminat eksikliği nedeniyle KOBİ'ler için büyük işletmelere göre daha pahalı bir kaynak olduğunu ortaya koymuşlardır.

Konuyla ilgili literatür incelendiğinde, finansman sorunlarının KOBİ'lerin karşılaştığı önemli sorunların başında geldiği görülmektedir. Birçok farklı ülkede ve Türkiye'nin farklı bölgelerinde bu konuda yapılan çeşitli araştırmalara katkı olarak bu çalışma Trabzon İlinde faaliyet gösteren KOBİ'lerin finansman sorunu yaşayıp yaşamadıklarını ve bu sorunun kaynaklarının neler olduğunu ortaya koymayı amaçlamaktadır.

II. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Trabzon ilinde faaliyet gösteren KOBİ'lerin finansal sorunlarını incelemek, bu sorunların nedenlerini ortaya koymak ve bu sorunları en aza indirmek için çözüm önerileri sunan kuruluşlardan yararlanma derecelerini belirlemek amacıyla yapılan bu çalışmada deskriptif (tanımlayıcı) yöntem kullanılmış ve veri toplama aracı olarak ankette faydalanılmıştır. Örneklem olarak seçilen işletmeler Tablo 1'de verilen KOBİ tanımı dikkate alınarak belirlenmiştir. Trabzon ilinde faaliyet gösteren KOBİ'lerden örneklem olarak rastlantısal olarak seçilen 65 imalat firması ile görüşülmüş ancak anket konusunda sadece 43 firmadan olumlu yanıt alınmıştır. Yüz yüze anket tekniği kullanılarak yapılan çalışmada, bilimsel olarak değerlendirilebilecek 43 anket elde edilmiştir.

Konu ile ilgili olarak yapılan literatür taraması sonucunda, örneklem olarak seçilen imalat firmalarına yöneltilmek üzere dört ana bölüm ve yirmi dört sorudan oluşan bir anket düzenlenmiştir. Anket yöntemiyle elde edilen verilerin analizinde "SPSS 16.0 for Windows" paket programından yararlanılmıştır. Hazırlanan ankette birinci bölüm, örneklem olarak seçilen firmaların genel özelliklerini belirlemeye yönelik sorulardan oluşmaktadır. İkinci bölüm, finansal planlama konusunda, finansman bölümü hakkında ve finansman sorunları konusunda

hazırlanan sorulardan oluşmaktadır. Üçüncü bölüm, işletmelerin finansman kaynaklarının neler olduğunu anlamaya yönelik sorulardan oluşurken, dördüncü bölüm, KOBİ'lerin yaşanan finansman sorunlarının çözümüne katkıda bulunan destek kuruluşlarından yararlanma derecelerini belirlemeye yönelik olarak düzenlenmiştir.

III. BULGULAR

Trabzon ilinde faaliyet gösteren 43 işletmenin finansal sorunlarına ilişkin yüz yüze anket tekniği kullanılarak yapılan araştırma sonucunda aşağıdaki bulgular elde edilmiştir.

Tablo 2: Üretimde Çalışan Personel Sayısı

	Frekans	Yüzde (%)	Kümülatif Toplam
0-10	12	27,9	27,9
10-50	16	53,5	81,4
50-250	7	18,6	100,0

Tablo 2'de çalışma kapsamında görüşülen firmaların üretim bölümünde çalışan personel sayıları verilmiştir. Buna göre anket uygulanan işletmelerin %27,9'unun çalışan sayısına göre mikro büyüklükte, % 53,5'inin küçük ve %18,6'lık kısmının ise orta büyüklükte işletmeler olduğu görülmektedir.

Tablo 3: Yönetimde Çalışan Personel Sayısı

	Frekans	Yüzde (%)	Kümülatif Toplam
0-5	26	60,46	60,46
5-10	11	25,58	86,00
10+	6	13,96	100

Tablo 3'de ankete dâhil olan firmaların yönetim bölümlerinde kaç personelin çalıştığı verilmiştir. Tablo 'ya göre örneklem olarak seçilen firmaların %60,46'sının yönetim bölümünde 5'ten az, %25,58'inin 5-10 kişi arasında ve %13,96 gibi düşük bir kesimi ise 10'unun üstünde personel çalıştırdıkları ortaya çıkmıştır. Görüldüğü gibi örneklem seçilen firmaların büyük bir kısmı yönetim kısmında 5 ve altında personel çalıştırmaktadır.

Tablo 4:Hukuki Yapı

	Frekans	Yüzde (%)	Kümülatif Toplam
Tek Kişi İşletmesi	9	20,9	20,9
Adi Ortaklık	0	0	20,9
Kollektif Şirket	2	4,7	25,6
Komandit Şirket	0	0	25,6
Anonim Şirket	11	25,6	51,2
Limited Şirket	21	48,8	100,0
Diğer	0	0	100,0

Ankete katılan 43 imalat işletmesinin hukuki yapılarının verildiği Tablo 4'te katılımcı işletmelerin %20,9'unun Tek Kişi İşletmesi, %4,7'sinin Kollektif Şirket, %25'inin Anonim Şirket ve %48'lik kısmının ise Limited Şirket olduğu saptanmıştır. Trabzon bölgesinde ankete dahil edilen firmaların yarıya yakını (%49) Limited Şirketlerin oluşturduğu görülmektedir.

Tablo 5:İşletmede Bulunan Yöneticiler

	Evet		Hayır		Toplam	
	Frekans	Yüzde (%)	Frekans	Yüzde (%)	Frekans	Yüzde (%)
Finans Yöneticisi	16	37,2	27	62,8	43	100
Üretim Müdürü	25	58,1	18	41,9	43	100
Personel Müdürü	17	39,5	26	60,5	43	100
Muhasebe Müdürü	28	65,1	15	34,9	43	100
Pazarlama Müdürü	19	44,2	24	55,8	43	100
Diğer	17	39,5	26	60,5	43	100

Trabzon ilindeki KOBİ'lerde profesyonel yöneticilerin bulunup bulunmadığının araştırılmasına yönelik olarak sorulan sorunun sonucu ise Tablo 5'te verilmiştir. Tabloya göre ankete katılan 43 imalat işletmesinin %39,5'inin ya tek bir yöneticiyle faaliyetlerini sürdürdükleri ya da hiç profesyonel yönetici istihdam etmedikleri ortaya çıkmıştır. Profesyonel yönetici istihdam ettiği yönünde cevap veren işletmelerin istihdam ettikleri profesyonel yöneticiler arasında finansman müdürünün ağırlığı diğerlerine nispeten oldukça düşük kalmaktadır. İşletmelerin %58,1'inde üretim müdürü, %65,1'inde muhasebe müdürü olmasına rağmen sadece %37,2sinde finans yöneticisinin olduğu görülmektedir.

Tablo 6:Finansal Planlama

	Frekans	Yüzde (%)	Kümülatif Toplam
Evet	31	72,1	72,1
Hayır	12	27,9	100,0

KOBİ'lerin eksik yanlarından biri olarak görülen finansal planlama yapmama sorununun araştırma kapsamındaki işletmeler içinde geçerli olup olmadığı incelendiğinde Tablo 6'daki sonuçlar elde edilmiştir. Anket sonuçlarına göre işletmelerin %72,1 gibi büyük bir kısmı finansal planlama yaptığını belirtmiştir. Ancak dikkat edilecek olursa bu işletmelerin sadece 37,2'sinde profesyonel bir finans yöneticisinin olduğu bir önceki tabloda gösterilmiştir. Bu durumda finansman kararlarının, sınırlı bilgilere sahip kişilerce alındığı söylenebilir.

Tablo 7:Finansal Planlama Türü

	Frekans	Yüzde (%)	Kümülatif Toplam
Kısa Vade	5	11,6	11,6
Uzun Vade	4	9,3	20,9
Kısa V &Uzun V	22	51,2	72,1
Eksik Veri	12	27,9	100,0

Finansal planlama yaptığını belirten 31 firmanın hangi tür planlama yaptıklarına dair verdikleri cevaplar doğrultusunda elde edilen sonuçlar Tablo 7'de görülmektedir. Örneklem seçilen firmaların %27,9'u finansal planlama yapmadıklarını belirtmişlerdir. Bu sebeple geriye kalan %72,1'lik kısım üzerinden alınan sonuçlar incelendiğinde, cevaplayıcıların %11,6'sının sadece kısa vadeli planlama yaptıkları, % 9,3'ünün sadece uzun vadeli plan yaptıkları ve %51,2'si ise hem kısa hem de uzun vadeli planlama yaptıkları ortaya çıkmıştır.

Tablo 8:Finansman Bölümü

	Frekans	Yüzde (%)	Kümülatif Toplam
İşletmede Finansman Bölümü Vardır	16	37,2	37,2
İşletmede Finansman Bölümü Yoktur	27	62,8	100,0

Cevaplayıcılara, işletmelerinde finansman bölümünün olup olmadığı sorulduğunda 43 işletmeden Tablo 8'deki veriler elde edilmiştir. Tablodan da görüleceği üzere ankete katılan işletmelerin % 62,8'inde yerleşik bir finansman bölümü yoktur. Yüz yüze anket yöntemi ile gerçekleştirilen bu çalışmada yapılan görüşmeler esnasında firmaların çoğunun firma sahibi

tarafından yönetildiği görülmüştür. Bu sebeple firmalardaki kararların çoğunu tek kişinin verdiği gözlenmiştir. Bu durumun firmalarda ayrı bölümlerin kurulmasına engel olduğu tahmin edilmektedir. Ayrıca finansmanla ilgili ayrı bir bölüm kurmak için personel ve kaynak sıkıntısı olduğu konularına değinilmiştir.

Tablo 9:Finansal Karar Verici

	Frekans	Yüzde (%)	Kümülatif Toplam
Muh. Fin. Müdürü	1	2,3	2,3
Yönetim Kurulu	11	25,6	27,9
Şirket Sahibi	25	58,1	86,0
Şirketin Büyük Ortağı	2	4,7	90,7
Genel Müdür	4	9,3	100

Tablo 9'da işletmede finansal kararları vermek konusunda kimin yetkili olduğuna dair sorulan sorunun sonuçları verilmiştir. Buna göre ankete dahil edilen işletmelerin %58,1'inde finansal karar verici olarak şirket sahipleri karşımıza çıkmaktadır. Bu durum KOBİ'lerin en karakteristik özelliği olan işletme sahibinin ön planda olması ile açıklanabilir. Cevaplayıcı işletmelerin %25,6'sı ise finansal karar verici olarak yönetim kurulunu göstermişlerdir. Bu işletmelerin büyük çoğunluğu 25'in üzerinde üretim personeli olan işletmelerdir. Finansal karar vericinin kim olduğu sorusuna diğer işletmelerin%9,3'ü genel müdür, %4,7'si şirketin büyük ortağı ve %2,3'ü ise muhasebe finansman müdürü cevabını vermişlerdir.

Tablo 10:Finansman Yöneticisi Eğitim Düzeyi

	Frekans	Yüzde (%)	Kümülatif Toplam
Lise	2	4,7	4,7
Üniversite	13	30,2	34,9
Lisansüstü	1	2,3	37,2
Finans Yöneticisi Yok	26	62,8	100,0

Tablo 10'a göre ayrı bir finansman yöneticisi olduğunu belirten işletme sayısı ile tutarlı olarak 16 işletme, finansman yöneticisinin eğitim düzeyi ile ilgili soruya cevap vermişlerdir. İşletmelerin %62,8'inde finansman yöneticisi olmadığı için kalan %37,2'lik kısım üzerinden

değerlendirme yapılmıştır. Buna göre işletmelerin %30,2'sinin finansman yöneticisi üniversite mezunuyken sadece %4,7'lik kısmının lise mezunu olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 11:Finansman Sorunu

	Frekans	Yüzde (%)	Kümülatif Toplam
Evet	17	39,5	39,5
Hayır	26	60,5	100,0

Cevaplayıcı işletmelere finansman sorununun olup olmadığına dair sorulan sorunun cevaplarına göre oluşturulan frekanslar Tablo 11'de gösterilmiştir. Araştırmaya katılan 43 imalat işletmesinin tamamı finansman sorununa ilişkin soruya cevap vermiş ve %39,5'i finansman sorunu yaşadıkları yönünde cevap vermişlerdir. İşletmelerin büyük çoğunluğu (%60,5) ciddi finansman sorunları yaşamadıklarını belirtmişlerdir.

Tablo 12: KOBİ'lerin Finansman Konusunda Yaşadığı Sıkıntıların Önem Derecesine Göre Sıralanması

Önem Derecesi		1	2	3	4	5	6	7*
Kredi teminindeki güçlükler	<i>Frekans</i>	5	3	5	2	10	1	17
	<i>%</i>	11,6	7,0	11,6	4,7	23,3	2,3	39,5
işletme sermayesi yetersizliği	<i>Frekans</i>	3	3	4	11	1	---	21
	<i>%</i>	7,0	7,0	9,3	25,6	2,3	---	48,8
Öz kaynak yetersizliği	<i>Frekans</i>	6	3	8	1	5	---	20
	<i>%</i>	14,0	7,0	18,6	2,3	11,6	---	46,5
Alacakların tahsilindeki gecikmeler	<i>Frekans</i>	19	8	4	4	---	---	8
	<i>%</i>	44,2	18,6	9,3	9,3	---	---	18,6
Maliyetlerdeki Artış	<i>Frekans</i>	8	17	6	2	3	---	7
	<i>%</i>	18,6	39,5	14,0	4,7	7,0	---	16,3
Diğer	<i>Frekans</i>	---	2	1	---	---	1	39
	<i>%</i>	---	4,7	2,3	---	---	2,3	90,7

*Önem derecesi 7 olarak belirtilen bulgular, ilgili seçeneğin ankete katılan firmaların tarafından işaretlenmediğini belirtmektedir.

Yukarıda Tablo 12'de KOBİ'lerin finansman konusunda yaşadığı sıkıntıların önem derecesine göre sıralanması verilmiştir. Tablo 12'de verilen bilgiler incelendiğinde KOBİ'lerin finansman konusunda yaşadığı sıkıntıların en önemlisinin % 44,2'lik bir oranla 19 firma tarafından ilk sırada belirtilen alacakların tahsilindeki gecikmeler olduğu görülmektedir.

Alacakların tahsilindeki gecikmeleri, %18,6'lık oranla 8 firma tarafından ilk sırada belirtilen maliyetlerdeki artış, %14,0'lık bir oranla 6 firma tarafından ilk sırada belirtilen öz kaynak yetersizliği, %11,6'lık bir oranla 5 firma tarafından ilk sırada belirtilen kredi teminindeki güçlükler ve %7'lik bir oranla 3 firma tarafından ilk sırada belirtilen işletme sermayesi yetersizliği izlemektedir. Alacakların tahsilindeki gecikmeler ve maliyetlerdeki artışlar aynı zamanda ankete katılan firmalar tarafından sırasıyla %18,6 ve %39,5'lik oranlarla ikinci sırada belirtilerek önem derecesi bakımından ilk iki sırayı almaktadır. Bunun yanı sıra diğer başlığı altında finans yöneticisinin olmaması ve zorlu rekabet koşulları gibi sorunlar önem derecesi bakımından 2 firma tarafından ikinci sırada ve birer firma tarafından ise üçüncü ve altıncı sırada belirtilmiştir.

Tablo 13: KOBİ'lerde Finansal Sorunların Çözülmesi İçin Yapılması Gereken Faktörlerin Önem Derecesine Göre Sıralanması

Önem Derecesi		1	2	3	4	5	6	7*
Uzun Vadeli ve Ucuz Kredi Sağlanmalı	Frekans	12	14	8	1	---	---	8
	%	27,9	32,6	18,6	2,3	---	---	18,6
İşletmenin Sermaye Piyasasını Kullanacağı Düzenlemeler Yapılmalı	Frekans	3	6	3	5	9	---	17
	%	7,0	14,0	7,0	11,6	20,9	---	39,5
KOBİ'lerin Gelişimi İçin Yeni Teşvikler Oluşturulmalı	Frekans	17	8	3	2	1	---	12
	%	39,5	18,6	7,0	4,7	2,3	---	27,9
Kredi Teminatları En Aza İndirilmeli	Frekans	4	6	10	6	2	---	15
	%	9,3	14,0	23,3	14,0	4,7	---	34,9
Banka Dışında Destekçi Kuruluşlar Daha Aktif Rol Oynamalı	Frekans	3	---	6	9	9	---	16
	%	7,0	---	14,0	20,9	20,9	---	37,2
Diğer	Frekans	---	1	---	---	---	1	41
	%	---	2,3	---	---	---	2,3	95,3

*Önem derecesi 7 olarak belirtilen bulgular, ilgili seçeneğin ankete katılan firmaların tarafından işaretlenmediğini belirtmektedir.

Tablo 13'de KOBİ'lerde finansal sorunların çözülmesi için yapılması gereken işlemler önem derecesine göre sıralanmıştır. Tablo 13'de verilen bilgiler incelendiğinde KOBİ'lerin finansal sorunlarının çözülmesi için öncelikli olarak yapılması gerekenlerin ankete katılan firmalar tarafından şu şekilde belirtildiği görülmektedir; ankete katılan firmaların 17 tanesi yani

%39,5'i KOBİ'lerin finansal sorunlarının çözülmesi konusunda öncelikli olarak KOBİ'lerin gelişimi için yeni teşviklerin oluşturulması gerektiğini belirtmişlerdir. 12 adet firma (%27,9) öncelikli olarak uzun vadeli ve ucuz kredi sağlanması gerektiğini, 4 adet firma (%9,3) kredi teminatlarının en aza indirilmesi gerektiğini, 3 adet firma (%7,0) işletmelerin sermaye piyasasını kullanacağı düzenlemeler yapılması gerektiğini ve yine 3 adet firma da (%7,0) banka dışındaki destekçi kuruluşların daha aktif rol oynaması gerektiğini belirtmişlerdir. Bunun yanı sıra finansal sorunların çözülmesi için yapılması gerekenler açısından diğer başlığı altında sektörel teşvikler gibi faktörler önem derecesi bakımından bir firma tarafından ikinci sırada ve yine bir firma tarafından ise altıncı sırada belirtilmiştir.

Tablo 14: Kuruluş Sermayesi Temini

	Yüzde (%)
Özkaynak	74,3
Akraba& Arkadaş	8,0
Banka Kredisi	15,2
Diğer	2,5

Tablo 14'te görüldüğü gibi anket katılımcısı olan KOBİ'lerin ortalama olarak 74,3'lük kısmı kuruluş sermayelerini özkaynaklarından temin ettiklerini belirtmişlerdir. Bu oranın oldukça yüksek olması Trabzon ilinde faaliyet gösteren KOBİ'lerin en azından kuruluş aşamasında borçlanmadan yani risk almadan kaçındıklarını göstermektedir. Ayrıca kuruluş sermayesi temininde geriye kalan firmaların %15,2'lik kısmının banka kredisine ve %8'lik kısmının da akraba ve arkadaşlarına başvurduğu tespit edilmiştir.

Tablo 15:Kredi Kullanma Durumu

	Frekans	Yüzde (%)	Kümülatif Toplam
Evet Kullanıyorum	30	69,8	69,8
Hayır Kullanmıyorum	13	30,2	100,0

Katılımcı işletmelere kredi kullanıp kullanmadıkları konusunda sorulan soru ile ilgili oluşturulan sonuçlar Tablo 15'te verilmiştir. Buna göre katılımcıların %69,8'lik kısmı kredi kullandığını belirtirken %30,2'si ise kredi kullanmadığını belirtmiştir.

Tablo 16: KOBİ'lerin Kredi Kullanmama Nedenlerinin Önem Derecesine Göre Sıralanması

Önem Derecesi		1	2	3	4	5	6	7	8*
Sermayemiz Yeterli	<i>Frekans</i>	7	---	1	2	1	---	---	32
	<i>%</i>	16,3	---	2,3	4,7	2,3	---	---	74,4
Borç Faizi Yüksek	<i>Frekans</i>	1	5	---	1	---	---	---	36
	<i>%</i>	2,3	11,6	---	2,3	---	---	---	83,7
Kredilerde Teminat Şartları Ağır	<i>Frekans</i>	3	2	2	1	---	---	---	35
	<i>%</i>	7,0	4,7	4,7	2,3	---	---	---	81,4
Kredi Verilen Kuruluş Az	<i>Frekans</i>	---	---	1	---	---	3	---	39
	<i>%</i>	---	---	2,3	---	---	7,0	---	90,7
Geri Ödeme Koşulları Ağır	<i>Frekans</i>	1	---	2	1	2	---	---	37
	<i>%</i>	2,3	---	4,7	2,3	4,7	---	---	86,0
Riske Girmekten Kaçınmak	<i>Frekans</i>	1	4	1	2	2	---	---	33
	<i>%</i>	2,3	9,3	2,3	4,7	4,7	---	---	76,7
Diğer	<i>Frekans</i>	---	---	---	---	---	---	---	43
	<i>%</i>	---	---	---	---	---	---	---	100

* Önem derecesi 8 olarak belirtilen bulgular, ilgili seçeneğin ankete katılan firmaların tarafından işaretlenmediğini belirtmektedir.

Yukarıda Tablo 16'da ise KOBİ'lerin kredi kullanmama nedenleri önem derecesine göre sıralanmıştır. Tabloda verilen bilgilere göre ankete katılan firmalar tarafından %16,3'lük bir oranla KOBİ'lerin kredi kullanmamalarının en önemli nedeni olarak sermaye yetersizliği gösterilmiştir. Sırasıyla kredi teminat şartlarının ağır olması (7,0), borç faizinin yüksek olması (ilk sırada belirtilme oranı %2,3 ile geri ödeme koşullarının ağırlığı ve riske girmekten kaçınma seçenekleri ile aynı olmasına karşın %11,6 oranında ikinci sırada belirtilmiştir), riske girmekten kaçınma (ilk sırada belirtilme oranı %2,3 ile geri ödeme koşullarının ağırlığı seçeneği ile aynı olmasına karşın %9,3 oranında ikinci sırada belirtilmiştir) ve geri ödeme koşullarının ağır olması (2,3) KOBİ'lerin kredi kullanmamalarında etkili olan diğer önemli etmenler olarak görülmektedir. Bu soruya ilişkin verilen cevapların düşük seviyelerde kalmasının nedeni ise ilgili sorunun ankete katılan ve kredi kullanan firmalar tarafından işaretlenmemiş olmasıdır.

Tablo 17: KOBİ'lerin Kredi Kullanırken Başvurdukları Yöntemler ve Talep Edilme Sıklıkları

Önem Derecesi		1	2	3	4	5*
Banka Kredisi	Frekans	29	2	6	---	6
	%	67,4	4,7	14,0	---	14,0
Satıcı Kredisi	Frekans	2	14	4	---	23
	%	4,7	32,6	9,3	---	53,5
Serbest Piyasa (Akraba-Arkadaş)	Frekans	9	5	3	---	26
	%	20,9	11,6	7,0	---	60,5
Diğer	Frekans	---	1	---	---	42
	%	---	2,3	---	---	97,7

* Önem derecesi 5 olarak belirtilen bulgular, ilgili seçeneğin ankete katılan firmaların tarafından işaretlenmediğini belirtmektedir.

Tablo 17, KOBİ'lerin kredi kullanırken başvurdukları yöntemler ve talep edilme sıklıkları yer almaktadır. Tabloda yer alan bilgilere göre, KOBİ'lerin kredi kullanırken en çok başvurdukları yöntem ankete katılan firmaların 29'u tarafından %67,4'lük bir oranla ilk sırada belirtilen banka kredisidir. Banka kredisinden sonra ilk sırada en çok tercih edilen yöntemin %20,9'luk oranı ile serbest piyasa (Akraba-Arkadaşlar) olduğu görülmektedir. Satıcı kredisinin ise %4,7'lik oranla ilk sırada en az tercih edilen yöntem olduğu görülmektedir. Fakat satıcı kredisinin ikinci sırada belirtilme ve tercih edilme oranı ise %32,6 ile en yüksektir.

Tablo 18: Banka Kredilerinin Yeterliliği

	Frekans	Yüzde (%)	Kümülatif Toplam
Evet, Yeterli	29	67,4	67,4
Hayır, Yetersiz	14	32,6	100,0

KOBİ'lerin Banka kredilerinin yeterliliği konusundaki görüşlerini değerlendirmek amacıyla sorulan sorunun cevaplarına göre Tablo 18 oluşturulmuştur. Tabloya göre ankete katılan işletmelerin %67,4'ü banka kredilerini yeterli bulurken %32,6'sı verilen kredileri yeterli bulmadıklarını belirtmişlerdir.

Tablo 19: KOBİ'lerin Banka Kredisi Kullanırken Karşılaştıkları Güçlüklerin Önem Derecesine Göre Sıralanması

Önem Derecesi		1	2	3	4	5	6	7	8	9*
Kredi Talebimiz Dikkate Alınmıyor	<i>Frekans</i>	1	---	---	2	2	2	7	---	29
	<i>%</i>	2,3	---	---	4,7	4,7	4,7	16,3	---	67,4
Kredi Çıkana Kadar Zaman Kaybı Yaşıyoruz	<i>Frekans</i>	5	4	3	3	4	2	---	---	22
	<i>%</i>	11,6	9,3	7,0	7,0	9,3	4,7	---	---	51,2
Kredi Almada Teminat Güçlüğü Yaşıyoruz	<i>Frekans</i>	12	2	3	3	2	1	1	---	19
	<i>%</i>	27,9	4,7	7,0	7,0	4,7	2,3	2,3	---	44,2
Prosedürler Çok Fazla	<i>Frekans</i>	7	7	6	1	1	2	---	---	19
	<i>%</i>	16,3	16,3	14,0	2,3	2,3	4,7	---	---	44,2
Faizler Yüksek ve Değişken	<i>Frekans</i>	9	10	2	1	2	---	3	---	16
	<i>%</i>	20,9	23,3	4,7	2,3	4,7	---	7,0	---	37,2
Kredinin Geri Ödeme Süresi Uygun Değil	<i>Frekans</i>	1	8	6	3	1	---	---	---	24
	<i>%</i>	2,3	18,6	14,0	7,0	2,3	---	---	---	55,8
İşletme Likiditesi Kredi İçin Uygun Değil	<i>Frekans</i>	1	2	1	4	3	5	---	---	27
	<i>%</i>	2,3	4,7	2,3	9,3	7,0	11,6	---	---	62,8
Diğer	<i>Frekans</i>	---	---	---	---	---	---	---	1	42
	<i>%</i>	---	---	---	---	---	---	---	2,3	97,7

* Önem derecesi 9 olarak belirtilen bulgular, ilgili seçeneğin ankete katılan firmaların tarafından işaretlenmediğini belirtmektedir.

Tablo 19'da KOBİ'lerin banka kredisi kullanırken karşılaştıkları güçlükler önem derecelerine göre sıralanmıştır. Tablo'da verilen bilgilere göre KOBİ'lerin banka kredisi kullanırken karşılaştıkları güçlüklerin en önemli olanının 12 firma tarafından %27,9'luk bir oranla ilk sırada belirtilen kredi almada yaşanan teminat güçlüğü olduğu görülmektedir. Kredi almada yaşanan teminat güçlüğü, sırasıyla, faizlerin yüksek ve değişken oluşu (%20,9), prosedürlerin çok fazla olması (%16,3), kredi çıkana kadar yaşanan zaman kaybı (%11,6), kredi talebinin dikkate alınmaması (%2,3), kredi ödeme süresinin uygun olmaması (%2,3), işletme likiditesinin kredi için uygun olmaması (%2,3) izlenmektedir. Ayrıca faizlerin yüksek ve değişken oluşu, kredi ödeme süresinin uygun olmaması, prosedürlerin çok fazla olması

seçeneklerinin firmalar tarafından önem derecesi olarak 2. ve 3. derecede önemli seçenekler olarak yüksek oranda belirtildiği (sırasıyla; 23,3-18,6-16,3) görülmektedir. Bu sorunun cevaplanmama oranının yüksek olmasının nedeni ise ilgili sorunun ankete katılan ve banka kredisi kullanmayan firmalar tarafından işaretlenmemiş olmasıdır.

Tablo 20:Kredi Maliyetleri Yüksek Olduğunda Alınan Tedbirler

	Evet		Hayır		Toplam	
	Frekans	Yüzde (%)	Frekans	Yüzde (%)	Frekans	Yüzde (%)
Yatırım Projeleri Ertelenir	23	53,5	20	46,5	43	100
Stok Azaltılır	10	23,3	33	76,7	43	100
Özkaynak Artırılır	11	25,6	32	74,4	43	100
Üretim Kapasitesi Düşürülür	6	14,0	37	86,0		
Yabancı Kaynak Azaltılır	4	9,3	38	88,4	43	100

Cevaplayıcı firmalara kredi kullanmaları ve bu kullandıkları kredilerin maliyetlerinin yükselmesi durumunda nasıl tedbirler alacakları sorulmuş ve birden fazla şık işaretlemelerine izin verilmiştir. Buna göre oluşturulan Tablo 20'de kredi maliyetlerinin yükselmesi durumunda yatırım projelerini erteleme kararının alınacağını belirten anket katılımcılarının tüm katılımcıların % 53,5'ini oluşturduğu görülmektedir. Geriye kalan işletmelerin %25,6'sı özkaynak artırımı yolunu seçerken %23,3'ü ise stoklarını azaltmayı tercih edeceklerini belirtmişlerdir.

Tablo 21:Teşvik ve Desteklerden Haberdar Olma Durumu

	Frekans	Yüzde (%)	Kümülatif Toplam
Evet, Haberdarım	40	93,0	93,0
Hayır, Haberdar Değilim	3	7,0	100,0

Gelişmiş ülkelerin KOBİ'lere sağladığı teşvik ve desteklerin kat be kat gerisinde kalsa da Türkiye'de KOBİ'lere sağlanan birçok teşvik ve destek programları mevcuttur. Ancak KOBİ'lerin finansman sıkıntılarını aşmada en önemli yardımcıları olarak gösterilen bu teşvik ve

desteklerin etkin kullanılmadığı belirlenmiştir. Bu durumun KOBİ'leri bu yardımlardan haberdar olmamasından kaynaklanıp kaynaklanmadığını incelemek amacıyla sorulan soruya verilen cevaplar doğrultusunda Tablo 21 oluşturulmuştur. Buna göre örnekleme oluşturan işletmelerin %93'ünün devlet teşvikleri ve kurum desteklerinden haberdar oldukları %7 gibi düşük bir kısmının ise bu teşvik ve desteklerden haberdar olmadıkları belirlenmiştir.

Tablo 22:Teşvik ve Desteklerden Yararlanma Durumu

	Frekans	Yüzde (%)	Kümülatif Toplam
Evet, Yararlanıyorum	33	76,7	76,7
Hayır, Yararlanmıyorum	10	23,3	100,0

Teşvik ve desteklerden haberdar olan firmaların büyük bir çoğunluğu Tablo 22'de görüldüğü gibi bu desteklerden faydalanmaktadırlar. Yukarıdaki tabloda katılımcıların %76,7'sinin çeşitli desteklerden yararlandığını belirtilmiştir. Buradan hareketle sağlanan destekler arasında hangilerinden faydalandığı farklı bir soru olarak sorulmuş ve birden fazla destek kuruluşundan faydalananların da çoklu işaretleme yapmalarına izin verilmiştir. Alınan cevaplar sonucu Tablo 23'deki bulgulara ulaşılmıştır.

Tablo 23:Yararlanılan Destek Türleri

	Evet		Hayır		Toplam	
	Frekans	Yüzde (%)	Frekans	Yüzde (%)	Frekans	Yüzde (%)
Organize sanayi Bölgesi Destekleri	9	20,9	34	79,1	43	100
KOSGEB Destekleri	19	44,2	24	55,8	43	100
İhracat Teşvikleri	7	16,3	36	83,7	43	100
Halk Bankası Kredileri	9	20,9	34	79,1		
Vergi Teşvikleri	14	32,6	29	67,4	43	100
Kalkınma Bankası Yatırım Kredileri	0	0	43	100		
Diğer Destekler	10	23,3	33	76,7	43	100
AB Destekleri	9	20,9	34	79,1	43	100

Tablo 23'e göre katılımcıların büyük çoğunluğu %44,2 ile KOSGEB'in teknik desteklerinden yararlanmaktadır. İkinci önemli yararlanılan destek türü ise %32,6 ile Vergi Teşvikleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Üçüncü sırada ise %23,3 ile diğer destekler yer

almaktadır. Bu destekler arasında Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı Destekleri, TÜBİTAK, SANTEZ ve SGK teşviklerinin de yer aldığı belirlenmiştir. Bunun yanı sıra Kalkınma Bankası Kredilerinden hiç faydalanılmadığı görülmüştür. Ayrıca KOBİ'lerin AB Desteklerinden yararlanma oranlarının %20,9 ile oldukça düşük olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 24:Teşvik ve Desteklerin Yeterliliği

	Frekans	Yüzde (%)	Kümülatif Toplam
Evet, Yeterli	14	32,6	32,6
Hayır, Yetersiz	29	67,4	100,0

KOBİ'lerin finansman sorunlarının aşılması amacıyla sağlanan devlet teşvikleri ve kurum desteklerinin yeterli olup olmadığının incelendiği Tablo 24'e göre ankete katılan işletmelerin %67,4'ü destek ve teşvikleri yetersiz bulduklarını ifade etmişlerdir. %32,6'sı ise verilen teşvik ve destekleri yeterli bulduklarını belirtmişlerdir.

Tablo 25: Yapılan Teşvik ve Desteklerin KOBİ'lerin Finansman Sorunlarının Aşılmasında Yeterli Olmamasının Sebeplerinin Önem Derecesine Sıralanması

Önem Derecesi		1	2	3	4	5	6	7*
Teşvikle Sağlanan Kredinin Maliyeti Yüksek	Frekans	3	3	3	2	3	---	29
	%	7,0	7,0	7,0	4,7	7,0	---	67,4
Teşvikler Zamanında Sağlanamamakta	Frekans	8	5	3	1	2	---	24
	%	18,6	11,6	7,0	2,3	4,7	---	55,8
Destek Kuruluşlarının Destek Şartları Çok Ağır	Frekans	6	3	3	3	1	---	27
	%	14,0	7,0	7,0	7,0	2,3	---	62,8
Yurt Dışı Destek Kuruluşları ile Bağlantı Kurulamıyor	Frekans	2	1	2	2	7	1	28
	%	4,7	2,3	4,7	4,7	16,3	2,3	65,1
Yatırım İndirimleri Yetersiz Kalıyor	Frekans	4	6	2	5	---	---	26
	%	9,3	14,0	4,7	11,6	---	---	60,5
Diğer	Frekans	3	---	1	---	---	---	39
	%	7,0	---	2,3	---	---	---	90,7

* Önem derecesi 7 olarak belirtilen bulgular, ilgili seçeneğin ankete katılan firmaların tarafından işaretlenmediğini belirtmektedir.

Tablo 25'de yapılan teşvik ve desteklerin KOBİ'lerin finansman sorunlarının aşılmasında yeterli olmamasının sebepleri önem derecelerine göre verilmiştir. Tablo'da yer alan bilgilere göre, bu konudaki en önemli sorunun ankete cevap veren 8 firma tarafından %18,6'lık

bir oranla ilk sırada belirtilen teşviklerin zamanında sağlanamaması olduğu görülmektedir. Diğer önemli sorunların ise sırasıyla, destek kuruluşlarının destek şartlarının ağırlığı (14,0), yatırım indirimlerinin yetersiz olması (%9,3), teşvikle sağlanan kredinin maliyetinin yüksek olması (7,0) ve yurt dışı destek kuruluşları ile bağlantı kurulamaması olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra yapılan teşvik ve desteklerin KOBİ'lerin finansman sorunlarının aşılmasında yeterli olmamasının sebepleri açısından Diğer başlığı altında sunulan teşviklerin yeterli seviyede olmaması ve geri ödeme süresinin uzun olması gibi faktörler önem derecesi bakımından 3 firma tarafından ilk sırada ve 1 firma tarafından ise üçüncü sırada belirtilmiştir. Yine Bu sorunun cevaplanmama oranının yüksek olması ise yapılan teşvik ve desteklerin yeterli olduğunu düşünen firmaların bu soruya cevap vermemesinden kaynaklanmaktadır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada Trabzon ilinde faaliyet gösteren KOBİ'lerin bir finansman sorunu yaşayıp yaşamadıklarını ve eğer bir sorun yaşıyorlarsa bu finansman sorununun, profesyonel bir finansman bölümünün, etkin bir finansal planın ve finansman yöneticisinin olmayışından kaynaklanıp kaynaklanmadığı ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Ayrıca bu sorunların aşılması amacıyla KOBİ'lere sağlanan devlet teşvikleri ve kurum desteklerinden örnekleme oluşturan firmaların faydalanıp faydalanmadıkları araştırılmıştır.

Çalışmadan elde edilen bulgulara göre araştırma kapsamındaki firmaların büyük bir kısmının (%48) mikro ve küçük işletmeler olduğu belirlenmiştir. Yine bu firmaların büyük bir kısmının limited şirket olduğu ve kuruluş sermayelerini büyük bir oranla öz kaynaklardan karşıladıkları belirlenmiştir. Ayrıca araştırma kapsamındaki firmaların çoğunda bir finansman bölümü ve finans yöneticisi bulunmadığı, finans yöneticisi bulunduran firmalarda ise finans yöneticilerinin büyük ölçüde üniversite mezunu olduğu tespit edilmiştir. Bütün bunların yanında bu firmaların önemli bir kısmının (%51) hem kısa hemde uzun vadeli olmak üzere finansal planlama yaptıkları belirlenmiştir. Çalışmadan elde edilen önemli bir sonuç da araştırma kapsamındaki firmalarda finansal kararların çoğunlukla şirket sahibi tarafından verildiğidir. Daha öncede değinildiği gibi araştırma kapsamındaki firmaların önemli bir kısmının mikro ve

küçük işletme olduğu düşünüldüğünde bu firmalarda finansal içerikli kararların işletme sahibi tarafından verilmesi normal bir durum olarak karşılanabilir.

Çalışmadan elde edilen önemli sonuçlardan bir diğeri ise araştırma kapsamındaki firmaların finansman sorununa ilişkindir. Araştırmaya katılan firmaların büyük bir kısmı (%60,5) işletmelerinde önemli bir finansman sorunu yaşamadıklarını belirtmişlerdir. Finansman sorunu yaşadıklarını belirten firmalar ise bu konuda yaşadıkları en önemli sıkıntılar olarak alacakların tahsilindeki gecikmeleri, maliyetlerdeki artış, öz kaynak yetersizliği ve kredi teminindeki güçlükleri göstermişlerdir. Bunun yanında bu firmalar genel olarak finansman sorununun çözülmesi için öncelikle KOBİ'lerin gelişimi için yeni teşviklerin oluşturulması gerektiğini ve özellikle kredi teminatlarının da en aza indirilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Yine araştırma kapsamındaki firmaların büyük bir kısmının kredi kullandığı belirlenmiştir. Kredi kullanmadıklarını belirten firmalar ise kredi kullanmama nedenleri olarak büyük ölçüde sermaye yetersizliği ve kredi teminatlarının ağır olduğunu belirtmişlerdir. Araştırma kapsamındaki firmaların en önemli finansal problemlerinden bazılarının öz kaynak yetersizliği ve kredi teminindeki güçlükler gibi faktörler oldukları düşünüldüğünde, firmaların kredi kullanmama nedenlerinin sermaye yetersizliği ve kredi teminatlarının ağırlığı gibi nedenler olması normal karşılanabilir. Ayrıca bütün bunlara rağmen KOBİ'lerin kredi kullanırken en çok kullandıkları yöntemin banka kredisi olduğu belirlenmiştir. Firmaların banka kredisi kullanırken karşılaştıkları en büyük problemin ise kredi almada yaşanan teminat gücü olduğu belirlenmiştir. Bu sonuç araştırma kapsamındaki firmalarda en önemli finansal problemlerden birisinin kredi teminindeki güçlükler olduğu düşünüldüğünde gayet normal bir sonuçtur. Bunun yanında kredi kullanmada yaşanan bu sıkıntılar karşısında firmaların büyük oranda yatırım projelerini erteledikleri de belirlenmiştir.

Teşvik ve destekler konusunda ise araştırma kapsamındaki firmaların büyük ölçüde teşvikler hakkında bilgi sahibi oldukları ve bu teşvik ve desteklerden yararlandıkları fakat bu teşvik ve destekleri yetersiz buldukları belirlenmiştir. Ayrıca araştırma kapsamındaki firmaların önemli bir kısmının KOSGEB desteklerinden yararlandığı belirlenmiştir. Bunun yanında araştırma kapsamındaki firmalar teşviklerin yetersizliğinin en önemli nedenleri olarak büyük

ölçüde teşviklerin zamanında sağlanamaması ve destek kuruluşlarının destek şartlarının çok ağır olmasını göstermişlerdir.

Genel olarak çalışmadan elde edilen sonuçlar birçok açıdan literatürlede uyuşmaktadır; Aras ve Müslümov (2002), KOBİ'lerin para piyasasından yeterince yararlanamadıklarını, Oktay ve Güney (2002), Türkiye'de KOBİ'lere yönelik teşvikler düzensiz ve yetersiz olduğunu, Bayraktar ve Köse (2004), bankaların KOBİ'lere sağladıkları kredilerinin faiz ve teminat şartlarının ağır olduğunu, Bıtırak ve Çetin (2009), KOBİ'lerin işe başlarken ağırlıklı olarak öz sermayeyi tercih ettiklerini ve yine Hyz (2011), kısa vadeli banka kredilerinin yüksek doğal risk ve teminat eksikliği nedeniyle KOBİ'ler için büyük işletmelere göre daha pahalı bir kaynak olduğunu bu çalışmadan elde edilen sonuçlara benzer olarak yaptıkları çalışmalarda ortaya koymuşlardır.

KAYNAKÇA

- AKGEMCİ, Tahir (2001); "KOBİ'lerin Temel Sorunları ve Sağlanan Destekler", T.C. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, KOSGEB.
- ALAM, Syed Shah; Mohd Fauzi Mohd JANI; Zizah Che SENİK, ve Ahmad Kahary Ahmad DOMIL; (2011), "Assessing Barriers of Growth of Food Processing SMIs in Malaysia: A Factor Analysis", International Business Research, Cilt 4, Sayı 1, Ocak, ss. 252-259.
- ARAS, Güler ve Alövsat MÜSLÜMOV; (2002), "Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisinde KOBİ'lerin Yeri: Finansman, Ekonomik Sorunları ve Çözüm Önerileri" http://www.emu.edu.tr/smeconf/turkcepdf/Bildiri_33.PDF [15.05.2011]
- BADULESCU, Daniel ve Alina BADULESCU; (2010), "Financial Constraints Facing SMEs: Some Theory and Evidence" Metalurgia International, Cilt 15, Sayı 8, ss. 169-173.
- BARTLETT, Will ve Vladimir BUKVIČ; (2001), "Barriersto SME Growth in Slovenia", Kluwer Academic Publishers, MOCT-MOST Cilt 11, Sayı 2, ss. 177-195.
- BAYRAKTAR, Sema ve Yasemin KÖSE; (2004), "KOBİ'lerin Finansmanı ve Finansal Sorunları: Zonguldak Örneği" http://www.emu.edu.tr/smeconf/turkcepdf%5Cbildiri_20.pdf [15.05.2011]

-
- ÇARIKÇI, İlker; İsmet TİTİZ ve A. Hüsrev EROĞLU; (2002), “Küçük Ve Orta Ölçekli Üretim İşletmelerinde Kriz Dönemine Özgü Finansman Sorunları ve Alternatif Pazarlama Stratejileri – Göller Bölgesi İşletmeleri Üzerine Bir Araştırma”, Isparta, S.D.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt 7, Sayı 1, s. 229-239.
- ÇETİN, Ali Cüneyt ve İbrahim BITİRAK; (2009),”Antalya İli Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerinde Finansal Yönetim, İşletme Sermayesi ve Yatırım Bütçeleme Uygulamaları”, Alanya İşletme Fakültesi Dergisi, Cilt 1, Sayı 1, s. 119-137.
- ÇETİN, Canan; (1996), Yeniden Yapılanma, Girişimcilik, Küçük ve Orta Boy İşletmeler ve Bunların Özendirilmesi, İstanbul: Der Yayınları.
- ÇINAR AY, Sema; (2008), ”Türkiye’deki KOBİ’lerin Finansman Sorunları”, PARADOKS, Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi, Cilt 4, Sayı 1, Ocak, s. 1305-7979.
- EREN, Erol; (1997), İşletmelerde Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası. İstanbul, Der Yayınları.
- HYZ, Alina; (2011), “Small andMedium Enterprises (SMEs) in Greece - Barriers in Access to Banking Services. An Empirical Investigation”, International Journal of Business and Social Science, Cilt 2, Sayı 2, Şubat, 161-165.
- OKAY, Şenol; (2009)” İleri İmalat Teknolojileri Kullanan KOBİ’lerin Sorunlarına İlişkin Bir Alan Araştırması: Denizli İli Örneği,” 5. Uluslararası İleri Teknolojiler Sempozyumu (IATS’09), 13-15 Mayıs Karabük, Türkiye.
- OKTAY, Ertan ve Alptekin GÜNEY; (2002), Türkiye’de KOBİ’lerin Finansman Sorunu ve Çözüm Önerileri, “21. Yüzyılda KOBİ’ler: Sorunlar, Fırsatlar ve Çözüm Önerileri” Sempozyumu, Doğu Akdeniz Üniversitesi, 03-04 Ocak.
- REASON, Lester Lloyd ve Terry MUGHAN; (2008), “RemovingBarriersto SME Access to InternationalMarkets: OECD-APEC Global Study” The United States Association for Small Business and Entrepreneurship (USASBE) Proceeding, s. 1498-1527.
- SAEED, Abubakr; (2009), “Formality of Financial Sourcesand Firm Growth: Empirical Evidence From Brazilian SMEs 1999-2005” Journal Of AcademicReseachin Economics,Cilt 1, Sayı 2, Kasım, s. 131-144.

ŞAMILOĞLU, Famil ve Yavuz DEMİREL; (2001),”KOBİ'lerin Sorunları ve Aksaray İlinde Bir Uygulama”, Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt 9, Sayı 9, s. 73-87.

YILMAZ, H; (2007), “Turizm Sektörü KOBİ'lerinin Finansman Sorunlarının Diğer Sektörlerle Karşılaştırmalı Analizi: Bodrum Örneği”, MUFAD- Muhasebe ve Finansman Dergisi, Sayı 33,Ocak, s. 162-170.

2011-2013 KOBİ Strateji ve Eylem Planı, (2011),Nisan, KOSGEB, Ankara.

JAPON ATASÖZLERİNDE KADIN İMGESİ

Okan Haluk AKBAY*

ÖZET

Atasözleri, geçmişten günümüze aktarılan, uzun tecrübe ve gözlemlere dayanılarak oluşturulmuş ve toplum tarafından benimsenmiş, kısa ve özlü öğütler veren kalıplaşmış sözlerdir. Atasözleri, toplumun ortak tecrübe, duygu, düşünce, tutum, davranış, dünya görüşü, inanç ve kültür yapısını yansıtır. Eski kuşakların tecrübelerinden kalma yol gösterici ve öğüt verici bir nitelik taşıması atasözlerinin başlıca özelliklerinden birisidir. Atasözleri, bu açılarıdan bakıldığında paha biçilmez bir kültürel ve folklorik hazine olarak değerlendirilebilir.

Bu çalışma, Japon atasözlerinde kadın imgesinin ne şekilde yer aldığını ve Japon atasözlerinde kadına bakış açısını genel hatlarıyla ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu amaçla, Japon atasözleri taranmış ve kadın imgesine ilişkin başlıca atasözleri belli başlıklar altında toplanarak değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Atasözü; Japon atasözleri; Japon kültürü; Kadın imgesi

WOMAN IMAGE IN JAPANESE PROVERBS

ABSTRACT

Proverbs are rigid words which have been transferred from the past up to now, formed based on long experience and observations and adopted by the society, have given short and concise advices. Proverbs reflect the society's common experience, feeling, thought, attitude, behaviour, world view, belief and culture structure. That proverbs have an attribution, remaining from experiences of old generations, which guides and advises is one of primary specialities of them. When looked at from these angles, proverbs can be evaluated as a priceless cultural and folkloric treasure.

This study aims to reveal in which way the woman image takes place in Japanese proverbs and to reveal the angle of view into the woman in Japanese society with its general lines. By this aim, Japanese proverbs were scanned and proverbs regarding the woman image were tried to be evaluated by collecting in certain titles.

Key Words: Proverb; Japanese proverbs; Japanese culture; Woman image

* Yrd. Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Japon Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı (halukakbay@yahoo.com)

GİRİŞ

Japon toplumunda kadına bakış açısı mitolojik, kültürel ve tarihsel yönlerden irdelendiğinde oldukça ilginç özellikler gösterir. Japon mitolojisinin en önemli kaynağı sayılan *Kojiki*'deⁱ yer alan bazı epizotlar, kadın imgesine ilişkin ilginç bazı örneklerle sunar. Örneğin; Gök Tanrılar tarafından yaşamaları için yeryüzüne gönderilen Tanrı İzanagi ve Tanrıça İzanami çifti, Tanrıça'nın Tanrı'dan önce konuşması nedeniyle cezalandırılır (Fukunaga, 2003:28-43). Bir başka epizotta Tanrıça İzanami, oğlu Ateş Tanrısı'nı doğururken yanarak ölür ve Ölüler Ülkesinin Kraliçesi olur (Fukunaga, 2003:43-54). Yine, aynı kaynakta geçen bir diğer ilginç epizot ise, Tanrı Susanô'dan korkarak kayaların arkasına saklanan Güneş Tanrıçası Amaterasu'yu saklandığı yerden çıkarabilmek için Neşe Tanrıçası Ame-no-uzume'nin kayaların önünde dans etmesidir (Fukunaga, 2003:65-69).

Bu epizotlarda geçen, Tanrıça'nın Tanrı'dan önce konuşması nedeniyle Tanrı ve Tanrıça'nın cezalandırılmaları ve Tanrıça'nın doğum yaparken hayatını kaybederek Ölüler Diyarının Kraliçesi olmasıⁱⁱ gibi olgular, kadın imgesi açısından bakıldığında kadına düşük bir mevki verildiği şeklinde yorumlanabilir. Bununla birlikte *Kojiki*'de, bunun tam aksine kadına yüksek payeler veren epizotlar da bulunmaktadır. Örneğin, Güneş Tanrıçası Amaterasu'nun saklandığı yerden çıkması ve karanlığa gömülen yeryüzünün yeniden ışığa kavuşması Neşe Tanrıçası Ame-no-uzume sayesinde olmuştur. Yine, Japon mitolojisinde ilgi çeken bir başka nokta ise, İmparatorluk sülalesinin Güneş Tanrıçası Amaterasu'nun soyundan geldiği inancıdır. Yani; Japon mitolojisinde, İmparatorluk sülalesinin kökeni Tanrı'ya değil, Tanrıça'ya dayandırılmaktadır.

M.Ö.3.yy'a ait *Gishi Wajinden*ⁱⁱⁱ gibi bazı Çin kaynaklarında, Japonya'daki bazı beyliklerin kadınlar tarafından idare edildiği ve dönemin en önemli beyliği olan Yamataikoku'nun kraliçe Himiko tarafından yönetildiği bilgisi yer almaktadır (*Yamataikoku-Sôron*, 2012). Beylikler döneminde kadının aile ve toplum içindeki güç ve konumunun yüksek olduğuna dair ilginç bir örnek *Konjaku Hikâyeleri*'nde^{iv} yer almaktadır. Adı geçen eserin 28.cildinde yer alan bir hikâyede, kendisini aldatmaya yeltenen kocasını arkadaşlarının gözü önünde küçük düşürerek cezalandıran bir kadın konu edilir. Dönemin tipik bir Japon kadınının

betimlendiği bu hikâye, kadının toplumsal gücünü yansıtması bakımından ilgi çekicidir (Kadokawa, 2002:174-175).

12.yy'daki feodal yapıya geçiş dönemine kadar Japon toplumunda kadının oldukça yüksek bir sosyal statüye sahip olduğu kabul edilmektedir. Ancak, 12.yy'da Japonya'da güçlenmeye başlayan Konfüçyanizm'in etkisiyle, kadının toplum içerisindeki konumu giderek zayıflamıştır. Yine; Budizm inancı içerisinde de kadının "günahkâr ve batağa saplanmış" canlılar olarak kabul edilmesi, Japon kadının toplumsal konumunu zayıflatan başka bir faktör olmuştur (Fujimura-Fanselow and Kameda,1995:20).

Edo dönemi (1603-1868), Japon toplumunda kadın-erkek arasındaki ayrımın en belirgin şekilde görüldüğü dönem olmuştur. Bu dönemde, kız çocuklarının eğitiminde kullanılan *Onna Daigaku*^v isimli kitap, dönemin kadına bakış açısını yansıtması bakımından oldukça ilginç bilgiler içermektedir. Kitapta kadının temel görevi "evleninceye kadar babasına, evlendikten sonra kocasına, yaşlandığıdaysa oğluna itaat etmek" şeklinde özetlenmektedir. Yine aynı kitapta, "erkeklerin geveze, kıskanç, sürekli hastalanan ve çocuk doğuramayan kadınlardan boşanmaları gerektiği" gibi bilgilere de yer verilmiştir (*Kindai Dejitaru Raiburarii*, 2010).

1868 yılında başlayan Batılılaşma hareketleri (Meiji reformları) ile birlikte Japon kadınına yeni bazı haklar verilmişse de, Japon kadınının toplumsal konumu batılılaşma hareketlerine paralel şekilde hızlı bir gelişim gösterememiştir. Bunun en önemli nedeni ise, batılılaşma hareketlerinin kilit noktalarında bulunanların "aile" ve "kadın" konusunda muhafazakâr tutumlarını korumaları olmuştur. Batılılaşma süreci içerisinde dahi "erkek aileyi temsil eder" ve "kadın erkek için yaşar" düşüncesinin yenilik hareketlerinin temelinde yer alması, Japon kadınının toplumsal konumunun iyileştirilmesi noktasında istenilen seviyeye ulaşılmasında önemli bir engel teşkil etmiştir (Shen, 2006:100-102). Meiji döneminde, eskiden bu yana gelen "erkek, evin reisidir ve evi yönetir" düşüncesi, çağdaş Japon hukuku içerisine dâhil edilmiştir (a.g.e, 2006:100).

Sonuç olarak bakıldığında, Japon kadınının tarihin eski dönemlerinde sahip olduğu yüksek sosyal konumunu, özellikle dinsel ve dış sebeplerden kaynaklanan etkenler sonucunda giderek kaybettiği; batılılaşma hareketleri sırasında ve sonrasında da eski konumuna yeniden sahip olamadığı görülmektedir.

Atasözleri üzerine birçok tanımlama yapılmıştır. Aksan, atasözlerini "bir toplumun bilgeliğini, deneyimlerini, dünya görüşünü ve anlatım gücünü yansıtan ve yüzyıllarca yaşayabilen sözler" olarak tanımlamıştır (Aksan, 1996:33). Aksoy ise, atasözlerine "bir kavramı, bir durumu, ya çekici bir anlatımla ya da özel bir yapı içinde belirten ve çoğunun gerçek anlamlarından ayrı bir anlamı bulunan kalıplaşmış sözcük topluluğu ya da tümce" şeklinde bir tanım getirmiştir (Aksoy, 1989:50). Ergan'a göre "atasözleri, geniş halk kitlelerinin yüzyıllar boyunca geçirdikleri tecrübe ve bunlara dayanan düşüncelerden doğan ve benimsenen, kimin tarafından söylendikleri belli olmaksızın ağızdan ağza dolaşan, yol gösterici nitelik kazanmış, az kelime ile çok mana ifade eden kültür unsurlarıdır" (Ergan, 1999). Sağlam "kısa ancak uyandırdıkları çağrışımlar itibariyle gayet geniş kapsamlı özsözler" şeklindeki tanımıyla atasözlerinin iki temel ve önemli özelliğine dikkat çekmektedir (Sağlam, 2004:9).

Atasözleri, bir toplumun kültürünü çeşitli açılardan yansıtan paha biçilmez bir folklorik hazine olarak değerlendirilebilir. Hatipoğlu, atasözlerinin bu özelliğini "her ulusun kendi atalarının düşüncelerine, denemelerine, gelenek ve görgülerine dayanan ulusal atasözleri vardır ve bu çeşit atasözlerinden de o ulusun düşünce, duygu yolları ve türleri az çok öğrenilmiş olur" şeklinde açıklamaktadır (Hatipoğlu, 1972:182). Aksan ise, bu konuyla ilgili olarak "deyimler, bir dilin anlatım yollarını, o dili konuşan toplumun geçmişini, yaşam biçimini, geleneklerini ve çeşitli özelliklerini belirten önemli ipuçları sağlar" demektedir (Aksan, 1990:37-38). Püsküllüoğlu, toplumun töre ve geleneklerini, felsefesini atasözlerinde bulmanın mümkün olduğunu (Püsküllüoğlu, 2002:5); Aksoy, her atasözünün kendi ulusunun damgasını taşıdığını (Aksoy, 1989:27) söylemektedir. Diğer yandan Sağlam, atasözlerinin araştırılması yoluyla dil araştırmaları ve halkbilim çerçevesinde, kültür tarihi açısından pek çok aydınlatıcı bilginin elde edilebileceğinin altını çizmektedir (Sağlam, 2004:8). Tüm, atasözlerinin değişik kültür ve dilleri anlamada büyük önem taşıdığını vurgulamaktadır (Tüm, 2010).

ÇALIŞMANIN AMACI VE YÖNTEM

Bu çalışmanın amacı, atasözlerinin bir toplumun düşünce tarzına ilişkin önemli ipuçları sunduğu varsayımından yola çıkarak; Japon atasözlerinde "kadın" imgesinin ele alınış şekli ve

buradan hareketle geçmişten günümüze Japon toplumunda "kadın" imgesine yönelik bakış açısını genel hatlarıyla ortaya koymaktır.

Bu amaçla, Miyagoshi (1991), Shin Kokugo Kenkyûkai (1994), Sanseidô (1997), Gakken (1998) ve Tanno (1999) olmak üzere toplam beş adet Japonca atasözleri sözlüğü taranarak "kadın" imgesine ilişkin atasözleri derlenmiştir. Farklı çeşitlemeleri olan atasözlerinin en yaygın şekliyle kullanıldığı düşünülen şekli çalışmaya dâhil edilmiştir. Bu konuda Japonca anadil konuşucularının görüşlerine de başvurulmuştur. Bu aşamaların sonunda elde edilen toplam 54 adet atasözü alt başlıklar altında toplanarak değerlendirilmeye çalışılmıştır. Çalışma içerisinde "kadın" imgesine ilişkin algılamaların doğruluğu veya yanlışlığı tartışılmamış; yalnızca "kadın" imgesinin Japon atasözleri içerisindeki yeri ve algılanış şekli ortaya konulmaya gayret edilmiştir. Makalede ele alınan Japonca atasözler, Latin harfleriyle transkripsiyonlu olarak verilmiştir.

I. HUZUR VE MUTLULUK KAYNAĞI OLARAK KADIN

Bazı Japon atasözlerinde; kadının, huzur ve mutluluk kaynağı bir varlık olarak betimlendiği görülmektedir. Bu gruba giren Japon atasözlerinde kadın; uğur getiren, işlerin yolunda gitmesini sağlayan, erkeğin en büyük yardımcısı, evin temel direği, aile hayatı için vazgeçilmez ve son derece önemli bir birey olarak tasvir edilmektedir.

(01) "Onna nara dewa yo ga akenu"

Kadınsız gecenin sabahı olmaz. (Kadın olmadan işler yolunda gitmez.)

(02) "Onna wa monbiraki"

Kadın kapıları açar. (Kadın erkeğe uğur getirir.)

(03) "Nyobô wa ie no daikokubashira"

Kadın evin temel direğidir. (Kadın evin en temel unsurudur.)

(04) "Nyobô wa hanshinjô"

Kadın evdeki hazinenin yarısıdır. (Kadın evin en değerli hazinelerinden biridir.)

(05) "İe ni nyobô naki wa hi no naki ro no gotoshi"

Kadınsız ev, ateşsiz ocak gibidir. (Kadınsız ev olmaz. Evi ev yapan kadındır.)

(06) “İe ni nakute naranu mono wa uwagamachi to nyobô”

Evin olmazsa olmazı eşik ile kadındır. (Kapısız ev olamayacağı gibi, kadınsız ev de olamaz.)

(07) "İe mazushiku shite ryôσαι wo omou"

Ev fakirleşince iyi hanım hatırlanır. (İnsan yoksul düştüğünde iyi hanımın önemini daha çok hisseder.)

II. ANNE OLARAK KADIN

Kadının üstlendiği önemli ve zorlu görevlerin başında annelik gelir. Anne, pek çok şeyden fedakârlık ederek ve birçok zorluğa göğüs gererek çocuklarını en iyi şekilde yetiştirmeye gayret eder. Bazı Japon atasözlerinde, kadının anne olarak bu zor ve önemli konumu anlatılmaktadır. Bu gruba giren Japon atasözlerinde, annenin çocukları için hiçbir fedakârlıktan kaçınmadığı; çocuk yetiştirmede, annenin oldukça etkin bir rol oynadığı vurgulanmaktadır.

(08) "Onna wa yowashi saredo haha wa tsuyoshi"

Kadın zayıf ancak anne güçlüdür. (Anne, çocukları için her şeyi göze alır ve çeşitli zorluklara katlanır.)

(09) "Haha ga yaseru to ko ga futuru"

Anne zayıflayınca çocuk şişmanlar. (Anne, çocukları için çok zahmet çeker.)

(10) "Sono ko wo shirazareba sono haha wo miyo"

Çocuğu tanımak istersen annesine bak. (Annenin çocuk üzerindeki etkisi çok büyüktür.)

(11) "Onna shichibu ni otoko sanbu"

Kadına yedi pay, erkeğe üç pay. (Annenin çocuk üzerindeki etkisi, babaya göre çok daha fazladır.)

(12) "Onna no ko wa onna ni tsuku"

Kız çocuğu annenin peşinden gider. (Kız çocuğu anneyi taklit eder. Annenin kız çocuğu üzerindeki etkisi çok büyüktür.)

III. ERKEĞE BAĞIMLI BİREY OLARAK KADIN

Bazı Japon atasözlerinde kadın; birçok açıdan çevresine, özellikle de erkeğe bağımlı, erkek olmadan yaşamını idame ettiremeyen güçsüz bir varlık olarak betimlenmektedir. Bu gruba giren atasözlerinde ağırlıklı olarak, kadının yaşamı boyunca erkeğe muhtaç olduğu, erkeğe itaat etmek zorunda olduğu ve bu yüzden asla rahat yüzü görmediği vurgulanmaktadır.

(13) "Otto ni tsuku ga onna no michi"

Kocanın peşinden gitmek kadının yoludur. (Kadın, her açıdan kocasına itaat etmekle mükelleftir.)

(14) "Otoko wa matsu, onna wa fuji"

Erkek çam ağacı, kadın ise salkım gibidir. (Erkek yere sıkıca kök salan çam ağacı, kadın ise çam ağacına sarılan salkım gibidir. Kadın, erkeğe muhtaçtır.)

(15) "Onna wa sangai ni ie nashi"

Kadının bu dünyada evi yoktur. (Böylesine geniş bir dünyada bile kadının rahat edebileceği ve kendine ait bir yer yoktur.)

(16) "Onna wa san jû"

Kadın üç şeye itaat eder. (Kadın, çocukken babaya; evlenince kocasına; yaşlanınca çocuklarına itaat etmek zorundadır.)

(17) "Onna wa isshô kuraku wo tanin ni yoru"

Kadının yaşamı boyunca üzüntü ve sevinci başkalarına bağlıdır. (Kadın, yaşamı boyunca başkalarına bağlı olarak hareket etmek zorundadır.)

IV. FELAKET SEBEBİ OLARAK KADIN

Bazı Japon atasözlerinde kadın; erkeği, aileyi, hatta toplumu kolaylıkla felakete sürükleyebilecek tehlikeli bir varlık olarak tasvir edilmektedir. Bu gruba giren Japon atasözlerinde kadın; erkeği baştan çıkarıcı ve kendisine esir eden, zekâsını kötüye kullanarak karışıklık ve kargaşaya yol açan şeytani bir varlık olarak betimlenmektedir. Bu atasözlerinde, erkeğin kadına karşı çok dikkatli olması ve inisiyatifini asla kadına bırakmaması gerektiği, aksi hâlde felakete sürükleneceği uyarısında bulunmaktadır.

(18) "Onna no ekubo ni wa shiro wo katamuku"

Kadının gamzesi yüzünden kale yıkılır. (Erkeğin sevdiği kadın için yapmayacağı şey yoktur. Kadın erkeğin aklını başından alır ve her istediğini kolayca elde eder.)

(19) "Onna no kami no ke ni wa taizô mo tsunagaru"

Kadın saçının bir teli fili bile bağlar. (Kadının erkeği cezbetme gücü öylesine yüksektir ki, kadın saçının bir teliyle büyük bir fili bile bağlayabilir.)

(20) "Onna wa ran no moto"

Kadın kargaşanın temelidir. (Kadının olduğu yerde kargaşa ve huzursuzluk eksik olmaz.)

(21) "Akusai wa hyaku nen no fusaku"

Kötü hanım yüzyıl süren kötü hasattır. (Kötü bir kadınla evlenmek, bir erkeğin başına gelebilecek en büyük felakettir.)

(22) "Onna wa mamono"

Kadın şeytandır. (Kadın tıpkı şeytan gibidir; kadından her türlü kötülük gelir.)

(23) "Mendori utaeba ie horobu"

Dişi kuş öterse ev çöker. (Evde kadının yönetimi ele alması aileyi felakete sürükler.)

V. KIT ANLAYIŞLI KADIN

Bazı Japon atasözlerinde kadın; yeterince zeki olmayan, zihinsel güç ve becerisi zayıf, değerlendirme gücünden yoksun, bilgiden uzak, aklına ve sözüne güvenilmez, işe yaramaz bir varlık olarak betimlenmektedir. Kadın, bu özelliğiyle çevresindekileri sıkıntıya sokan ve bu yüzden dikkat edilmesi gereken bir varlıktır.

(24) "Onna no hanashi wa ichiri kagiri"

Kadının konuşması sadece bir köyden ibarettir. (Kadının aklı erdiği ve üzerine konuşabileceği konular çok azdır.)

(25) "Onna warabe no iu koto mochiiu bekarazu"

Kadın ile çocuğun lafına kulak asma. (Kadın ve çocuğun dediğine göre hareket edilmez.)

(26) "Onna sakashikute ushi urisokonau"

Kadının zekisi inek satmaya kalkar ama satamaz. (Kadınlar zeki değildir. Kadının en zekisi bile, basit bir işi yapamaz.)

(27) "Onna no chie wa hana no saki"

Kadının akli burnunun ucundadır. (Kadın ancak çok yakınındaki şeyleri görebilir ve anlayabilir; ileriye yönelik değerlendirme yapamaz.)

(28) "Onna no rikô yori otoko no baka"

Kadının zekisindense erkeğin ahmağı. (Erkeğin ahmağı, kadının zekisinden evladır.)

(29) "Joshi to shôjin wa yashinaigatashi"

Kadın ve ahmağı idare etmesi zordur. (Kadın ve ahmağa bir şey anlatmak imkânsızdır.)

(30) "Onna no chikara to kubi no nai ishi botoke"

Kadının gücü ile başı olmayan Buda heykeli. (Kadının gücü de, başsız Buda heykeli de bir işe yaramaz.)

VI. KURNAZLIK TİMSALİ OLARAK KADIN

Kimi Japon atasözlerinde, kadının dikkat edilmesi gereken özelliklerinden biri olarak kurnazlık ve sinsilik verilmektedir. Bu gruba giren atasözlerinde; kadının istediğini elde edebilmek için yalan söyleyebileceği, abartılı davranışlarda bulunabileceği, zekâsını kötüye kullanarak çeşitli hilelere başvurabileceği vurgulanmaktadır.

(31) "Onna no kowagaru to neko no samugaru wa uso"

Kadının korkması ile kedinin üşümesi yalandır. (Kedi nasıl en soğuk havada bile üşümezse, kadın da asla karşısındakinden korkmaz. Kadın korkmuş görünse de aslında korkmaz.)

(32) "Jorô no sora naki"

Kadın yalandan ağlar. (Kadın karşısındakini aldatmak için her türlü davranışta bulunabilir.)

(33) "Onna no chie wa yoku ga moto"

Kadın aklının kaynağı hırstır. (Kadın çok hırslıdır; istediğini elde etmek için her yola başvurur.)

(34) "Koi no michi ni wa onna sakashii"

Aşk yolunda kadın akıllıdır. (Aşık kadın, aşık erkeğe göre daha akıllı başındadır ve ne istediğini iyi bilir.)

(35) "Onna wa shindemo shinzuna"

Kadın ölse bile inanma. (Kadının söz ve davranışlarına hemen inanmamalıdır.)

(36) "Onna wa jigoku no tsukai"

Kadın cehennem hizmetçisidir. (Kadın, bir rahibi dahi cehenneme sürükleyecek kadar sinsî ve tehlikelidir.)

VII. KADINLARIN BAZI GENEL ÖZELLİKLERİ

Kadınların bazı karakteristik özelliklerini yansıtan çok sayıda Japon atasözü bulunmaktadır. Bu atasözlerinde; erkeğin kadına özgü duygu ve düşüncelerini anlayamayacağı, kadın duygularının hemen değişebileceği, kadının merhametsizliği, dedikoduya meraklı oluşu, kıyafete ve dış görünümüne çok önem verdiği vb. gibi kadınlara ilişkin pek çok özelliğe değinilmektedir.

(37) "Onna no kokoro wa onna shiru"

Kadının kalbini yine kadın bilir. (Kadının hâliinden yine kadın anlar. Kadınların kendine özgü ruh hâli ve davranış özelliklerini erkeğin anlaması imkânsızdır.)

(38) "Aki no hiyori to onna no kokoro hi ni nanado kawaru"

Sonbahar havası ve kadının kalbi günde yedi kere değişir. (Her an değişebileceği için sonbahar havasına ve kadının kalbine güven olmaz.)

(39) "Onna no kokoro wa neko no me"

Kadının kalbi kedinin gözü gibidir. (Kedinin fıldır fıldır dönen gözleri gibi kadının kalbi ve duyguları da sürekli değişir.)

(40) "Onna no shikaeshi wa sanzôbai"

Kadının intikamı üç kat fazla olur. (Kadının intikamı çok acı olur. Kadın intikamını misliyle alır.)

(41) "Onna no nasake ni hebi ga sumu"

Kadının merhametinde yılan yaşar. (Kadın merhametli gibi görünse de aslında çok acımasızdır.)

(42) "Onna no ichinen iwa wo mo tôsu"

Kadının düşüncesi kayayı bile deler. (Kadın çok azimli ve inatçıdır. Kafasına koyduğu şeyi ne pahasına olursa olsun muhakkak gerçekleştirir.)

(43) "Onna san nin yoreba yakamashii"

Üç kadın bir araya geldi mi gürültü kopar. (Kadınlar bir araya geldi mi ya hemen dedikoduya başlarlar ya da birbirleriyle kavga ederler.)

(44) "Onna no tachibanashi wa sôdô no moto"

Kadınların ayakta gevezeliği gürültünün temelidir. (Kadınların ayaküstü yaptıkları gevezelik ve dedidoku ortalığı karıştırmaya yeter.)

(45) "Onna san nin yoreba kimono no uwasa suru"

Üç kadın bir araya gelirse kıyafet hakkında konuşur. (Kadınlar kıyafete, giyim-kuşama çok önem verirler.)

(46) "Onna wa kimono ga inochi kara ni ban me"

Kadın için giysi canından sonra ikinci sıradadır. (Kadınlar için kıyafet çok önemlidir.)

(47) "Onna wa ishô kamigata"

Kadın, kıyafet ve saç şeklidir. (Kadını kadın yapan, kıyafeti ve saç şeklidir. Kadın, kıyafeti ve saç şekline göre güzel veya çirkin görünebilir.)

(48) "Akusai wa kagami wo utomu"

Çirkin kadın aynadan uzak durur. (Çirkin kadın, en büyük zayıflığı olan çirkinliğini görmemek için aynadan uzak durur.)

(49) "Kagami wa onna no tamashii"

Ayna kadının canıdır. (Kadın güzelliğine çok düşkündür.)

(50) "Onna wa hitotsuki yonjûgo nichî ari"

Kadının bir ayı kırkbeş gündür. (Kadın kendine sürekli meşgale çıkarır, başına iş açar. Onun için kadının bir ayı, bir buçuk ay gibidir.)

(51) "Guchi wa onna no tsune"

Şikayet etmek kadının sıradan işidir. (Kadın hiçbir şeyden asla memnun kalmaz ve her şeyden şikâyet eder.)

(52) "Nusubito no ban wa dekiru ga musume no ban wa dekinu"

Hırsıza karşı bekçilik yapabilirsin ama kızına bekçilik edemezsin. (Her kız çocuğu, gün gelir gönlünü bir erkeğe kaptırır.)

(53) "Hako iri musume ni mushi ga tsuku"

Özenle yetiştirilen kız çocuğuna böcek konar. (Her kız çocuğu, gün gelir gönlünü bir erkeğe kaptırır.)

(54) "Musume san nin moteba shindai tsubusu"

Üç kızın olursa tüm servetin elden gider. (Kız çocuğunu evlendirmek çok masraflıdır.)

DEĞERLENDİRME

Geniş bir çerçeveden bakıldığında, "kadın" imgesinin yer aldığı Japon atasözlerinin kadına olumlu ve olumsuz olmak üzere iki zıt bakış açısını yansıttığını söylemek mümkündür.

Kadın imgesinin olumlu olarak yansıtıldığı atasözlerinin tamamına yakını, kadının "eş" ve "anne" kimliğiyle ilgili olup, bir "eş" ve "anne" olarak kadının üstlendiği görevin önemi vurgulanmakta ve bu zorlu görevi yerine getiren kadın övülmektedir. Bu gruba giren atasözlerinde, kadının ailenin önemli bir unsuru olduğu ve toplumu oluşturan bireyleri yetiştiren kişiler olarak toplumsal yaşam içindeki önemine dikkat çekilmektedir.

Kadın imgesinin olumlu olarak betimlendiği az sayıdaki atasözüne karşılık, kadın imgesine ilişkin atasözlerinin büyük bir çoğunluğunun kadına karşı olumsuz bir bakış açısı üzerine kurulu olduğu ve kadının pek çok olumsuz özellikle özdeşleştirildiği görülmektedir. Kadın imgesinin olumsuz olarak ele alındığı atasözlerinde birbiriyle çelişen bazı çıkarımların olması da, atasözlerinin ilgi çekici bir yönü olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin, kimi atasözlerinde kadın her türlü sinsiliğe ve kurnazlığa başvuran şeytani bir varlık olarak

nitelendirilirken, kimi atasözlerindeyse en basit işi bile yapmaktan aciz, zihinsel güç ve becerisi zayıf, bilgi ve beceriden yoksun zavallı bir birey olarak tanımlanmaktadır.

Japon atasözlerinde kadın imgesinin çoğunlukla olumsuz olarak betimlenmesinin arka planında, geleneksel ataerkil Japon toplumunda hâkim düşüncelerden birisi olan "*danson johi*", yani "erkeğin kadından güçlü ve kadının erkeğe bağımlı bir birey olduğu" düşüncesinin yatmakta olduğunu söylemek mümkündür. Atasözlerinin büyük ölçüde erkekler tarafından oluşturulduğu da göz önünde bulundurulduğunda, Japon atasözlerinde erkek bakış açısından olumsuz ve yer yer abartıya kaçan bir kadın imgesi oluşturulmuş olması bir noktada doğal bir sonuç olarak değerlendirilebilir.

KAYNAKÇA

- AKSAN, Doğan; (1990), **Her Yönüyle Dil**. Ankara: Türk Dil Kurumu
- AKSAN, Doğan; (1996), **Türkçenin Söz Varlığı**. Ankara: Engin Yayınları
- AKSOY, Ömer Asım; (1989), **Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü**. İstanbul: İnkılap Kitabevi
- ERGAN, Güngör; (1999), "Türk Atasözleri ve Deyimlerinde Aile ve Akrabalık Anlayışı", **Uluslararası III. Türk Kültürü Kongresi** (25-29 Eylül 1999). Cilt: II, Ankara
- FUJIMURA-Fanselow and KAMEDA; (1995), **Japanese Women**, The Feminist Press.
- FUKUNAGA, Takehiko; (2003), **Kojiki**, Tokyo: Kawade Bunko.
- GAKKEN; (1998), **Kotowaza Jiten**, Tokyo: Gakken.
- HATİPOĞLU, Vecihe; (1972), **Türkçenin Sözdizimi**. Ankara: TDK Yayınları
- KADOKAWA HENSHÛBU; (2002), **Konjaku Monogatarishû**, Tokyo: Kadokawa Shoten
- KINDAI DEJITARU RAIBURARII (2011). "**Onna Daigaku**",
<http://kindai.da.ndl.go.jp/info:ndljp/pid/754896/3>, Erişim tarihi: 25.11.2011
- MIYAGOSHI, Ken; (1991), **Koji Kotowaza Jiten**, Tokyo: Ôbunsha.
- PÜSKÜLLÜOĞLU, Ali; (2002), **Türk Atasözleri Sözlüğü**. Ankara: Arkadaş Yayınevi
- SAĞLAM, Musa Yaşar; (2004), **Atasözleri – Kaybolan Kültür Mirasımız**. Ankara: Ürün Yayınları.
- SANSEIDÔ; (1997), **Kotowaza Kanyôku Jiten**. Tokyo: Sanseidô.
- SHEN, Lianhua; (2006), "Patriarchal family institution of Japan", **Chiiki Seisaku Kenkyû**,

-
- Takasaki Keizai Daigaku Chiiki Seisaku Gakkai, 8/4, s.99-104
- SHIN KOKUGO KENKYŪKAI; (1994), **Kotowaza Jiten**, Tokyo: ABC Insatsu.
- TANNO, Akira; (1999), **Kotowaza Jiten**, Tokyo: Nihon Jitsugyō Shuppansha.
- TÜM, Gülден; (2010), “Atasözlerinin Değişik Kültür ve Dilleri Anlamadaki Rolü”, **Turkish Studies**, Volume 5/4, s.663-678
- YAMATAIKOKU-SŌRON.(2012), <http://yamatonokuni.seesaa.net/>, Erişim tarihi: 16.01.2012

ⁱ *Kojiki*, Japoncanın en eski yazılı kaynağı olarak büyük bir önem taşımaktadır. Eser, Ōno Yasumaro tarafından 712 yılında tamamlanarak Japon İmparatorluk Sarayına sunulmuştur.

ⁱⁱ Eski Japon düşüncesinde ölüm bir çeşit kirlenme olarak da algılanmıştır. Tanrıça İzanami'nin Ölüler Ülkesinin Kraliçesi oluşu bu açıdan bakıldığında onur kırıcıdır. Epizotun devamında Tanrıça İzanami'yi ziyaret eden Tanrı İzanagi, Ölüler Ülkesi'nin kirlerinden arınmak için nehre girerek yıkanmaktadır.

ⁱⁱⁱ M.Ö. 2. ve 3. yüzyıl Japonya'sına ilişkin değerli bilgiler içeren bu kitap, eski Çin'in önemli tarih kitaplarından *Sangokushi*'nin bir bölümünü teşkil etmektedir.

^{iv} 12.yy'da oluşturulduğu tahmin edilen bu eser, günümüzde önemli Japon klasikleri arasında sayılmaktadır.

^v 1716 yılında Kaibara Ekiken tarafından Konfüçyanist düşünce ışığında kız çocuklarının eğitimi için yazılmıştır.

YÜKSEKÖĞRETİMDE TALEP-FİNANSMAN-KALİTE İLİŞKİSİ

Orhan ÇİMEN¹

ÖZET

Dünya’da yükseköğretime artan taleple birlikte, yükseköğretim kurumlarının sayısı ve kontenjanları hızla artmakta, sadece kamusal kaynaklarla finansman yetersiz kalmakta, bu durum da kalite sorunlarını beraberinde getirmektedir. Üniversite sayısındaki artışın gerekli alt yapı ve öğretim elemanı sağlanmadan yapılması kalitenin düşmesine neden olmakta, yeterli finansal desteğin olmaması da üniversitelerin kalitesine olumsuz etkilemektedir. Bu çalışmada, yükseköğretime artan talep sonucunda, üniversite sayılarının artışının getirdiği sorunlar talep-finans-kalite ilişkisi açısından incelenmiştir.

Anahtar Sözcükler: *Kalite, yükseköğretim finansmanı, yükseköğretime talep*

THE RELATIONSHIP BETWEEN DEMAND-FINANCE-QUALITY AT HIGHER EDUCATION

ABSTRACT

Together with the increasing demand for higher education in the world, the number and the capacity of higher education institutions are increasing rapidly but the public fund and finance are falling short. This situation brings along the quality problems. The increase in the number of the universities without supplying the required background and instructor causes decline of quality. Quality of the universities is getting worse because of the insufficient financial support. In this study, the problems caused by the raise of the university numbers as a result of the increasing demand are investigated in terms of demand-finance-quality relationship.

Keywords: *Quality, higher education finance- demands of higher education*

¹ Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Programları ve Öğretimi Anabilim Dalı Eğitim Programları ve Öğretimi Bilim Dalı Doktora Öğrencisi orhancimen@gazi.edu.tr

GİRİŞ

Günümüzde *kalite*, kalite güvence ve akreditasyon kavramları üniversitelerin niteliğinin değerlendirilmesinde sıklıkla kullanılan kavramlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Kalitenin belirli bir tanımı bulunmamaktadır. Türk Standartları Enstitüsü (TSE) kaliteyi “Bir ürün veya hizmetin belirlenen veya olabilecek ihtiyaçları karşılama kabiliyetine dayanan özelliklerin toplamı” olarak tanımlamaktadır. Kalite mükemmeli olağandan ayıran şeydir (Ensari, 2002: 9). Yüksek nitelikte ürünün en düşük maliyetle elde edilmesidir (Doğan, 2002:16). Felsefi olarak kalite, mükemmellik, ayrıcalık, üstünlük ve katılanların niteliklerinin daha gelişip güçlenmesi ile sonuçlanan değişim gibi kavramlar üzerine oturtulmaktadır (Rehber, 2002: 29). *Kalite güvencesi*, genel olarak kalite standartlarının karşılandığını tespit etmek için bir projenin/hizmetin/kurumun çeşitli yönlerinin sistematik olarak izlenmesi ve değerlendirilmesi olarak tanımlanır (Özer ve diğerleri, 2010). *Akreditasyon* ise, hem yükseköğretim kurumunun kendi kendini dönemsel olarak değerlendirmeye hem de yükseköğretim kurumunun kurum dışı bağımsız akreditasyon ajansları tarafından dönemsel değerlendirilmesini sağlayan gönüllü kalite güvence sürecidir (Aktan ve Gencel, 2007; Kayak, 2008).

Kalite ile ilgili çalışmalar, M.Ö. 2150 yıllarına, Babil Devleti zamanına kadar uzanmaktadır. Türklerde ise kalite ile ilgili çalışmalar, M.S. 13. yüzyılda Selçuklular döneminde ortaya çıkmıştır. Ahilik adı verilen sistemde çıraklar, kalfalar ve ustalar ürünlerin kalitesinden sorumlu tutulmuştur. Osmanlılarda da temelini Ahilik’ten alan Loncalar 15. yüzyılın sonlarına doğru kurulmuştur (Öztürk, 2002). II. Beyazıt döneminde 1502 yılında kalite konusunda ilk devlet standartları oluşturulmuştur. Dünyada en eski yazılı standart olarak tanımlanan, “*Kanunname-i İhtisab-ı Bursa*” ile, o tarihteki bütün zirai ve sınai ürünler standardize edilmiştir (Yıldız, 2010).

20. yüzyılın başlarında kalite kontrolü önem kazanmış, Amerika’da üretim örgütleri 1946’da kalite yönetimini uygulamaya başlamıştır. Toplam Kalite Yönetimi (TKY) 1980’lerden itibaren artan rekabeti karşılamak için önce sanayide sonra kamu hizmet kuruluşlarında yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. TKY önce üretim sektörü, daha sonra silahlı kuvvetler, hastane ve diğer sağlık kuruluşları, bankalar ve eğitim kurumlarında uygulanmaya başlamıştır (Peker, 2000:45).

Bilim ve teknolojinin hızla geliştiği günümüz dünyasında, bu değişim ve dönüşümden en çok etkilenen kurumların başında bilgiyi üreten ve yayan yükseköğretim kurumları gelmektedir. Üniversiteler son yıllarda tüm dünyada ilgi alanı olmuş, gelişmiş ülkeler ulusal gelirlerinin çok önemli kısmını eğitim sektörüne ayırmıştır. Küreselleşme ile dünyada sınırlar kalkmış, bilgiyi üreten ülkeler, ürettikleri bilgiyi geliştirmek ve az gelişmiş ülkelere kolayca pazarlayabilmektedir. Bu baş döndürücü değişim, felsefi anlamda üniversite kavramını da etkilemiş, üniversiteler ticarileşmiş ve girişimci üniversite kavramı gelişmiştir. Gelişen rekabet ortamında ayakta kalabilmek için üniversiteler, kaliteye önem vermeye başlamıştır. Kaliteli üniversiteler nitelikli öğrenciler yetiştirmekte, ürettikleri bilgi ve teknolojilerle bilime öncülük etmekte, aynı zamanda tüm dünyadan kendilerine öğrenci çekmekte, bu durum da finansal açıdan üniversiteye ve ülkesine büyük katkı sağlamaktadır. Üniversitede kaliteyi arttırmak için gerekli olan finansal destek, üniversitenin kurulduğu yıllarda çok önemlidir. Belirli bir kaliteyi yakalayan kurumlar, kendi finansal gelirlerinde de kaliteyle doğru orantılı olarak artış olmakta ve saygın üniversiteler arasına girebilmektedir.

Bu çalışmada, yükseköğretim kurumlarında talep-finans-kalite ilişkisi, ülkemizde kalite güvence sisteminin Bologna süreci çerçevesinde oluşturulması ve yükseköğretim kurumlarındaki bazı kalite sorunları ele alınmaktadır.

Yükseköğretime Artan Talep – Kalite İlişkisi

Yükseköğretimde genişlemenin boyutunun anlaşılması için dünyada yükseköğrenim gören öğrenci sayılarının gelişimine bakmakta fayda bulunmaktadır. Dünyada yükseköğrenim gören öğrenci sayısı 1985 yılında 20 milyon düzeyinden, 1990'da 26 milyona, 1995'te 38 milyona yükselmiş, 2001 yılında 85 milyonu, 2008 yılında 100 milyonu aşarak yaklaşık 160 milyona ulaşmıştır, bu sayının 2020 yılında ise 200 milyona yaklaşacağı tahmin edilmektedir (YÖK, 2007, Tanrıku, 2011). Okullaşma oranlarına bakıldığında Dünya'da 1985 yılında %9 olan yükseköğretimdeki okullaşma oranı 2008 yılında %26'ya yükselmiştir (Tanrıku, 2011: 11). OECD ortalaması ise %70'tir (OECD, 2010: 80). Ülkemizde ise 1997 yılında yaklaşık %10 olan yükseköğretimde okullaşma oranını, 2010 yılında %30'a çıkarmıştır (MEB, 2011).

Hızla artan yükseköğretime talep karşısında, yükseköğretim de değişime uğramış, bilim ve teknolojiadaki gelişmelere paralel olarak uzaktan eğitim yaygınlaşmaya başlamış ve nüfusu 100.000'in üzerinde olan mega üniversiteler ortaya çıkmıştır (YÖK, 2007). Günümüzde dünyada 49 mega üniversite bulunmaktadır. Büyüklük bakımından ilk on mega üniversite tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Dünyadaki Mega Üniversiteler

Sıra	Üniversite Adı	Şehir/ülke	Kuruluş Yılı	Devlet/Özel	Öğrenci Sayısı
1	Indira Gandhi National Open University	New Delhi, Hindistan	1985	Devlet	3,500,000
2	Allama Iqbal Open University	Islamabad, Pakistan	1974	Devlet	1,806,214
3	Islamic Azad University	Tehran, İran	1982	Özel	1,500,000
4	Anadolu University	Eskisehir, Türkiye	1958	Devlet	1,041,180
5	Bangladesh National University	Gazipur, Bangladeş	1992	Devlet	800
6	Universitas Terbuka	Jakarta, Endonezya	1984	Devlet	646,467
7	Bangladesh Open University	Gazipur, Bangladeş	1992	Devlet	600
8	Ramkhamhaeng University	Bangkok, Tayland	1971	Devlet	525
9	University of Pune	Pune, Hindistan	1948	Devlet	496,531
10	University System of Ohio	Ohio, ABD	2007	Devlet	478

Kaynak: http://en.wikipedia.org/wiki/Mega_university

Anadolu üniversitesi öğrenci sayısı açısından dünyanın en büyük dördüncü üniversite olarak yer almaktadır. Günümüzde nüfusu ön lisansta öğrenim gören öğrenciler de dahil edildiğinde 1.300.000'e ulaşmaktadır (ÖSYM, 2011).

Dünyada yükseköğretim sadece kamu kaynaklarıyla finanse edilemeyince, devlet üniversitelerinin yanında özel ve vakıf üniversitelerinin sayıları da özellikle 1990'lı yıllardan itibaren hızla artmaya başlamıştır. Bu durum denetim ve kalite sorunlarını gündeme getirmiştir.

Ülkemizde de yükseköğretime talep dünyada olduğu gibi son 30 yılda artmıştır. Bu ihtiyaca karşılık verebilmek adına, 1984'ten itibaren vakıf üniversiteleri açılmaya başlanmıştır. İkinci öğretim uygulamaları ve uzaktan öğretim programları bu talebi karşılamak için kullanılan yöntemler olarak kullanılmaktadır. Özellikle son yıllarda yeni üniversiteler hızla açılmaya başlanmıştır.

Üniversite açma politikaları ve uygulamalara bakıldığında; 1960'lı yılların başlarında planlı döneme geçilmesiyle birlikte yükseköğretimin yurt düzeyine yayılması fikri artmıştır (Korkut, 1992). Ülkemizde, yükseköğretim plânlaması bakımından değişik bir seyir izlenmiştir. Üniversite açma konusunda yer yer MEB, DPT, YÖK ve bazen de yasal zorunluluklara karşın hükümetler etkin olmuştur. Üniversite açma işi dünyanın değişik ülkelerinde farklı uygulamalar sonucu gerçekleşmektedir. ABD ve Almanya gibi yükseköğretim alanında model olmuş ülkelerde bu iş teknik bir plânlama süreci sonucunda yapılmaktayken; üniversiteler fiziksel altyapısı, öğretim üyesi, kütüphane, laboratuvar gibi unsurlar tamamlandıktan sonra belirli bir plân dâhilinde kurulabilmektedirler. Mevcut üniversitelerin kaliteleri de kalite güvence kurumları tarafından sıklıkla denetlenmektedir. Ülkeler, kalite güvence sistemlerini farklı biçimlerde farklı adlar altında oluşturmuşlardır. Bunların çoğu hükümetler tarafından kurulmuş bağımsız kuruluşlardır. Bazı ülkelerde tek bir ulusal kalite değerlendirme birimi olmasına karşılık, kimi ülkelerde birden fazla birim bulunmaktadır (Balyer ve Hesapçioğlu, 2008). Her ülkede insangücünün yetiştirilmesi bir arz talep süreci içerisinde gelişmekte, insanların öncelikli ihtiyaçlarına göre planlamalar yapılmaktadır. DPT'nin 1968 yılında yaptığı "Yükseköğretim Araştırması" sonuçlarına göre insangücü açıkları, nüfus yoğunluğu, ulaşım imkanları, sosyo ekonomik şartlar, öğretim elemanı yeterliliği gibi durumlar dikkate alınarak, yeni yükseköğretim kurumlarının açılması önerilmiştir. Bu araştırmada özellikle yeni yükseköğretim kurumlarının yeterli sayıda öğretim elemanı sağladıktan sonra açılmasının uygun olacağı vurgulanmaktadır. Yeni kurulacak üniversitelerin yerlerinin seçilmesinde, o ilde üniversiteye başvuran aday sayısı, ilin ekonomik durumu, öğretim elemanı sağladığı avantajlı konumunun olup olmadığı ve belirli kalitede hizmet verebilecek iller seçilmesi gerektiği belirtilmektedir. 1960'larda belirtilen bu ölçütlere ve kalkınma planlarında yükseköğretim kurumu açarken dikkat edilmesi gerekenlerin belirtilmesine rağmen; üniversitelerin açılmasında

ölçütlere tam olarak uyulmamıştır. Bunun sonucunda kısa vadede okullaşma oranı artmakta, kalite ise azalmaktadır (Korkut, ,1992).

Ülkemizde 104'ü devlet ve 62'si özel (vakıf) olmak üzere 166 üniversite (ve yüksek teknoloji enstitüsü), yedi özel (vakıf) bağımsız meslek yüksekokulu ve altı askeri ve polis yükseköğretim kurumu yer almaktadır (<http://www.yok.gov.tr/content/view/527/222/lang,tr/>). Yaklaşık 3,500.000 yükseköğretime kayıtlı öğrenci ve 105.000 öğretim elemanı bulunmaktadır (<http://www.osym.gov.tr/belge/1-12038/2009-2010-ogretim-yili-yuksekogretim-istatistikleri-kit.html>). Ülkemizde yükseköğretime kayıtlı olan öğrenci sayısı tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2. Türkiye'de Yükseköğretime Kayıtlı Öğrenci Sayısı

	TOPLAM ÖĞRENCİ SAYISI		
	T	K	E
Türkiye Toplamı	3,529,334	1566701	1962633
Üniversiteler	3493819	1561614	1932205
Önlisans	816320	383229	433091
Önlisans(aö hariç)	387047	154562	232485
Açıköğretim	429273	228667	200606
Lisans	2033492	908396	1125096
Lisans	905548	433289	472259
Açıköğretim	1127944	475107	652837
İkinci öğretim	446561	179578	266983
Lisans	239653	108188	131465
Önlisans	206908	71390	135518
Lisansüstü	183870	84248	99622
Yüksek Lisans	139463	64877	74586
Doktora / doctorate	44407	19371	25036
Tıpta ihtisas	13576	6163	7413
Diğer Eğitim Kurumları	35515	5087	30428
Önlisans	19122	656	18466
Lisans	7064	594	6470
Lisansüstü	941	158	783
Yüksek lisans	580	91	489
Doktora	361	67	294
Tıpta İhtisas	8388	3679	4709

Kaynak: ÖSYM, İstatistikleri, 2009-2010

Yükseköğrenim gören öğrencilerin %57'si (yaklaşık 2 milyonu) lisans öğrencisidir. Bu öğrencilerin % 55'inin açıköğretim lisans öğrencisi olduğu görülmektedir. Yükseköğrenim gören kız öğrencilerin oranı %44'iken, erkek öğrencilerin oranı ise %56'dır.

Yükseköğretim kurumlarında görev yapan öğretim elemanı sayısı tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. Yükseköğretimde Öğretim Elemanı Sayısı

	Toplam	Prof.	Doç.	Y.Doç.	Öğr.grv	Okutman	Uzman	Arş.grv	Çevirici	E.Ö.P
Türkiye	T 105427	14571	7827	19783	16438	7808	3135	35777	18	70
Toplamı	K 43131	4038	2494	6992	6375	4685	1402	17111	12	22
	E 62296	10533	5333	12791	10063	3123	1733	18666	6	48
Üniversitel	T 102682	14379	7637	19537	14789	7609	2931	35765	18	17
er Toplamı	K 42893	4035	2485	6976	6228	4644	1396	17107	12	10
	E 59789	10344	5152	12561	8561	2965	1535	18658	6	7
Diğer	T 2745	192	190	246	1649	199	204	12		53
Eğitim	K 238	3	9	16	147	41	6	4		12
Kurumları										
TOPLAMI	E 2507	189	181	230	1502	158	198	8		41

Kaynak: ÖSYM, İstatistikleri, 2009-2010

Yükseköğretim kurumlarında 105.427 öğretim elemanı görev yapmaktadır. Araştırma görevlilerinin oranı %34 ile en kalabalık grubu oluşturmaktadır. Yardımcı doçent oranı % 19 iken, doçent oranı % 7'dir. Yard. Doç. oranının yüksek, doçent oranının az olmasının nedeni olarak; doçentlik kriterlerinde öğretim elemanlarının zorlandığı düşünülebilir. Öğretim elemanı yetiştirmede planlamalar yapılırken, öğretim elemanına en çok ihtiyaç duyulan bölümlere öncelik verilmelidir.

1939'da yükseköğretim kurumlarında öğretim elemanı başına 12 öğrenci düşerken, 2010 yılında 32 öğrenci düştüğü görülmektedir. Bu oran üniversitelere ve illere göre farklılık göstermektedir (TUİK, 2010). Özellikle yeni açılan üniversitelerde ve öğrenci sayısı çok olan büyükşehir üniversitelerinde bu oran daha da yükselmekte, hatta aynı üniversitenin farklı fakülte ve bölümlerinde bu oranda büyük değişiklikler gözlenebilmektedir. Gelişmiş ülkelerde bu oran

20 civarındadır (Tanrıkulu, 2011). Lisans düzeyinde alan bazında öğrenci sayısı, öğretim üyesi ve öğretim elemanı başına öğrenci sayısı tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Lisans Düzeyinde Alan Bazında Öğrenci Sayısı, Öğretim Üyesi ve Öğretim Elemanı Başına Öğrenci Sayısı (2009-2010)

	Öğrenci Sayısı	Öğretim Üyesi Başına Düşen Öğrenci Sayısı	Öğretim Elemanı Başına Düşen Öğrenci Sayısı
Dil ve Edebiyat	51,951	48,1	8,3
Matematik ve Fen	114,342	28,3	17,5
Sağlık Bilimleri	98,971	8,3	3,5
Sosyal Bilimler	125,642	39,2	25,2
Uygulamalı Sosyal	480,984	59,2	30,4
Teknik Bilimler	211,984	32,9	18,6
Ziraat ve Ormancılık	33,665	15,8	11,4
Sanat	27,667	29,7	9,7

Kaynak: Tanrıkulu, 2011: 26

Özellikle sosyal bilimler alanında öğretim elemanı başına düşen öğrenci sayısının çok olduğu görülmektedir. Bu durum, öğretim elemanı açığının özellikle sosyal bilimler alanlarında fazla olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Öğretimde kaliteyi etkileyen değişkenlerden biri olan ders yükü ile ilgili Özdemir ve diğerleri (2006)'nın yaptığı araştırmada Gazi Üniversitesi'nde öğretim elemanlarının 2003-2004 yılına ait haftalık ders yükü tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5. Öğretim Elemanlarının Çalıştıkları Üniversite Grubu İle Haftalık Ders Yükü Arasındaki İlişki Dağılımı

Haftada Saat	1-8		9-17		18-25		26-33		34 ve üzeri	Toplam	
Metropol devlet üniversiteleri	302	%37,0	304	%37,3	126	%15,4	62	%7,6	22	%2,7	816
	%42,1		%35,6		%19,3		%18,3		%22		%30,7
Metropol dışı devlet üniversiteleri	365	%21,2	499	%29,0	502	%29,2	276	%16,1	76	%4,4	1718
	%50,9		%58,5		%76,9		%81,4		%76,0		%64,5
Vakıf üniversiteleri	50	%39,1	50	%39,1	25	%19,5	1	%8	2	%1,6	128
	%7		%5,9		%3,8		%3		%2		%4,8
Toplam	717	%26,6	853	%32,0	653	24,5	339	%12,7	100	%3,8	2662

Kaynak: Özdemir ve diğerleri, 2006: 531

Öğretim elemanlarının %73'ü haftalık 8 saatin üstünde derse girmektedir. Bu hem eğitimin kalitesini düşürmekte hem de öğretim elemanının kendini geliştirmesini engellemektedir. Bu durumda üniversitelerin temel işlevinden biri olan eğitim- öğretim işlevinin, diğer işlevlerine göre baskın hale geldiği söylenebilir.

Yükseköğretimin temel görevlerinden biri de araştırma yapmaktır. Türkiye'de milyon kişi başına düşen yayın sayısına göre: Türkiye 1990'da milyon kişi başına 21 bilimsel yayın düşmekteyken, 2007'de 343 yayın düşmektedir. Dünya sıralamasındaki yerine bakıldığında ise 1990 yılında 81. sıradayken, 2007 yılında 45. sıraya kadar yükselmiştir (http://www.tubitak.gov.tr/tubitak_content_files/BTYPD/istatistikler/BTY71.pdf). Son yıllarda yaşanan artışta, akademik personelin görevde yükselme kriterleri etkili olmuş olabilir.

Yükseköğretim kurumlarının ve bu kurumlarda eğitim gören öğrenci sayılarındaki hızlı artış, devlet üniversitelerinin özerkliklerinin genişletilmesi gibi gelişmeler, tüm ülkelerde yükseköğretimde "Kalite Güvencesi" sorununu gündeme getirmiştir. Shanghai Jiao Tong Üniversitesi Endeksine göre 2011 yılında dünyanın en iyi 20 üniversitesinin 17'si ABD'de, üçü ise İngiltere'de bulunmaktadır. Türkiye'den sadece bir üniversite sıralamada ilk 500'e girebilmiştir (<http://www.shanghairanking.com/ARWU2011.html>). The Times Gazetesi

tarafından her yıl düzenli olarak yapılan dünyanın en iyi 200 Üniversitesi sıralamasında da benzer durum söz konusudur. İlk 20’de 15 ABD, üçü İngiltere, biri İsviçre ve diğeri de Kanada Üniversitesi yer almaktadır. Türkiye’den ise iki üniversite ilk 200’de yer almıştır (www.timeshighereducation.co.uk/world-university-rankings/2010-2011/top-200.html).

Sıralama yapan kurumlar üniversiteleri; akademik başarıları, eğitim kaliteleri, öğrenci memnuniyeti, araştırma sayıları, öğrenci başına düşen öğretim görevlisi sayısı, kampüs standartları, giriş koşulları, mezuniyet sonrası iş bulma kolaylığı ve maaşlar vs. gibi kriterlere göre değerlendirmekte ve bu kriterlere göre “Dünyanın en iyi üniversiteleri” olarak sıralanmaktadır.

Üniversitede kalitenin olabilmesi için üniversitenin temel fonksiyonları olan öğretim, araştırma ve hizmetin iyi bir şekilde yerine getirilmesi gerekir.

Öğretimde kalitenin olabilmesi için şu sorulara yanıt aranır; öğretim elemanları sayısı ve nitelik açısından yeterli midir? Öğretim elemanının haftalık ders yükü olması gerekenden fazla mıdır? Öğretim için araç-gereçler ihtiyacı karşılıyor mu? Mevcut alt yapı yeterli midir? Teknolojik donanım yeterli mi? Öğrencilerin öğrenim ihtiyaçları karşılanıyor mu? Dersler amacına ulaştı mı? İçerik güncel mi, zor mu? Değerlendirme yöntemleri objektif mi vb.

Araştırmada kalitenin sağlanması için şu sorular akla gelir; öğretim elemanı başına yapılan yayın sayısı yeterli midir? Uluslar arası atıf endekslerinde yayınlanan makale sayısı nedir? Üniversite bütçesinden Ar-ge’ye ayrılan bütçe nedir? Alınan patent sayısı nedir?, Sanayi üniversite işbirliği sağlanıyor mu?, Teknokent gibi araştırma kurumları var mı? Yenilikçi bir bakış var mı?

Hizmet kalitesi açısından kaliteye bakıldığında ise; üniversitenin öğrencilere sosyal tesis imkanları (restaurant, spor tesisleri vb.) sunması, sağlık hizmetleri, kütüphane imkanları, yurt, yemekhane vb imkanlar var mı? Öğrenci memnuniyetleri nedir? gibi soruların cevabı aranır.

Kalite-Finans İlişkisi

Üniversitelerin kendilerinden beklenen bu görevleri yerine getirebilmesi için kısıtlı kaynaklarını en verimli şekilde kullanması gerekmektedir. Bu noktada yükseköğretim finansmanı önem kazanmaktadır. Yükseköğretimin finansmanı, yükseköğretim giderlerinin ne

şekilde paylaştırılacağı ve kaynakların verimli kullanılması ile ilgilidir. Geniş anlamda eğitim finansmanı, eğitim için fon sağlama ve sağlanan bu fonların en verimli şekilde kullanılmasıdır (Karataş, 2009).

Dünyada yükseköğretime artan talep nedeniyle kamu kaynakları yetersiz kalmakta, bunun sonucunda yükseköğretim kurumları değişik kaynak arama çabalarına girmektedir (Mutluer, 2008: 15). Üniversiteler gelirlerini arttırmak için; uzaktan eğitim programları, ikinci öğretim uygulamaları, yaz okulu uygulamaları, çeşitli kurslar açma gibi yollarla kaynak çeşitliliği yaratmaya çalışmaktadır.

Dünya’da yükseköğretime artan taleple birlikte yükseköğretim özellikle 1990’lardan itibaren ikili bir yapıya (devlet-özel) dönüşmüş, değişik yükseköğretim kurumları ortaya çıkmış, uzaktan öğretim, öğrenci ve kurumsal hareketlilikler önem kazanmaya başlamıştır. Özdem ve Sarı (2008); küreselleşmenin etkisiyle giderek artan rekabet ve kamu kaynaklarının azalması ile üniversitelerin ticarileştiğini, üniversiteleri bir işletme anlayışına götüren ekonomik yararlılık düşüncesinin üniversiteler de hâkim olmaya başladığını belirtmektedir. Bu durum da üniversitenin kendi evrensel amaçlarını gerçekleştirmediği yönünde tartışmalara neden olduğu görülmektedir. Üniversitenin yüzünü sadece sanayiye dönmesi, belirli bir kesim için bilim ve teknoloji üretmesi gibi eğilimler tartışmaların odak noktası olmaktadır.

Ülkelerin kalkınması için eğitime yatırım yapılması gerektiği genel olarak kabul edilen bir düşüncedir. Kalkınmışlık durumu da genellikle, kişi başına düşen gelir, “GSMH” ölçütleri kullanılarak dile getirilmektedir. Ekonomideki gelişme hızı, okur yazarlık oranı, ömür uzunluğu, teknik, sağlık, yaşantı düzeyi v.s. göstergeleri de kalkınmışlık ölçütleri arasında büyük önem taşımaktadır (Kaptan, 1984; 15).

Türkiye’nin ve diğer ülkelerin ortalama yaşam süresi, kişi başına düşen milli gelir ve diğer ölçütler alınarak oluşturulan insani kalkınma endeksine göre; Türkiye 83. sırada yer almaktadır (Human Development Report, 2010). Buna göre Türkiye’de yaşam süresi 72,2; kişi başına milli gelir GSMH 13,359 olarak belirtilmiştir. Beş düzeyde kategorilendirilen sıralamada Türkiye “yüksek” düzeyde (Çok yüksek-Yüksek-Orta-Düşük) insani kalkınmışlığa sahip ülke konumunda yer almıştır.

Eğitime ayrılan bütçeye bakıldığında, toplam eğitim bütçesinin GSYİH'nın %3,8'ini, yükseköğretim bütçesi ise bu oranın %25'ini oluşturmaktadır. Türkiye'de yükseköğretim kurumlarının gelirlerine bakıldığında, 2009 yılı itibarıyla üniversite gelirlerinin yaklaşık yüzde 55'ini merkezi yönetim bütçesinden aldıkları ödenek, yüzde 33,1'ini döner sermaye gelirleri ve yüzde 11,9'unu ise özel gelirler oluşturmaktadır. Bu durum, üniversitelerin gelirlerinin önemli bir kısmını yönetim bütçesinden tahsis edilen kaynakların oluşturduğunu ve üniversitelerin gelir yaratma kapasitesinin oldukça düşük seviyelerde olduğunu göstermektedir. Bu nedenle, üniversitelerin sanayi ile işbirliği kurmaları, katma değere dönüşecek projeler üretmeleri ve toplumun ihtiyaçlarına cevap verebilecek mekanizmaları kurmaları gerekmektedir (DPT, 2011 Programı). Finansman kaynaklarından döner sermaye gelirleri içerisinde "tıp fakültelerinin döner sermaye gelirleri" büyük yer tutmaktadır. Bu nedenle de tıp fakültesi bulunan üniversitemizde hastane işletmeciliği, akademik faaliyetlerin önüne geçmeye başlamıştır.

Vakıf üniversiteleri ise üç ayrı finansman kaynağına sahiptirler: Kurucu vakfın katkısı, öğrenci harçları ve devlet yardımı. Belirtilen gelirlerin oransal değişimleri, vakıf üniversitelerine göre değişmektedir (YÖK, 2007).

Eğitim harcamalarına bakıldığında ise; Türkiye'de yükseköğretim harcamalarının GSYİH içindeki payı 2000 yılı için % 0,8'dir (2000 yılı); 2007 yılı OECD ortalaması ise %1,5'tir (2010, OECD). Türkiye'nin yükseköğretim harcamalarının milli gelir içindeki payı OECD ortalamasının çok altında kaldığı görülmektedir. Yükseköğretim kurumlarında öğrenci başına yapılan harcama 4.648 dolardır. Öğrenci başına düşen harcamalara bakıldığında, en masraflı eğitimin yükseköğretimde olduğu görülmektedir. Kademelere göre gözlenen bu artış tüm ülkelerde gözlenmektedir. Yükseköğretim gideri fazla, aynı zamanda getirisi de çok fazla olan eğitim kademesidir. Daha iyi eğitilmiş kişilerin istihdam edilebilirliğinin daha yüksek ve ekonomik olarak aktif oldukları sürece işsiz kalma ihtimallerinin daha düşük olduğu, kişilerin eğitim düzeyi arttıkça işgücüne katılım oranının da arttığı ve daha yüksek gelir elde ettikleri çeşitli çalışmalarla kanıtlanmıştır (UNESCO ve OECD, 2003: 6). Yükseköğretimin bireysel getirisinin yüksek olduğu düşüncesiyle, yükseköğretim finansmanında kamu payının azaltılması ve öğrenci katkı payının yükseltilmesi eğilimi tüm dünyada gözlenmektedir. Bu sistemin işlerliği için öğrencilerin gelir durumlarına göre katkı payı, ya da burs kredi imkanları ile

desteklenmesi gibi destekleyici unsurların iyi düzenlenmesi önemlidir. Bu yapılmadığı takdirde yükseköğretim hakkı sadece belirli bir kesimin eğitim aldığı kurumlara dönüşme ve sosyal tepkilere neden olabilmektedir. Finlandiya, İrlanda, Almanya, Fransa gibi bazı ülkelerde yükseköğrenim bir kamu hizmeti olarak görülmekte ve öğrenci katkı payı alınmamaktadır (YÖK, 2007: 17). Geçmişte çoğu ülkede öğretim tamamen ücretsiz yapılmaktayken, günümüzde öğrenci katkısı yükseköğretim finansmanında giderek artan şekilde önemli yer tutmaktadır. Bu katkıların sağlanması içinde kredi uygulamaları yaygınlık kazanmıştır (Karataş, 2009). İtalya, Hollanda, Portekiz, Avusturya ve İngiltere gibi bazı ülkelerde öğrenci harçları son yıllarda önemli ölçüde arttırılmış, maddi durumu iyi olmayan öğrenciler için değişik borçlandırma sistemleri geliştirilmiştir. Yükseköğretimde eğitim giderlerinin karşılanması için kamu kaynaklarının dağıtımında da bazı nicel ve nitel performans ölçütlerini gözönüne alan formüller kullanılması gittikçe yaygınlaşmaktadır. Bu formüllerde, genellikle öğrenci sayıları temel ölçüt olarak alınmakta, kayıt olan, mevcut ve/veya mezun edilen öğrenci sayıları gibi ölçütler kullanılarak kaynak dağıtımı yapılmaktadır. Bu dönüşüm sürecine uyum sağlayabilmeleri için üniversitelere daha fazla mali özerklik verilmektedir. Gelir kaynaklarını çeşitlendirerek kamu kaynaklarına bağımlılığını azaltan üniversitelerin akademik özgürlüklerinin de artacağı, böylece tam özerkliğe sahip olacakları ileri sürülmektedir (YÖK, 2007: 18).

Türkmen'in (2009) yükseköğretim sistemi için finansman modeli önerisi adlı çalışmasında önerilen modele göre; üniversite öğrencilerinin kendileri için yapılan kamu eğitim harcamalarının yaklaşık yarısını bir kredi yardımıyla karşılamasını öngörmektedir. Öğrenciler bu krediyi ileride belirli bir gelir seviyesinin üstünde gelire sahip oldukları dönemlerde geri ödemeleri, ayrıca gelir durumu iyi olmayan ve başarılı öğrenciler de başarı durumlarına göre bu krediyi ya hiç almaması veya çok daha düşük oranlarda ödeme yapılması düşünülmüştür. Bu modelde; üniversitelerin kredi ve döner sermaye gelirleri ile merkezi bütçeden performanslarına göre alacakları katkının toplamı olarak ifadelendirilen bütçelerinde büyük bir harcama esnekliğine sahip olması düşünülmektedir. Bu harcama esnekliği oluşturulan performansa dayalı göstergelerle ilişkilendirilmiş olması dolayısıyla, sistemin diğer önemli bileşenleri ise,

finansal özerkliği tamamlayıcı bir şekilde üniversitelerin kurumsal ve idari esneklikleri olması öngörülmektedir.

Dünyadaki kalite yönetimi ve performans yönetimi konusundaki gelişmeler sonucu 1927 yılından beri yürürlükte olan 1050 sayılı Muhasebe-i Umumiye Kanunu 10 Aralık 2003'te çıkarılan 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu'yla değiştirilmiştir (Aslan, 2004). Yeni kanun 2006 yılı bütçesinden başlayarak uygulanmaya başlanmıştır. Üniversitelerimiz de tüm kamu kurumlarıyla birlikte uygulamak durumunda oldukları yeni bir bütçe sistemi ile yüz yüze gelmişlerdir (Stratejik Plana Dayalı Performans Esaslı Bütçe Sistemi). Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu'nun üniversitelerin finansal yönetimlerine getirdiği yenilikler şunlardır (YÖK, 2007):

-Farklı mevzuata tabi olarak bütçeleştirilen, harcanan, muhasebeleştirilen kamu kaynakları bu yasa altında toplanmıştır (Öğrenci Sosyal Hizmetler, Döner Sermaye ve Sosyal Tesis kaynakları gibi).

-Birden çok yılı kapsayan bütçe hazırlanmasına geçilerek bütçe hazırlanmasında orta erimli bakış açılarının hesaba katılması sağlanmıştır.

- Harcamaların denetiminde anlayış değişikliğine gidilmiştir.

- Harcamalardan sorumlu görevliler yeniden tanımlanmış ve sorumlulukların yaygınlaştırılması yoluna gidilmiştir.

- Harcamaların ön denetimi ve ödemesini gerçekleştiren Maliye Bakanlığı'na bağlı Bütçe Dairesi Başkanlığı, Saymanlık Müdürlüğü gibi birimler kaldırılmış, mali hizmetlerin kurum yapısı içinde oluşturulan Strateji Geliştirme Dairesi Başkanlığı tarafından yürütülmesi sağlanmıştır.

Avrupa'da Yükseköğretimde Kalite Çalışmaları

Avrupa ülkelerini ve özellikle AB'yi ilgilendiren ortak sorun, ülkelerin çok farklı üniversite geleneklerine ve dolayısıyla farklı eğitim süreçlerine ve farklı eğitim kalitelerine sahip olmasıdır. Bu farklılıklar ortak bir Avrupa Yükseköğretim Alanı (AYA) oluşturulması düşüncesinin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

AB ve çevresindeki ülkeler için ortak bir Avrupa Yükseköğretim Alanı'nın (AYA) oluşturulması; hizmetlerin serbest dolaşımının önündeki engellerin, kaldırılması, öğrenci hareketliliğinin artırılması ve ortak bir "Avrupalı" bilinç ve kültürünün oluşturulması, üniversiteler arasında işbirliği yoluyla bilim ve teknolojide rekabet gücünün geliştirilmesi bakımından büyük önem taşımaktadır (YÖK, 2007).

Avrupa Birliği ülkelerinde uygulanan yükseköğretim sistemleri için öngörülen yapısal değişikliğin niteliği ile ilgili kapsamın belirlenmesi amacıyla atılan ilk adım olan Sorbon Deklerasyonu; Alman, Fransız, İngiliz ve İtalyan Eğitim Bakanları tarafından 25 Mayıs 1998 tarihinde imzalanmıştır. Sorbon Deklerasyonu iki konuyla ilgilidir: Avrupa'da yükseköğrenim için bir alan oluşturmak ve derecelerin uluslararası tanınmasını sağlamaktır. Böylece öğrenci ve öğretim elemanı hareketliliğinin artması ve akademik derecelerin çerçevelerinin ve öğrenim sürelerinin uyumlu hale gelmesi teşvik edilmektedir. Avrupa Birliğine üye ülkeler ve diğer Avrupa ülkeleri de bu sürece davet edilmiştir.

Bologna Konferansı 18-19 Haziran 1999'da gerçekleşmiştir. Avrupa Birliği Rektörler Konferansı ve Avrupa Üniversiteler Birliğiyle Bologna Üniversitesi konferansı ortaklaşa düzenlemiştir. Yükseköğretim sistemlerinin yakınlaştırılması amacıyla 1999'da 29 ülkenin katılımıyla Bologna Bildirisi yayınlanarak Bologna süreci başlamış ve Avrupa Yükseköğretim Alanı (AYA)'nın oluşturulması kararlaştırılmıştır. Türkiye'de bu sürece 2001 yılında resmi olarak katılmıştır (Önder ve Balcı, 2010; YÖK, 2007).

AB ve çevresindeki ülkeler için ortak bir Avrupa Yükseköğretim Alanı'nın (AYA) oluşturulması; hizmetlerin serbest dolaşımının önündeki engellerin, diplomaların karşılıklı olarak tanınması ve akreditasyon mekanizmalarının oluşturulması yoluyla kaldırılması, öğrenci hareketliliğinin artırılması ve ortak bir "Avrupalı" bilinç ve kültürünün oluşturulması ve üniversiteler arasında işbirliği yoluyla bilim ve teknolojide rekabet gücünün geliştirilmesi bakımından büyük önem taşımaktadır (YÖK, 2007). Avrupa yükseköğretim alanının oluşturulma aşamaları ise; Lizbon Tanıma Konvansiyonu (1997), Sorbonne Ortak Bildirisi (1998), Bologna Bildirisi (1999), Prag Bildirisi (2001), Berlin Bildirisi (2003), Londra Bildirisi (2007) ve son olarak da Budapeşte-Viyana Bildirisi (2010) şeklinde sıralanabilir.

Türkiye’de Kalite Çalışmaları

1980’lerin sonundan itibaren Türkiye’de eğitimde niceliğin yanında niteliğin de önemli olduğunun farkına varılmaya başlanmıştır. Beşinci kalkınma planında (1985-1989) bütün eğitim kademelerinde, niteliğin yükseltilmesi gerektiği belirtilmiştir. Yükseköğretim Kurumuna 1998 yılında sunulan “Türk Üniversitelerinde Akademik Değerlendirme Sistemi Kurulması İçin Yapılan Fizibilite Çalışması” adlı raporda yükseköğretime olan talebin artması nedeniyle mevcut standartların korunmasının ve iyileştirilmesinin güçleştiği belirtilmiştir. Çözüm olarak da söz konusu standartları periyodik olarak kontrol edecek bir kalite değerlendirme veya akreditasyon sisteminin oluşturulması önerilmiştir (Kavak, 2007: 27). Türkiye’nin “Bologna Süreci”ne 2001 yılında katılmasıyla birlikte üniversitelerin kalitelerinin artmasına yönelik çabalar artmıştır. 2002 yılında yayınlanan Akademik Değerlendirme ve Kalite Kontrol Yönetmeliği tüm programlarda kalite güvenliği sistemi kurulmasını zorunlu görmekte ve kurulacak sistemlerin esaslarını belirtmektedir. Söz konusu yönetmelikle, yükseköğretimde akademik değerlendirme ve kalite kontrol komisyonunun nasıl çalışacağı ve kurum içi değerlendirmelerin nasıl yapılacağı hükme bağlanmıştır (Devebakan, Koçdor, Musal ve Güner 2003: 36).

2005 yılında izleme grubunun üye ülkelerin eriştikleri düzeyi belirlemek için hazırladığı rapor sunulmuş ve raporda Türkiye’nin durumu kalite güvencesi dışındaki ölçütlerde iyi olarak değerlendirildiği görülmektedir. Yayınlanan rapor ile kalite standartları verilerek bu alanda yürütülmekte olan çalışmalara rehberlik etmesi amaçlanmış, her ülkenin kendi eğitim sistemine uygun kalite standartlarını oluşturması ve bu standartlara göre kendi eğitim sistemini değerlendirmesi talep edilmiştir. Türkiye’nin 2005 yılından itibaren Bologna Sürecindeki Durumunu gösteren karne Tablo 6’da verilmiştir.

Tablo 6. Türkiye'nin Bologna Karnesi

	BERGEN 2005	LONDRA-2007	LEUVEN-2009
DERECE SİSTEMİ	MÜKEMMEL	ÇOK İYİ (4.33)	ÇOK İYİ (4.33)
İkili Sistemin Uygulama Düzeyi	MÜKEMMEL	MÜKEMMEL (5)	MÜKEMMEL(5)
1 den 2' ye Geçiş	ÇOK İYİ (4)	MÜKEMMEL (5)	MÜKEMMEL(5)
İkili Sistemdeki Öğrenci Oranı	MÜKEMMEL	-	-
Ulusal Yeterlilikler Çerçevesi Uygulama Düzeyi	-	İYİ (3)	İYİ (3)
KALİTE GÜVENCESİ	ORTA (2.00)	ÇOK İYİ (4.00)	ÇOK İYİ (4.00)
AYA ile uyumlu Ulusal Kalite Sistemi Uygulama Düzeyi	ORTA (2)	MÜKEMMEL (5)	-
Dış Kalite Güvence Sistemi Gelişme Düzeyi	ORTA (2)	ÇOK İYİ (4)	İYİ (3)
Öğrencilerin Katılım Düzeyi	ORTA (2)	ÇOK İYİ (4)	MÜKEMMEL (5)
Uluslararası Katılım Düzeyi	ORTA (2)	İYİ (3)	ÇOK İYİ (4)
DİPLOMA VE ÖĞRENİM SÜRELERİNİN TANINMASI	ÇOK İYİ (3.67)	ÇOK İYİ (4.33)	ÇOK İYİ (4.00)
Diploma Eki Uygulama Düzeyi	ÇOK İYİ (4)	ÇOK İYİ (4)	İYİ (4)
Lizbon Tanınma Konvansiyonu	İYİ (3)	ÇOK İYİ (4)	MÜKEMMEL (5)
ECTS Uygulama Düzeyi	ÇOK İYİ (4)	MÜKEMMEL (5)	İYİ (3)
YAŞAM BOYU ÖĞRENİM		İYİ (3.00)	ZAYIF (1)
Önceki Öğrenimin Tanınması	-	İYİ (3)	ZAYIF (1)
ORTAK DERECELER		MÜKEMMEL(5)	-
Ortak Derecelerin Oluşturulması ve Tanınması	-	MÜKEMMEL (5)	-
GENEL	İYİ (3,45)	ÇOK İYİ (4.13)	İYİ (3,34)

Kaynak: <http://bologna.yok.gov.tr/?page=duyurular&v=read&i=18>

Türkiye 2007 yılında kalite güvence sistemindeki puanını yükseltmiştir, 2009 yılı raporunda ise yaşam boyu öğrenmede düşük puan aldığı görülmektedir.

2005 yılında YÖK tarafından, Yükseköğretim Kurumlarında Akademik Değerlendirme ve Kalite Geliştirme Yönetmeliği çıkarılmış ve Yükseköğretim Kurumlarında Akademik Değerlendirme ve Kalite Geliştirme Komisyonu (YÖDEK) kurulmuştur. Bu yönetmelikte yükseköğretim kurumlarının eğitim, öğretim ve araştırma faaliyetleri ile idari hizmetlerinin değerlendirilmesi, kalitelerinin geliştirilmesi, bağımsız ulusal dış kalite güvence ajansları kurulması hedeflenmektedir. YÖK'ün lisans verdiği bu ajanslar, kurumun kalite seviyesini ve gelişimini gösterecek olan ve süresi beş yıl olan “kalite sertifikası” vermektedir. Kalite sertifikası kurum bazında olabileceği gibi akademik birimler veya programlar düzeyinde de olabilmektedir. YÖDEK, “Yükseköğretim Kurumlarını Akademik Değerlendirme ve Kalite Geliştirme Rehberi”ni hazırlamıştır. Bu rehber ile, yükseköğretim kurumlarında akademik değerlendirme ve kalite geliştirme çalışmalarına yön gösterecek süreçlerin tanımlanması ve yükseköğretim kurumlarına kalite geliştirme alanında yön göstermesi amaçlanmıştır (YÖK, 2007; <http://bologna.yok.gov.tr/index.php?page=yazi&c=68&i=70>).

2007'de YÖDEK'in *Avrupa Yükseköğretimde Kalite Güvence Birliği (ENQA)*' ne yapmış olduğu üyelik başvurusu ENQA kurulunca kabul edilmiştir. Bir yükseköğretim kurumunun eğitim-öğretim, araştırma faaliyetleri ve idari hizmetlerin kalitesinin değerlendirilmesi kurumsal değerlendirme olarak adlandırılır. Bu değerlendirme iki şekilde yapılmaktadır: İç değerlendirme ve dış değerlendirme.

İç değerlendirmeyi her üniversitede bulunan “Akademik Değerlendirme ve Kalite Geliştirme Kurulu” yapar. Dış değerlendirmede ise bu kurul ilgili kurum/kuruluş veya kurula çalışmalarda destek verir.

İç Değerlendirmede ele alınan konular;

-Eğitim ve öğretim süreçleri, ders program ve yükleri, eğitim programlarının etkinliği, öğrenci katılımı ve memnuniyeti başta olmak üzere öğrencilerinin kalite ve performansları ile ilgili çalışmalar,

-Araştırma faaliyetleri ve etkinliği ile akademisyenlerinin kurumsal çalışmalara katılımı ve memnuniyeti başta olmak üzere ilgili süreçler,

-
- Bilişim ve akademik altyapı (laboratuar, kütüphane ve benzeri) hizmetleri,
 - Akademik birimlerinin araştırma ve geliştirme faaliyetleri
 - Mezun yönetim ve izleme sistemi
- şeklinde sıralanabilir.

Bir yükseköğretim kurumu uygun gördüğü durumda, kendi iç değerlendirme sürecini, kalite değerlendirme tescil belgesine sahip bağımsız bir kurum, kuruluş veya kurul ile birlikte yürütebilir.

Dış değerlendirme konuları en az iç değerlendirme konularını kapsamalıdır. Bir yükseköğretim kurumu, dış değerlendirme sonucuna göre ilgili kurumun kalite ve kalite geliştirme düzeyini gösteren "Kalite Belgesi"ni alabilir. Kalite belgesinin geçerlilik süresi beş yıldır. Kalite belgesi, kurum bazında alınabileceği gibi bir yükseköğretim kurumunun akademik birim/birimleri veya akademik birimlerinin program/programları bazında da alınabilir (YÖDEK, 2007).

Yükseköğretim kurumlarında akademik değerlendirme ve kalite geliştirme süreçleri kapsamında, bir yükseköğretim kurumunda gerçekleştirilecek olan kurumsal değerlendirme (iç veya dış) sonucunda değerlendiricilerden gelen değerlendirme raporları ışığında, yükseköğretim kurumunun Akademik Değerlendirme ve Kalite Geliştirme Kurulu (ADEK), ilgili yükseköğretim kurumunun akademik değerlendirme ve kalite geliştirme raporunu oluşturacak, varsa raporda ortaya çıkan iyileştirmeye açık alanlara ilişkin iyileştirme eylem planları ile birlikte yükseköğretim kurumunun senato ve yönetim kuruluna gönderecektir. YÖDEK, yükseköğretim kurumlarından gelen raporları dikkate alarak Yükseköğretim Akademik Değerlendirme ve Kalite Geliştirme Raporunu oluşturacak ve Yükseköğretim Kurulu'na sunacaktır. Bu süreç, her yıl Yükseköğretim Kurulu'nun Stratejik Planı'ndaki gelişmeler ve YÖDEK tarafından belirlenen prensipler ışığında tekrarlanmaktadır (YÖK, 2007: 104).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Ülkemizde yükseköğretime artan talebi karşılamak için özellikle son yıllarda üniversite sayısı artırılmış, niceliksel açıdan önemli mesafe alınmıştır. Ancak sözkonusu üniversiteler açılırken gerekli alt yapı ve öğretim elemanı sağlama gibi kalkınma planlarında belirtilen

kriterlere uyulduğunu söylemek zordur. Kaldı ki günümüzde, 1990'lerden önce açılmış üniversitelerin dahi fiziksel ve teknolojik donanım, öğretim elemanı açığı, ders yükü fazlalığı gibi öğretimde kaliteyi düşüren pek çok finansal kaynaklı sorunları gözlenmektedir. Talepteki artışa karşılık verebilmek için arzda sağlanan plansız artış, finansman sorunlarını doğurabilmekte, kalite de düşmektedir. Okullaşma oranı artarken yükseköğretime ayrılan bütçedeki artış sınırlı olmakta, üniversiteler mali açıdan zorluklar yaşamaktadır. VIII. Beş yıllık kalkınma planında (DPT, 2000: 32) belirtildiği gibi YÖK, TÜBİTAK, TÜBA, ÖSYM, MEB ve DPT'den seçilmiş üyelerden oluşan bir ekibin öğretim elemanı yetiştirme işini plânlaması ve standartları belirlemesi gerekir. Üniversitelerin diğer ülkelerde olduğu gibi teknik bir süreç ile açılması, gerek yükseköğretimde nitelik sorunlarının aşılmasına gerekse de ülke kaynaklarının boş yere harcanmamasını getirecektir. Yükseköğretim kurumlarında kalitenin artırılması için öğrenci başına yapılan harcamalar arttırılmalıdır.

Yükseköğretimde kaliteyi düşüren bazı etmenler olarak; kalite güvence sisteminin üniversiteler tarafından tam olarak içselleştirilememesi, yurtdışında dış kalite değerlendirmesi yapacak ajansların yetersiz olması, öğrenci başına yapılan harcamaların az olması, finansal yetersizlikler, öğretim üyelerinin bölgeler arası dengesiz dağılımı ve öğretim elemanı başına düşen öğrenci sayısının fazla olması sayılabilir.

Yükseköğretimde kaliteyi arttırmak için şu önerilerde bulunulabilir:

Öğretim elemanlarının ekonomik ve çalışma şartlarının iyileştirilmesi, böylece mesleğin cazip hale getirilerek zeki ve yetenekli öğrencilerin tercihinin olması sağlanmalıdır.

Öğretim elemanı eksikliği, öncelikli ihtiyaç alanları belirlenerek kapatılmalıdır. Burada sağlanan gelişme, haftalık ders yüklerinin ve öğretim elemanı başına düşen öğrenci sayısını da azaltacaktır. Ders yüklerinin azalması öğretim elemanları kendi gelişimleri ve araştırma yapmak için daha fazla zaman ayırmasını sağlayacaktır. Öğretim elemanı başına düşen öğrenci sayısının azalması ise, öğretim elemanının öğrencilere daha fazla zaman ayırmasına, bu da öğrencilerin daha iyi eğitim almalarına imkan sağlayacaktır.

Üniversiteler araştırma ve öğretim üniversiteleri olarak sınıflandırılabilir. Yayın sayısı çok olan ve patent sayısı fazla olan üniversiteler araştırma üniversitesi haline getirilebilir. Bu üniversiteler, yüksek lisans ve doktora eğitime ağırlık vererek akademisyen yetiştirme

görevini üstlenebilir. Fiziki ve teknolojik donanım açısından daha alt düzeyde olan ve yayın ve patent sayısı az olan üniversiteler ise öğretim üniversiteleri şeklinde sınıflandırılabilir. Bu durumda bulunan üniversiteler, yayın ve patent sayısını artırıp, gerekli fiziksel ve teknolojik yapılanmayı sağladığı takdirde araştırma üniversitesine dönüştürülebilir. Bu tür bir sınıflandırma yapıldığında, araştırma üniversitelerinde yeni bilgi ve teknolojinin üretilmesini hızlandıracak, öğretim üniversitelerinde ise iyi mesleki eğitim almış bireylerin üniversitelerden mezun olarak ilgili sektörlerde çalışmaya başlayacakları düşünülmektedir. Aynı şekilde öğretim elemanlarında da yayın sayısı az olan öğretim elemanlarına daha çok ders verilmesi, yayın sayısı fazla olan öğretim elemanlarına ise daha çok araştırma desteği verilmesi sağlanabilir. Araştırma yönü gelişmiş olan öğretim elemanları araştırma üniversitelerine, öğretim yeteneği olan ve bu anlamda iyi olan öğretim elemanları da öğretim üniversitelerine geçmesini sağlayacak düzenlemeler yapılabilir. Ayrıca öğretim elemanlarının öğretim ve araştırma performanslarına göre maaş farklılığı da sağlanabilir. Tüm bu değişiklikler, öğretimde ve araştırmada kaliteyi arttırabilir.

Avrupa'da 1990'lı yıllarda kalite güvencesi ile ilgili çalışmalar yoğunlaşmış, ülkeler milli kalite ajanslarını kurmuştur. Bu kalite değerlendirme ajanslarının en önemli özelliği, devletten bağımsız olmalarıdır. Ülkemizde de bağımsız yapıda kalite ajanslarının sadece mühendislik, tıp alanında değil, her alanda kurulması gerekmektedir. Bu kapsamda, ilgili yönetmelik ve YÖDEK tarafından geliştirilen süreçler çerçevesinde kurumsal ve birim/alt birim/program bazında dış değerlendirme yapabilecek, bağımsız kurum veya kuruluşların oluşumunu teşvik edecek yasal düzenlemeler yapılmalıdır. Yükseköğretim kurumlarının periyodik olarak iç ve dış değerlendirmelerini düzenli olarak yapmaları teşvik edilmelidir.

Yükseköğretimle ilgili konular üzerine bilimsel araştırmalar yapacak araştırma merkezlerin sayısı arttırılmalıdır. Bu merkezler, yükseköğretimle ilgili son gelişmeleri izlemeli ve yapılması gerekenler hakkında raporlar hazırlamalıdır.

Türkiye'de yükseköğretim sisteminde yapılan bilimsel araştırmalar ve yayınlar dış ve iç tarihi bulunan ve uluslararası düzeyde saygınlığı olan bilimsel bilgi üretimine yönelmiş olmalıdır.

Öğretim üyeleri ve üniversitelerin nüfus bazında dengesiz dağılımını değiştirecek düzenlemeler yapılmalıdır.

Yükseköğretime girebilecek nüfus ve yükseköğretim yıllarına ilişkin çağ nüfusunun önümüzdeki yirmi yılda % 10 dolayında azalması beklenmektedir (YÖK, 2007). Bu azalma üniversitelerde kalitenin artırılması için bir fırsat olarak görülmelidir.

KAYNAKÇA

- AKTAN, C. C. ve GENÇEL, U. (2007). Yükseköğretimde akreditasyon. *Yaşar Üniversitesi Yayını*, İzmir.
- ARSLAN, A. (2004). 5018 sayılı kamu mali yönetimi ve kontrol kanunu ile kamu harcama sisteminde yapılan düzenlemeler. *Maliye Dergisi*, 145, 150-193.
- BALYER, A. ve HESAPÇIOĞLU, M. (2008). Sanayileşmiş bazı ülkelerle karşılaştırmalı olarak Türkiye’de üniversite açma politikaları: teori ve uygulama. *M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 27, 53.
- DEVEBAKAN, N., KOÇDOR, H., MUSAL B ve GÜNER, G. (2003). Dokuz eylül üniversitesi sağlık bilimleri enstitüsünde lisansüstü eğitim kalitesinin artırılması kapsamında öğrencilerin eğitime ilişkin görüşlerinin değerlendirilmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 5. (2), 30-39.
- DOĞAN, E. (2002). *Eğitimde toplam kalite yönetimi*. Ankara: Academyplus Yayınevi.
- DPT, (2011). *2011 Programı*.
- DPT. *Beş yıllık kalkınma planları*. <http://www.dpt.gov.tr/Portal.aspx?PortalRef=3>
- ENSARİ, H. (2002). *21. yüzyıl okulları için toplam kalite yönetimi*, Sistem Yayıncılık.
- HDR (2010). Human development report 2010.
- KAPTAN, S. (1984). Kalkınmada eğitimin yeri. *Eğitim Bilimleri Sempozyumu*. Kavcar, C. (Ed.). Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Yayınları, No:136
- KARATAŞ S.(2009). Avrupa birliği ülkelerinde yüksek öğretim finansman politikalarına genel bir bakış. *Üniversite ve Toplum Bilim, Eğitim ve Düşünce Dergisi*, 9,(1).

-
- KAVAK, Y. (2007). Öğretmen eğitiminde akreditasyon denemesi. *Eğitim Bilimleri Bakış Açısıyla Eğitim Fakülteleri ve Akreditasyon Çalıştayı*. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları. 1-3 Mart 2007, Ankara.
- KAYAK, S. (2008) Eğitimde kalite güvence sisteminin önemi ve bilgisayar ve öğretim teknolojileri öğretmenliği bölümlerinde akreditasyonun yararları. *8.Uluslararası Eğitim Teknolojileri Konferansı*; Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- KORKUT, H. (1992). Türkiye'de üniversite açma politikası. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*. 25. (1).
- MEB, (2011). *Milli eğitim istatistikleri*, 1-179.
- MUTLUER, K. (2008). *Türkiye'de yükseköğretim başlıca sorunları ve sorunlara çözüm önerileri*. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı. Ümit Ofset Matbaacılık. 2007/380.
- OECD, (2010). *Education at a glance 2010*, 80.
- ÖNDER ve BALCI, (2010). Erasmus öğrenci öğrenim hareketliliği programının 2007 yılında programdan yararlanan Türk öğrenciler üzerindeki etkileri. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*. 9, (2), 93- 116.
- ÖZDEM, G. ve SARI, E. (2008). Yükseköğretimde yeni bakış açılarıyla birlikte yeni kurulan üniversitelerden beklenen işlevler (Giresun Üniversitesi Örneği). *Üniversite ve Toplum*, 8, (1).
- ÖZDEMİR, Ç.; YÜKSEL, G.; CEMALOĞLU, N.; ÇAKMAK, M.; ÇELİKÖZ, N.; ERİŞEN, Y.; UNSAL, H.; DOĞAN, O.; AKKUTAY, Ü.; ESİN, A. ve SEMİZ, M. (2006). *Türkiye üniversiteleri öğretim elemanı araştırması*, Ankara, Ocak-2006, 531.
- ÖZER, M., GÜR, B.S. ve KÜÇÜKCAN, T. *Yükseköğretimde kalite güvencesi*. Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı Yayınları. http://karabuk.academia.edu/bekir/Books/399091/Yuksekogretimde_Kalite_Guvencesi_Quality_Assurance_in_Higher_Education adresinden 1.05.2011 tarihinde alınmıştır.
- ÖZTÜRK, Y. (1999). *Öğretim elemanlarının ders vermelerinin değerlendirilmesinin kamu üniversitelerinde uygulanabilirliği*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları. Milli Eğitim Basımevi. 115. (141), 61-63.

-
- REHBER, E. (2002). *Yükseköğretimde kalite sorunu*. Akreditasyon ve kalite yönetimi. Bursa. Uludağ Üniversitesi, 29.
- TANRIKULU, D. (2011). *Türkiye’de yükseköğretime erişim. 2025 yılında yükseköğretim talebi karşılanabilecek mi?* Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı, 2-44.
- TUİK, (2009). *İstatistik göstergeler 1923-2009*. http://www.tuik.gov.tr/yillik/Ist_gostergeler.pdf adresinden 01.05.2011 tarihinde alınmıştır.
- UNESCO & OECD. (2003). *Financing education - investment and returns: analysis of the world education indicators 2002 edition executive summary*. Paris: UNESCO Publishing.
- YILDIZ, M. (2010). Osmanlı’da ürünlerin dinî/şeri standardizasyonunda dönüm noktası: Tâhirdir damgalı sertifikasyona geçiş. *Journal of Turkish Students*. 5, (1). <http://www.doaj.org/doi/func=abstract&id=736586> adresinden 01.05.2011 tarihinde alınmıştır.
- YÖDEK, (2007). Yükseköğretim kurumlarında akademik değerlendirme ve kalite geliştirme rehberi <http://www.yodek.org.tr/yodek/files/7aa12f8d2582deb44d4249c7aa4a2020.pdf> adresinden 05.05.2011 tarihinde alınmıştır.
- YÖK, (2007). *Türkiye’nin yükseköğretim stratejisi*. Meteksan A. Ş. , 7-139. http://en.wikipedia.org/wiki/Mega_university <http://www.yok.gov.tr/content/view/527/222/lang,tr/> <http://www.osym.gov.tr/belge/1-12038/2009-2010-ogretim-yili-yuksekogretim-istatistikleri-kit.html> http://www.tubitak.gov.tr/tubitak_content_files/BTYPD/istatistikler/BTY65.pdf <http://www.shanghairanking.com/ARWU2011.html> <http://www.timeshighereducation.co.uk/world-university-rankings/2010-2011/top-200.html> <http://bologna.yok.gov.tr/?page=duyurular&v=read&i=18>

MALİ TABLOLAR ANALİZİ: BİR HASTANE ÖRNEĞİ

Özlem ÖZER¹

ÖZET

Bu çalışma, Bir Eğitim ve Araştırma Hastanesi'nin son üç yıllık finansal tablolarının retrospektif olarak analizini yapmayı amaçlayan tanımlayıcı türde bir araştırmadır. Çalışmada, oran analizi ve karşılaştırmalı tablolar analizi yapılarak hastanenin finansal durumu değerlendirilmiştir. Çalışma, hastanenin 2008-2009 ve 2010 yıllarına ait bilanço ve gelir tabloları kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Veriler M.S. Office programı ile analiz edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre hastanenin 2008 ve 2009 yıllarında bir yıldan daha kısa sürede nakde dönüştürülebilecek varlıklarının çoğunluğu ticari alacaklarından oluşmaktadır ve bu durum hastanenin alacaklarını tahsil etmede büyük sıkıntı yaşadığını göstermektedir. Hastanenin finansal yapısı genel olarak öz kaynak ağırlıklıdır. Hastane 2008 yılında zarar ederken, hastanenin 2009 yılında karlılığı yükselmiş 2010 yılında ise karlılığında düşüş gözlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Finansal Analiz, Oran Analizi, Karşılaştırmalı Tablolar Analizi, Hastane

FINANCIAL STATEMENT ANALYSIS: A HOSPITAL SAMPLE

ABSTRACT

This study, a descriptive research purpose that A Training and Research Hospital's last three annual financial tables analysis practice as retrospective. In study hospital's financial statement evaluated by made ratio analysis and horizontal analysis. The study carried out using hospital' balance sheet and incometable belonging to 2008-2009 and 2010 years. The data is analyzed by M.S. Office programme. According to received data, hospital's the greater part of assets that can be converted to shorter time than one year compose trade accounts receivable in 2008 and 2009 years. This case hospital's assets in encashing in dicate face with tribulation. Financial position of hospital is weight ed generally equity capital. While hospital make loss in 2008, hospital's profitableness in crease in 2009, but hospital's profitableness observed falling in 2010.

KeyWords: Financial Analysis, Ratio Analysis, Horizontal Analysis, Hospital

¹ Arş. Gör. Hacettepe Üniversitesi, İİBF Sağlık İdaresi Bölümü, ozlem.ozer@hacettepe.edu.tr

GİRİŞ

Finansal analiz, finansal tablolarda yer alan kalemler arasındaki ilişkilerin ve bunların zaman içinde göstermiş oldukları eğilimlerin incelenmesidir. Amaç şirketin likidite, karlılık ve borç ödeme gücünü değerlendirmek ve işletmeyle ilgili geleceğe ait tahminlerde bulunmaktır. Finansal analizde işletmenin mevcut durumu değerlendirilir ve elde edilen sonuçlardan hareketle geleceğe ilişkin kararlar verilir (Küçüksavaş, 2005:637).

Finansal analiz, yönetim açısından; işletmenin faaliyetlerinde etkinlik ve başarı derecesini ölçmede, işletmenin ana ve ikincil hedeflerine ulaşp ulaşmadığını saptamada, hedefe varılamamışsa nedenlerini araştırmada, geleceğe ait planlar hazırlamada, üretilecek mal yada hizmetlerin, üretim miktarı, bileşimi ve izlenecek fiyat politikası konularında karar almada, işletmenin varlığını tehlikeye düşürmeden, yükümlülüklerini yerine getirip getirememesi gücünün olup olmadığını belirlemede, işletme faaliyetlerini kontrol ve denetlemede, işletme faaliyetlerinin her evresinde doğru ve düzeltici kararlar alınmasında büyük önem taşımaktadır (Akgüç, 1998:19).

Sağlık işletmelerinde finansal tablo analizleri, hastane genel muhasebesi, hastane maliyet muhasebesi ve hastane maliyet analizleri alt sistemlerinde oluşan finansal tabloları, çeşitli finansal tablo analiz yöntemleri ile değerlendirmeye tabi tutarak, hastane işletmeleri finansal yapısını değerlendirmeyi ve işletme yöneticileri olan hastane müdürleri ve başhekimlerin ileriye yönelik olarak alacakları kararları yönlendirmeyi amaçlayan bir yönetim muhasebesi alt sistemidir (Özgülbaş, 2009:202).

Çeşitli analiz tekniklerinden yararlanmak amacıyla, işletmenin karlılık durumunun yeterli olup olmadığı, borç ödeme yeteneğinin mevcut olup olmadığı, gerek kısa gerekse uzun vadeli borçların zamanında ödenip ödenmeyeceği, varlıkların kullanılış biçimlerinin verimli olup olmadığı gibi konular saptanmaya çalışılarak, işletmenin zaman içinde göstermiş olduğu değişim analiz edilmektedir. İşletmenin geçmiş dönem finansal sonuçlarının analizi dört ana başlıkta toplanır. Bunlar; Karşılaştırmalı (Yatay) Analiz, Yüzde Yöntemi ile (Dikey) Analiz, Eğilim Trend Yüzdeleri ile Analiz ve Oran (Rasyo) Analizdir (Akdoğan ve Tenker, 2003:518).

I. KARŞILAŞTIRMALI TABLOLAR ANALİZİ

Karşılaştırmalı analiz, farklı tarihlerde düzenlenmiş mali tablolarda yer alan kalemlerde görülen değişikliklerin incelenmesi ve bu değişikliklerin değerlendirilmesidir. Karşılaştırmalı analizde kalemler arasındaki ilişki değil, kalemlerin zaman içerisinde göstermiş olduğu artış ve azalışlar incelenir. En büyük üstünlüğü incelenen işletmenin gelişme yönü hakkında görüş verecek verileri sağlamasıdır (Akgüç, 1998:95). Karşılaştırmalı analiz yapılırken analistin, işlemlerin daima cereyan ettikleri tarihlerde muhasebeleştirildiğini, bu nedenle mali tablolarda yer alan kalemlerin çok farklı fiyat düzeylerini yansıtabileceğini göz önünde tutması gerekir (Özgülbaş, 2009:217).

II. YÜZDE YÖNTEMİYLE ANALİZ

Yüzde yöntemi ile analiz, finansal tablolar üzerinde yer alan her hesap kaleminin aynı tabloda yer alan bir başka hesap kalemi veya hesap toplamına oranlanması ile bulunan yüzdelere göre yapılan bir analiz türüdür (Özgülbaş, 2009:213). Bilançoda dikey analiz yöntemi uygulanırken, aktif ve pasif toplamı 100 kabul edilir. Bu yolla aktifi oluşturan her hesabın, aktif toplamı içindeki payı yüzde olarak bulunmuş olur. Aynı biçimde pasif bölümünü oluşturan her hesabın pasif içindeki payı yüzde olarak bulunur (Durmuş ve Arat, 1997:163). Bu analiz yönteminin diğer analiz yöntemlerine göre iki önemli üstünlüğü vardır; yüzde yöntemiyle analiz metodu, her bir kalemin toplam içerisindeki payını yüzde olarak verirken, diğer analiz yöntemlerinde mali tablolarda yer alan kalemlerin toplam içerisindeki önemliliklerini görebilmek mümkün değildir. Mali tablolarda yer alan kalemlerdeki değişiklikler salt rakamsal olarak ifade edildiğinde, aynı endüstri kolunda benzer işletmeler arasında anlamlı karşılaştırmalar yapılamamaktadır (http://www.borsamania.net/okul/temel_analiz/dikey.html, 2011).

III. ORAN ANALİZİ

Oran analizi finansal tablolarda yer alan iki kalem arasındaki ilişkinin yüzde ya da katı şeklinde ifadesidir. (Gibson, 1998:191). Oranlar tekniği finansal analizde en fazla kullanılan tekniktir (Rachlin ve Sweeny, 1996:191). Finansal yöneticiler, finansal ifadelerdeki ham verileri

yorumlamak için oran analizini kullanırlar. Her bir oranı hesaplamak kolaydır ancak her oran firma performansını etkili bir şekilde ölçmek için dikkatli bir şekilde analiz edilmelidir (Gallagher ve Andrew, 2003:89).Oranlar çeşitli şekillerde ayrıma tabi tutulabilir. Ayrıca her ayrımda çok değişik oranlar yer alabilir. Ancak en çok yapılan ayırım ve oranları şöyle sıralamak mümkündür; Likidite Oranları, Finansal Yapı ile İlgili Oranlar, Faaliyet Oranları ve Karlılık Oranları(Akarçay, 2001:120).

A. Likidite Oranları

Likidite oranları işletmelerin kısa vadeli borçlarını karşılayabilme veya kısa vadeli borçlarını zamanında ödeyebilme gücünü tespitinde kullanılır. Likidite analizleri özellikle kredi veren kuruluşlar için önemlidir. Ancak statik bir yapıya sahip olduğu için gelecek yıllarda beklenen nakit akışlarının da dikkate alınması gerekir (Shim ve Siegel, 1998: 22).Likidite seviyesinin çok düşük olması, yükümlülükleri yerine getirememe ve iflas olasılığının artmasına neden olurken, çok yüksek olması karlılığı daha yüksek olan uzun vadeli yatırım araçlarının kaçırılmasına sebep olmaktadır (Finkler ve Ward, 2006:110).İşletmenin likidite durumunu ölçen oranlar şunlardır;

Cari Oran:Cari oran, dönen varlıkların kısa vadeli yabancı kaynaklara bölünmesiyle bulunur. Dönen varlıklar; hazır değerler, hemen paraya çevrilebilecek hisse senedi ve tahviller, alacaklar, stoklar ve diğer dönen varlıklardır. Kısa vadeli yabancı kaynaklar ise, işletmenin gelecek bir hesap döneminde ödenmesi gereken ticari ve ticari olmayan, senetli ve senetsiz borçlarıdır. Cari oranın en az 2 olması uygun görülür (Çetiner, 2010:152). Cari oran ne ölçüde büyükse, firmanın vadesi gelen cari borçlarını ödeme gücü o derece yüksektir (Okka, 2011:45).

Likidite Oranı: Likidite oranı cari oranı tamamlayan ve cari oranı daha anlamlı hale getiren orandır. Stoklar gibi nakde uzak olan varlıkların cari aktiflerden düşülmesinden sonra hesaplanır (Brealey vd., 1995:445). Bu oranın 1 olması gerekir (Çetiner, 2010:152).Likidite oranı hesaplanırken işletmenin nakdini, alacaklarını ve stoklarını gözönünde bulundurarak hesaplama yapılır ve işletmenin likiditesini cari orana kıyasla daha doğru ölçme yeteneğine sahiptir(Rachlin ve Sweeny, 1996:195).

Nakit Oranı: Hazır değerler; kasa, banka ve hemen paraya çevrilmesi mümkün olan değerlerdir. Bu oranın 1 veya 1'den büyük olması beklenir. Nakit oranı, işletmenin alacaklarını tahsil edememesi ve stoklarını paraya çevirememesi halinde, kısa vadeli borçlarını para ve benzeri değerlerle karşılayabileceğini ifade eder (Çetiner, 2010:153).

B. Finansal Yapı İle İlgili Oranlar

Bir işletmenin mali ihtiyaçları, öz kaynaklar ve yabancı kaynaklarla sağlanır. Bir işletmede toplam kaynaklar arasında öz kaynaklar yüksekse kredi veren kişi ve kuruluşlar açısından olumlu bir durum, düşükse riskli bir durum vardır. (Çetiner, 2010:153).

Yabancı Kaynakların Aktif Toplamına Oranı (Borçlanma Oranı): Sermaye yapısının analizinde temel nitelik taşıyan oran, işletmenin yabancı kaynak toplamının aktif (pasif) toplamına bölünmesiyle hesaplanmakta; varlıkların hangi ölçüde yabancı kaynaklarla karşılandığını göstermektedir. Bu oranın 0.50 olması uygun görülür (Özgel, 2007:65).

Öz Sermayenin Aktif Toplamına Oranı: Oran, işletme varlıklarının ne ölçüde işletme sahip ve sahiplerinin sağladıkları kaynaklarla finanse edildiğini göstermektedir (Özgel, 2007:66). Bu oranın yüksek çıkması genellikle uygun karşılanır. Çünkü bu oran işletmeye uzun vadeli borç verenlere işletmenin mali gücünü gösterir (Çetiner, 2010:155).

Yabancı Kaynakların Öz Sermayeye Oranı (Finansman Oranı): Kısa ve uzun vadeli yabancı kaynak toplamının öz sermayeye oranlanmasıyla hesaplanmakta olan oran; işletmenin borçlanma yoluyla sağladığı yabancı kaynaklar ile ortak veya sahiplerince sağlanan öz sermaye arasındaki oransal ilişkiyi göstermektedir (Özgel, 2007:67). Bu oranın 1 olması istenir.

Kısa Vadeli Yabancı Kaynakların Pasif Toplamına Oranı: Bu oran işletmedeki ekonomik varlıkların ne kadarının kısa vadeli borçlarla karşılandığını gösterir. Bu oranın %30'u aşmaması gerekir (Çetiner, 2010:154).

Uzun Vadeli Yabancı Kaynakların Pasif Toplamına Oranı: Bu oran, mal ve hizmet üretiminde kullanılan ekonomik varlıkların ne kadarının uzun süreli borçlarla karşılandığını gösterir. Bu oranın yüksek oluşu, işletmenin fazla miktarda uzun vadeli kaynak kullandığını

gösterir. Bu ise işletmede faiz yükünün arttığını ve kar miktarının azaldığını ifade eder. (Çetiner, 2010:155).

Maddi Duran Varlıkların Öz Sermayeye Oranı: Maddi duran varlıklar; arazi, bina, makine ve teçhizat gibi aktif kalemlerden meydana gelir. Orandaki maddi duran varlıkları birikmiş amortismanlardan düşürüldükten sonra net olarak ifade edilir. Maddi duran varlıkları ile öz sermaye arasındaki ilişkileri ölçen bu oranın yüksek olması iyi değildir (Yalkın, 1988:110).

C. Faaliyet Oranları

Faaliyet oranları, işletmenin sahip olduğu ve faaliyetlerini gerçekleştirmede kullandığı iktisadi varlıklarını verimli bir şekilde kullanılıp kullanılmadığının ölçümünde kullanılır. Diğer oran gruplarının yorumuna destek oluşturur. Bu amaçla varlıklar toplamı veya varlık kalemleri ile satışlar arasında ilişkiler kurulur. Varlıkların kullanılmalari sırasındaki etkinlik derecesini gösteren bu oranlara, “Verimlilik Oranları”, veya “Devir Hızı” veya “Dönüşüm Katsayısı Oranları” da denir (Aydoğdu, 2010:71).

Alacak Devir Hızı: Alacak devir hızı oranı, bir faaliyet dönemindeki kredili satış tutarının, hesap dönemi sonundaki ticari alacaklar tutarına bölünmesi suretiyle hesaplanır (Aydoğdu, 2010:71).

Stok Devir Hızı: Satılan malın maliyetinin stoklara bölünmesiyle bulunur. Stok devir hızının yüksekliği stokların likit olduğunu, kolaylıkla paraya çevrildiğini kara katkısının yüksek olduğunu gösterir. Stokların devir hızı arttıkça firmanın likiditesi artar ve karlılığı yükselir (Okka, 2011:48). Bir işletmenin alacaklarının likiditesinin yüksek olmasından, işletmenin stoklarının likiditesinin yüksek olması daha önemlidir (Rachlin ve Sweeny, 1996:197).

Aktif Devir Hızı: Toplam aktifin yılda kaç kez döndüğünü gösterir, firmadaki dönen ve duran varlıkların ne ölçüde etkin kullanıldığını ortaya koyar (Okka, 2011:49). İşletmenin döneme ilişkin satışlarının toplam aktiflere bölünmesi yoluyla elde edilen bu oran, işletmenin mevcut tüm kaynaklarını nasıl kullandığını ölçmektedir (Brigham, 1996:267).

Net İşletme Sermayesi Devir Hızı Oranı: Net işletme sermayesi, dönen varlıklarla kısa vadeli yabancı kaynaklar arasındaki farktır. Satışlar arttıkça bunu karşılayacak dönen varlığa daha çok ihtiyaç duyulmaktadır. Firmanın çalışma sermayesinin etkinliğini belirlemek için net

satışlar, ortalama işletme sermayesine oranlanır. Böylece net işletme sermayesi devir hızı oranı bulunur (Aydoğdu, 2010:78).

Maddi Duran Varlık Devir Hızı:Maddi Duran Varlıkların Devir Hızı net satışların, net maddi duran varlıklara bölünmesiyle hesaplanır ve maddi yapıya sahip iktisadi kıymetlerin faaliyet döneminde ne ölçüde etkin kullanıldığını gösterir(Aydoğdu, 2010:79).

ÖzKaynak Devir Hızı: Öz kaynak devir hızı oranı, özkaynağın ne ölçüde verimli kullanıldığını belirten bir göstergedir. Bu oran, net satışların ortalama özkaynağa bölünmesiyle bulunur (Aydoğdu, 2010:81).

D. Karlılık Oranları

Karlılık oranları; likidite ile borç ve aktif yönetim politikalarının genel olarak tüm faaliyetlerin veya her bir faaliyetin verimliliği üzerindeki etkilerini gösteren oranlardır. Kar ile satışlar ve kaynaklar arasında bir ilişki kurarak işletmenin karlılığı ölçülür. Karlılık oranları ile işletmenin geçmişteki kazanma gücü ve faaliyetlerinin etkinlik derecesi değerlendirilir. Firmanın karlılık durumunun değerlendirilmesinde; satışlarla kardaki gelişmenin karşılaştırılması, sektör ile işin niteliğine uygun bir karlılığa ulaşmış olup olmadığı ortaya koyulur (Aydoğdu, 2010:82).

Brüt Kar Marjı:Net satışlar ile satılan malın maliyeti arasındaki farkın, satışlara bölünmesiyle hesaplanır. Brüt karlılık oranı satılan malların satış fiyatı ile maliyetleri arasında ne ölçüde bir marjın olduğunu, kaynakların ucuz temin edilip edilmediğini gösterir (Okka, 2011:53).

Net Kar Marjı:Bu oran her satıştan ne kadar kar elde edildiği ve işletme faaliyetlerinin net verimliliği konusunda bilgi verir. Net kar marjı, net karın net satışlara bölünmesiyle elde edilir (Özgülbaş, 2009:212).

Varlıkların Karlılığı:Varlıkların verimli kullanılıp kullanılmadığını ve her bir varlık başına karı gösterir. Varlıkların karlılığı, net karın toplam varlıklara bölünmesiyle elde edilir (Özgülbaş, 2009:212).

Öz Sermayenin Karlılığı:Bu oran işletmeye yatırım yapmış olan ortakların yatırdıkları kaynak karşılığında her bir birim sermaye için ne oranda kar sağlandığını gösterir. Öz

sermayenin karlılık oranı, net karın öz kaynaklara bölünmesiyle elde edilir (Brigham, 1996:276).

IV. TREND (EĞİLİM)YÜZDELERİ YÖNTEMİYLE ANALİZ

Trend analizi, finansal yöneticilerin ve analistlerin bir şirketin şu anki mali durumunun geliyiyor ya da kötüleşiyor olup olmadığını görmelerine yardımcı olur (Gallagher ve Andrew, 2003:104). Trend analizinde amaç, ilgili kalemin durumunda meydana gelen artış veya azalışları tespit etmektir (Küçüksavaş, 2005:639). Eğilim yüzdeleri analiz tekniği, belli faaliyet dönemleri arasında mali tablolarda yer alan kalemlerdeki artış veya azalışları ve değişikliklerin baz olarak alınan yıla kıyasla görece önemlerini ortaya koyarak, dinamik bir analiz yapılmasına olanak vermektedir (Akgüç, 1998:106).

Bu yöntemde, önce herhangi bir yılın mali tablosundaki tutarlar temel olarak alınır ve bu yıldaki her kaleme ait değerler 100 olarak kabul edilir. Diğer yıllardaki aynı kaleme ait değişikliklerde buna göre temel yılın bir yüzdesi olarak ifade edilir. Trend yüzdeleri, mali tablolarda yer alan bütün kalemler için hesaplanmamalıdır. Aralarında anlamlı ilişkiler kurulabilecek kalemler için trendyüzdelerinin hesaplanması daha doğrudur. Mali tablolarda yer alan kalemlerin trend yüzdelerinin hesaplanması, herhangi bir yıla ait bu kalemin tutarının, temel yıldaki tutara bölünmesiyle yapılır (Çetiner, 2010:138).

YÖNTEM

Bu çalışma, Bir Eğitim ve Araştırma Hastanesi'nin son üç yıllık finansal tablolarının retrospektif olarak analizini yapmayı amaçlayan tanımlayıcı türde bir araştırmadır. Çalışma, hastanenin 2008-2009 ve 2010 yıllarına ait bilanço ve gelir tabloları kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Bilanço ve gelir tabloları yardımıyla oran analizi ve karşılaştırmalı tablolar analizi yapılarak hastanenin finansal durumu değerlendirilmiştir. Hastanenin son üç yıllık finansal tablolarının retrospektif olarak analizinin yapılması ile gelecekteki durumunu değerlendirmeye yönelik eylem planlarının hazırlanmasına katkıda bulunmak hedeflenmiştir. Çalışmanın verileri Ms. Office Excel programıyla analiz edilmiştir.

BULGULAR VE YORUM

Hastanenin cari oraları Tablo 1’de de görüldüğü gibi; 2008 yılında 2,37 2009 yılında 4,54 ve 2010 yılında 1,84 olarak bulunmuştur. 2008 ve 2009 yılında cari oran genel kabul görmüş oranın üstünde iken 2010 yılında biraz altında kalmıştır. Bu durumda 2009 yılında hastanenin ihtiyacından fazla dönen varlığa sahip olduğu ve hastanenin atıl fonlarının bulunduğu sonucuna ulaşılabilir. 2010 yılında ise hastanenin net çalışma sermayesi diğer yıllara oranla biraz yetersiz kalmıştır. İlk 2 yılda hastanen dönen varlıklarına kıyasla çok düşük kısa vadeli yabancı kaynağa sahiptir.

Tablo 1. Hastanenin 2008-2010 Yılları Arası Oran Analizi

YILLAR	Genel Oran	2008	2009	2010
LİKİDİTE ANALİZLERİ				
Cari Oran	≥ 2.00	2,37	4,53	1,84
Asit Test Oranı	≥ 1.00	1,72	4,03	0,99
Nakit Oranı	≥ 0.20	0,07	0,28	0,01
FİNANSAL YAPI ORANLARI				
Borçlanma Oranı (Finansal Kaldıraç Oranı)	$\leq 0.50-0.60$	0,35	0,16	0,35
Kısa Vadeli Yabancı Kaynakların Kaynak Toplamına Oranı	$\leq 0.30-0.40$	0,35	0,16	0,35
Uzun Vadeli Yabancı Kaynakların Kaynak Toplamına Oranı	0.50	0,00	0,00	0,00
Öz Kaynakların Kaynak Toplamına Oranı	0.40-0.50	0,65	0,82	0,65
Öz Kaynakların Borçlara Oranı (Finansman Oranı)	≥ 1.00	1,86	5,13	1,85
Yabancı Kaynakların Öz Kaynaklara Oranı	$\leq 1.00-2.00$	0,54	0,19	0,54
Kısa Vadeli Yabancı Kaynakların Yabancı Kaynaklara Oranı	≤ 0.75	1,00	1,00	1,00
Uzun Vadeli Yabancı Kaynakların Devamlı Sermayeye Oranı	$\leq 0.33-0.50$	0,00	0,00	0,00
Maddi Duran Varlıkların Öz Kaynaklara Oranı	≤ 1.00	0,28	0,31	0,54
Net Çalışma Sermayesinin Aktif Toplamına Oranı		0,47	0,58	0,30
Öz Sermaye Çarpanı	$\leq 2.00-2.50$	1,54	1,19	1,54
Ödenmiş Sermayenin Öz Kaynaklara Oranı		2,04	1,40	3,49
FAALİYET ORANLARI				
Üretim İşl.İlk Madde Malzeme Stokları Devir Hızı		10,13	10,97	5,45
Ticari Alacakların Devir Hızı		3,75	3,21	10,51
Ticari Borçların Devir Hızı		10,71	14,72	9,72
Hazır Değerlerin Devir Hızı		89,57	42,79	102,69
Net Çalışma Sermayesinin Devir Hızı		2,77	3,38	1,06
Dönen Varlıkların Devir Hızı		2,65	2,64	4,88
Duran Varlıkların Devir Hızı		11,83	7,50	8,92
Maddi Duran Varlıkların Devir Hızı		11,83	7,59	9,06
Aktiflerin Devir Hızı		2,17	1,95	3,15
Öz Kaynakların Devir Hızı		3,33	2,33	4,87
Ödenmiş Sermayenin Devir Hızı		1,63	1,68	1,40
KARLILIK ORANLARI				
Brüt Satış Karının Net Satışlara Oranı		0,15	0,53	0,48
Faaliyet Karının Net Satışlara Oranı		0,03	0,14	0,06
Olağan Karın Net Satışlara Oranı		-0,10	0,14	0,06

Dönem Net Karın Net Satışlara Oranı		-0,10	0,14	0,06
Dönem Net Karın Öz Kaynaklara Oranı		-0,34	0,32	0,30
Dönem Net Karın Aktif Toplamına Oranı		-0,22	0,27	0,20
Net Satışların Devamlı Sermayeye Oranı		3,33	2,33	4,86
GİDER ORANLARI				
Satış İndirimlerinin Net Satışlara Oranı		-0,001	-0,0005	-0,001
Satış Maliyetlerinin Net Satışlara Oranı		-0,85	-0,47	-0,52
Faaliyet Giderlerinin Net Satışlara Oranı		-0,12	-0,40	-0,42
Diğer Faal. Olağan Gider ve Zararların Net Satışlara Oranı		-0,13	0,00	0,00
Finansman Giderlerinin Net Satışlara Oranı		0,00	0,00	0,00
Olağan Dışı Gider ve Zararların Net Satışlara Oranı		-0,008	-0,01	-0,02
GELİR ORANLARI				
Brüt Satışların Net Satışlara Oranı		1,00	1,00	1,00
Diğer Faal. Olağan Gelir ve Karların Net Satışlara Oranı		0,003	0,02	0,00
Olağan Dışı Gelir ve Karların Net Satışlara Oranı		0,003	0,002	0,01

Tablo 2’de Karşılaştırmalı tablolar analizine bakıldığında ise; dönen varlık toplamı 2009 yılında 2008 yılına göre % 3,6 artış sağlarken, 2010 yılına göre % 49,9 oranında düşüş sağlamıştır. Kısa vadeli yabancı kaynaklardaki değişime bakıldığında, 2009 yılında 2008 yılına göre % 47 düşüş gerçekleşmiş, 2010 yılında ise %23 oranında artış gerçekleşmiştir.

Tablo 2. Hastanenin 2008-2010 Yılları Arası Karşılaştırmalı Tablolar Analizi (Bilanço)

YILLAR	2008-2009		2009-2010	
	TL FARKI	% FARKI	TL FARKI	% FARKI
DÖNEN VARLIKLAR	1,439,489	3,6	-20,712	-49,9
HAZİR DEĞERLER	1,368,343.76	115	-2,454,692.84	-96,14
TİCARİ ALACAKLAR	5,696,998.78	20,1	-24,410,323	-71,7
DİĞER ALACAKLAR	208,969.38	274	212,8463	98,2
STOKLAR	-5,834,823.02	-56	4,951,869	106,7
DİĞER DÖNEN VARLIKLAR	0	0	101,418.48	0
DURAN VARLIKLAR	5,601,689.90	62,44	-3,237,07	-22,2
MADDİ DURAN VARLIKLAR	5,464,710.70	61,1	-3,229,374	-22,4
GELECEK YIL. AİT GİD. VE GELİR THK.	11481	0,13	-7,700,00	-7,7
KISA VADELİ YABANCI KAYNAKLAR	-7,983,826.09	-47	2,129,232.56	23,28
MALİ BORÇLAR	-800,000.00	-61,5	-500,000.00	-1,0
TİCARİ BORÇLAR	-2,487,566.74	-25,11	2,993,45	40,3
DİĞER BORÇLAR	-138,714.50	-100	20,00	0
ÖDENECEK VERGİ VE DİĞ. YÜKÜM.	-4,557,544.85	-79	-364,237.44	-29,75
ÖZ KAYNAKLAR	15,025,004.89	47	-26,078,300	-55,6
ÖDENMİŞ SERMAYE	7,400.00	0,01	7,235,980	11,1
GEÇMİŞ YILLAR ZARARLARI (-)	-10,744,996	46	-24,573,46	-73,7
DÖNEM NET KARI (ZARARI)	25,762,600.46	-238	-8,740,810	-58,2
PASİF KAYNAKLAR	7,041,178.80	14,37	-23,949,053.60	-42,74

Tablo 1’de Hastanenin likidite oranları; 2008:1,72 2009:4,03 ve 2010:0,99 olarak bulunmuştur. 2009 yılında asit test oranı genel kabul görmüş oranın oldukça üstünde çıkmıştır. Bu durumda hastanenin 2009 yılında kısa vadeli yabancı kaynaklarını olağanüstü durumda hazır

değerleri ve hızlı bir şekilde paraya çevrilebilen değerler ile karşılayabileceğini göstermektedir. Tablo 2’de Karşılaştırmalı tablolar analizine bakıldığında ise; hazır değerler 2009 yılında 2008 yılına göre % 115 artarken, 2010 yılında % 96,14 oranında azalma göstermiştir. Ticari alacaklar ise 2009 yılında % 20,1 artış, 2010 yılında % 71,7 azalış göstermiştir. Ticari alacakların artması, işletmenin alacaklarının tahsilinin gecikmesi ya da satış düzeyinin artmasından kaynaklanabilir. Diğer alacaklar 2009 yılında 2008 yılına göre % 274, 2010 yılında ise % 98,2 oranında artmıştır. Hastanenin nakit oranları; 2008:0,07 2009:0,28 ve 2010:0,01’dir. 2009 yılında nakit oranı genel oranın üstündeyken 2008 ve 2010 yılında oldukça altında kalmıştır. 2010 yılında oranın bu kadar düşük çıkmasının sebebi, hazır değerlerin kısa vadeli yabancı kaynaklarda izlenen artış oranının altında kalmış olmasıdır. 2008 ve 2010 yıllarında hastanenin stoklarını elden çıkaramama, alacaklarını tahsil edememe gibi olağanüstü bir ekonomik sıkıntı durumunda hazır değerleri ile kısa vadeli borçlarını ödeyemeyecek durumda olduğunu göstermektedir. 2009 yılında nakit oranının artması hastane için olumluyken 2010 yılında durum tersine dönmüştür.

Hastanenin Borçlanma oranları; 2008:0,35 2009:0,16 ve 2010:0,35’dir. 2008 ve 2010 yıllarında borçlanma oranı aynıdır ve 2009 yılına göre daha yüksek çıkmıştır ancak her üç yılda da genel kabul görmüş oranın altında kalmıştır. Karşılaştırmalı tablolar analizine göre; pasif toplamı 2009 yılında 2008 yılına göre % 14,37 artış 2010 yılında ise % 42,74 azalış sağlamıştır. Pasif toplamında görülen bu değişiklik öz kaynaklardaki değişimden kaynaklanabilir. Öz kaynaklar 2009 yılında 2008 yılına göre % 47 artarken, 2010 yılında % 55,6 oranında azalmıştır. Hastane 2009 yılında % 238 oranında zarar ederken 2010 yılında % 58,2 oranında zarar etmiştir. Hastane üç yıl boyunca uzun vadeli yabancı kaynaklardan yararlanmamıştır. Kısa süreli yabancı kaynakların kaynak toplamına oranı; 2008:0,35 2009:0,16 ve 2010:0,35’dir. Borçlanma oranı ile aynı değerlere sahip olmasının nedeni hastanenin uzun vadeli yabancı kaynaklardan yararlanmamasıdır. Öz kaynakların kaynak toplamına oranı; 2008:0,65 2009:0,82 ve 2010:0,65’dir. Bu oranın yüksek çıkmasının nedeni, hastanenin devlet hastanesi olması ve yabancı kaynak kullanımının sınırlı olması olabilir. Hastanenin öz kaynak açısından oldukça güçlü olduğu söylenebilir. Öz kaynakların borçlara oranı; 2008:1,86 2009:5,13 ve 2010:1,85 olarak bulunmuştur. Bu durum hastanenin öz kaynaklarıyla borçlarını rahatlıkla ödeyebileceğini göstermektedir. Ancak bu oran 2010 yılında oldukça düşüş yaşamıştır bunun sebebi de kısa

vadeli yabancı kaynakların, pasif toplamına olan oranının giderek yükselmesiyle açıklanabilir. Öz sermaye çarpanı oranı; 2008:1,54 2009:1,19 ve 2010:1,54'tür. Bu oranın düşük olması firmanın lehinedir ve firmanın az borç yükü altında olduğunu göstermektedir. Maddi duran varlıkların öz kaynaklara oranı; 2008:0,28 2009:0,31 ve 2010:0,54'tür. Oranların 1'den küçük çıkması maddi duran varlıkların tümünün öz kaynaklarla karşılandığını göstermektedir.

Hastanenin İlk madde malzeme ve stok devir hızı; 2008:10,13 2009:10,97 ve 2010:5,45'dir. Stok devir hızı 2010 yılında 2009 yılına göre yaklaşık 2 katı büyüklüğünde düşüş yaşamıştır. Bunun nedeni, hastanenin elinde daha fazla stok bulundurması, satışların düşüş olması, yanlış bir stok politikasının takip edilmesi olabilir ve bu durum hastanenin karlılığını düşürebilir. Karşılaştırmalı tablo analizinde ise; ilk madde malzeme stok oranı 2009 yılında 2008 yılına göre % 56 oranında azalırken, 2010 yılında % 106,6 oranında artmıştır. Tablo 3'de de görüldüğü gibi satılan hizmetlerin maliyeti, 2009 yılında 2008 yılına göre % 8,68 2010 yılında % 2,6 azalış göstermiştir.

Tablo 3. Hastanenin 2008-2010 Yılları Arası Karşılaştırmalı Tablolar Analizi (Gelir Tablosu)

YILLAR	2008-2009		2009-2010	
	TL FARKI	% FARKI	TL FARKI	% FARKI
A.BRÜT SATIŞLAR	3,027,012.21	2,85	-7,996,810	-7,3
Yurt İçi Satışlar	10,263,131.53	10,67	-14,825,590	-14
Diğer Gelirler	1,194,242.12	0	-1,092,822.16	-92
İlaç ve Tıbbi Sarf Malzeme Gelirleri	-8,421,361.44	-83,51	7,912,955.35	476
B.SATIŞ İNDİRİMLERİ (-)	69,331.04	-55,09	-44,649.20	-80
Satıştan İadeler (-)	69,331.04	-55,09	-44,649.20	-80
C.NET SATIŞLAR	3,105,343.25	2,92	-8,050,46	-7,3
D.SATIŞLARIN MALİYETİ (-)	39,470,697.71	-43,66	-1,339,15	-2,6
Satılan Hizmet Maliyeti	4,845,081.21	-8,68	-1,339,15	-2,6
BRÜT SATIŞ KARI VEYA ZARARI	42,576,040.96	270	-9,389,6098	-16,10
E.FAALİYET GİDERLERİ (-)	-30,238,543.02	235	0,655,416	1,52
Genel Yönetim Giderleri (-)	-34,383,071.52	394	0,655,416	1,52
FAALİYET KARI VEYA ZARARI	12,337,497.94	431	-8,734,19	-57,4
F.DİĞER FAALİYETLERDEN OLAĞAN GELİR VE KARLAR	-145,168.00	-40,33	-195,924.80	-91,24
Faiz Gelirleri	-20,832.31	-99,7	-2,45	-0,039
Faaliyetle İlgili Diğer Olağan Gelir ve Kar.	-124,335.69	-36,7	-195,922,4	-91,27
G.DİĞER FAALİYETLERDEN OLAĞAN GİDER VE ZARARLAR (-)	13,455,647.13	-100	0.00	0
Diğer Olağan Gider ve Zararlar (-)	13,455,647.13	-100	0.00	0
OLAĞAN KAR VEYA ZARARLAR	25,647,977.07	-250	-8,93012	-57,94
H.OLAĞAN DIŞI GELİR VE	-75,868.78	-20,7	680,1585	234,5

KARLAR				
Diğer Olağan Dışı Gelir ve Karlar	-75,868.78	-20,7	680,1585	234,5
I.OLAĞAN DIŞI GİDER VE ZARARLAR (-)	190,492.17	-21,7	-490,849.43	718,12
Önceki Dönem Gider ve Zararları (-)	187,564.43	-21,53	116,304.68	-17,01
Diğer Olağan Dışı Gider ve Zararlar (-)	2,927.74	-100	-607,154.11	0
J.DÖNEM NET KARI VEYA ZARARI	25,762,600.46	-239	-8,740,81	-58,20
DÖNEM KARI VEYA ZARARI	25,762,600.46	-239	-8,740,81	-58,20
DÖNEM NET KARI VEYA ZARARI	25,762,600.46	-239	-8,740,81	-58,20

Ticari alacakların devir hızı; 2008:3,75 2009:3,21 ve 2010:10,51 olarak bulunmuştur. 2008 ve 2009 yılında alacak devir hızı 2010 yılına göre oldukça düşüktür. Bunun nedeni, alacakların zamanında tahsil edilememesi olabilir. Hazır değerlerin devir hızı; 2008:89,57 2009:42,79 ve 2010:102,69'dur. Oranın bu kadar yüksek çıkmasının sebebi, net satışların yüksekliği ve hazır değer miktarının düşüklüğü ile açıklanabilir. Net çalışma sermayesi devir hızı; 2008:2,77 2009:3,38 ve 2010:1,06'dır. Hastanenin 2009 yılında 2010 yılına oranla net işletme sermayesine daha fazla ihtiyacı olduğu görülmektedir. 2010 yılında ise hastanenin alacak tahsili daha yavaş gerçekleşmiştir. Oranın yüksekliği olumludur. Bu durum hastanenin para vb. kıymetlere gerektiği kadar kaynak ayırdığını, stokların devir hızı düşük olmasına rağmen alacak tahsil hızının yeterli seviyede olduğunu göstermiştir. Dönen varlıkların devir hızı; 2008:2,65 2009:2,64 ve 2010:4,88'dir. 2008 ve 2009 yılında hastanenin alacak tahsili daha yavaş gerçekleşmiştir. 2010 yılında dönen varlıklar daha verimli bir şekilde kullanılmıştır. Karşılaştırmalı tablolar analizine göre ise; hastanenin net satışları 2009 yılında 2008 yılına göre % 2,92 artarken 2010 yılında % 7,3 oranında azalmıştır. Duran varlıkların devir hızı; 2008:11,83 2009:7,50 ve 2010:8,92'dir. Bu durum hastanenin duran varlıklarını kapasitesinin üstünde kullandığını göstermektedir. Aktiflerin devir hızı; 2008:2,17 2009:1,95 ve 2010:3,15 olarak bulunmuştur. Aktif devir hızı genel oran olan 1'in üzerinde çıkması sonucunda hastanenin aktif varlıklarını verimli kullandığı sonucuna ulaşılabilir. Aktif devir hızı yükseldikçe firmanın karlılığı artar. Karşılaştırmalı tablolar analizine göre; toplam aktiflerin oranı 2009 yılında 2008 yılına göre % 14,37 artarken 2010 yılında % 42,74 azalma göstermiştir. Öz kaynakların devir hızı; 2008:3,33 2009:2,33 ve 2010:4,87'dir. 2010 yılında oranın 2009 yılına göre yüksek çıkmasının sebebi, hastanenin öz kaynaklarının yetersiz olması ve fazla borçlanmaya gitmesiyle açıklanabilir. Yıllar itibarıyla öz kaynaklar verimli bir şekilde kullanılmıştır.

Dönem net karının net satışlara oranı; 2008:-0,10 2009:0,14ve 2010:0,06 olarak bulunmuştur. Hastane 2009 yılında 2010 yılına oranla daha fazla kar elde etmiştir. 2008 yılında ise zarar etmiştir. Karşılaştırmalı tablolar analizine bakıldığında ise dönem net kar oranı 2009 yılında 2008 yılına göre % 238, 2010 yılında ise % 58,2 azalış göstermiştir.Brüt satış karının net satışlara oranı; 2008:0,15 2009:0,53 ve 2010:0,48'dir. 2009 yılında 2010 ve 2008 yılına göre oranın yüksek çıkmış olması hastanenin satış politikasının daha olumlu olduğunu göstermektedir. Karşılaştırmalı tablolar analizine göre; net satış oranı 2009 yılında 2008 yılına göre % 2,92 artış 2010 yılında % 7,3 azalma göstermiştir.Faaliyet karının net satışlara oranı; 2008:0,03 2009:0,14 ve 2010:0,06'dır. Hastanenin faaliyet karı 2008 yılında diğer yıllara göre daha düşüktür. Karşılaştırmalı tablolar analizine bakıldığında ise; hastanenin faaliyet karı zararı kalemi 2009 yılında bir önceki cari yıla göre % 431 oranında artarken, 2010 yılında % 57,4 oranında azalmıştır.Faaliyet giderinin net satışlara oranı; 2008:-0,12 2009:-0,40 ve 2010:-0,42 olarak bulunmuştur. 2008 yılında %12 2009 yılında net satışların %40, 2010 yılında ise %42'si faaliyet giderlerine ayrılmıştır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Çalışma sonucunda elde edilen verilere göre Eğitim ve Araştırma Hastanesinin, 2008 ve 2009 yıllarında bir yıldan daha kısa sürede nakde dönüştürülebilecek varlıklarının çoğunluğunun ticari alacaklarından oluştuğu görülmektedir. Bu durum, hastanenin alacaklarını tahsil etmede büyük sıkıntı yaşadığını göstermektedir. 2010 yılında ise hastanenin dönen varlıkları içinde yer alan stoklarının oranının arttığı gözlenmektedir. Hastanenin finansal yapısı genel olarak öz kaynak ağırlıklıdır. Hastane 2008 yılında zarar etmektedir. Zararın nedeni, diğer faaliyetlerden olağan gider ve zararlar hesabı kaleminden kaynaklanmaktadır. Ayrıca bu yılda, sağlık hizmetleri sunumu geri ödeme sisteminde yaşanan problemlerin (telkin vb.) hastane finansmanına olumsuz etki yaptığı söylenebilir. Hastanenin faaliyet giderlerinde ise oldukça yüksek artışlar meydana gelmiştir. Hastane 2008 yılında finansal açıdan oldukça kötü durumdayken yani hastane zarar ederken, 2009 yılında hastanenin karlılığı yükselmiş 2010 yılında ise hastanenin karlılığında bir düşüş gözlenmiştir. Hastanenin, alacak tahsilâtı ile ilgili olarak politikalarını gözden geçirmesi gerekmektedir. Ancak alacakların tahsili ve sağlık hizmetleri sunumu geri ödeme sisteminde yaşanan problemler ile ilgili hastanenin tek başına bir

şey yapabileceği düşünülmemektedir. Bu çalışma hastanenin yalnızca son üç yılı dikkate alınarak gerçekleştirilmiştir. Hastanenin daha önceki yıllardaki finansal tabloları incelenerek hastanenin finansal durumu hakkında çok daha sağlıklı bilgiler edinilebilir.

KAYNAKÇA

- AKARÇAY, Ayça (2001), Vakıflarda Mali Tablolar Analizi ve Bir Uygulama, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul
- AKDOĞAN, Nalan ve Nejat TENKER; (2003), **Finansal Tablolar ve Mali Analiz Teknikleri**, Gazi Kitabevi, Ankara, 518s.
- AKGÜÇ, Öztin; (1998), **Finansal Yönetim**, Muhasebe Enstitüsü, Avcıol Basım, Yayın No:65, İstanbul
- AYDOĞDU, Serçin (2010), Altı Sigmayı Kullanan Bir İşletmenin Mali Tablolar Analizi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul
- BREALEY, Richard A.; Steward C. MYERS ve Alan J. MARCUS; (1995), **Fundamentals of Corporate Finance**, McGrawHill College, USA, 445p.
- BRIGHAM, Eguene F.; (1996), **Finansal Yönetimin Temelleri**, Çev: Özdemir Akmut ve Halil Sarıaslan, Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, No:206, Ankara, 267-276s.
- ÇETİNER, Ertuğrul; (2010), **İşletmelerde Mali Analiz**, Gazi Kitabevi, Ankara
- DURMUŞ, Ahmet Hayri ve Mehmet Emin ARAT; (1997), **Mali Tablolar Tahlili: İlkeler ve Uygulamalar**, Nihad Sayar Eğitim Vakfı Yayınları, İstanbul, 163s.
- FINKLER, Steven A. ve David M. WARD; (2006), **Accounting Fundamentals for Health Care Management**, Jones and Barlett Publishers, USA, 110p.
- GALLAGHER, Timothy J. ve Joseph D. ANDREW; (2003), **Financial Management: Principles and Practice**, Third Edition, Printice Hall, USA, 89-104p.
- GIBSON, Charles H.; (1998), **Financial Statement Analysis**, Seventh. Edition, South Western College Publishing, USA, 191p.
- KÜÇÜKSAVAŞ, Nihat; (2005), **Finansal Muhasebe (Genel Muhasebe)**, Kare Yayınları, İstanbul, 637-639s.

- OKKA, Osman; (2011),**İşletme Finansmanı**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 45-53s.
- ÖZGEL, Fulya (2007),**İlaç Sektöründe Mali Tablolar Analiz ve Bir Uygulama**, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul
- ÖZGÜLBAŞ, Nermin; (2009),**Sağlık Kurumlarında Finansal Yönetim**, Anadolu Üniversitesi Yayını No:1900, Eskişehir, 203-219s.
- RACHLIN, Robert ve Allen SWEENEY; (1996),**Accounting and Financials Fundamentals For Nonfinancial Executives**, Second Edition, Amacom American Management Association, USA, 191-197p.
- SHIM, Jae K. ve Joel G. SIEGEL; (1998), **Financial Management**, Second Edition, McGraw Hill, USA, 22p.
- YALKIN, Yüksel Koç; (1988),**İşletmelerde Mali Analiz Teknikleri**, Turan Yayınevi, Ankara, 110s.
- <http://www.borsamania.net/okul/temelanaliz/dikey.html> ,Erişim Tarihi:21.11.2011

EK I. Hastanenin 2008-2010 Yılları Arası Bilançosu

YILLAR	2008	2009	2010
DÖNEN VARLIKLAR	40,011,644.13	41,451,133.03	20,739,153.44
HAZİR DEĞERLER	1,184,893.77	2,553,237.53	985,446.90
TİCARİ ALACAKLAR	28,344,119.96	34,041,118.74	9,630,795.59
DİĞER ALACAKLAR	7,619.51	216,588.89	429,435.18
STOKLAR	10,475,010.89	4,640,187.87	9,592,057.29
DİĞER DÖNEN VARLIKLAR	0.00	0.00	101,418.48
DURAN VARLIKLAR	8,971,260.42	14,572,950.32	11,335,876.31
MADDİ DURAN VARLIKLAR	8,936,771.42	14,401,482.12	11,172,108.11
MADDİ OLMAYAN DURAN VARLIKLAR	45,365.00	71,133.20	71,133.20
GELECEK YILLARA AİT GİD. VE GELİR THK.	88,854.00	100,335.00	92,635.00
AKTİF VARLIKLAR TOPLAMI	48,982,904.55	56,024,083.35	32,075,029.75
KISA VADELİ YABANCI KAYNAKLAR	17,127,401.50	9,143,575.41	11,272,807.97
MALİ BORÇLAR	1,300,000.00	500,000.00	0.00
TİCARİ BORÇLAR	9,906,924.13	7,419,357.39	10,412,807.39
DİĞER BORÇLAR	138,714.50	0.00	20.00
ÖDENECEK VERGİ VE DİĞER YÜKÜMLÜLÜKLER	5,781,762.87	1,224,218.02	859,980.58
UZUN VADELİ YABANCI KAYNAKLAR	0.00	0.00	0.00
ÖZ KAYNAKLAR	31,855,503.05	46,880,507.94	20,802,221.78
ÖDENMİŞ SERMAYE	65,193,303.07	65,200,703.07	72,436,683.07
GEÇMİŞ YILLAR ZARARLARI (-)	-22,592,804.45	-33,337,800.02	-57,911,256.61
DÖNEM NET KARI (ZARARI)	-10,744,995.57	15,017,604.89	6,276,795.32
PASİF KAYNAKLAR TOPLAMI	48,982,904.55	56,024,083.35	32,075,029.75

Hastanenin 2008-2010 Yılları Arası Gelir Tablosu

YILLAR	2008	2009	2010
A.BRÜT SATIŞLAR	106,262,375.07	109,289,387.28	101,292,580.83
Yurt İçi Satışlar	96,178,278.83	106,441,410.36	91,615,470.72
Diğer Gelirler	0,00	1,194,242.12	101,419.96
İlaç ve Tıbbi Sarf Malzeme Gelirleri	10,084,096.24	1,662,734.80	9,575,690.15
B.SATIŞ İNDİRİMLERİ (-)	-125,837.95	-56,506.91	-101,156.08
Satıştan İadeler (-)	-125,837.95	-56,506.91	-101,156.08
C.NET SATIŞLAR	106,136,537.12	109,241,880.37	101,191,424.75
D.SATIŞLARIN MALİYETİ (-)	-90,403,223.78	-50,932,526.07	-52,271,680.26
Satılan Hizmet Maliyeti	-55,77,7607.28	-50,932,526.07	-52,271,680.26
BRÜT SATIŞ KARI VEYA ZARARI	15,733,313.34	58,309,354.30	48,919,744.49
E.FAALİYET GİDERLERİ (-)	-12,874,012.88	-43,112,555.90	-42,457,139.95
Genel Yönetim Giderleri (-)	-8,729,484.38	-43,112,555.90	-42,457,139.95
FAALİYET KARI VEYA ZARARI	2,859,300.46	15,196,798.40	6,462,604.54
F.DİĞER FAALİYETLERDEN OLG. GEL.VE KAR	359,887.71	214,719.71	18,794.91
Faiz Gelirleri	20,894.76	62.45	60.00
Faaliyetle İlgili Diğer Olağan Gelir ve Karlar	338,992.95	214,657.26	18,734.91
G.DİĞER FAALİYETLERDEN OLG. GİD. VE ZARARLAR (-)	-13,455,647.13	0.00	0.00
Diğer Olağan Gider ve Zararlar (-)	-13,455,647.13	0.00	0.00
OLAĞAN KAR VEYA ZARARLAR	-10,236,458.96	15,411,518.11	6,481,399.45
H.OLAĞAN DIŞI GELİR VE KARLAR	365,470.58	289,601.80	969,760.32
Diğer Olağan Dışı Gelir ve Karlar	365,470.58	289,601.80	969,760.32
I.OLAĞAN DIŞI GİDER VE ZARARLAR (-)	-874,007.19	-683,515.02	-1,174,364.45
Önceki Dönem Gider ve Zararları (-)	-871,079.45	-683,515.02	-567,210.34
Diğer Olağan Dışı Gider ve Zararlar (-)	-2,927.74	0.00	-607,154.11
J.DÖNEM NET KARI VEYA ZARARI	-10,744,995.57	15,017,604.89	6,276,795.32
DÖNEM KARI VEYA ZARARI	-10,744,995.57	15,017,604.89	6,276,795.32

HİTİT TARIMI HAKKINDA BİR İNCELEME

Serkan DEMİREL*

Uğur SEVİM*

ÖZET

Bronz Çağ'ın önemli halklarından birisi olan Hititler, yaklaşık 700 yıl boyunca hem Anadolu'da hem de Önyasya'da kültürel ve siyasi etkisini hissettirmiştir. Mısır ve Mezopotamya'daki emsalleri gibi ekonominin önemli bir kısmını tarım ve hayvancılığın oluşturduğu Hitit toplumu, bu açıdan hem kendi çağdaşlarını hem de sonraki dönemlerde bölgede varlık gösteren diğer toplumlara benzerlik gösterir. Hitit toplumunun bazı tarımsal uygulamaları hem çağdaşı hem de halefi olduğu pek çok halk tarafından uygulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hitit, Tarım, Şahhan, Luzzi

A STUDY ON THE AGRICULTURE OF THE HITTITE**ABSTRACT**

One of the important people of the Bronze Age, the Hittites had felt their cultural and political impacts in Anatolia and the Near East for nearly 700 years. Hittite society, important part of their economy depend on agriculture and animal husbandry such as Egypt and Mesopotamia's peers, is similar both contemporaries and the other communities that existed in the region within the later periods. Hittite society's some agricultural practices applied by many people that both contemporary and successor.

Keywords: Hittite, Agriculture, Şahhan, Luzzi

* Öğretim Görevlisi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Ankara Üniversitesi Eskiçağ Tarihi Doktora Programı, s.demirel@ymail.com

* Öğretim Görevlisi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Karadeniz Teknik Üniversitesi İşletme Doktora Programı, ugursevim@yahoo.com

GİRİŞ

Kaynaklardan öğrenildiği kadarıyla M.Ö. II. binyılda Anadolu'daki ekonomik etkinlikler Bereketli Hilal veya Güney Mezopotamya'nın alüvyonlu alanlarından farklı olarak, doğal şartlara çok daha fazla bağımlı bir biçimde gerçekleştiriliyordu. Yüksek dağ zincirlerinin, yağmur bulutlarını Orta Anadolu'ya, yani Hitit yerleşimlerine ilerlemesini engellediği bu bölgede karasal iklim koşullarının tipik özellikleri olarak sert kışlar ve sıcak yazlar yaşanmaktaydı (Klengel, 1986: 23). Bu zor coğrafyada kültürel bir birikim oluşturmayı başarabilen Hititler'in ekonomileri de arazi şartlarına uygun olarak meyvecilik, hayvancılık, el işçiliği ve madencilik yanında çoğunlukla tarıma dayanmaktaydı. Ancak bu tarım ekonomisi diğer Önasya ülkeleriyle kıyaslanamayacak kadar düşük bir potansiyeli barındırmaktaydı (Ertem, 1972: 84). Ne var ki bu durumun, Hitit ve diğer Anadolu toplumlarının niteliklerinden değil arazinin uygunsuzluğundan¹ kaynaklanmakta olduğu da unutulmamalıdır.

Kesin olmamakla birlikte III. binyılın başlarından itibaren Önasya'nın doğusundan giriş yaparak Anadolu'ya yerleşen ve Hatti yerleşim alanlarına yayıldıkları düşünülen Hititler, M.Ö. II. binyılın ortalarına doğru bölgenin büyük bir bölümünü kaplayan bir imparatorluk kurmuşlar ve binyılın sonlarına doğru da güç kaybederek Toroslar'a çekilmek zorunda kalmışlardır (Hoffner, 1987: 4068). Partikülarist yapıdaki Anadolu'da merkezi bir devlet oluşturma sürecini başlatan bu halk, ekonomik ve sosyal sistemini merkezi bir devletin gereklerini yerine getirecek bir biçimde şekillendirmiştir (Sevinç, 2008: 12). Bu merkezileşme hareketleriyle birlikte, o döneme kadar coğrafi yapısına bağlı olarak geniş insan kitlelerini barındıracak sulu tarıma elverişli topraklardan yoksun köylü, çiftçi ve hayvancılıkla uğraşan halkların yaşaya geldiği bir yer olan Anadolu (Ünal, 2005: 156), sistemli bir ekonomik üretim anlayışına kavuşmuştur. Daha açık söylemek gerekirse, M.Ö. III. binyıldan itibaren Anadolu'da varlığını sürdüren Hatti kent devletlerindeki yerel hanedanların yok edilmesi ve Asurlu tüccarların ortadan kaybolması ile birlikte Anadolu'daki her bir yerleşimin sahip olduğu ekonomi, Hititler tarafından yenilenmiş ve kuvvetlendirilmiştir (Archi, 1984: 197, 198). M.Ö. II. binyılın ikinci yarısından

¹ Anadolu, Mezopotamya ve Mısır'ın aksine tarımsal sulamada düzenli nehir taşkınlarından yararlanamamakta ve tamamen yağmur sularına bağımlı kalmaktadır. Bu nedenle yağmurun az olduğu dönemlerde kuraklıklar, Mezopotamya ve Mısır'ın aksine Anadolu'da daha sık görülmektedir. Buradan hareketle Anadolu'nun tarımsal üretiminde, bahsi geçen rakiplerine göre bir istikrarın oluşması çok daha zor bir durumdur.

itibaren de devlet disiplini içinde ele alınmış (özellikle tarımsal uygulamalar) ve bir kültür haline gelerek Anadolu'nun gelecek binyıllardaki sakinleri tarafından da kullanılmıştır. Bu aşamada kültürel bir mirastan bahsedilebilir. Çünkü Hititler'in toprak tahsisi ve tarımla ilgili hukuki uygulamalarının benzerlerini Selçuklu ve Osmanlı gibi diğer Anadolu toplumlarında da görmek mümkündür. Bu aşamada doğrudan bir kültür alışverişinden bahsetmek olanaksız olsa da halkın zihinsel bir miras yoluyla bu birikimi aktarmış olduğu pek tabii düşünülebilir.

Hitit ekonomik tarihi ile ilgili olarak yazılı vesikalar oldukça önemli bilgiler vermektedir. Yazılı kaynakların dışında Hitit abideleri, kabartmaları ve nihayet kanunları da diğer önemli bilgi kaynaklarına örnektir. Kazılarda ise, ekonomik hayatın izahını yapabilecek birçok malzemeyle karşılaşmaktadır (İnan, 1939: 424). Yetiştirilen ürünler ve tarım teknikleri konusunda bilgiler edinilebilen bu kaynaklar ışığında (Nesbitt, 1995: 78) Hitit ekonomisi ile ilgili bazı kesin verilerin yanı sıra birtakım yorumlar da yapılabilmektedir. Buna göre Hitit Devleti'nin ekonomisi, diğer Önasya ülkelerinde olduğu gibi, birinci derecede tarıma dayanmaktaydı. Bu durum Hitit kanunların da kendisini apaçık göstermektedir (Kınal, 1998: 163). Hitit panteonunun başında yer alan Fırtına Tanrısı'nın bir lütfu olduğuna inanılan yağmur bulutlarının hayat verdiği tarımsal etkinlikleri düzenleyen ve toplam olarak 200 maddesi ele geçen Hitit kanunlarının yarıya yakını, arazinin işletilmesi, kiraya verilmesi, tarımsal hayvan ve araç gereçlerin fiyatları veya kiraya verilmesi ve tarımla ilgili cürümlere yöneliktir (Ünal, 1999: 209). Bilhassa bu kanunların “eğer bir bağ” ifadesi ile başlayan ve tarım arazilerine ya da tarım ürünlerine karşı işlenen suçlara verilen cezaları içeren maddeleri doğrudan tarımsal üretimi düzenlemek içindir (Reyhan, 2009: 164). Ayrıca yine bu kanunlarda meyve ağaçları ve üzüm bağları ile ilgili çok sayıda madde mevcuttur. Bu nedenle halkın büyük bir kısmının tarımla meşgul köylülerden oluştuğu tahmin edilmektedir (Kınal, 1998: 163).

Hitit kanun maddeleri iyi tetkik edildiğinde kanunun, büyük ölçekli üretim için bir zorunluluk olan tarla tarımının korunması için esaslı tedbirler aldığı görülür. Hitit yasaları tarımsal sulama için dahi olsa meyve ağaçlarının kesilmesine izin vermiyordu.² Hitit toplumunda ender rastlanan ölüm cezası, ekilmiş bir tarlaya yeniden tohum atan kişiye

² KUB 29.23, 29.21, 29.22

verilebiliyordu³ ve cezanın (Ertem, 1972: 85) infazı da Hititlerin ceza uygulamalarındaki hoşgörüsüne pek uymamaktadır.⁴ Böylesi bir eylemin gerçekleşmesi durumunda suçluya boyunduruk takılır ve boyunduruğa aksi istikametlerde iki öküz koşularak suçlu feci şekilde parçalanırdı (Reyhan, 2009: 164). Bugün dahi karşılığında ölüm cezası verilen bazı suçlara tazminat ödemenin uygun olduğunu düşünen Hititler'in tarım ile ilgili bu duruma ölüm cezası uygulamaları ilk düşünceye garip karşılanabilir. Ancak ülke ekonomisini ayakta tutan ve istikrarın sürekliliğini sağlayan tarımsal üretimin Hititler için ne derece önemli olduğu unutulmamalıdır. Arazi kullanımında herhangi bir aksamanın yaşanması, tarıma dayalı ülke ekonomisinin gücünü azaltır ve hatta sosyal huzursuzlukların çıkmasına da yol açabilirdi. Krallar toprağın etkin kullanımına önem verirler ve verimsizliği bir felaket olarak görürlerdi (Ersoy ve Reyhan, 2001: 125). Yaşanabilecek bir düzensizliğin nasıl yıkıcı etkileri olabileceğini bu halkın tecrübe etmiş olduğunu düşününce söz konusu cezanın bir ölçüde de olsa makul olduğu kabul edilebilir.

Kanunlar dışında başkaca birçok metin türü bize tarım, hayvancılık, üretim, yemekler ve beslenmeyle ilgili bilgiler vermektedir. Bunların başında, Eski Anadolu topraklarının Hititler tarafından kolonileştirilmesinde önemli rol oynayan arazi bağış belgeleri gelir. Bunlar, özellikle hudut bölgelerindeki arazilerin, büyük kral tarafından hanedan mensubu kişiye hediye edilmesiyle ilgili bağış senetleridir (Ünal, 1999: 209).

Dini fikirlerin toplumun her kurumuna işlemiş olduğu Hititlerde tüm ekilir biçilir arazi ya saraya ya da tapınaklara aittir. Ancak Hitit kanunlarınının 168. maddesi⁵ özel mülkiyete de izin vermektedir (Ertem, 1972: 84). Bu nedenle kral, tapınak ve halk olmak üzere toprağı kullanma hakkı olan üç tarafın bulunduğu söylemek hata olmaz.

Toprak ve toprağı kullanma tarzı ideolojik açıdan ele alındığında esasen tüm Hatti arazisinin, gökyüzünün ve insanlarla birlikte toprağın Fırtına Tanrısı'na ait olduğunun, ancak

³ KBo 6.26

⁴ Hitit kanunları diğer Önasya emsallerinden farklı olarak kişinin kabahatine karşılık ona ceza verilmesinden farklı olarak tazminat esasına dayanmaktaydı. Başka bir ifade ile kişinin suç durumunu suçun işlenmeden önceki haline çevirmesiyle hukuksuzluğun ortadan kalkacağına inanılmaktaydı. Ancak tarımsal üretimle ilgili verilen bu ölüm cezası Hitit hukuk düşüncesine ters düşmektedir. Anlaşılan göre tarımsal üretim ülke için çok önemli ve yapılabilecek bir hata daha olumsuz sonuçlara yol açabilir. Bu nedenle de konuyla ilgili bir hoşgörü Hititler açısından olanaksızdır.

⁵ KBo 6.11 iv, 6.13 i, 6.26 i

Tanrının⁶ bu toprağı kullanmak için “Labarna”yı yani Kralı tayin ettiği (Güterbock, 1997: 229) ve kralın da tanrının istediğı gibi toprağı yöneterek, dilediğı kişilere dağıttığı görülmektedir. Bu kurgu monarşik bir devlet için toprağın tahsisi hususunda son derece normal olmakla birlikte aslında Hitit dönemi Anadolu coğrafyasında herhangi bir devletin bekası için de gerekli bir durumdu. Farklı etnik ve dini kurumlar ancak ekonomik açıdan beslenerek ayakta tutulabilirdi. Bu nedenle tapınaklara oldukça büyük tımarlar sağlayarak, geniş saygın kesimlerin krallığa olan sadakatinin garantiye alındığı görülmektedir (Yakar, 2000: 48). Tapınaklara geniş toprak ihsanı ve sonucunda elde edilen ekonomik güç Hitit idaresinin başında bulunan kişilerin, başkentte ve ülkenin diğer şehirlerinde bulunan yüzlerce tapınağın kendilerini idare edebilmeleri (Beckman, 1989: 102) için buldukları bir çeşit çözüm olarak görmekte de fayda vardır. Bu dağıtım, tapınakların yanı sıra üretimdeki esas gücü oluşturan halka da yapılıyordu. Bu sayede halk üzerinde üretim yapabileceğı bir toprağı kralın izniyle elde edebiliyordu. İsteyen bir Hititli arazisini genişletme hakkına da sahipti. Bu genişletme arazinin satın alınması, bağışlanması veya miras yoluyla kalması şeklinde gerçekleşebiliyordu. Bu durum da yine kanunlar aracılığıyla belirli bir düzene bağlı olarak gerçekleştiriliyordu (Klengel, 1986: 25, 26). Hitit'teki mülkiyet anlayışı Mezopotamya'dan farklı bir şekilde gelişmiştir. Toprak Hititler'de, mukayese edilen toplumlarda olduğu gibi hiçbir zaman tamamen tapınakların egemenliğine girmemiş, özel mülkiyet engellenmemiştir. Hitit'in, Mezopotamya'dakinden farklı bir ekonomik gelişim göstermesinin sebepleri tartışılabilir. Bir fikir olarak, Anadolu'da toprakları sulamak için gerekli, kolayca bulunabilen pınarlar, sel suları ve hammadde kaynakları genellikle yakın yerlerde bulunduğu için, şehir ve tarım devrimi, ilksel üreticilerin durumu neolitik araç gereçlerle idare edilebildikleri sürece gecikmiş olabileceğı düşünülebilir. Bu nedenle genellikle yerel tanrılar ve küçük çaptaki bağımsız “evler” de az miktarda artı-ürünler biriktirilebilmiştir (Childe, 2007: 176). Daha açık bir ifade ile Anadolu toprağında yapılan tarımsal faaliyetlerin,

⁶ Din ve ekonominin birlikte hareket ettiği fikrinin Hititler ve diğer Anadolu halklarınca kabul gördüğü söylenebilir. Tanrılar ekonomik düzeni sağlamaya muktumdur. Panteonun başında yer alan Fırtına Tanrısı toprak için gerekli olan yağmuru getirirdi. Fırtına Tanrısı'nın oğlu Telipinu ile özdeşleşen, Mezopotamya kökenli “Kaybolan Tanrı” efsanesinde bu durumu iyice belirginleşmiştir. Bu efsaneye göre Telipinu ortadan kaybolunca Hatti Ülkesi'nde kuraklık meydana gelirken, Telipinu'nun tekrar ortaya çıkmasıyla birlikte bereket görülmeye başlanmaktadır.

nispeten daha düşük miktarda oluşu, tarımın tapınaklar ve saraylar gibi egemen güçler tarafından ele alınmasını ve geliştirilmesini engellemiş olabilir.

Bronz Çağ'da devletin varlığını sağladığı verginin aslan payı, ekonominin itici gücü olan tarımsal üretimden gelmekteydi. Bunun nedeni Hitit döneminde bugünden farklı olarak, verginin bir şeyin somut karşılığı olarak, yani bir çeşit harç gibi düşünülmüş olmasıdır. Devlete ait olan topraklar insanlara dağıtılmış ve bunun karşılığında kira benzeri bir pay alınmıştır. Zamanla, toprağı işleyenler toprağın mülkiyet hakkını kazanmakla birlikte kira benzeri payı (belki daha düşük bir oranda) vergi olarak ödemeye devam etmişlerdir (Eğilmez, 2005: 35). Verginin tarım ağırlıklı olması da devletin konu üzerinde titiz davranmasına sebebiyet vermiştir.

Hitit devletinde tarımsal faaliyetlerin vergilendirme ve askeri harcamalarla doğrudan bağlantılı oluşu görülmektedir. Kendilerine arazi verilenler, savaş anında asker sağlamanın yanında krala, Hititçesiyle *şahhan* yani vergi verme ve kamu işlerine, yol, köprü, dini yapılar ve saray işlerinde bedenen çalışma gibi, Hititçesiyle *luzzi* yani bir çeşit emek mükellefiyetini yerine getirmekle yükümlüydüler (Ersoy ve Reyhan, 2001: 125). Üzerinde tımar yükümlülüğü olan arazilere Hitit çivi yazılı metinlerinde ^{GIŞ}TUKUL, tımar sahibi kişilere ise LU ^{GIŞ}TUKUL adı verilmekteydi (Beal, 1988: 291). Hitit hukukunu oluşturan yasa düzenlemelerinin 39. ve 41. paragrafları ile 46. ve 56. paragrafları arasında arazilerin hangi vergilendirme şartları içerisinde ve kimler tarafından, kral adına işlenebileceği açıklanmış durumdadır.

Toprağına bağlı vergi yükümlülüklerinin bazen sorumlu olan kişiler tarafından yerine getirilemeyecek kadar ağır olduğu da görülmektedir. Ancak böylesi bir durumda, büyük kral müdahale ederek vergileri hafifletebiliyordu. IV.Tuthaliya'nın, Tarhundaşša'yı ziyareti sırasında, kral Muwatalli' nin tesis etmiş olduğu *şahhan* ve *luzzi* vergi sisteminin yerine getirilemeyecek kadar ağır olduğunu görerek vergi yükümlülüğünü hafifletmesi buna örnektir.⁷ (Ünal, 2007: 65).

Hitit Devleti'nde vergiler genellikle tahsis edilen toprağına göre gıda maddeleri olarak alınmakla birlikte ham maddeler ve işlenmiş kıymetli eşyalar da vergi olarak ödenmekteydi (Ersoy ve Reyhan, 2001: 131). Ne var ki bu verginin insanlara nasıl bir orantı ile paylaştırıldığı

⁷ IV.Tuthaliya ve Tarhuntaşşalı Kurunta arasında yapılan, CTH 106.A kodlu tunç tablette, Hitit kralı Tartuhtaşşa kentini, şahhan ve luzzi mükellefiyetinden muaf tutmuştur.

bilinmemektedir. Konu ile ilgili bilinen tek şey devlet toprağını tımar olarak işleyen kişinin üretiminin dörtte birini saraya vergi olarak verdiği'dir. Daha açık ifade ile kişinin devlete ödediği bu vergi içerisinde hem toprak kullanımı yani kira ve hem de vergi bulunmaktadır. Bu nedenle ödenen miktar içerisindeki vergi oranı tam olarak anlaşılammamaktadır (Eğilmez, 2005: 36).

Hatti ülkesinin tarımsal ekonomideki başarısının sırrı yoğun ekim ve ürün çeşitliliği gibi başlıca iki unsurun ilke edinildiği küçük karma çiftliklerdi. Tarımın kısıtlı şartlar altında yapılabildiği Hitit coğrafyasında nüfusun topraktan geçinmesinin tek yolu buydu. Her çiftlikte meyve, sebze, bazen dönüşümlü ekilen tahıl ürünleri ve evcilleştirilmiş hayvanların olduğu düşünülmektedir (Bryce, 2003: 90). Çiftliklerde çalıştırılan personelin çekirdeğini ise mutlaka tımarı kabul eden kişinin aile fertleri oluşturuyordu. Arazisinin büyüklüğüne ve bereketliliğine göre de dışarıdan işçi kiralanıyordu (Ünal, 2005: 147, 148). Bu durum kendisini Hitit kanun metinlerinin 158. maddesinde⁸ bariz bir şekilde göstermektedir. Bu maddeye göre eğer özgür bir erkek bir hasat sezonu boyunca (3 ay) kiralacaksa karşılığınca 1500 litre arpa (3.75 şekel) almaktaydı. Buradan anlaşıldığına göre ücretler genellikle tahıl üzerinden ödenmekteydi. İşgücü olarak yalnız erkeklerin değil kadınların da kiralandığı görülmektedir. Yine aynı kanun maddesine göre eğer özgür bir kadın bir hasat sezonu boyunca kiralacaksa onun için ödenecek ücret 600 litre arpa (1 şekel) olacaktır (Hoffner, 1997: 127). Burada bir cinsiyet ayrımcılığından bahsetmek yanlış olacaktır. Çifte standart gibi görülen bu uygulamanın sebebi muhtemelen erkek ve kadın arasındaki verimlilikten hareketle erkeğin bir kadından iki kat daha fazla ücret almasına karar verilmiştir (Klengel, 1986: 31). Erkek ve kadının birlikte çalışabildiği Hitit tarımında bir iş bölümü de söz konusuydu. Genelde hasat erkekler tarafından yapılan bir iş iken, değirmencilik ise kadınlar tarafından yapılırdı (Hoffner, 1974: 29).

Çiftlik sahibi kişilerin ve bir ücret karşılığında çalıştırılan özgür insanların dışında, topraktan elde edilen verimi ve dolayısıyla alacağı verginin miktarını artırabilmek uğruna devletin çoğu kez çiftliklere bedava işçi, daha doğrusu köle dağıttığı görülmektedir. Hitit çivi yazılı metinlerinde bu kişiler için NAM.RA terimi kullanılmakla birlikte bir çeşit köle olarak

⁸ KUB 29.30 ii 16-19, 13.15, 29.31, KBo 6.29 i

nitelendirilebilirler.⁹ Çiftliklere dağıtılan kölelerin sayısından hareketle Hitit ekonomik yaşamında büyük çiftliklerin mevcut olmadığı öne sürülmüştür; bu durum bir bakıma doğrudur; keza Orta Anadolu toprakları Mezopotamya düzlükleri gibi büyük çiftlikleri barındıramaz. Söz konusu çiftliklerde kölelere ilaveten çiftliğin tımar sahibi ve aile bireylerinin de çalıştığı düşünülürse, 10 kölenin çalıştırıldığı çiftlikler de herhalde küçük sayılmaz (Ünal, 2005: 147, 148).

Hitit Devleti için tarımsal üretimin önemi, krallıktaki diğer kasabalar bir yana, Hattuša kadar büyük bir kenti beslemek için gereken yiyecek miktarı düşünüldüğünde bile kolaylıkla anlaşılabilir (Macqueen, 2009: 106). Vasal devletlerden haraç olarak gönderilenlere ilave olarak, Hitit tarım alanlarından vergi olarak toplanan tahıl, anayurtta stratejik olarak yerleştirilmiş tahıl depolarına konulurdu. Hattuša'da yakın zamanlarda ortaya çıkarılan silolardan, bu depoların bazılarının yapısına ilişkin yeni bilgiler edinilmiştir. Kentin kuzeydoğusunda, şimdi Büyükkale denilen dağın ucunda, on bir yer altı tahıl çukuru kazılmıştır. Ayrıca Aşağı Şehrin güneybatısında, “kapı duvar” denilen duvarın arkasında, 16 odalı iki paralel sıradan oluşan bir yer altı depo yapı gurubu açığa çıkarılmıştır (Bryce, 2003: 93).

Hititler'in tarımsal ürün çeşitlilikleri, yazılı kaynakların dışında tarımsal faaliyetlerin gerçekleştirildiği alanlar ve mevsimlerden de yola çıkılarak anlaşılabilir. Hitit yerleşim alanlarının bulunduğu Anadolu'nun kısmen yüksek kesimleri (Çorum, Ankara, Sivas v.b.) en yoğun yağmurlarını nisan ayının ikinci yarısı ve mayıs ayı boyunca almaktadır. Metinlerde *hamešant* olarak adlandırılan bu bahar aylarında sulama imkânları geliştiği için tarımsal etkinliğinde yoğunlaştığı görülmektedir (Hoffner, 1974: 22). Hititlerin tarımsal ürünlerinin başlıcaları buğday ve arpaydı; ama bezelye, fasulye, soğan, keten, incir, zeytin, üzüm ve elmanın yanı sıra muhtemelen armut ve nar da yetiştiriliyordu (Macqueen, 2009: 106). Yani bugün iyi stoklanmış pazarlarda ne varsa, Hitit üretim yelpazesinde de onlar vardı (Bryce, 2003:

⁹ Pek çok Hitit kralının gerçekleştirmiş olduğu seferler sırasında yanlarında binlerce NAM.RA getirdiği bilinmektedir. Bunların içerisinde en çok bilineni de II.Murşili'nin Batı Anadolu'ya düzenlediği seferden beraberinde onbinin üstünde NAM.RA'yı Hatti Ülkesi'ne getirmesidir. Bu esirlerin bazılarının genellikle angarya işlerde çalıştırılmış olduğu düşünülmektedir. Bu insanların bir bölümünün de tapınaklarda ve sarayda çalıştırılmış olduğu bilinmektedir. Konu ile ilgili daha geniş bilgi için bakınız; ALP, Sedat, (1949), “Sosyal sınıf NAM.RA'lar ve Ideogram'ın Hititçe Karşılığı”, *Belleten XIII*, Sayı 50, s. 245-270.

89, 90). Bu ürünlerin çoğu istemli bir tarım arazisi yerine evlerin yakınlarında veya bitişiğinde yer alan bahçelerde yetiştiriliyordu (Klengel, 1986: 25).

Tarımsal ürünlerin ekimi ve toplanması Hitit kültürünü ve dinini etkileyen olaylar haline gelmişti. Bahar aylarında ekilen ürünlerin hasatları temmuz, ağustos, eylül ve ekim aylarında gerçekleştirilmekteydi (Hoffner, 1974: 28). Hititlerin iki önemli bayramı da hasatla ilişkili bu tarihlerde yapılıyordu. İlbahar bayramı olarak kutlanan ve adını bir bitkiden alan AN.TAH.ŞUM.SAR ve sonbahar bayramı olarak kutlanan *nuntarriyašhaš* bayramları, başkentin de içinde olduğu pek çok Hitit kentinde kutlanmakta (Güterbock, 1997: 89) ve tanrıların memnun edilmesini, böylelikle ürün ekiminin ve hasatının bereketli geçmesini amaçlamaktaydı.

Kazılarda tahıl ezmek için kullanılan havan taşları ve taştan topuzlara sık sık rastlanmakla birlikte, yiyecek üretiminin yanı sıra içecek üretiminin de yapıldığı ve en çok da şarap ve biranın üretildiği anlaşılmaktadır. Konu hakkında bilgi sahibi olunmasını sağlayan kaynaklar Boğazköy tabletlerinde geçen tanrılara yapılan libasyonlardır. Bu metinlerde tanrılara şarap ve bira sunulduğuna dair pek çok kayıt vardı (Alp, 2003: 44). Her ne kadar dini içerikli olsalar da bu ritüel metinlerinden de dönemin önemli tarımsal ürünleri hakkında bilgiler edinilmektedir.

Tarımsal aletlerin, bugünkü Orta Anadolu'da çiftçilerin yakın zamanlara kadar kullandıkları ürünlerden pek de farklı oldukları söylenemez. Ancak bu ürünlerin içerisinde en önemlisinin saban olduğu bellidir. Sabana öküz koşulduğu Hitit kanunlarınının 155. maddesinde geçen "saban öküzü" kelimesinin zikredilmesinden anlaşılıyor. Bu maddeye göre bir saban öküzünün aylık kirası da 1 yarım shekel gümüşü (Kınal, 1998: 163).

Hititlerin karma tarımcı ekonomilerinde önemli bir yer tutan her küçük Hitit çiftliği, muhtemelen geçiminin bir bölümünü topraktan olduğu kadar çeşitli hayvanlardan oluşan mütevazı bir hayvan stokundan da karşılamaktaydı Bu hayvanları otlatmak için ürün ekimine elverişli olamayan büyük alanlar gerekiyordu. Orta Anadolu böyle alanlarla doluydu, ancak bölgenin çoğu bölümü, şimdiki gibi, bütün bir yıl boyunca büyük sürüleri otlatmaya elverişli değildi. Yaylacılık, yani sürülerin kışın sahibinin arazisinde otlarken sıcak yaz aylarında çimenlere taşınması, aslında Yakın Doğu ve Akdeniz Bölgesi'nde olduğu gibi Hitit kırsal

yaşamının (muhtemelen) değişmeyen özelliklerinden birisiydi (Bryce, 2003: 99, 100). Tarımda sonra üretimin ikinci dayanak noktasını oluşturan hayvancılık faaliyetlerinde sığır, domuz, eşek, at gibi büyükbaş hayvanların yanında koyun ve keçi gibi küçükbaş hayvanlar da yetiştiriliyordu (Sevinç, 2008: 17). Bu hayvalardan et, domuz yağı, süt, tereyağı ve peynir üretilmekteydi (Hoffner, 1969: 137). Ayrıca Hatti ülkesinde balın da önemli bir besin maddesi olduğunu yasalarda arıcılıkla ilgili hükümlerin bulunmasından anlaşılmaktadır (Dinçol, 1982: 68).

Hitit ekonomisinin temelini tarım ve hayvancılığın oluşturması zaman zaman bazı sorunların yaşanmasına da neden olmuştur. Çünkü tahıl ve hayvan ürünleri halkın temel besin maddelerini sağlıyordu ve bu besin maddelerinin kuraklık, su baskını, kötü mahsul, bitki ve hayvan hastalıkları, askeri tahrip ve yağmalar sonucu yok olması, eski Anadolu'da da sık sık rastlanan açlığa neden olmuştur. Metinlerde açlığın temel nedenleri arasında tahıl kıtlığının sayılmaktadır (Ünal, 2005: 52). Hitit Devleti'nin bu gibi durumlarda başvurduğu çözüm ihtiyaç duyulan tahılın yurt dışından ithal edilmesidir. Hitit Devleti'nin son dönemlerinde Mısır'dan yapılan bir tahıl ithalatı söz konusudur.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

M.Ö. II. binyılın önemli bir kısmı boyunca Anadolu ve tüm Önasya'da güçlü bir devlet sistemine sahip olarak iz bırakabilmiş Hititler'in gücü büyük ölçüde gelişmiş bir toprak sistemine sahip olmalarından kaynaklanıyordu. Topraktan elde edilen üretimdeki düzen ve istikrar sadece tarım ile ilgili bir husus değildir. İyi organize edilmiş toprak sistemi beraberinde sadece bol miktarda üretimi getirmekle birlikte, aynı zamanda *şahhan* ve *luzzi* uygulamalarıyla vergi sisteminin de düzenlenmesini sağlıyordu. Bu sayede devletin tahıl siloları doluyor, angarya yükümlülüklerde bir aksama yaşanmıyor ve devletin ihtiyaç duyduğu askerin sağlanmasından doğabilecek bir masraf söz konusu olmuyordu.

Hititler için önem arz eden tarımsal uygulamalar, toplumun kültürel ve dini yapılanmasına da sinmiştir. Panteonun zirvesindeki tanrıların betimlenmesi ve algılanmasından, düzenli olarak gerçekleştirilen bayramlara ve tapınak kurumlarına kadar pek çok yapılanmada tarımsal faaliyetlerin etkileri görülmektedir

KAYNAKÇA

- ALP, Sedat; (2003), Hitit Güneşi, Tübitak Popüler Bilim Kitapları, Ankara, 184s.
- ARCHÍ, Alfonso; (1984), "Circulation of Goods in Non-Palatial Context in the Anient Near East", *Inculabula Graeca*, Vol. LXXXII, pp. 195-206.
- BEAL, Richard H; (1988), "The ^{GIŠ}TUKUL-institution in Second Millenium Hatti", *Altorientalische Forschungen*, pp. 269-305.
- BECKMAN, Gary; (1989), "The Religion of the Hittites", *The Biblical Archaeologist*, Vol. 52, No. 2/3, Reflection of the a Late Bronze Age Empire The Hittites, pp. 98-108.
- BRYCE, Trevor; (2003), Hitit Dünyasında Yaşam ve Toplum, Dost Kitabevi, Ankara, 299 s.
- CHİLDE, Gordon, (2007), Tarihte Neler Oldu?, Kırmızı Yayınları, İstanbul.
- DİNÇOL, M. Ali; (1982), "Hititler", *Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi Cilt I, Görsel Yayınlar*, s. 18-136.
- EĞİLMEZ, Mahfi, (2005), Hitit Ekonomisi, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 54 s.
- ERSOY, Arif, ve REYHAN, Esmâ, (2001), "Hitit Devleti'nin Siyasi Gücü ile Ekonomik Kurumları Arasındaki İlişkiler", *Studien zu den Boğazköy-Texten*, ss. 115-133.
- ERTEM, Hayri (1972), Çivi Yazılı Metinlere Göre Hititlerde Tarla Tarımı, VII. TTK Kongresi Bildirileri, 25-29 Eylül 1970, Ankara.
- GÜTERBOCK, Hans Gustav; (1997), "Authority and Law in the Hittite Kingdom", *Perspectives on Hittite Civilization: Selected Writings of Hans G. Güterbock*, pp. 229-232.
- GÜTERBOCK, Hans Gustav; (1997), "Some Aspect of Hittite Festivals", *Perspectives on Hittite Civilization: Selected Writings of Hans G. Güterbock*, pp. 87-90.
- HOFFNER, Harry A.; (1974), *Alimenta Hethaeorum: Food Pruduction in Hittite Asia Minor*, American Oriental Series V 55, Connecticut.
- HOFFNER, Harry A.; (1987), "Hittite Religion", *Encyclopaedia of Religion*, MacMillan Publishing Company, New York, pp. 4068-4073.
- HOFFNER, Harry A.; (1969), "Hittites". *People of the OT World*, pp 127-155.

-
- HOFFNER, Harry A., (1997), *The Laws of the Hittites: a Critical Edition*, Documenta et Monumenta Orientis Antiqui, Leiden, New York, Köln, 362 p.
- İNAN, Afet; (1939), "Etilerde Ekonomi Hayatı", *Bellekten Cilt: 3*, s. 423-435.
- KINAL, Füzün; (1998), *Eski Anadolu Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- KLENGEL, Horst; (1986), "The Economy of the Hittite Household", *Oikumene Studia ad Historiam Antiquam Classicam et Orientalem Spectantia 5*, pp. 23-31.
- MACQUEEN, J. G.; (2009), *Hititler ve Hitit Çağında Anadolu*, Arkadaş Yayınevi, Ankara.
- MELCHERT, H. Craig; (1979), "On Sections 56, 162, and 171 of the Hittite Laws", *Journal of Cuneiform Studies*, Vol. 31, No. 1, pp. 57-64.
- REYHAN, Esma; (2009), "Hititlerde Devlet Gelirleri, Depolama ve Yeniden Dağıtım", *Gazi Akademik Bakış*, Sayı: 4 Cilt: 2, s. 157,158.
- SEVİNÇ, Fatma; (2008), "Hititlerin Anadolu'da Kurdukları Ekonomik ve Sosyal Sistem", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:17, s. 12-17.
- ÜNAL, Ahmet; (2007), *Anadolu'nun En Eski Yemekleri, Hititler ve Çağdaş Toplumlarda Yemek Kültürü*, Homer Kitabevi ve Yayıncılık, İstanbul.
- ÜNAL, Ahmet; (2005), *Hititler Devrinde Anadolu Kitap III. Arkeoloji ve Sanat Yayınları*, İstanbul, s. 203.
- ÜNAL, Ahmet; (1999) *Hititler-Etiler ve Diğer Anadolu Uygarlıkları*, Etibank Yayınları, İstanbul
- YAKAR, Jak; (2000), *Anadolu'nun Etnoarkeolojisi*, Homer Kitabevi ve Yayıncılık, İstanbul.

VISITING GALLIPOLI PENINSULA: PERCEPTION OF AUSTRALIAN AND NEW ZEALAND VISITORS TOWARDS ANZAC DAY IN TURKEY

Yavuz Selim AĞAOĞLU¹

ABSTRACT

Thousands of Australians and New Zealanders visit the Gallipoli Peninsula every year for the Anzac Day commemorations. The significance of the Gallipoli Peninsula is born out of the involvement of Anzacs in the First World War and their battle against Turkish forces in the Gallipoli Peninsula in 1915. The 25th of April, the day of landing, is Anzac Day and is a day of commemoration in Australia and New Zealand. The most important characteristic of Anzac Day is of Australians, New Zealander and Turks, commemorating together in peace and friendship. Anzacs think of Turks as respectable people, heroes and as trusted friends. This study aims to determine whether a change in the perceptions of Australians and New Zealanders results from the battlefield tourism experience of the foreign tourists visiting Gallipoli Peninsula.

Keywords: Anzac Day, Perception, Thanatorism, Gallipoli,

AVUSTRALYA VE YENİ ZELANDALI TURİSTLERİN ANZAK GÜNÜ'NÜ ALGILAMALARI VE GELİBOLU YARIMADASI'NI ZİYARETLERİ

ÖZET

Her yıl binlerce Avustralya ve Yeni Zelandalı turistler Gelibolu Yarımadası'na gelmektedirler. Gelibolu Yarımadası'nın önemi Birinci Dünya Savaşı'nda, Avustralya ve Yeni Zelandalıların (Anzakların) Türklere karşı savaşmış olmalarıdır. Anzaklar Gelibolu yarımadasına ayak bastıkları gün olan 25 Nisan 1915 tarihini törenlerle kutlamaktadırlar. Anzak Günü'nün en önemli özelliği bu törenleri barış ve dostluk içinde Türklere birlikte kutlamaların geçmesidir. Anzaklar Türklere kahraman ve güvenilir dostlar olarak nitelendirilmektedirler. Her fırsatta çocuklarına Gelibolu Yarımadası'nda yaşadıklarını (Çanakkale Savaşları) anlatmaktadırlar. Avustralya ve Yeni Zelandalı turistlerce Anzak Günü'nün algılanması ve savaş turizmi açısından incelenmesi bu çalışmanın esasını oluşturmaktadır.

Anahtar kelimeler: Anzak Günü, Algılama, Savaş Turizmi, Gelibolu,

¹ Yavuz Selim Ağaoglu, High School of Physical Education and Sport at the Gaziosmanpaşa University, Taçlıçiftlik Campus, 60240 Tokat, Turkey.

I. INTRODUCTION

The ANZAC legend and Gallipoli are central to the idea of the Australian and, to lesser extent, the New Zealand nations. The mythical aspects of Gallipoli constitute a core and defining great story in the creation and sustenance of both countries. There can be few, if any, other places and instances in the world where a battle site marks the birth of a nation, thousands of kilometres away from it, and fighting which represents an ostensible defeat. However, it should be noted that this situation is very rare in human history (Slade 2003:779-794). Anzacs and the Turks do not have any feeling of hatred and enmity towards each other today just as they did not have any eighty years ago though they fought a bloody war under very difficult conditions and lost hundreds of thousands of their troops. It is for this reason that the case of Australians and New Zealanders visiting the battlefield of Gallipoli probably represents something more than tourism (Tuncoku 2007:273). It is observed that the emergence of a strange atmosphere of friendship and the development of positive feelings and impressions based upon mutual respect and appreciation (Moorehead 1972: 245-246).

Gallipoli had its share of memories which allowed the two nations to emerge with a sort of respect for one another (Fewster et al. 2005:3). In this context, the encounters of different cultures to each other by the most effective way of war results from conquest, exploration, immigration and so on. The 25th of April, the day when the Anzacs landed on the Gallipoli Peninsula, is commemorated with enthusiasm and ceremonies every year (Tuncoku 2007:273). Gallipoli attracts thousands of Australians and New Zealanders every year and the numbers are increasing. These tourists, in part, come to gain a slightly better understanding of who they are and where they come from (Macleod 2004:148). Anzacs eventually contributed to the development of friendships during the war and after between their citizens and the governments of countries with Turks (Eyicil 2009:317-370). Anzacs didn't see the Turks as the enemy and could not find a reason to hate them. There was not a certain sense of hostility between them because of any specific cause (Sozudemir 2006:1). When they returned home they were New Zealanders and Australians. In other words, at Gallipoli, the two nations, two peoples, gained a new consciousness (Tuncoku 1998). The bravery of Anzacs in the Gallipoli Campaign is often

described as being the moment of birth of the nationhood of both Australia and New Zealand (Macleod 2004:306).

A. Historical Background

The Gallipoli Campaign is known as the Canakkale Campaign (Travers 2001:72-73). It was a great event that took place on land, sea and air where two hundred and forty thousand people died. Turks defended themselves against the French, British, Indian, Egyptian, Senegalese, Jewish and Anzacs at the strait of Çanakkale (Zeyrek 2007:708). The aim of the Allied Forces was to provide a link with Russia to keep the Ottoman Empire out of the war (Eyicil 2009:317 -370). Apart from this, it also intended to remove the pressure of the Ottoman Empire on the Suez Canal and the passage to India and to turn back the German and Austrian armies who had advanced into Central Europe (Kostuklu 2005). When fighting this war the most important element in the British army were the New Zealanders and Australians (Bartlett 1916:74). Sir Ian Hamilton (1853-1947) was Commander in Chief of the Mediterranean Expeditionary Force in the Cannakale/Gallipoli campaign against Turkey at Gallipoli. It would continue for 8.5 months both on land and at sea under the command of Sir Ian Hamilton (Cetinoglu 1994). Allied forces began to come ashore on the morning of 25th April 1915 at 04.20 hours at Arıburnu (Ayan, 2010: 96). At dawn on April 25th, 1915, Australian soldiers went into battle against Turks at Gallipoli. New Zealanders followed them at around 9:15 am on the same day (Slade 2003: 783). The goal of the British troops who made the first extraction to helles on April 25th was to take Alcitepe and Kilitbahir. The second was to take Kabatepe. The second goal was to capture Kocacimen Hill and control the Seabad region with British troops who were at Helles. In this way they would try to open a way through the Marmara (Eyicil 2009:317-370). About eight months later, during the night of December 19, 1915, the combined force withdrew from the Peninsula by boarding ships (Slade 2003: 783). The campaign started with a landing on a Turkish beach, now immortalised as Anzac Cove, on 25th April 1915 and ended on 20th of December of that same year (Hall et al. 2010: 245). According to O'Shea, who landed at Gallipoli on 25th April, 1915 and was later evacuated home to Australia on 12 December 1915 (O'Shea 1992: 45-46).

The evacuation was carried out with great stealth and no lives were lost. The Ottomans threw almost half a million men into the battle, of whom 250 000 became casualties although no accurate records are available, 86000 Ottoman troops died there. The whole campaign cost 26,111 Australian casualties, including 8,141 deaths (Slade 2003: 783). On the other hand the New Zealanders lost 7571 men (2701 killed) (Fewster et al. 2003:6). Australians and New Zealanders remember the campaign as Gallipoli because their forces fought a land campaign on the Gallipoli Peninsula (Fewster et al. 2003:7).

B. Anzac Day

The name “Anzac” was created by accident, and there is some controversy as to who thought of it first. One view is that two Australian sergeants at the Australian Army and New Zealand Corps headquarters at Shephard’s Hotel in Cairo, Egypt, cut a rubber stamp with the initials “Anzac” for registering papers. When a code name was needed for the Corps, a British officer suggested the same. The name was widely in use by January 1915 (Moorhead 1973:92). Another version is that it was a New Zealand clerk who cut a rubber stamp with the initials. Some time later it was taken as the telegraphic code word for the Corps (McGibbon and Goldstone 2000). The acronym Anzac very quickly became a new word in the English language (Slade, 2003:785). ANZACs, or ‘Diggers’, as the Australian and New Zealand Army Corps troops came to be called, and the chroniclers of their deeds fostered a mythology about their experiences of war influenced by the special relationship between them (Hoffenberg 2001:111). For Australia, Anzac Day was not the end of the war even though it has assumed. On 25 April every year, Australians and New Zealanders commemorate Anzac Day. It commemorates the landing of Australian and New Zealand troops at Gallipoli on 25 April 1915. The date, 25 April, was officially named Anzac Day in 1916. Anzac stands for Australian and New Zealand Army Corps. In 1917, the word Anzac meant someone who fought at Gallipoli and later it came to mean any Australian or New Zealander who fought or served in the First World War. In 1919, the first state to officially declare Anzac Day a public holiday was Western Australia. In 1921, at the 1923 Premiers' Conference in Melbourne, it was recommended that Anzac Day should be Australia's National Day, celebrated on April 25. In 1924, as it had in previous years, Anzac

Day again received considerable attention at the State Conference of the RSSILA, and The Listening Post wrote of the need to make representations to the Premier regarding Anzac Day being made a 'sacred day'. By 1925, the ninth annual federal Congress wanted Anzac Day to be treated as a Sunday (Seal 2007:135-144).

C. Tourism

Tourism is the largest peacetime movement of people in the history of mankind that continues to grow at an astonishingly high annual rate worldwide (Jafari 1986:33-50). Accordingly, tourism can be defined as recreational activities emerging at regional, national and international venues. International tourism may play a significant role in reinforcing or changing established perceptions of a nation. Tourism, by bringing together people from very different cultural backgrounds, may also act as a vehicle of peace and intercultural understanding. Therefore, tourism may be considered as instrumental in creating changes of opinion regarding the position of a country within a specific region or political configuration (Alvarez et al.2009: 401). For some, tourism is primarily about having relaxing vacations, while others are motivated for different reasons (Tegelberg 2010: 491). Australian and New Zealand tourists attend the Anzac celebrations with senior officials of these countries. It begins at dawn from the early hours Australian and New Zealand tourists flock to Anzac Cove, waiting for the start of the ceremony on the beach sleeping on the grass wrapped in blankets and sleeping bags.

The Gallipoli commemorations have become increasingly popular in recent years with crowd numbers growing to the extent that approximately 8,000 people travelled to attend the 2010 Dawn Service, the 95th anniversary commemoration, at historic Anzac Cove in spite of the volcano eruption in Iceland that grounded airline services across Europe. Commemorations are encapsulated in the category of cultural celebrations, related to other event types named under this subset: festivals, carnivals and religious events. The backdrop for the current papers is that the Anzac Day commemorations at Gallipoli fits this definition well (Getz 2007:108). It has been suggested that visitation to Gallipoli and the Anzac Day commemorations falls under the umbrella of thanatourism or 'dark' tourism (Foley and Lennon 1996:195–197). Additionally, it has been found that tourism improves the standard of living, increases availability of recreation

and entertainment, promotes cultural change, promotes the cultural identity of the host community, and increases the demand for preservation of historical and architectural monuments (Cohen 1984:373-392). The Gallipoli Peninsula has been an attractive and special destination for Australians and New Zealanders. On Anzac Day the usual sequence of ceremonies is: Dawn service at Ari Burnu near Anzac cove, followed by ceremonial remembrance at the British, French and Turkish memorials at Cape Hellens, then Lone Pine Australian memorials, ending at the Chunuk Bair New Zealand Memorial (Catalca and Yurtseven 2003:130). There are some unique features of framing and elevation at Gallipoli that set it apart from other battlegrounds. First, the Peninsula is relatively untouched and it consequently looks much the same today as it did in 1915. Second, many of the dead are buried where they fell, particularly at Anzac Cove, and there are numerous small grave sites across the area. Third, the entire area of the battles has been declared a war cemetery, meaning that in some ways the whole piece of land has been framed and elevated to the tourists' gaze. Fourth, some of the monuments scattered throughout the site, while large to the point of being megaliths, are very simple, with basic inscriptions (Slade 2003:782).

Anzac Day in Gallipoli in Turkey represents a unique example of an event that blends internationally recognised cultural and historical activities. The sea and land battles between Turkey and allied forces at the Dardanelles during the First World War (3rd November 1914 - 9th January 1916) are called the Battles of Dardanelles (Catalca and Yurtseven 2003:128). Through their participation in commemorative rituals, visiting battlefields, reading names on graves and monuments and seeking information, tourists can participate in the selection and rehearsal of the Great War's social memories. Tourism organizations can also, through their role in promoting and providing physical and informational access to these memorials, directly and indirectly influence visitors' behavioural, cognitive and affective experiences at these sites, and as such, contribute to the war's memory (Winter 2009:620). Following the end of the cold war, many formerly sensitive regions have been opened one after another, allowing tourists freely to travel (Chen 2010:421). A number of researchers have argued that tourism may be one of the important contributors to achieving mutual understanding between partitioned or hostile nations (Sonmez and Apostolopoulos, 2000:37-39). By and large, some observers have postulated that

tourism may even be an impulse to reduce tension and distrust by influencing national and international politics (Matthews and Richter, 1991:120-135). And also be a generator of peace but the beneficiary of it (Litvin 1998:63-66). In Australia the dominant national myth is the 'Anzac' legend. National myths are usually based on inspiring narratives, concepts, or images about a country's past. They often serve as important unifying representations and tend to affirm sets of self-perceived national values (Stockings 2010: 86-112). Recently, tourism has become a real force for world peace (D'Amore, 1988: 35-40). Anzac Day celebrations recently were focused more on the humanistic values of the days of the war.

D. Battlefield Tourism

Battlefield tourism, which is a form of cultural heritage tourism that comprises visits to battlefields, locations of atrocities or murders, places where celebrities died, graveyards and internment sites, memorials, events, museums and exhibitions featuring relics and the reconstruction of death. Battlefield tourism, visiting and observing places where battles and conflicts were enacted, is a popular part of the tourism industry. Slade (2003) has argued that the motivation for Australians and New Zealanders, who were both involved in the First World War as fledgling nations, to visit Gallipoli is not associated with curiosity or the desire for encounters with death, as the thanatourism view would hold, but rather a desire to connect with a place that is considered to be a birthplace of nations. Australians and New Zealanders do visit a battlefield, but the area represents a time and place where their countries began. Their motives are concerned with nationhood. Generally, they come to see the place where their great nation building stories happened. The continued interest of young Australians in visiting the site and the commemorations bears testament to this drive (Hall et al. 2010: 29).

There can be few, if any, other places and instances in the world where a battle site marks the birth of a nation, thousands of kilometres away from it, and fighting which represents an ostensible defeat. It is for this reason that the case of Australians and New Zealanders visiting the battlefield of Gallipoli probably represents something more than thanatourism (Slade 2003:780). Battlefield tourism is a particular form of warfare tourism, which itself falls under the umbrella of dark tourism or (the term preferred here) thanatourism (Dunkley et

al.2010:1). The phenomenon of visiting sites associated with death and atrocity has been termed thanatourism or dark tourism (Foley and Lennon, 1996:194-244). The terms thanatourism and dark tourism appeared in the tourism literature in 1996 through the work of Foley and Lennon (1996) and Seaton (1996) (Dunkley et al.2010:2) The term 'dark tourism' was first coined by Foley and Lennon (Stone and Sharpley, 2008:574). Battlefield tourism began as early as 1919, touristic use of the memorials was acknowledged, but because the primary purposes of the memorials were for remembrance and commemoration, tourists were not the audience for whom they were designed (Winter, 2009:616). The sinking of the titanic in 1912 is considered to be the beginning of thanatourism (Aliagaoglu, 2004:54). Leopold (2007) and Panakera (2007) are in agreement that desire for learning and commemoration play an important part in motivating battlefield tourists (Dunkley et al.2010:2). The growing literature in thanatourism reflects the role of tourism as one of the important ways through which people experience sites associated with death in war (Winter 2009: 553-565). Foley and Lennon (1997) suggest that thanatourists are motivated by three main purposes; education, remembrance and entertainment.

Wars throw up climactic events, battles that decide the long-term fate of communities, as well as heroes who for later generations define the peculiar qualities of the nation and who are invoked as models that inspire and organise communities in their responses to subsequent crises as well as informing the conduct of everyday life. There are few nations for whom wars do not have a sacred significance: sacred, because they are connected with the foundations of their communities, or they are viewed as decisively moulding them and their sense of destiny (Hutchinson 2009:401). Very little of this theorizing, offers much in the way of explanation as to the motivations of people touring old battle sites. However, it offers a process of implication, which is that if someone is to be found at or near a battle site, they must surely be a thanatourist. For many years Gallipoli remained a lonely and isolated place in the world, with few tourists (Slade 2003: 792). Rojek uses the term grief tourism in relation to the black spots (black spots). The black spots are areas for commercial purposes of famous grave sites or places of large numbers of people exposed to sudden and violent death and has been researched most comprehensively (Seaton 1999:130-158). According to Confer and Kerstetter heritage tourism

is the investigation of something that connects the past and present (Confer and Kerstetter 2000:38-57). Related to this some of the most attractive places in the world are areas where battles have been fought

E. Perception of Anzac Day

Perception is ‘the acquisition and processing of sensory information in order to see, hear, taste, smell, or feel objects in the world’ and more importantly, it ‘guides an organism’s actions with respect to those objects’ The ability of perception to initiate behavioural activities has a major implication in tourism (Ying and Michael 2010:111-123). People’s perception is affected by internal factors such as personal experiences, personality and external factors such as stimuli from the environment (Inamori and Analoui 2010: 306-321) and the context in which they bring people together from very different cultural backgrounds. It may act as a vehicle of peace and intercultural understanding (Jafari et al. 1990: 469-472). Several factors, including historical, geopolitical and economic issues may contribute to the perceptions related to a destination (Alvarez et al. 2009: 404). Regarding social and environmental conditions, studies show that visitors’ perceptions are related not only to the objective conditions they encounter e.g., usage and amount of trail erosion but also to subjective factors such as visitors’ prior experiences, expectations, motives, preferences, and attachment to the place of interest. Budruk and others (2008) found that place identity was a significant predictor of visitors’ perceptions of authenticity at a Native American cultural heritage tourism destination (White et al. 2008:650). The number of visitor’s previous visits, and their demographic profile, influenced their perceptions (Batra, 2008:91). Perception is not just a physiological event, it is also subjective interpretation as well as affected from the individual's beliefs, attitudes, and personality characteristics and so on. In other words, perception is a person's understanding of the state of the world (Hellriegel et al. 1986: 87).

II. METHOD

The number of Anzacs visiting Gallipoli this year is about eight thousand. Furthermore, the present research focuses on Australian and New Zealander visitors for 25 April Anzac Day

commemorations in the Gallipoli Peninsula in Turkey in 2010. Tourist perceptions were measured via structured visitor surveys, which were administered in the spring (25 April Anzac Day commemorations) of 2010. The data was collected using a 17 closed questions, and took about 15 minutes to complete. The revised questionnaire was divided into three sections: First section contains the basic demographics of the sample population and includes 5 questions on gender, age, nationality, education and occupation. The second section is related to satisfaction with an analysis of the quality of the visit, quality of available information, travel, accommodation, activities and quality of service which includes 16 questions. In the third part to measure perception a total of 17 questions were prepared. Apart from questions on the basic attributes of tourists, the questions all use a likert 5-point scale and assessed their perception of the Anzac Day commemoration ranking their answers as follows: 1 = strongly disagree, 2 = disagree, 3 = undecided, 4 = agree, 5 =strongly agree. Respondents were asked to tick the best fit out of five choices. The questionnaire was designed to collect information of foreign tourists' general feelings, perceptions, concerns, and future behavior in closed-ended form questions in order to meet the research objectives. Researchers picked up 764 questionnaires to conduct the analysis. This was a good response given that the attendees were generally physically and emotionally fatigued during the event. Attendees usually spent the night outside, in cold conditions, at Anzac Cove and participated in the Dawn Service and other activities. The Anzac Day Perceiving Scale consisting of 17 items in terms of validity and reliability of the item. Analysis was used and the Cronbach's alpha coefficients were calculated and the Anzac Day Perceiving Scale total score was obtained. The Kolmogorov-Smirnov test was used to evaluate whether the distribution of the total score of the Anzac Day Perceiving Scale was normal. Therefore, two independent samples were tested the Mann-Whitney U test, One-Way Analysis of Variance (ANOVA) and Kruskal Wallis Analysis of Variance was used for the comparison of the total score of the Anzac Day Perceiving Scale among groups. For multiple comparisons, The Scheffe and Mann-Whitney U test with A Bonferroni adjustment was used. The continuous variables were presented as the mean \pm standard deviation and median and interquartile range (IQR, Q1 to Q3). Categorical variables were compared by Chi-Square test. The categorical variables were presented as a figure and as a percentage. P-value < 0.05 was considered

significant. Analyses were performed using standard commercial software (PASW ver.18, SPSS inc. Chicago, IL)

III.RESULT AND DISCUSSION

Table 1. Social-demographic characteristics

		%	n	Mean±SD	Median (IQR)	p
Gender	Male	40.1	306	67.15±8.38	68.00 (62.00-72.25)	<0.001
	Female	59.9	458	64.83±9.08	66.00 (59.00-70.00)	
Age	≤30	60.6	463	64.33±8.51	65.00(59.00-70.00)	<0.0011
	31-50	12.7	97	66.42±9.24	68.00(63.00-71.00)	
	≥51	26.7	204	68.69±8.81	69.00(65.00-74.00)	
Nationality	Australia	80.0	611	65.98±8.60	66.00 (61.00-72.00)	0.288
	New Zealand	20.0	153	64.88±9.89	66.00 (60.00-70.00)	
Education	Below Junior High School	5.5	42	65.05±10.84	66.50 (60.50-70.50)	0.856
	Above University /College	22.6	173	65.96±8.56	66.00 (61.00-71.00)	
	University/College	71.9	549	65.75±8.82	66.00 (60.50-71.00)	
Occupation	Government, Military or Education	53.7	410	65.86±8.32	66.00 (60.75-71.00)	0.0052
	Business	26.6	203	65.52±10.24	67.00 (61.00-71.00)	

There was statistically significant difference between ≤30 and 31-50 and between ≤30 and ≥51 age groups. Also there was statistically significant difference between retired and government, military or education; student and other job groups. Total of the 764 visitors participating in the questionnaire survey, 59.9 % (458) were female and 40.1 % (306) male. There was statistically significant difference between ≤30 and 31-50 and between ≤30 and ≥51 age groups. Also, there was statistically significant difference between retired and government or military or education, student and other job groups.

The majority of respondents were Australian 80.0% (611) followed by New Zealander 20.0% (153) Regarding educational attainment, 71.9% (549) of respondents were university/college and 22.6% had attained a above university/college or more advanced degree and 5.5 % (42) (below junior high school). A good representation of income groups was evident

and a large proportion of the sample was employed in government, military or education 53.7% (410) and business 26.6 % (203) (Table 1).

Table 2. Comparisons among general feelings of the visitors about visiting to Gallipoli in terms of the total scores of Anzac Day perceiving scale.

STATEMENTS		n	Mean±SD	Median (IQR)	P
What is the purpose of visiting?	Vocation	392	65,59±7,75	66,00 (61,00-70,00)	0.012 ¹
	Study Tour	217	67,06±8,50	68,00 (62,00-73,00)	
	Visiting Friends and Relatives	155	64,36±11,50	66,00 (59,00-71,00)	
What is the frequency of visiting?	Never	682	65,99±8,13	66,00 (61,00-71,00)	0.193
	First Time	45	65,42±13,18	69,00 (60,50-73,00)	
	Second Over	37	61,84±13,76	64,00 (51,00-73,00)	
What was the reason travel to Gallipoli peninsula?	Planned Beforehand	707	65,98±8,21	66,00 (61,00-71,00)	0.259
	Came On Local Advice	25	58,20±18,68	54,00 (42,50-75,50)	
	Cultural-Historical Background	24	65,25±9,67	68,00 (59,00-72,00)	
Source information about Gallipoli Peninsula?	Tourist Guidebooks	292	65,38±8,94	66,00 (60,00-70,75)	0.006 ²
	Word Of Mouths	245	66,78±9,52	68,00 (62,00-73,00)	
	Adverts	36	67,53±7,32	68,50 (62,25-72,00)	
	Radio/TV	44	65,77±8,85	65,50 (61,00-71,75)	
	Books About World War 1	34	67,44±6,77	67,00 (64,00-69,75)	
	Articles	48	64,77±6,88	65,00 (63,00-69,00)	
	Story Of Ancestor	65	62,49±8,40	64,00 (58,00-68,50)	
Visit expectations of Gallipoli Peninsula?	Disappointed	35	65,80±10,84	69,00 (64,00-73,00)	<0.001 ³
	As Expected	301	64,00±8,58	65,00 (59,00-69,00)	
	More Than Expected	428	67,00±8,72	67,50(62,25-72,00)	
Overall description of visit at Turkey?	Disappointed	25	65,24±8,27	67,00 (59,00-70,00)	0.088
	As Expected	111	64,63±7,61	65,00 (59,00-70,00)	
	More Than Expected	628	65,98±9,10	66,50(62,00-72,00)	
Length of visit to Gallipoli	Less than 1 Day	103	62,18±11,31	64,00 (57,00-70,00)	0.005 ⁴
	2 to 5 Days	454	66,18±8,23	67,00 (62,00-71,00)	

Peninsula?	5 Day and More	207	66,60±8,49	66,00 (62,00-72,00)	
Type of accommodations at Gallipoli Peninsula?	Hotel/Lodge	558	66,42±8,30	66,00 (61,75-72,00)	0.137
	Tent on Campsite	163	64,07±10,09	66,00 (59,00-70,00)	
	Other	43	63,49±10,14	65,00 (59,00-70,00)	
The most important characteristic of the Battle of Gallipoli?	Make Friendly	157	67,75±9,93	69,00 (63,00-74,50)	<0.001 ⁵

There was statistically significant difference between vocation and study tour groups. And also there was statistically significant difference between word of mouths and story of ancestor groups. For as expected and more than expected groups, less than 1 day and 2 to 5 days and day and more groups, there was statistically significant difference. In the response relating to purpose of visiting from Austria/New Zealand to Anzac Cove, nearly half 51.3% (392) of the participants expressed vacation, 28.4 % (217) and 20.3% (155) study tour, visiting friends and relatives, cultural events, on business etc. This means participants spend time as leisure in their free time. Majority (89.3 % (682)) of the participants have made their first visit. The majority reason travel to Gallipoli Peninsula by the participants was planned beforehand. Anzacs most often turn to tourist guidebooks 38.2% (292), word of mouths 32.1% (245) and the others 27.7% (227) were adverts, radio/TV, books about World War 1, articles, story of ancestor. Australian and New Zealander visitors appear to make more use induced information (tourist guidebooks and word of mouths). The Gallipoli experience experience, made up of visit from Austrian/New Zealand to Anzac Cove, travel from Anzac Cove to Lone Pine and return from Lone Pine, contributed to respondents indicating more than expected level of 39.7 %. An overall more than expected level for Turkey experience is 57.7 %. The length of visit in Gallipoli peninsula mostly 2 to 5 Days 59.3% (453), accommodations in Gallipoli was hotel/lodge 73.1% (558). Formed national identity of Australia and New Zealand was the most important characteristics of Battle of Gallipoli Anzac Day 43.5% (332). (Table 2)

Table 3. Comparisons among general feelings of the visitors about visiting to Gallipoli in terms of the total scores of Anzac Day perceiving scale.

STATEMENTS			Mean±SD	Median (IQR)	p
Visiting is a leisure activity	Agree	385	67.46±8.22	68.00(63.00-72.00)	<0.001*,1
	Undecided	267	64,99±7,36	66,00 (60,00-70,00)	
	Disagree	112	61.72±12.25	64.00(56.00-70.00)	
Anzac Day commemoration consists primarily of recreation	Agree	248	65.93±7.82	66.00(61.00-70.00)	0.140
	Undecided	116	64,90±7,80	65,00 (60,00-70,00)	

*: ANOVA

There was statistically significant difference between agree with undecided and disagree; between undecided and disagree groups. Also visiting Gallipoli Peninsula was defined as leisure or not respondents answer was undecided 31.5% (241), Anzac day commemoration is not defined as recreation, the opinions were disagree 299 (39.1).It was accepted that commemorations were formal and not in free time activities. Feeling of all visiting generally was leisure but commemorations not. For visiting travel agents were providing goods and services 50.8 % (388). In recent years visiting Gallipoli Peninsula was in the incline for Australians/New Zealanders, respondents answer as agree was 44.8% (342).Although respondents for leisure was disagree, as tourism experience of visiting was agree 52.5% (401), there was a conflict in the opinions. That may be the reason that time 2 to 5 day visiting accepted as tourism, general of visiting may be the response. In the Gallipoli Peninsula goods and services provided but expensive for visitors (Table 3).

IV.CONCLUSION

It is stated that at Gallipoli Campaign an example of the bloodiest war in human history and nearly 240 000 troops were died. Significant and distinctive aspect of these battles compared to many other wars generally abided by the Law of War. At this war Turks respect Anzacs and opposite because of lived human affairs. Instead, it is observed that the emergence of a strange atmosphere of friendship and the development of positive feelings and impressions based upon mutual respect and appreciation throughout those days of horror, blood and pain.

The most interesting and significant feature of the Gallipoli Campaign is that the Anzacs and Turks don't have any feeling of hatred and enmity towards each other. This is a very rare situation in human history. Unfortunately, for Turks and Anzacs Gallipoli had become their common destiny in spite of they met for the first time in the battlefield. Anzacs and Mehments, in Gallipoli, were both in struggle of life and death but there was no difference between them. Also they are not known anything about each other in the first months of the war. Anzacs had been experienced incredible suffering and paid for they had given much expected and they were already a fortitude society. For them, it was only the result of the war. One of interesting consequences of the war against the Turks at the end of the war, the Anzacs fed respectfully mixed feelings of appreciation. Initially, what have been told about the Turks they believed them. These claims have proven to be unfounded one by one over time. Before the war between the Turks and Anzacs did not have bad memories, and age-old rivalries. They found the opportunity to make their own observations about the Turks when conflict slows down at times. Over time, they even began to find the right case of the Turks. All Anzacs who fought at Gallipoli began to express positive feelings about the Turks in every opportunity. Despite the intervening years, the Gallipoli story is still told with enthusiasm without losing the vitality to new generations. Each nation's root is based on the existence legend of Gallipoli. For this reason Gallipoli Campaign is needed to put in a separate place on the world war history. There may be a few nations who have to these people which came the other end of the world and gives life of the their own sake to Gallipoli. Anzacs tell Turkish memories stories that the only source of sympathy had been fed to Turkish come from years and years honestly .They are not told just the memories, also pioneered friendship of nations in their country. Existence of the peoples of the Australia and New Zealand begins with the Anzac legend. Gallipoli campaign was a place where humanity has prevailed.

The inscription on the monument erected here is Ataturk's actual written words. These inspiring and moving words by Kemal Ataturk are also recorded in stone to greet visitors at Ari Burnu, on the Gallipoli Peninsula.

Those heroes that shed their blood and lost their lives... you are now lying in the soil of a friendly country. Therefore rest in peace. There is no difference between the Johnnies and the

Mehmets to us where they lie side by side here in this country of ours... You the mothers who sent their sons from far away countries wipe away your tears. Your sons are now living in our bosom and are in peace. Having lost their lives on this land they have become our sons as well.

REFERENCES

- TUNCOKU, A.Mete; (1998),”Canakkale Savaslarının Günümüze Yansıyan Stratejik Sonuçları,”Atatürk Arastırma Merkezi Dergisi, Number 41,: XIV, July.
- TUNCOKU A.Mete; (2007), Anzakların Kaleminden Mehmetcik Canakkale 1915, p.273
- BARTLETT, A. Ellis; (1916), Canakkale Raporları, (Ed), Rahmi, İstanbul, p. 74.
- BATRA, Adarsh ;(2008), “Foreign Tourists’ Perception towards Personal Safety and Potential Crime WhilVisiting Bangkok,” Anatolia: an International Journal of Tourism and Hospitality Research, 19, Number 1, p.91
- EYICIL, Ahmet; (2009),”Dardanel Wars,” Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8(1): p.317-370
- MOOREHEAD, Alan; (1972), Canakkale Gecilmez Gallipoli, Günay Salman, pp 245-246.
- MOORHEAD, Alan; (1973), Gallipoli, p.92
- ALIAGAOGLU, Alparslan ;(2004),”Socio-Cultural Heritage Tourism and Examples from Turkey,” Cografı Bilimler Dergisi, : 2, Number: 2, p.54.
- SEATON, Anthony V. ;(1999), “War and Thanatourism Waterloo 1815–1914,” Annals of Tourism Research, 26 (1): 130–158.
- O’SHEA, Bernie; (1992),” A claim for a Toowoomba first, (ed :) Jeffrey Black”,” Some Toowoombaand Darling Downs Anzacs, Toowoomba Education Centre, Queensland, pp. 45-46.
- WINTER, Caroline; (2009), “Tourism, Social Memory and The Great War,” Annals of Tourism Research, 36, Issue 2, October, pp. 607-626,p.620,616,553-565.
- CHEN, Chien-Min ;(2010), “Role of tourism in connecting Taiwan and China: Assessing Tourists perceptions of the Kinmen–Xiamen links”, Tourism Management, 31, p.421
- COHEN, Erik; (1984), The sociology of tourism: approaches, issues, and “findings, Annual Review of Sociology, pp.373-392.

-
- STOCKINGS, Craig; (2010), "The Anzac Legend and the Battle of Bardia", *War in History* 17(1), 86–112
- DAVE, D. White; Randy. J. VIRDEN and J. Van Riper CARENA; (2008), "Effects of Place Identity, Place Dependence and Experience-Use History on Perceptions of Recreation Impacts in a Natural Setting," *Environmental Management*, 42:p.648, 650
- GETZ, Donald ;(2007), "Event Studies: Theory, Research and Policy for Planned Events," p.108.
- HELLRIEGEL, Don; John W. SLOCUM, and Richard W. WOODMAN ;(1986), *Organizational Behavior*, Western College Publication, Cincinnati, p. 87
- SOZUDEMİR, Ebral; (2006), "Dardanelles Campaign from the Anzac Point of View," *Istanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri Ve İnkılap Tarihi Enstitüsü*, Master Thesis, p.1
- AYAN, Ergin; (2010), According to German Officer's Memoirs Mustafa Kemal in Gallipoli, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*; 3, Issue: 11, Spring, p.96.
- SEAL, Graham; (2007), "ANZAC: The Sacred in The Secular," *Journal of Australian Studies*, 31:91, pp. 135-144
- MATTHEWS Harry G. and Linda K. RICHTER ;(1991), "Political Science and Tourism," *Annals of Tourism Research*, Vol: 18, pp.120–135
- CATALCA, Huriye and Huseyin R. H. YURTSEVEN ;(2003), Understanding New Anzacs: A Managerial Perspective, *Anatolia: An International Journal of Tourism and Hospitality Research*, Number 2, p. 128, 130
- MCGIBBON, Ian and Paul GOLDSTONE ;(2000), *Anzac Day: Oxford Companion to New Zealand Military History*.
- JAFARI A. Jafar ; (1986), Systemic view of sociocultural dimensions of tourism in the President's Commission on Americans Outdoors", pp. 33-50.
- JAFARI, Jafar; Abraham PIZAM and Krzysztof PRZECLAWSKI; (1990) "A Sociocultural Study of Tourism as a Factor Change," *Annals of Tourism Research*, 17:pp.469–472.
- MACLEOD, Jenny; (2004), *Reconsidering Gallipoli*, Manchester University Press. First Published, p.148

-
- Jenny Macleod, “Gelibolu’nun Öteki Yüzü.”Güncel Yayıncılık, Edit: Sinem Hocaoglu, Istanbul, 2004, p.306
- CONFER, John C. and Deborah L. KERSTETTER; (2000),”Past Perfect: Explorations of Heritage Tourism, Parks & Recreation,” Vol. 35, Issue 2, p. 38-57.
- HALL, John; V. John BASARIN and Leonie L.BINNEY ;(2010), “An empirical analysis of attendance at a commemorative event: Anzac Day at Gallipoli”, International Journal of Hospitality Management, 29, p.245.
- HUTCHINSON, John ;(2009), “Warfare and the Sacralisation of Nations: The Meanings, Rituals and Politics of National Remembrance,” Journal of International Studies, Vol.38, no.2, 2009, p.401
- D’AMORE, Louis ;(1988), Tourism: the world’s peace industry, Journal of Travel Research, 27(1), pp.35-40.
- FOLEY, Malcolm and John J. LENNON;(1996), “JFK and dark tourism: heart of darkness,” Journal of International Heritage Studies 2 (2), p.195–197
- ALVAREZ, Maria D; Kivanc INELMEN and, Sukru YARCAN ;(2009), “Do Perceptions Change? A Comparative Study” Anatolia: An International Journal of Tourism and Hospitality Research, 20, Number 2, pp. 401,404
- TEGELBERG, Matthew; (2010),”International Journal of Cultural Studies hidden sights: Tourism, Representation and Lonely Planet Cambodia,” International Journal of Cultural Studies, p.491
- CETINOGLU, Nese; (1994),“Tarihi Bir Dönüm Noktası: Canakkale Zaferi,” Atatürk Arastırma Merkezi Dergisi, Number, 30, X, Kasım.
- KOSTUKLU, Nuri; (2005), “Canakkale’de Sehit Olan Bodrumlular”, Atatürk Arastırma Merkezi Dergisi, Number 62, Volume: XXI, Temmuz.
- FEWSTER, Kewin; Vecihi BASARIN and Hatice H. BASARIN ;(2005), Gelibolu 1915: Savaşla Baslayan Dostluk. Editor: İbrahim Keskin, p.3, 9
- FEWSTER, Kewin; Vecihi BASARIN and Hatice H. BASARIN ;(2003) The Turkish story, p.11, 6, 7, 9

-
- HOFFENBERG, Peter H.; (2001),“Landscape, Memory and the Australian War Experience, 1915-18,” *Journal of Contemporary History* *Journal of Contemporary History*, 36; p.111,
- SLADE, Peter ;(2003), “Gallıpolı Thanatourısm: The Meaning of Anzac”. *Annals of Tourism Research*, Vol. 30, No. 4, 779–794
- STONE Philip and Richard SHARPLEY ;(2008),”Consuming Dark Tourism: A Thanatological Perspective,” *Annals of Tourism Research*, Vol. 35, No. 2, pp. 574–595,
- DUNKLEY, Ria; Nigel MORGAN and, Sheena WESTWOOD; (2010), “Visiting the trenches: Exploring Meanings and motivations in battlefield tourism,” *Tourism Management*, p.1, 2
- SERAFETTIN, Zeyrek; (2007), “Liselerde Okutulan Türkiye Cumhuriyeti ve Atatürkcülük Adlı Ders Kitaplarında Canakkale Savaşları,” *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Atatürk Yolu Dergisi*, Vol 40, Kasım, 2007, p.708.
- SONMEZ, Sevil F. and Yorghos Apostolopoulos; (2000), “Conflict resolution through tourism cooperation? The case of the partitioned island-state of Cyprus”, *Journal of Travel Research*, 22(3), pp.37–39
- LITVIN, Stephen W.; (1998),“Tourism: the world’s peace industry?” *Journal of Travel Research*, 37(1), 63–66
- INAMORI Takao and Farhad ANALOUI; (2010), “Beyond Pygmalion effect: the role of managerial perception,” *Journal of Management Development* Vol. 29 No. 4, pp. 306-321
- TRAVERS, Tim (2001),“The Ottoman Crisis of May 1915 at Gallipoli,” *War in History*, 8; 72-73
- WANG, Ying and C.G. Davidson MICHAEL, (2010), “Pre- and post-trip perceptions: an insight into Chinese Package holiday market to Australia,” *Journal of Vacation Marketing*, 16(2) 111–123.

YARATICI ÖĞRENME

Yener ÖZEN¹

ÖZET

Her insan, başkaları tarafından takdir edilmek ve özgün eserler meydana getirmek ister. Ne var ki pek çok insan kendisinde böyle bir yeteneğin olmadığını ve hiçbir zaman da olamayacağını düşünür. Çünkü özgün bir şeyler ortaya koymanın dâhilere özgü olduğu düşünülür. Bu yüzden birçok insan yeni bir şeyler ortaya koymak adına çaba göstermez. Oysa yaratıcılığın herkes için geçerli bir düşünme becerisi olduğunun farkına varılması gerekir. Bireyin yaratıcılığının farkına varması kendine ve topluma katkı sağlayacaktır. Bireylerin yeteneklerinden ve potansiyelinden en üst derecede yararlanabilmek için eğitimle bireylerdeki yaratıcılığı geliştirmek gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yaratıcılık, Yaratıcı Öğrenme, Yaratıcı Düşünme

CREATIVE LEARNING

ABSTARACT

Every human being, to be praised by others and want to bring original works. However, many people can not be in itself, and never think that such a talent. Because it is considered to be unique genius to put out something original. So many people put forth on behalf of the effort does not show anything new. However, recognizing that the ability to think creativity is a must for everyone. Determines an individual's creativity, self-aware and will contribute to society. To take advantage of the capabilities and potential of individuals in the highest degree of education required to develop creativity in individuals.

Keywords: Creativity, Creative Learning, Creative Thinking

¹ Yrd. Doç. Dr., Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Ölçme ve Değerlendirme ABD Başkanı.
yenerozen@erzincan.edu.tr

GİRİŞ

Yaratıcılık kavramı Latince “Creativität”, İngilizce “Creativity” ve Fransızca “Créer” fiilinden türetilen “Créativité” kelimelerinin karşılığı olarak dilimize çevrilmiştir. Bu kelime yaratmak, meydana getirmek, doğurmak anlamındadır (Budak, 1998: 77).

Yaratma, yaratma işi ve eylemi. Yaratı, özel bir yetenekten yararlanılarak ortaya konulmuş şey, (Creasyon-Yeni Ürün). Yaratıcı, yaratma yeteneği olan; yaratıcılık, yaratma yeteneği; her bireyde var olduğu kabul edilen bir şeyin yaratmaya iten farazi yatkınlık. Yaratmak, zekâ, düşünce ve hayal gücünden yararlanılarak “o zamana kadar görülmeyen yeni bir şey ortaya koymak”, yapmak; bir şeyin olmasına, ortaya çıkmasına yol açmak, sebep olmak eylemi olarak açıklanmaktadır (TDK, 2005: 2134). Yaratıcılık, çağrışımsal ve ideleştirici anlatım düzgünlüğü, özgünlük, uyumlu ve doğal esneklik, mantiki değerlendirme yapabilme yeteneği gibi düşünce ve davranış biçimi; yaratıcı düşünce ise yenilik arayan ya da eski sorunlara yeni çözümler getiren ve özgün düşüncelerin ortaya çıkmasını sağlayan bir düşünme biçimi olarak açıklanmaktadır (Oğuzkan, 1981:161). Yaratıcı düşünme, sorunların çelişen, çatışan yanlarını uzlaştırarak bulunan yapıcı çözüm yolları; yaratıcı düşünme, düşünmenin türetici, yeni durumları araştıracı ya da eski sorunlara yeni çözüm yolları bulmak, düşünene göre yeni olan düşüncelerle sonuçlanan bir özellik göstermesi eylemidir (Enç, 1980:171- 172).

Yaratıcılık, bireyin öğrenme yaşantısı sonucunda öğrendiklerini birbiriyle ilişkilendirerek karşılaştığı bir sorunu çözebilmesi; bu ilişkileri kullanarak ortaya yeni, özgün bir düşünce ya da ürün koyabilmesi olarak açıklanabilir. Diğer yandan Torrance yaratıcılığı; “bir topa sahip olmaktır, derine dalmaktır, derin bir çukur kazmaktır, kediyi dinlemek, yanlışlarını düzeltmektir, bilmeyi istemektir, bir şeye iki kere bakmaktır, köşeleri kesmektir, daha fazla enerji salmaktır, kokuları dinlemektir, yarına el sıkışmaktır, güneşe fişi sokmaktır.” şeklinde sıralamıştır (Torrance, 1966; akt: Sungur, 1992: 27).

I. SÜREÇ OLARAK YARATICILIK

Süreç içinde yaratıcılığın gelişimi birbiriyle bağlantılı tepkiler şeklinde oluşur. Bu süreç şu şekilde işler:

Hazırlık Dönemi: Hazırlık aşamasında sorun açıklanır, tanımlanır, gerekli veriler toplanır, mevcut materyal gözden geçirilir. Ayrıca, bu aşamada birey çözüm için gerekenleri inceler, sorunun değişik boyutları ve daha önceki çözüm önerileriyle aşına olur. Kısaca, bu aşamada birey sorun hakkında detaylı bilgi toplar (Wallas, 1926; akt: Özden, 2003: 179).

Kuluçka Devresi: Yaratıcı düşünce sürecinin bu aşaması, ürünün “bilinç ötesinde olgunlaşmakta olduğu” kademedir. Bilinç düzeyinde algılanmamakla beraber, yoğun bir yaratıcılık çabasının sürmekte olduğu evredir.

Buluş Basamağı (Aydınlanma Evresi): Beyinde “şimşek çaktığı” andır. Yani bireyin aniden buldum dediği andır. Hazırlık döneminde tohumu atılan, kuluçka evresinde farkına varmadan yeşeren yaratıcılık, birdenbire somutlaşır. Aydınlanma bazen günlerce bazen haftalarca süren bir kuluçka döneminin ardından gelen ve sorunu çözüyormuş gibi görünen bir fikrin doğmasıdır.

Eleme: Sürecin bu bölümünde, yaratıcılık sürecinden süzülen, orijinallik, “rafine edilerek” uygulanabilir kılınmaktadır. Bu kademeler, birbirinden kesin çizgilerle ayrılmaz, biri bitmeden diğeri başlayabilir. Bazen evrelerin sırası değişebilir. Zaman zaman süreç basamaklarından birisi, olağan sırasından başka bir dönemde tekrar sıraya girebilir. (Erdem 2005: 183)

Sonuç olarak yaratıcılık dendiği zaman bir işe yenilik getirilmesi söz konusudur. Getirilen yenilikte ortaya çıkan ürün bir öncekinden ayrı biçimde olmalıdır. Yaratıcı ürün, önceleri elde olan materyal ve bilginin tekrar bütünleşmesinden doğar, ancak tamamlandığında yeni öğeleri içerir. Bir işin yeniliği de öncekinden sapma derecesine bağlıdır. Başka bir deyimle ikisi arasında bir uzaklık ölçüsüdür (Yavuzer, 1996: 19).

II. YARATICILIK VE ZEKÂ

Hep şu sorular sorulmuş ya da sorulmaktadır: Yaratıcılığın zekâ ile özellikle ilişkisi nedir? Kişi zekâyâ sahip olmadan yaratıcı olabilir mi? Kişi, yaratıcılıkla hiç ilgisi olmayan yüksek bir zekâ seviyesi gösterebilir mi? Daha da önemlisi, yaratıcılık ve zekâ, birisi olmadan değerlendirilebilir mi? Kişi yeni bir bilgiyle karşılaştığında, bu bilgi zeki bir şekilde mi yoksa yaratıcı bir şekilde mi alınır ve çözümlenir? (Yolcu, 2010)

Bir çocuk, zekâ düzeyi düşük olsa bile yüksek derecede yaratıcı veya bunun tersi olarak, zekâ düzeyi yüksek olduğu halde yaratıcılık düzeyi bakımından düşük seviyede bir düzeyde olabilmektedir. Ne var ki, elde edilen bu veriler, tüm çocuklar için aynı sonuçları vereceğini söylemek için yeterli değildir. Aile ortamı, sosyo-kültürel çevre, eğitim, kalıtım vb. gibi çeşitli faktörlerin, özellikle küçük çocuklar üzerinde yaptığı etkiler, onların değişik özellikler ortaya koymalarını sağlayabilmektedir. Ayrıca, bütün bunların yanı sıra, yaratıcılığı tanımlama biçimi, bu tanımlamaya yönelik olarak hazırlanmış olan ölçme araçları ile zekâ testlerinin ölçmedeki yetersizliği yönündeki tartışmalar, zekâ ile yaratıcılık arasındaki bağıntıyı belirleme konusunda çok net cevaplar ortaya koymayı engellemektedir (Yolcu, 2010)

A. Yaratıcılık ve Gardner'in Çoklu Zekâ Kuramı

Yaratıcılık, bir zekâ şekli olarak da görülebilir. Gardner, yaratıcılığın, beynin çeşitli fonksiyonlarını içeren “çok yönlü zekâ” olarak da kabul etmektedir. Gardner'a göre bu çok gerekli, önemli bir unsurdur (Beetlestone, 1989; akt: Artut, 2001:128).

Gardner tarafından tanımlanan yedi zekâ türü şunlardır (Armstrong,1994; akt: Artut 2001:128):

Sözel (Dilbilimsel) Zekâ: Dil zekâsı, dili etkili kullanma kapasitesini ifade etmektedir. Bu kapasite sözel (hikâye anlatan, konuşmacı, politikacı gibi) ya da yazım yeteneği (şair, oyun yazarı, editör, gazeteci gibi) şeklinde ortaya çıkabilir. Bu zekâ, pratik dil kullanımı ya da dilin anlam bilimini, dilin sesleri ya da fonolojiyi, dilin yapısı ya da söz dizinini etkili bir şekilde kullanmayı da kapsar.

Mantıksal-Matematiksel Zekâ: Sayıları etkili kullanma kapasitesini (matematikçi, muhasebeci, istatistikçi, bilgisayar programcısı, bilim adamı ve mantıkçı gibi) ifade eder. Bu zekâ bireyin mantıksal düşünme, problemlere bilimsel çözümler üretme ve kavramlar arasındaki ilişki ya da örüntüleri ayırt etme, sınıflama, genelleme yapma, mantıksal bir formülle ifade etme, hesaplama, hipotez kurma, benzetim yapma gibi durumları kapsar.

Görsel-(Uzlam) Zekâ: Uzlam zekâ düşünme ve şekil/uzay özelliklerini şekil ve grafiklerle ifade etme yeteneğidir. (Avcı, izci, rehber, iç dekoratör, mimar, sanatçı ya da ressam gibi) Bu zekâ, renk, çizgi, şekil, şema, biçim gibi unsurlarda hassasiyeti gerektirir.

Bedensel Duyu, Devinimsel Zekâ: Bireyin duygularını ve düşüncelerini ifade etmek için tüm vücudunu kullanması (aktör, pandomim sanatçısı, atlet ya da dansçı gibi) ve bir şey üretmek için ellerini kullanmasıyla (heykeltıraş, teknisyenler, cerrahlar gibi) ilgilidir. Bu zekâ, koordinasyon, denge, hız, el becerisi gibi fiziksel becerileri gerektirir.

Müzikal Zekâ: Bu zekâ duyguların aktarımında müziği bir araç olarak kullanan insanların sahip olduğu müzikal güce işaret eder. Bu bireylerde ritim, melodi, perde duyarlılığı vardır. Enstrüman çalma, söylenen şarkının benzerini bulma gibi yetenekleri kapsar. Bu zekâları güçlü bireyler genellikle müzisyenlik, koro solistliği, orkestra şefliği gibi işlerle uğraşır.

Sosyal Zekâ: Bu zekâ türü, insanlarla ilişki kurma, onları anlama, güdüleme ve davranışlarını yorumlama yeteneklerini kapsar. Bir grup insanı etkileyerek, bir çizgide takip etmesini sağlamak, kitleleri peşinden sürüklemek gibi.

Bireysel Zekâ: Bu zekâ, bireyin kendini duyma ve anlamasıyla ilgili bilişsel yeteneğini ifade eder. Kim olduğumuzu, hangi duygularımızı neden hissettiğimizi düşünmemiz, bu zekâmızla ilgilidir. Bu, zekâsı yüksek bireyler kendini tanıma, güvenme, disiplinli olma, hedeflerini belirleme ve kişisel problemlerini çözme becerisini gösterirler.

Doğa Zekâsı: Bu zekâ boyutu ile ilgili anahtar kelimeler; çevre ve çevreye karşı duyarlılık bitki ve hayvan türlerini ayırt etmedir. Bunlarla ilgili etkinlikler doğacı zekâ boyutunun gelişmesine hizmet eder. Doğal çevre ve canlılar dünyasına ilgi ile kendisini gösterir. Özellikle farklı özelliklerin sınıflandırılması yöntemi öğrenme etkinliğini artırabilir.

İnsanlar, Gardner'ın belirttiği zekâ çeşitlerinin hepsine doğuştan sahiptirler. Ancak bu zekâ çeşitleri her insanda farklı düzeyde olabilir. Önemli olan öğretmenlerin öğrencilerin bu farklı zekâ eğilimlerini keşfedip, baskın zekâ türlerine göre öğrencileri yönlendirebilmesidir.

Tablo 1. Beyin yapısının artistik ve analitik özellikleri

Sol Lob	Sağ Lob
Sözel: Sözcükler isimlendirme, betimleme-tanımlama olarak kullanılır.	Sözel Olmayan: Nesnelerin farkındalığı minimalist bir şekilde algılanır, kavranır.
Analiz: Figürlerin, nesnelerin tamamı parça parça veya basamak basamak olarak betimlenir.	Suni, Sentetik: Nesneleri formlarıyla birlikte bütünsel olarak kavrama.
Şematik: Bazı şekillerin şematik olarak kullanılması, örneğin basit bir göz formunun çizilmesi, imza gibi.	Somut: Nesnelerin birbirleriyle olan anlık ilişkileri
Soyut: Küçük bilgilerin (ipuçlarının) alınması ve nesnelerin tamamının gösterilmesi, betimlenmesi.	Analoji: Nesneler arasındaki mecazi ilişkileri kavrama ve benzerlikleri görebilme.
Anlık Durum: Bir şeyleri öncelik sırasına göre izlemek. Önce birinci, sonra ikinci gibi.	Anlık Olmayan Durum: Zaman düzencesi olmaksızın gelişen durum.
Akılcılık: Çizim sonuçlarında gerçekleri ve nedenleri esas alır.	Akılcı Olmayan: Bir sonuç ya da gerçeklik temeli olmayan, neden gösterilmeden (gönüllü olarak) kararları ve sonuçları ertelemek.
Sayısal: Hesaplama yapmada numaraların kullanımı	Uzaysal (Uzam): Parçaların nasıl bir bütünsellik içinde düzenlendiğini ve nesnelerin diğer nesnelerle ilişkisinin nerede olduğunu görebilme, anlayabilme.
Mantıksal: Çizim sonuçlarının mantığı esas alması. Ardışıklığın oluşumu. Örneğin: Bir matematiksel teorem veya düzeyi iyi saptamış bir tartışma.	Sezgisel: Eksik modeller, iri parçalar ya da görsel imajları temel alan anlayışlara yönelik sıçramalar yapabilme.
Doğrusallık: Bütünselleştirilen düşüncelerde ardılığın oluşturulmasıdır. Bir düşüncenin doğrudan bir başkasını izleyerek sonuca varması.	*Holistik: Nesnelere bütünsel bir bakış açısı, parçaları ve yapıları anlama, sık sık karşıt sonuçlara varabilme becerisi.

*Holistik: Bir değişkenin tek yönlü çözümlenmesi anlamına gelir. Buradaki anlamında nesneleri parçalayarak bütünsel bir bakış açısıyla çözümlenmesi şeklinde tanımlanabilir.

Betty Edward'ın çizgisel (artistik) anlamda **“Beynin Sağ ve Sol Yüzü”** adlı yapıtında (Edward, 1979) insanın beyninin sağ ve sol olmak üzere her iki yarım kürenin karakteristik karşılaştırılması yukarıdaki tabloda verilmiştir (Artut, 2001: 132).

B. Eğitim Sistemi İçerisinde Yaratıcılık

Eğitim, bireyde davranış değiştirme sürecidir. Eğitim yoluyla insanın, amaçları, bilgileri, davranışları, tutumları ve ahlak ölçüleri değişmektedir.

Eğitimin değiştirme işlevinin içeriği, beraberinde getirdikleri sorgulandığında yaratıcılığın önemi ön plana çıkmaktadır. Bu tavrın gereği, dünyanın değişiminde kendini gösterir. Bireysel ayrıcalıkların, çevrenin, değişimin önem kazandığı günümüzde eğitimdeki ezbere, yinelemeye yönelik sorunsalın ciddi boyutlarda tartışmaya açılması hep, beraberinde yaratıcılık olayını getirecektir. Yaratıcılığın ne sınırı, ne de tatili vs vardır. Bu nedenle eğitimin her alanı için geçerlidir. Sanatta olduğu kadar bilimde, bilimde olduğu kadar yaşamda da... Bunlar hep birbiriyle ilintilidir. Eğitimin ana karnından başlaması gerektiğini düşünürsek aslında yaratıcılık okullardan önce başlıyor (Çellek, 22.07.2003)

Özcan Demirel' e göre yaratıcılık, 2-7 yaş arasında dramatizasyon, demonstrasyon, yaratıcı drama ve rol yapma gibi tekniklerle; 11-15 yaşlarında ise soyut işlemler dönemi ile şiir, öykü, anı yazma, resim yapmak, bilimsel düşler kurma ve geliştirme gibi etkinliklerle geliştirilebilir. (Demirel, 1999: 212- 213).

Bireyin yaratıcılığı, çocukluk ve gençlik dönemlerinde olaylara, nesnelere ve olgulara ilişkin sorular sormaları dış dünya ile kendi duygu ve düşüncelerin etkileşime sokmaları ile gelişir ve ortaya çıkar. Yaratıcılığın gelişimine ilişkin kesin bir yaş sınırının olmamasına rağmen yaratıcı bir zekâ yapısına sahip kişiler orta yaşlılık döneminde bu yeteneklerinin en olgun analizini verirler (Artut, 2001: 139).

Ayrıca yaratıcı düşüncüyü okul ortamında geliştirebilmek için öğrenme ve öğretme ortamlarını öğrencinin yaratıcı davranışlarını geliştirecek biçimde düzenlenmelidir. Bunu sağlamak için uygun öğretme stratejisi, yöntem ve teknikler kullanılmalıdır. Bu amaçla buluş ve araştırma yoluyla öğretme stratejisi ile drama, benzetim, beyin fırtınası ve problem çözme gibi yöntem ve tekniklere yer verilmelidir (Demirel, 1999: 212- 213).

C. Yaratıcılık Ve Eğitim

Yaratıcılık ve eğitim, birbirlerini doğrudan etkileyen önemli kavramlardır. Yaratıcılık ve eğitim arasındaki ilişkiyi dört açıdan inceleyebiliriz (Yıldırım,1998: 28): Eğitim düzeyi,

eğitim dalı, eğitim tarzı ve yaratıcılık eğitimi. Araştırmalar eğitim düzeyinin yaratıcılığımızı daha fazla etkilemediğini göstermektedir. Öte yandan birikimlerimiz arttıkça daha köklü yenilikler getirebileceğimiz de açıktır. Ancak ilk bakışta çelişkili gözükse de bu durumu, yaratıcılık becerisi ile bu beceriyi kullanma etkinliğimizi ayırarak açıklayabiliriz.

Yaratıcılık ve eğitim arasındaki en önemli ilişkiyi eğitim tarzı oluşturur. Eğitim dalı ve düzeyi ne olursa olsun sadece mantıksal düşünmeye, yani sadece mevcut olanları değerlendirmeye dayalı eğitim, yaratıcılığın gelişmesini engeller. Bunun daha kötüsü, mantıksal düşüncenin ezberle dayanılarak öğretilmesidir. Yaratıcılık üzerine bir eğitim programı veya ders, bu becerinin gelişmesine katkı yapabilirse de, her beceride olduğu gibi yaratıcılığımızı yaşamımızın doğal bir parçası haline getirmediğimiz ve yaşamın her alanında teşvik etmediğimiz sürece eğitimden kazanacaklarımız sınırlıdır (Artut, 2001:140).

Davis ve Rimm(1989) okuldaki yaratıcılık eğitiminin yedi amacından bahsetmektedirler:1-)Yaratıcılık bilincinin ve yaratıcı tutumların geliştirilmesi 2-)Yaratıcılık konusunda bilgilendirmek 3-)Yaratıcı öğretim etkinlikleri sunmak 4-)Yaratıcı sorun çözme yeteneğini güçlendirmek 5-)Yaratıcı kişilik özelliklerini kuvvetlendirmek 6-)Yaratıcı düşünme tekniklerini öğretmek 7-)Yaratıcı yetenekleri geliştirecek alıştırmalar sunmak (Davis ve Rimm, 1989; akt: Özden 2003:187- 188)

III. YARATICI ÖĞRENME

Yaratıcı öğrenme en genel haliyle yaratıcı düşünmenin müfredatın bütün alanları ile birleştirilmesidir. Bu konuda çalışan uzmanlar sınıf ortamında yaratıcı düşünmenin cesaretlendirilmesinin öğrencilerde öğrenmeye karşı olumlu tutum geliştirmeyi sağladığını söylemektedir (Mayesky, 2008: 17).

Öğrenciler kendi yaratıcı potansiyellerini sergilemek için kuşkusuz bilgi ve beceriye ihtiyaç duymaktadırlar. Yaratıcı öğrenmeyi destekleyici bir şekilde oluşturulmuş müfredat öğrencilere neyin öğretileceğini belirlerken öğretmenin müfredatı uygulama şeklinin öğrencinin yaratıcı düşünmesini geliştirmesini ve kullanmasını sağlar. Müfredatlar içeriğin nasıl öğretileceğinden ziyade genellikle öğretilen bilgi ve beceriler konusunda bir rehber niteliği

taşırılar. Bir öğretim programının yaratıcı öğrenmeyi destekleyip desteklemediği konusunda (Mayesky, 2008: 21) değerlendirme yapabilmek için aşağıdaki soruları önermiştir:

- İçerik gelişimsel olarak öğrencilere uygun mudur? Öğrenciler fiziksel olduğu kadar mental olarak aktif midir?
- Öğrenciler için içerik yeterince ilgi çekici midir?
- İçerik öğrencilerin ihtiyaçlarını karşılamak için yeniden düzenlenebilir mi?
- Müfredatta önerilen öğretim yöntemleri iraksak düşünmeyi desteklemekte midir?
- Öğrencilerin diğer öğrencilerle ve öğretmenle etkileşimi ve iletişimi için fırsatlar oluşturmakta mıdır? (Grup çalışması, tartışması)

Sınıf içerisinde yaratıcı öğrenmeyi hemen her alanda geliştirecek uygulamalar önerilmiştir.

Bunlardan bazıları:

- Öğrencilere merakın, keşfin ve farklı davranışın değeri açıkça gösterilmelidir.
- Öğrenciler kendilerinde merak uyandıran ve ilgi çeken bir etkinliği yaptığında kendi hızlarına kendileri karar verebilmelidir.
- Öğrenciler bir etkinliğin tamamlanmasında ya da ne zaman tamamlanacağına söz sahibi olmalıdır.
- Öğrencilerin eğer tercih ederse bir etkinliği kendi yollarından yapmalarına izin verilmelidir.
- Sınıf atmosferi rahatlatıcı bir atmosfer olmalı ve öğrencilerin cevap verirken tahmin etmelerine özen gösterilmelidir (Mayesky, 2008: 22- 23)

Genellikle ilköğretimin ikinci basamağında yaratıcı öğrenme uygulamalarını işe koşturmak daha zordur. Bunun için çocuklarla çalışırken aşağıdaki noktalara dikkat edilmelidir:

- Öğrencileri ödüllendirirken gururunu okşamayı ön plana almalıdır.
- Yarışmacı ortamlar oluşturmaktan kaçınmalıdır.
- Kendi zayıf ve kuvvetli yönlerini görmek için kendi değerlendirmelerini yapmaları konusunda yönlendirilmelidir.
- Öğretmen yerine kendi çalışmalarını kendileri tarafından denetlenmesi sağlanmalı.
- Öğrenme etkinlikleriyle ilgili tercihlerine yer verilmelidir.
- Öğrencilerin kendi ilgilerini keşfederek içsel güdü kaynağını oluşturmaları sağlanmalıdır.

-
- Öğrencilerin özgüven kurmalarına yardım edilmeli, kendi özgün yetenek ve güçlü yanlarına odaklanmaları sağlanmalıdır.
 - Yönergeye bağlı öğrenciler olmaları yerine aktif, bağımsız öğrenciler olmaları sağlanmalı, kendi öğrenme süreçlerini kendilerinin kontrol etmesi sağlanmalıdır.
 - Yaratıcılığın yüksek değer verildiği bir ortam sergilenmeli, öğretmen öğrencilere böyle bir ortam sağlamakla kalmamalı kendisi de uygulamalı, model olmalıdır.
 - Öğretmen sınıf içerisindeki davranışlarıyla sınıf yönetimini, öğretim stratejilerini ve kullandığı kaynaklarla öğrencilerin yaratıcı düşünme becerilerini ders içerisine katarak yaratıcı öğrenmeyi gerçekleştirebilir. Örneğin; öğretmenin ders içerisinde kullandığı soru sorma stratejisi, sorduğu soruların niteliği ve öğrencilerin cevaplarına nasıl tepki gösterdiği yaratıcı öğrenme konusunda belirleyici olabilir (Mayesky, 2008: 23)

Açık uçlu ve tek doğru cevap içermeyen sorularda öğrenciler kişisel düşüncelerini ve tecrübelerini paylaşmak zorunda kalırlar. Tek kelimelelik tek doğru cevabı olan sorular ve etkinlikler yaratıcı öğrenmeden uzaklaştırır. Bunun için (Mayesky, 2008) Mayesky tarafından önerilen yaratıcı soru sorma yolları aşağıda verilmiştir:

1-) Hayal gücüne dayanarak daha iyi şeyler yapma.

Öğrencilerin yaratıcı düşüncelerini geliştirmenin yollarından biri hayal güçlerini kullanarak belli bir durumda daha iyi ne yapılacağını sormaktır.

2-) Diğer duyu organlarını kullanma.

Özellikle çocuklar yaratıcı yeteneklerini, duyarlarını alışık olmayan yollarda kullanarak geliştirebilir.

3-) İraksak düşünme soruları öğrencilerin farklı bir yelpazede cevap gerektiren sorular sorduğunda onların yaratıcı düşünme becerileri teşvik edilmiş olur.

Yapılan araştırmalara ve eğitimde gerçekleşen yeni yönelimlere göre yaratıcı öğrenmenin geleneksel öğrenmeden daha etkili olduğu ortaya konulmuştur. Fakat geleneksel öğrenme yaratıcı öğrenmeden daha ekonomik olduğu için hep kullanılmıştır. Geleneksel öğrenme ve yaratıcı öğrenmeye ilişkin varsayımlar birbirinden oldukça farklıdır.

4-) “Böyle yaparsam ne olur tekniği”: Bu tekniği kullanan pek çok öğretmen hayal gücünü ateşlemek için “böyle olursa ne olur tekniğini” kullanır. Öğrencilere şu örnek sorular sorulabilir: “Uçabilseydin ne olurdu? , Dünyadaki bütün ağaçlar mavi olsaydı ne olurdu?”

5-) “Kaç farklı yoldan tekniği”: Yaratıcı düşünmenin kapsamını genişletmenin bir yolu da kaç farklı yoldan ifadesiyle başlayan sorular sormaktır.

Özellikle üst sınıflarda öğretmenler öğrenmede yaratıcılığı kullanırken bazı zorluklarla karşılaşabilirler. Genellikle öğretmenlerde “temel kavramları öğret”, “test sınavlarına göre öğret”, “test sonuçlarının yüksek olacağı şekilde öğret” gibi ifadeler duyulur. Fakat önemli olan şey neyin öğretildiği değil zihinde neyin canlı tutulması gerektiğidir. Bu da merak duygusudur. Merak duygusu ise yaratıcılığı harekete geçiren en önemli unsurdur (Mayesky, 2008: 73- 74)

İraksak düşünme: Gestalt ilkelerine dayalı olarak orijinal, iç görüsel, üretici çözümlerin ortaya konulduğu düşünce şeklidir. Çözüm bir başkası tarafından değil birey tarafından bulunur, kolaylıkla genellenebilir ve uzun süre hatırlanabilir. Yaratıcı bireyler iraksak düşünme yoluyla çözümler üretirler.

Yakınsak düşünme: Öğrencilerin olguları, kuralları, olayları anlamadan ezberlediği düşünce şeklidir. Bu öğrenme sadece sınırlı durumlarda uygulanabilir ve kolayca unutulur.

Öğrenciler için yaratıcı etkinlikler planlama öğrencinin özelliklerini anlama ile başlar. Öğrencinin kendisi ve çevresi ile ilgili sorulması gereken birçok soru vardır. Öğretmenin yaratıcı etkinlikler ile ilgili planı temel olarak üç noktayı hesaba katmalıdır:

- 1-) Öğrencilerin ilgi ve ihtiyaçları
- 2-) Gelişimsel düzeyi
- 3-) Mevcut materyal ve kaynaklar

Bunun yanında düşünülmesi gereken önemli noktalardan biri de öğrencinin dikkat süresidir. Öğretmenin bu konudaki beklentileri makul olmalıdır. Öğrencinin dikkat süresinin yaratıcı etkinlikler için fazla kısa olabileceğini hesaba katmalıdır. Kişisel duyguların normal ve kabul edilebilir olduğunu öğrenmesi önemlidir. Öğretmenin yaratıcı davranışları yönetmesinde empati kurması ve duyarlı sorulara (örneğin; öğrenci bu konuda ne hissediyor?) duyarlı cevaplar bulması önemlidir.

Yaratıcı etkinliklerde öğretmenin temel rolü öğrencilerin yaratıcı dışavurumlarına rehberlik etmesidir. Genellikle bunun anlamı öğretmenin öğrencinin gelişimsel düzeylerini bilmesi, öğrencinin becerilerinden haberdar olması, duyarlı ve şefkatli bir tutuma sahip olması ve öğrencilere etkinliklerde yardım etmeye istekli olması gerektiğidir.

Yaratıcı etkinliklerin başarılı olmasını sağlamak için dikkatli bir planlama esastır. Aynı zamanda etkinliğin sunulma tarzı oldukça dikkat gerektiren ve üzerinde düşünülmesi gereken bir noktadır. Bununla birlikte öğrencinin ilgisinin nasıl canlı tutulacağı ve etkinliği nasıl tanımlayacağı iyi planlanmalıdır. Yaratıcı etkinlik bittikten sonra değerlendirilmesi bireysel olarak yapılmalıdır. Bunun için portfolyo kullanılmalıdır (Mayesky, 2008: 74).

Tablo 2 Geleneksel ve Yaratıcı Öğrenmeye İlişkin Sayıtlar

Geleneksel Öğrenmeye İlişkin Sayıtlar	Yaratıcı Öğrenmeye İlişkin Sayıtlar
Öğrenci okula uzun süredir var olan bilgileri öğrenmeye gider.	Öğrenci okula bilinmez, tahmin edilemez olay ve ilginç yönleri öğrenmeye devam etmek için gider. Bu bilgiler eldeki işi öğrenme yeteneklerinin bir parçasıdır.
Otoriteden öğrenilen konular eğitimin kendisidir.	Konular öğrenme için hammadde sağlar fakat anlamlı bir yönde kullandıkları zaman değerlidirler.
Konuyu ortaya koymanın en iyi yolu çağrışımsal olmayan parça ve bölümlerdir.	Bilgiye ulaşmanın en iyi yolu etkin deneysel yoldur ve bireye anlamlı gelen bir ortamda mümkündür.
Parça ve bölümler öğreten ve öğretilenler için aynıdır.	Yararlı ve anlamlı duygulu olan şey bireyin geçmişi yaşantısına, deneylerine, ayırıcı özelliğine ve gereksinimlerine göre değişir.
Eğitim yaşama hazırlık ya da uzun bir uzantısıdır ama yaşamın kendisi değildir.	Eğitim büyüme ile ilişkilidir ve böylece yaşamın bir parçasıdır.
Eğitim anı yaşamak olmadığından sosyal yönü yoktur.	Kişisel anlamı olan öğrenme, etkileşim ve başkaları ile etkili iletişim gerektirir.
Öğretmen bilgi kazanmanın ihtiyaç ve amaçlarını belirlemelidir.	Öğrenen bireyin gereksinme ve ilgileri yaratıcı öğrenmenin giriş amaçlarını belirler.
Ödev, üzerinde çalışmak ya da bir amaç için iyi bir disiplindir.	Öğrenen bireyin kendisi ile ilgili olan ve ona ilginç gelen ya da ona anlamlı gelen konuları seçmesi önemlidir.
Soruna bulunan yanıt, arama sürecinden daha önemlidir.	Çözümü bulmak, o anda; çözme süreci de uzun dönemde önemlidir.
Öğrenileni ölçme öğrenilmemiş şeyden daha önemlidir.	Sonucu belgelemekle yaratıcı öğrenmenin değeri eşit düzeyde önemlidir.

Çocuğun, Yaratıcı Öğrenme Düzeyinin Anlaşılmasına İlişkin Öğrenci Merkezli Örnek Bir Kontrol Listesi
(Sungur, 1992: 44- 45)

Öğretmenler, çocukların öğrenmeye karşı doğal merak ve isteklerinden yararlanarak sorun çözmeyi ve araştırmayı teşvik edecek öğretim modellerini benimsemeli ve uygulamalıdır. Sorun çözme, çocukların hayal güçlerini kullanmalarına, düşüncelerini uygulamalarına ve çeşitli olasılıklar üzerinde düşünmelerine imkân sağlamaktadır.

Bu anlamda, aşağıda öğretmen tarafından geliştirilebilecek örnek bir kontrol listesi hazırlanmıştır. Buna göre:

- Çocuk hayal gücünü nasıl ifade ediyor? Duyduklarını ya da gördüklerini yazarak mı, yorumlayarak mı, problem çözerek mi?
- Çocuk, düşüncelerini çeşitli yollarla mı aktarıyor?
- Çocuk hangi dereceye kadar yaratıcı düşüncelerini ifade etmede, özellikle üç boyutlu soyut geometrik şekillerin oluşturulması gibi yaratıcı etkinliklerinde matematik bilgisini kullanıyor mu?
- Çocuk, düşüncelerini sözel olarak mı, yoksa araç gereçlerle mi, daha iyi ifade ediyor? (Artut, 2001,144- 145)

1. Yaratıcı Öğrenme Stratejileri Ve Yöntemleri

Her öğrenme biçiminde olduğu gibi yaratıcı öğrenmenin de kendine has strateji ve yöntemleri vardır. Yaratıcı öğrenme etkinliklerinin bilişsel alanın bireşim; duyuşsal alanın kişilik haline getirme; devinişsel alanın yaratma düzeyinde amaçların kapsamı olduğu bilinmektedir (Güleryüz, 2001: 179)

Beynin profili dört bölümden oluşmaktadır.

Beynin A çeyreği mantıksal, olgusal, eleştirel, teknik, nicel ve ayrıştırıcılık ağırlıklıdır.

Beynin B çeyreği yapısal ardışık, planlı, organize, ayrıntıcı ve var olan durumu koruyucu özellikleri vardır (Babadoğan, 21.04.2010)

Beynin C çeyreği bireyin duygusal dünyasıyla ilgili davranışları yönetmektedir. İnsanın duygusal dünyasıyla ilgili olarak, duygu, his, sağlıklı insan ilişkisi, vücut estetiği, müzik gibi özellikleriyle ilgilidir. Bu alana giren kişiler daha çok sanat ağırlıklıdır. Bu çeyrekteki bireylerin davranış özellikleri, başkalarını dinleme, fikirlerini paylaşma, kendini güdüleme, öğrendiklerini içselleştirme, hissetme, dokunma, koklama ve tatma gibi duyuşsal girdilere değer verme, grupla

çalışma, işbirliği yapma, müzik eşliğinde ders çalışma, nesnelere çok insanlara değer verme bu alanla ilgili özelliklerdir. Yaratıcılığın geliştirilmesinde bu alanın dikkate alınması söylenebilir. Beynin D çeyreği de, beynin bütüncü, yenilikçi, yaratıcı, esnek, kavramsal ve sezgisel özelliklerini kapsamaktadır. Bu çeyrekteki bireylerin davranışları ayrıntıdan çok bütüne bakma, inisiyatif kullanma, etkin katılım, görsel araç kullanma, birçok olası yanıtı olan sorunlarla ilgilenme etkinlikleri kullanılmaktadır. (Güleryüz, 2001: 180)

Yaratıcı etkinliklerde kullanılan teknikler şu şekilde sıralanabilir (Bentley, 1999; akt: Güleryüz, 2001: 180- 181):

1-) Cisimleri ve kavramları etkili bir biçimde kullanma, 2-) Risk alma, 3-) Çevreyi dolaşmak, farklı yerlere gitme, 4-) Afacanlaşmak, içimizdeki çocuğu yaşamak, 5-) Transformasyon yoluyla bakış açımızı değiştirmek, 6-) İlişkilendirmek, karşılaştırmak ve birleştirmek, 7-) Verileri sindirmeyi öğrenmek, 8-) İyi tarafı nedir? Ve peki ya şöyle olsa, başka nasıl olur sorularını sormak, 9-) Tasarı yeteneğini kullanarak düşünceleri geliştirmek ya da daraltarak yoğunlaştırmak, 10-) Olaylar başka türlü gerçekleşseydi nasıl olur sorusunu sormak olarak sıralanabilir.

Sınıf ortamında çalışırken ya da öğrenciler değişik biçimde örgütlenerek çalışmalar yürütülürken “araştırma ve inceleme yolu, beyin fırtınası, kubaşık öğrenme ve yaratıcı drama” gibi strateji ve tekniklerin kullanılabilceğini söyleyebiliriz. (Güleryüz, 2001:181)

2. Yaratıcı Kişilik Özellikleri

- **Kendine güvenen, risk alan.** Yaratıcı bireyler genellikle kendine güvenen, bağımsız olmayı tercih eden ve risk almaktan çekinmeyen kişilerdir. Yeni bir şeyler keşfeden, farklı olmaktan korkmayan , kendi görüşünde ısrar eden ve başkalarıyla ayrı düşünmekten çekinmeyen, kaybetmekten yılmayan insanlardır.
- **Meraklı.** Yaratıcı kişiler her şeye karşı merakla yaklaşırlar. Bir şeyin nasıl çalıştığını anlamak için onu parçalara ayırıp incelerler.
- **Oynamayı seven, şakacı ve mizahçı.** Mizah çocukça düşünmenin ve oyun oynamanın yakın arkadaşıdır. Üstün zekâlı yaratıcı bireylerin kişilik özelliklerinin başında güçlü bir mizah anlayışı gelir.

- **Yüksek enerjili ve maceracı.** Yaratıcı bireyler fikir ve buluşları içinde, adeta boğulan ve bir sonuca ulaşmaya kadar dinlenmeyen kişilerdir.
- **Kendi başına olmayı seven.** Düşünmek, üretmek, sorun çözmek için yalnız kalma ihtiyacı duyarlar.
- **Artistik ve estetik ilgilere sahip.** Estetik zevkleri vardır.
- **Yeniliklere düşkün, acayip, gizemli ve kompleks şeyleri seven.** Yeni ve acayip şeyler birçok insanı ürkütürken onların ilgisini çeker. Resimde, müzikte ve fikirde yeni, acayip şeylerle karşılaştıklarında hemen ilgilenirler. Karışık, gizemli olay ve düşüncelere bayılırlar.
- **İdealist.** Yaratıcı bireyler sıradan bir insana göre daha idealisttirler. Hayattaki gayeleri konusunda daha duyarlıdır. Onların idealistliği bazen okulu terk etme veya sistem karşıtlığı noktasına kadar varabilir (Özden, 2003: 174- 175- 176)

IV. YARATICILIK VE ÖĞRETMEN

Öğretmenler yaratıcı bireylerin ortaya çıkmasına uygun zemin hazırlayan kişilerdir. Öğretmenlerin, öğrencilerde yaratıcılığı geliştirebilmeleri için hangi niteliklere sahip olmaları gerekir? Öğretmenler, çocuklar için nasıl bir etkileşim ortamı hazırlamalı ki onların yaratıcılığı gelişsinsin? Öğretmenlerin çocuklarda yaratıcılığı geliştirebilmeleri için, her şeyden önce kendilerinin yaratıcı bir kişiliğe sahip, çocuklar için uygun bir model olmaları gerekmektedir. Diğer bir deyişle, öğretmenler, akıcı, esnek ve orijinal bir düşünme gücüne sahip olmalı ki çocukları yaratıcılığa yöneltecek bir öğretme-öğrenme ortamı düzenleyebilsin ve yaratıcılığın gelişimine rehberlik edebilsin. Öğretmenin sınıfta yaratıcı bir model olabilmesi için öncelikle yaratıcı düşünmenin ne olduğunu tanımını, örneklerini bilmelidir. Yaratıcılığın öğeleri olan orijinallik, esneklik, akıcılık, anlamlandırma, çok yönlü düşünme, birleştirme gibi kavramların ne anlama geldiğini ve örneklerini kavramalıdır. Böylece bu bilgiyi kullanarak çocuklarda yaratıcılığı geliştirebilecek bir öğrenmeye kılavuzluk edebilir (Senemoğlu, 03.05.2010).

Bazı öğretmen tipleri vardır ki öğrencilerin yaratıcılık potansiyellerinin dışa vurulmasını engeller. Yaratıcılığı engelleyen öğretmen özellikleri şunlardır (Erdem, 2005:192):

- Öğrenciyi cesaretlendirmeyen, cesaretini kıran

-
- Aşırı eleştiride bulunan, öğrenciyi yeren
 - Heyecanı olmayan
 - Dogmatik ve katı olan
 - Genelde yetersiz, araştırmayan, okumayan
 - Sınıf dışında tartışma ve konuşma yeteneği olmayan
 - Öğrenciye heyecan aşılamayan
 - Konuları dağıtan
 - Güven telkin etmeyen
 - Davranışlarında bir uçtan diğerine gidip gelen
 - Düz okumayı uygulayan
 - Alanla ilişkisini sürdüremeyen, yeniliklere açık olmayan
 - Dar ilgileri olan
 - Tutarsız davranışlar sergileyen
 - Etkili konuşamayan

V. ÇOCUKTA YARATICILIĞI GELİŞTİREN FAKTÖRLER

Yakınsal düşünmenin gereklerini ve önceden belirlenmiş programları uygulama alanına sokmak, iraksal düşünmeyi ve buna bağlı olarak ilgili etkinliklerin gerçekleştirilmemesi geleneksel eğitimin belirgin özellikleridir. Oysaki gerekli olan geleceğin sorunları ile yaratıcı, bilimsel bir anlayış ile uğraşacak kuşakların kazanılması çağdaş eğitimin en önemli sorunlarının başında gelir. Özellikle okul ortamında yaratıcılığı geliştirici en önemli etkenler şunlardır (Artut, 2001: 143- 144):

- Yaratıcılığa uygun koşulların hazırlanması
- Hayal gücünü geliştirici imgesel oyun, müzik, öykü ve drama gibi etkinliklere yer verilmesi, yeni görüş ve düşüncelerini hayata geçirilmesine ortam sağlanmalı
- Çevresel faktörlerin zenginleştirilmesi, ilgili materyallerin hazırlanmasına olanak sağlanması

-
- Araç gereçlerin anlam ve amaca uygun olarak seçilip, ilgili konuları çocukların düzeylerinde tutarak onların kendi yaşantısı ve çevreleriyle ilintili olmasına özen göstermeli
 - Bazı sanat yapıtlarının tanıtılıp incelenmesine, tarihi yerlerin, müze ve sergilerin görülmesine olanak tanınmalıdır.
 - Yaratıcı etkinlikler, yazma problem çözme örnekleri sınıfın uygun köşelerinde sergilenebilmelidir
 - Tekdüze, basmakalıp etkinliklerden kaçınılmalı, onları özgün çalışmalarından ötürü destekleyerek, ödül ve ceza yaptırımlarında çağdaş eğitim anlayışının gerekleri uygulanmalıdır
 - Etkinlikler sürecinde başlangıç ve sonuç önemlidir. Hedef davranışlar önceden belirlenmelidir.
 - Drama, hikâye ve masallar yaratıcı projeler için konuya başlangıç noktalarını oluşturabilmelidir.

VI. YARATICI DÜŞÜNME TEKNİKLERİ

Eğitimde yaratıcı bir öğrenme ortamının gerçekleşebilmesi için öğretmenin çeşitli tekniklerden yararlanması gerekir. Bu teknikler sayesinde öğrenciler orijinal fikirler ortaya koyar. Böylece yaratıcı öğrenmenin gerçekleşmesi sağlanır.

Öğretmenlerin yaratıcı öğrenmeyi kılavuzlarken yararlandığı teknikler şunlardır:

- Beyin fırtınası
- Nitelik sıralama
- Sinektik
- Yaratıcı drama
- Rol oynama

1. Beyin Fırtınası

Beyin fırtınasını aktif şekilde ilk defa uygulamaya koyan ve etkili kullanımı için gerekli koşulları belirleyen Yaratıcı Eğitim Vakfı' nın kurucusu Alex Osborn'dur. Beyin fırtınası yargılamamanın olmadığı bir ortamda gerçekleştirilir (Özden, 2003: 195).

Beyin fırtınası, uzun süreli bellekte var olan ve yeni bilgileri bir sorunla karşılaştığında hızlı, seri kullanarak yaratıcı düşünce üretme tekniğidir. Beyin fırtınası, bilişsel alanın; uygulama, çözümlenme, birleşim düzeyinden birinde olmalıdır. (Güleryüz, 2001: 139)

Beyin Fırtınasının Kuralları:

Beyin fırtınasının yaratıcı düşünme ve imgeleme sağlayabilmesi dört temel şartı vardır. Bu koşullar yerine getirilmediği zaman beyin fırtınası beklenen sonuca ulaşmaz.

1-) **Eleştiri kapı dışında bırakılır.** Kişinin hayal gücünü kullanabilmesi ve zihninde imgeleme yapabilmesi için düşüncelerinin yargılanmaması gerekir.

2-) **Sınırsız düşünme.** Üretilen fikirlerin acayip olmasından çekinilmez, aksine bu tür fikirler teşvik edilir. Değişik fikir ve düşünceler yeni çözüm yollarının ortaya çıkmasına yardımcı olur.

3-) **Nicelik aranır.** Temel prensip, mümkün olduğunca çok sayıda fikir üretmektir. Amaç iyi bir çözüm bulma olasılığını artırmaktır.

4-) **Kombinasyon ve geliştirme aranır.** Yeni kombinasyonlarla, düşünce listesi daha da uzar. Beyin fırtınası seansında öğrenciler birbirlerinin düşüncelerinden esinlenerek değişik imgelemler yaratacaklardır (Özden, 2003: 196).

Beyin fırtınası tekniğiyle ders işlenirken önce bir ya da iki sekreter ve tartışmayı yönetecek bir başkan seçilir. Bu işler yapıldıktan sonra sorun sınıfa sunulmalı ve belli bir süre belirlenmeli ve herkesten çözüm önerileri istenmelidir. Bu öneriler üzerinde tartışılmadan sekreter tarafından yazılmalıdır. Öneriler bittikten sonra sınıfça bütün çözüm önerileri üzerinde tartışılır. Gerekiyorsa, öneriler gruplandırılmalı ve eksiklikleri öğrenciler tamamlamalı ve probleme değişik çözüm yolları bulunmalıdırlar. Bu teknikte öğretmen öğrencileri cesaretlendirmeli, hepsinin çözüm üretmelerini istemeli ve onlara fırsat vererek kendisi hiçbir görüş belirtmemelidir (Sönmez, 1999: 230).

2. Nitelik Sıralama

Bu teknikte bir eşyanın nitelikleri ve geliştirilmesi için gerekenler sıralanır. Bu şekliyle nitelik sıralama hem yaratıcı öğrenme sürecini açıklayan bir teori hem de pratik bir yaratıcı düşünme tekniğidir. Nitelik sıralamada öğrenci bir problemin veya objenin temel karakteristiklerini bir sütunda sıralar ve objenin her özelliğini geliştirmeyi düşünür. Örneğin, okul sıralarının nasıl daha kullanışlı hale getirileceğini belirlemek için öncelikle sıranın tüm özelliklerinin bir sütunda sıralanması gerekir. Bu liste sıranın büyüklüğü, eni, boyu, yüksekliği, rengi, kitap koyma yerlerinin büyüklüğü, kullanılan materyalin özellikleri gibi bilgileri içerir. İkinci sütunda her bir niteliğe ilişkin geliştirici ve iyileştirici fikirler sıralanır. Bu esnada yeni kombinasyonlar, sıranın mevcut şeklini değiştiren fikirler üretilir (Özden, 2003: 197).

3. Sinektik

Gordon tarafından yaratıcı bireylerin farkında olmadan, bilinçsizce kullandıkları yöntemlerin araştırılması ile ortaya çıkan birbiriyle alakasız parçaları bir araya getirmek anlamını taşıyan bir tekniktir (Gordon, 1961; akt: Özden 2003: 197- 198).

Temelli analogiye dayanan sinektik' in üç yöntemi vardır:

- Doğrudan analogi
- Kişisel analogi
- Fantazik analogi

Bu yöntemlerin her biri eğitim programlarında sıklıkla kullanılır.

4. Doğrudan analogi: Bu yöntemde öğrenciden, sorunu tabiattaki canlıların çözdüğüne benzer bir şekilde çözmesi istenir. Öğrenci sorunlara; bir hayvan, kuş, çiçek, böcek vb' nin benzer durumda ne yaptıklarını esas alarak, çözüm getirmeye çalışır. Örneğin, üşümek için hayvanların ne yaptığı incelenerek, nasıl sıcak kalılabileceğine ilişkin öneriler üretilir.

5. Kişisel analogi: Bu yöntemde öğrenciden kendisini bir eşya ya da başka bir canlının yerine koymasına istenir. Özellikle ilköğretim birinci kademedeki çocuklar için sıklıkla kullanılan bu yöntemde çocukların kendilerini bir eşya ile özdeşleştirmeleri istenir. Çocuklardan bir kelebek gibi uçmaları, ormanda bir ağaç olmaları, bir saatin yelkovanı olmaları istenerek yaratıcılık güçleri harekete geçirilmelidir.

6. Fantazik analogi: Bir çeşit arzu ve temenniler listesi çıkarmaktır. Öğrencilerden insanların yemeden, içmeden yaşayabilmesi, istediği yere istediği anda ulaşabilmesi, uçabilmesi, gözleri ile iş yapma gücünü elde etmesi vb. arzularını sıralanması istenir. Amaç yaratıcılığı güçlendirmek ve hayal gücünü kullandırmaktır. Bugünün buluşları bir zamanların fantezileri olmalı, yarının buluşları da bugünün yaratıcı zihinlerindeki fantezilerle mümkün olabilmektedir (Özden, 2003: 197- 198).

7. Yaratıcı Drama

Drama, öğretilecek konunun oyunlaştırılmasıdır. Öğrenci olaylar karşısında nasıl davranması gerektiğini yaşayarak, problem çözerek, iletişim becerilerini geliştirerek öğrenir. Drama serbest, kendiliğinden, doğal oynanabileceği gibi yapılandırılarak, roller, konuşmalar düzenlenerek, ön çalışmalar yapılarak da oynanabilir. İlköğretim 1’den 8’e kadar sınıflarda ve ortaöğretim hatta yüksek okullarda kullanılabilir. (Güleryüz, 2001: 133)

7.1. Drama’da Genel Amaçlar

- Drama çocuğun bellek gücünü ve becerisini geliştirir.
- Bağımsız düşünme ve gelişimlerini, statik, dar görüş ve gerçeklerden kurtarır.
- Drama, çocuğa özgü niteliklerin, gerçeklerin tanımlanmasına ortam hazırlar.
- Doğal eğilim ve görüşlerine yanıt verir.
- Gerçek olaylarla karşı karşıya gelerek, düşünce ve imgelem gücü gelişir(Artut, 2003: 137)

7.2. Drama’nın Yararları

- Çocuğun dünyası genişledikçe canlandırdığı roller artar.
- Çocuğun zihninde yeni kavramların sayısı artar. Kavram zenginliği, düşünce zenginliğini beraberinde getirir.
- Çocuk düşünür, soru sorar, yanıtlar, bulur deneyler yapar.
- Çocuk kavram gelişimi için gerekli olan dil becerilerini geliştirir.
- Çocuk diğer sosyal rolleri canlandırarak kendisini başkalarının yerine koymayı dener.
- Çocuk oyunlardaki rolleri toplum kurallarına uygun olarak biçimlendirmeye yönelir.
- Çocuk bazı gerçekleri oyun sırasında öğrenir. Çaba harcamayı, gücünden yararlanmayı, başladığı işi bitirmeyi ve bundan zevk almayı öğrenir.

-
- Çocuk ben ve başkası kavramını öğrenir. İşbirliği, paylaşma, yardımlaşma, yenme ve yenilmeyi yaşayarak öğrenir.
 - Çocuk iletişim kurmayı, derdini anlatmayı, duygu ve düşüncelerini, anlatmayı öğrenir.
 - Çocuğun ilgi ve yetenekleri daha iyi belirlenir. Yetişkinlere bu konuda önemli ipuçları verir.
 - Ders konularını öğrenmede girdiği drama etkinliklerinden yararlanır (Kıbrıs, 2000: 264).

8. Rol Yapma

Rol yapma, öğrencinin duygu ve düşüncelerini oyun içinde başka bir kişiliğe girerek ifade etmesini sağlayan bir öğretme tekniğidir (Demirel, 1999: 95).

Sınıfta rahatlıkla uygulanabilecek olan bu öğretim tekniğinde ders konusuyla ilgili içinde gerçek şahısların da olduğu bir durum seçilir. Yarım kalan bir öykü iyi bir başlangıç noktası olabilir. Öğrencinin canlandıracağı tip ve içinde bulunduğu durum kendisine tasvir edildikten sonra birkaç dakika üzerinde düşünmesine izin verilir. Daha sonra öğrenci rolünü canlandırmaya başlar. Öğretmen zorunluluk olmadıkça oyunu kesmemelidir. Sıkıcı bir noktaya ulaşıldığında öğretmen rol yapmayı durdurur. Sonunda öğrencinin neler hissettiği canlandığı tip ve davranışlarının sebepleri tartışılır (Özden, 2003:198- 199).

Rol yapma tekniğinin uygulanmasında amaçlar, bilişsel alanın uygulama, duyuşsal alanın değer verme, örgütleme, kişilik haline getirmesi, devinişsel alanın beceri haline getirme, yaratma düzeyinde olmalıdır. (Güleryüz, 2001: 133)

VII. YETİŞKİNLER YARATICILIĞI NASIL ÖLDÜRÜR?

- **Yaptıkları şeyleri “doğru” yapmaları için çocuklara karşı ısrarlı olmak:** Bir çocuğa bir şeyi yapmanın tek bir yolunun bulunduğu öğretilmesi, yeni yolların aranma isteğini öldürür.
- **Çocukların hayal kurmayı bırakmaya ve gerçekçi olmaya zorlamak:** Bir çocuğun hayal dünyasına dalmasını “aptalca” nitelemek çocuğun keşfetme arzusunun kırılmasına ve zamanla yok olmasına sebep olur.
- **Çocukları başkalarıyla karşılaştırmak:** Bu durum çocuğun uyumuna yönelik bir baskı oluşturur; oysa yaratıcılığın esası uyum sağlama baskısından uzak kalabilmektir.

- **Çocukların merakını kırmak:** Yaratıcılığın en açık göstergelerinden biri meraktır; ancak yetişkinler çok meşgul olduklarından “aptalca” buldukları soruları yanıtlamak için genelde umursamaz bir tavır takınırlar(Özden, 2003: 201).

A.Yetişkinler Yaratıcılığı Nasıl Teşvik Edebilir?

- Heyecan, heves ve sınırlama arasında bir denge sağlanabilirse, çocukların aklına daha çok şey gelir.
- Çözüm biçimini başlangıçtan itibaren saptamadan karşıdakine fikir vermek, sorunları birlikte gözden geçirmek.
- Cesaret vermeli –zaman bırakmalı- olanak sağlamalı. Çocuklara, meraklarını, isteklerini, umut ve hayallerini günümüzün dünyasında gerçekleştirebilmeleri için yardım edilmelidir.
- Çevrelerindeki her şey önceden hazırlanmış, temiz ve pahalı olmadığı takdirde, çocukların aklına daha çok şey gelir. Çocuklar çevrelerindeki şeyleri kullanmak, onlarla oynamak isterler – onları, ilerisi için “bozulmadan saklamak” istemezler. Çocukların, yalnız masanın başında değil, masanın altında da oynamasına izin verilmelidir.
- Çocuklar baskı altında kalmazlarsa, akıllarına daha çok şey gelir (Aslan, 03.05.2010)

Tablo 3 Yaratıcı ve yaratıcı olmayan tutum ve davranışlar (Artut, 2001: 124)

Yaratıcı tutum	Yaratıcı olmayan tutum
Bilgiden bilinmeyene çalışma	İzlenen model
Doğru veya yanlış cevaplar önemli değil	Doğru cevaplar var
Açık ve sonlu tepkiler	Sabit tepkiler
Çeşitli yolları denemek	Taklit ve ezber yöntemi
Belirsizliklerle karşılaşmayı hoş görme	Aksilikleri hoş görmeme

B. Yaratıcılığın Engelleri

Yaratıcılığın önündeki bireysel, örgütsel ve toplumsal engeller vardır (Erdem, 2005: 190): **Bireysel Engeller:** Burada kendine güvensizlik, kişisel rahatına düşkünlük, yanlış yapma, alay edilme ve eleştirilme korkusu, en iyiyi isteme, zorunlu olmadığı halde başka olmaya yanaşmama ve başka davranmayı göze alamama, engellerden korkma, kalıplardan kurtulma ya da alanda yeterli bilgiden yoksun olma, bir konu üzerinde yoğunlaşma ve sabırla çalışma güçlüğü çekme, kimlik duygusundan doğan savunma mekanizmalarını kullanma, aşırı özeleştirme yapma, utangaçlık gibi özellikleri görmekteyiz. Bu konuya “Bundan iyisi can sağlığı!, Azıcık aşım, kaygısız başım!, Bana dokunmayan yılan bin yaşasın!, Çoğu zarar, azı karar!, Gelen ağam, giden paşam!” gibi atasözlerini örnek olarak gösterebiliriz.

Örgütsel Engeller: Değişmeden kalmaya direnen yönetim, önceden ve sürekli özeleştirme, bireysel güvensizlik duygusu, eski örneklerin baskısı, otoriter yönetim, hiyerarşinin varlığı, üstlerin astlara güvensizliği, kurulu düzene bağlılık, geriye dönük tutumlar, kusursuz olma isteği, ciddi işler yapma isteği, bireyleri gözetim altında bulundurma ve sürekli izleme, aşırı övme ve ödüllendirme, bireyleri birbiriyle yarıştırmaya, neyin nasıl yapılacağını kesin ve katı bir dille anlatma, reçeteler sunma gibi özellikleri sıralayabiliriz. Bu konuya “İcat çıkarma!, Eski köye yeni yeni adet!, Çizmeden yukarı çıkma!, Üzerine vazife olmayan işe karışma!, Üzümünü ye, bağını sorma!, Kırk yıllık yani, olur mu kani?, Böyle gelmiş böyle gider!, Bedava sirke baldan tatlıdır!” atasözlerinden örnekler verebiliriz.

Toplumsal Engeller: Fantezi ve hayal kurmayı zaman kaybı ve çılgınlık olarak görme, koşulsuz uyum, var olan yapıyı koruma özeni, tabulara sarılma, kalıplaşmış bilgiler yığını aktarma ve belli sürelerde bitirme zorunluluğu, geleneklere dayanarak sorunların önemli öğelerini tanımama, korku yaratma, ilgi-istek ve merakı yok sayma, oyunu yalnızca çocuklar için değerli bulma, sorunların matematiksel düşünce ve daha çok para ile çözüldüğüne duyulan inanç, akıl-mantık-sayılar-yararlılık-başarı iyidir, sezgi-heyecanlar-saçma düşünce-yanılgı-başarısızlık kötüdür düşüncesi, her tür sorunun tek ve doğru bir çözümü vardır. Bu konuyla ilgili “Zaman sana uymazsa, sen zamana uy!” atasözü örnek olarak verilebilir.

Yaratıcılığımızı engelleyen faktörlere şu örnekleri verebiliriz: (Aslan, 02.05.2010)

1.Olayları çok dar bir sınıra hapsederek farklı bakış açısı ve boyutları görememek veya bunun tam tersine konuyu çok geniş sınırlar içinde değerlendirerek dikkati toplayamamak. 2.Sadece mantıksal düşünceye dayanan eğitim sistemi. 3.Çabuk yargılama veya sonuca gitme eğilimi belirsizlik veya düzensizliğe tahammül edememek. 4.Aşırı baskı veya bunun tam tersine disipline olamama, baskı ve öz disiplini birbirine karıştırmak. 5.Aşırı ciddiyet. Hayal gücü, mizah, oyun ve hobileri küçümsemek. 6.Bilimsellik adına sezgi veya öngörüğü küçümsemek. 7.Öz güven eksikliği, farklılığı göze alamama, sosyal uyum kaygıları ve korku. 8.Tek taraflı uzmanlaşma, iş veya yaşam biçimi. 9.Olayları ve kavramları zihinde canlandıramamak, dilin yanlış kullanımı veya sadece dile dayanarak temel duyguları ihmal etmek. 10.Farklılığa tahammül edemeyen bir aile, iş veya sosyal ortam. 11.Dikkati dağıtan veya iç karartan fiziksel ortamlar.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Yaratıcılık insana özgü bir olaydır, her insan yaratıcı olabilir, ilgili özellikleri taşıyabilir, dahi olmaya gerek yoktur. Yaratıcılık yetisi çeşitli nedenlerle körelmiş, ara verilmiş olsa bile, hangi yaşta olursa olsun özel programlarla yeniden geliştirilebilir. (Artut, 2001: 145)

Yaratıcılığı geliştirmek için öğretmenlere büyük görevler düşmektedir. Öğrencilerin yaratıcılık yeteneğinin keşfedilmesi için onlara fırsat verilmelidir. Öğrencilerin kendilerini rahatlıkla ifade edebileceği bir sınıf ortamı oluşturulmalıdır. Geleneksel eğitim anlayışının katı kurallarından sıyrılıp, çağdaş eğitim anlayışının yaratıcılığı geliştiren tutumları benimsenmelidir.

KAYNAKÇA

- ARTUT, K. (2001). **Sanat Eğitimi, Kuramları ve Yöntemleri**. Anı Yayınları, Ankara,348 s.
- BUDAK, G. (1998). **Yenilikçi Yönetim Yaratıcı Birey**. Sistem Yayıncılık, İstanbul,186 s.
- DEMİREL, Ö. (1999). **Kuramdan Uygulamaya Program Geliştirme**. Pegem Yayınları, İstanbul, 368 s.
- ENÇ, M. (1981). **Ruhbilim Terimleri Sözlüğü**. TDK. Ankara, 229 s.
- ERDEM, A.R. (2005). **Etkili ve Verimli – Nitelikli- Eğitim**. Anı Yayıncılık, Ankara, 286 s.

-
- GÜLERYÜZ, H. (2001). **Eğitim Programlarının Dili ve Yaratıcı Öğrenme**. Pegem Yayıncılık, Ankara, 230 s.
- KIBRIS, İ. (2000). **Uygulamalı Çocuk Edebiyatı**. Eylül Kitap ve Yayınevi, Ankara, 308 s.
- MAYESKY, M. (2008). **Creative Activities for Young Children**. 9th Ed. New York, NY: Delmar. 646 p.
- OĞUZKAN, F. (1981). **Eğitim Terimleri Sözlüğü**. TDK. Ankara, 248 s.
- ÖZDEN, Y. (2003). **Öğrenme ve Öğretme Kurumları**. PegemA Yayıncılık, 2. Basım. İstanbul, 270 s.
- SÖNMEZ, V. (1999). **Program Geliştirmede Öğretmen El Kitabı**. 8. Baskı, Anı Yayıncılık, Ankara, 610 s.
- SUNGUR, N. (1992). **Yaratıcı Düşünce**. Özgür Yayınları, İstanbul, 245 s.
- SUNGUR, N. (1997). **Yaratıcı Düşünce**. Evrim Yayınları, İstanbul, 321 s.
- TDK. (2005) **Türkçe Sözlük**. TDKY. Ankara, 488 s.
- YAVUZER, H. (1985). **Çocuk Psikolojisi**. Altın Kitaplar Yayınevi, 2.Basım. İstanbul, 344 s.
- YILDIRIM, R. (1998). **Yaratıcılık ve Yenilik**. Sistem Yayıncılık, İstanbul, 247 s.
- <http://www.enveryolcu.com/yaraticilik/zeka.html> / 03.05.2010 tarihinde alınmıştır.
- <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/147/babadoğan.htm> / 22.04.2010 tarihinde alınmıştır.
- <http://www.tulaycellek.com/tulay/eser.asp?id=267/> 22.07.2003 tarihinde alınmıştır.
- <http://yaraticilikokulu.blogspot.com/2007/05/yaraticiliin-nndeki-engeller.html>/02.05.2010 tarihinde alınmıştır.
- <http://yaraticilikokulu.blogspot.com/2007/10/yaratcl-konusunda-yetkinlerin-tutumu.html/> 03.05. 2010 tarihinde alınmıştır.
- <http://yunus.hacettepe.edu.tr/~n.senem/makaleler/yaratici.htm/> 03.05.2010 tarihinde alınmıştır.

GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ ELEKTRONİK DERGİSİ

Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi yılda en az iki kez yayınlanan hakemli bir dergidir. Dergimizde yayınlanması arzu edilen çalışmaların aşağıda belirtilen yazım kurallarına ve diğer koşullara uygun bir şekilde hazırlanarak dergimiz e-posta adresine (sbedergi@gumushane.edu.tr) gönderilmesi gerekmektedir. Yayınlanmak üzere dergimize gönderilen çalışmaların tüm sorumlulukları yazarlara aittir.

MAKALE YAZIM KURALLARI

1.) Yayınlanmak üzere dergiye gönderilen yazılar daha önce yayınlanmamış ya da yayınlanmak üzere başka bir yere gönderilmemiş olmalıdır.

2.) Dergimizde Türkçe, İngilizce, Almanca, Rusça, Arapça, Farsça ve Fransızca dillerinden herhangi biri ile yazılmış yazılar yayınlanır.

3.) Yazılarda metnin başında Türkçe özet ve altında İngilizce başlık ve özet verilmelidir. Özetler 9 punto ile yazılmış ve 200 kelimeyi aşmayacak şekilde olmalıdır. “ÖZET” başlığı (9 punto) ortalanarak **bold** yazılmalıdır. Metin dili yabancı dilde olan çalışmalarda yabancı dildeki özetin altında Türkçe özet yer almalıdır. Özetin altında, çalışmanın alanını tanımlayabilecek en az üç en fazla beş adet “anahtar kelime” (keywords) bulunmalıdır. Özette denklem, atıf, standart dışı kısaltmalar, vb. yer almamalıdır.

4.) Yazılar, MS Word 97 veya üzeri sürümlerde A4 kağıdı boyutunda, “Times New Roman” yazı stili, 1.5 satır aralığı ve (11) punto ile yazılmalıdır. Paragraflarda ilk satır girintisi 1.25 cm olmalıdır. Paragraf geçişlerinde satır atlanmamalıdır.

5.) Yazıların ana başlığı ortada olacak şekilde, büyük harflerle **bold** ve (11) punto ile yazılmalıdır. Yazarın adı başlığın sağ alt kenarına konulmalı; yazar birden fazla ise, adları alt alta yazılmalıdır. Yazar(lar)ın akademik ünvanı, bağlı olduğu kurumu ve e-posta adresi dipnot şeklinde ilk sayfada yer almalıdır. İlk sayfada ayrıca, dipnot olarak çalışmayı destekleyen kuruluşlar vb. de belirtilebilir.

6.) Yazı, çizim veya grafiklerin yazım alanı içinde olmalarına dikkat edilmelidir. Yazılarda sayfa kenar boşlukları şu şekilde olmalıdır:

Üst ve alt	: 5 cm
Sağ ve sol	: 3 cm
Üstbilgi	: 2 cm
Altbilgi	: 2 cm

7.) Yazılar, şekil ve tablolar dahil 25 sayfayı geçmemelidir.

8.) Yazılardaki resim, şekil ve grafikler "Şekil" adı altında gösterilmeli; şekil ve grafikler bilgisayar ortamında çizilmelidir. Tablo, şekil ve denklemlere sıra numarası verilmeli, başlıklar tabloların üzerine, şekillerin ise altına her sözcüğün ilk harfi büyük olacak şekilde ve ortalanarak **bold** karakterler ile yazılmalıdır. Ayrıca tablo ve şekillere ait kaynaklar, alt tarafta 9 punto ile verilmelidir.

9.) Sayfaların altına (sağa yaslı olarak) sayfa numarası konmalıdır.

10.) Yazılar, Giriş bölümü ile ikinci sayfadan başlamalı ve uygun bölümlere ayrılmalıdır. "GİRİŞ", "SONUÇ VE DEĞERLENDİRME" ve "KAYNAKÇA" başlıklarına numara verilmemeli ve paragraf ile hizalı bir şekilde tamamen büyük harflerle **bold** yazılmalıdır. Başlıklardan önce bir satır boşluk bırakılmalıdır. Yazıda yer alan birinci derece alt başlıklar I,II, III, ... gibi Romen rakamlarıyla sınıflandırılmalı, tamamen büyük koyu harflerle ve paragraf ile hizalı bir şekilde yazılmalıdır. İkinci derece alt başlıklar A,B,C, ... gibi büyük harflerle sınıflandırılmalıdır. Bu başlıklar her sözcüğün ilk harfi büyük olacak şekilde koyu harflerle ve paragraf ile hizalı bir şekilde yazılmalıdır. Üçüncü derece alt başlıklar 1, 2, 3, ...gibi rakamlarla sınıflandırılmalıdır. Bu tür başlıklar her sözcüğün ilk harfi büyük olacak şekilde, koyu ve paragraf ile hizalı yazılmalıdır. Dördüncü derece alt başlıklar ise a, b, c, ... gibi küçük harflerle sınıflandırılmalıdır. Dördüncü derece alt başlıklar küçük harflerle, koyu ve paragraf ile hizalı yazılmalıdır.

11.) Kaynaklara yapılan atıflar, dipnotlar yerine metnin içinde parantez arasında yapılmalıdır. Parantez içinde sırasıyla yazar(lar)ın soyadı, kaynağın yılı: sayfa numarası yer almalıdır. (Aaker, 1991: 101). Birden çok kaynak noktalı virgül ile ayrılmalı, 3 veya daha çok yazar isimli bildirimlerde "vd" kısaltması kullanılmalıdır. Eğer, yazarın aynı yıl içinde

yayınlanmış birden fazla eserine atıf yapılıyorsa, yıllar harfler ile farklılaştırılmalıdır. Yapılacak atıf bir internet sitesinden alınmışsa ve atıfın yazarı belli değil ise, parantez içerisindeki ifadeler şu şekilde sıralanmalıdır; internet sitesinin kurumu, erişim yılı. Aşağıda bazı örnekler sunulmuştur:

-(Tek, 2004: 12). : tek yazarlı bir yayına atıf
.....(Birlik, 2002a: 32; 2002b: 112). : aynı yazarın aynı yıldaki iki yayınına atıf
.....(Demircan, 1999:10; 2000: 211). : aynı yazarın ayrı yayınlarına atıf
.....(Aktan ve Vural, 2001: 30). : iki yazarlı yayınlara atıf
.....(Kara vd., 1991: 15) veya (Kara vd. (1991: 15)’e göre : ikiden fazla yazarlı yayınlara atıf
.....(Yılmaz, 2002: 211; Bozkurt, 2005: 14). : aynı konuda birden fazla yayına atıf
.....(Rekabet Kurumu, 2005). : yazarı bilinmeyen ve internet sitesinden ulaşılan yayına atıf
.....(www.die.gov.tr, 2007) : internet adresine atıf
.....(Anonim, 2000: 11) : anonim yayına atıf
.....(Duran, 2005) : yazarı belli internet yayınlı makaleye atıf
.....(Devlet Planlama Teşkilatı, 2005) : kuruma atıf
.....(Odabaşı, 2008) veya Odabaşı (2008)’na göre.: kaynağın tamamına atıf

Yukarıdaki atıf gösterimleri metin dili Türkçe olan makaleler içindir. Yabancı dilde yazılan makalelerdeki atıflarda kullanılan bağlaçlar, metin dili ile uyumlu olmalıdır. Kaynağa yapılan atıf dışında, yapılacak açıklamalar, “Notlar” başlığı altında yazının sonunda ayrı bir sayfada verilmelidir.

12.) Metin içerisinde atıfta bulunulan kaynaklar, eğer varsa notlardan sonra ayrı bir sayfada “**KAYNAKÇA**” başlığı altında alfabetik sıraya göre verilmelidir. Kaynakçada yer alan eserler kitap, makale vb. şekilde sınıflandırılmamalıdır. Kaynakça başlığı paragraf ile hizalı bir şekilde tamamen büyük harflerle **bold** yazılmalıdır. Yazar soyadlarının gösteriminde tamamen büyük harf kullanılmalı ve yazar isimleri açık bir şekilde belirtilmelidir. Her kaynağın ikinci ve diğer satırları 1,25 cm içerden başlamalıdır. Kaynakça biçim kurallarına dair örnekler aşağıda sıralanmıştır:

Kitaplarda:

AAKER, David A.; (1991), **Managing Brand Equity**, The Free Press, New York, 299p.

AKTUĞLU, Işıl Karpat; (2004), **Marka Yönetimi**, Birinci Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 231s.

ERDEM, Metin; Doğan ŞENYÜZ ve İsmail TATLIOĞLU; (2003), **Kamu Maliyesi**, Üçüncü Baskı, Ekin Kitabevi, Bursa, 352s.

FRIEDMAN, Daniel; Dan DRİEDMAN ve Alessandra CASSAR; (2004), Economics Lab: An Introduction to Experimental Economics, Routledge, United Kingdom, 256s.

KOTLER, Philip; (2000), **Marketing Management**, 9. Edition, Prentice Hall International Editions, USA, 718p.

NUNNALLY, Jum C. ve Ira H. BERNSTEIN; (1994), **Psychometric Theory**, Third Edition, McGraw-Hill, New York. 736p.

ODABAŞI, Yavuz ve Gülfidan BARIŞ; (2007), **Tüketici Davranışı**, Yedinci Baskı, MediaCat Kitapları, İstanbul, 404s.

Çeviri Kitaplarda:

PERRY, Alycia ve David WISNOM III; (2004), **Markanın DNA'sı**, Çev: Zeynep Yılmaz, Birinci Baskı, MediaCat Kitapları, İstanbul, 167s.

Makalelerde:

CENGİZ, Ekrem; Hasan AYYILDIZ ve Fazıl KIRKBİR; (2005), “Yeni Ürün Geliştirme Sürecinin Başarısında Etkili Olan Faktörler”, **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 24, ss.188-147.

MARION, Nancy P.; (1999), “Some Parallels Between Currency and Banking Crises”, **International Tax and Public Finance**, 6(4), ss.473-490.

CRAIG, C. Samuel ve Susan P. DOUGLAS; (2000), “Building Global Brands in The 21st Century”, **Japan and The World Economy**, 12(3), pp.351-359.

Derlemelerde:

DAHLMAN, Carl J. ve Richard NELSON; (1995), “Social Absorption Capability, National Innovation Systems and Economic Development”, iç. Bon-Ho KOO and Dwight PERKINS (Ed.), **Social Capability and Long Term Economic Growth**, St. Martin Press, New York, ss. 82–122.

METHİBAY, Yaşar; (2003), Avrupa Birliğinde İhale Sistemi ve GATT İhale Kodu”, iç. Binnur ÇELİK ve Fatih SARAÇOĞLU (Ed.), **Maliye Seçme Yazıları**, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi’ni Geliştirme Vakfı Yayını, ss. 125-142.

İnternette Alınan Kaynaklarda:

ACEMOĞLU, Daron ve Simon JOHNSON; (2006), **Disease and Development: The Effect of Life Expectancy on Economic Growth**, NBER Working Paper 12269, <http://www.nber.org/papers/w12269>, Erişim Tarihi: 06.06.2006.

HAZİNE MÜSTEŞARLIĞI; (2006), “Kamu Borç Yönetimi Raporu”, http://www.hazine.gov.tr/duyuru/basin_KBYR.Mayis06.pdf, Erişim Tarihi: 06.06.2006.

REKABET KURUMU, <http://www.rekabet.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 12.02.2005

TİGREL, Ali; “Timetable: What will Happen and When,” <http://europa.eu.int/euro/html>. Erişim Tarihi: 27.09.1999.

Tezler:

YILDIZ, Salih (2007), Tüketici Tercihlerinde Marka Değerini Belirlemeye Yönelik Bir Model Önerisi: Trabzon Örneği, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trabzon.

Bildiri:

ER, Bünyamin (1997), "Finansal Bağ Stratejileri, II. Geleneksel Finansal Sorunlar Kongresi, 22-25 Temmuz 2008, İstanbul.

Yukarıdaki gösterimler metin dili Türkçe olan kaynaklar içindir. Yabancı dilde yayınlanacak çalışmalarda bağlaçlar ve kısaltmalar metin dili ile uyumlu olmalıdır. Örneğin, metin dili İngilizce olan bir çalışmada ‘ve’ bağlacı yerine ‘and’, ‘ss.’, kısaltması yerine ‘pp.’ kullanılmalıdır.

Yukarıdaki formatta olmayan çalışmalar içerik açısından değerlendirilmeye alınmayacak ve editör tarafından yazara iade edilecektir.

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

1.) Eşler Arası Şiddet Üzerinde Aşağı Çekme Sendromunun Rolü Ahmet Hakan ÖZKAN.....	1-7
2.) İnsan Düşüncesinde İktisadi Alanın (Yeniden) Yapılanması Üzerine Spekülasyonlar Bilal KARGI	8-40
3.) Türkiye'nin Köyden Kente Göç Sorunu Ertuğrul GÜREŞÇİ	41-55
4.) İç Girişimcilik: Bir Literatür Taraması Esra B. Bulgurcu GÜLER	56-75
5.) Bilgi Teknolojilerinden Yararlanma Düzeyleri Üzerine Bir Araştırma: Hatay İli Örneği Fikriye KANATLI Sinan SCHREGLMAN	76-85
6.) İsrail Dininde Vahye-Yasaya Dayanan Günah-Ödül-Ceza İnancı Kürşat Haldun AKALIN	86-103
7.) IX. Yüzyılda Azerbaycan Halkının Özgürlük Mücadelesi ve Abbasiler Hilafetin Tenezzülündeki Rolü Muhammet KEMALOĞLU	104-120
8.) Kobi'lerde Finansal Yönetim Uygulamalarının Finansman Sorunları Üzerindeki Etkisi: Trabzon İli Örneği Mustafa EMİR Uğur SEVİM Duygu ARSLANTÜRK	121-144
9.) Japon Atasözlerinde Kadın İmgesi Okan Haluk AKBAY	145-158
10.) Yükseköğretimde Talep-Finansman-Kalite İlişkisi Orhan ÇİMEN	159-182
11.) Mali Tablolar Analizi: Bir Hastane Örneği Özlem ÖZER.....	183-199
12.) Hitit Tarımı Hakkında Bir İnceleme Serkan DEMİREL Uğur SEVİM	200-211
13.) Visiting Gallipoli Peninsula: Perception Of Australian And New Zealand Visitors Towards Anzac Day In Turkey Yavuz Selim AĞAOĞLU	212-230
14.) Yaratıcı Öğrenme Yener ÖZEN	231-256